

Grażyna Piechota

CYFROWE OBLICZA BUNTU KOBIET

Wirtualne praktyki komunikacyjne
na rzecz zmiany społeczno-kulturowej
w Polsce w latach 2016–2022

Grażyna Piechota

CYFROWE OBLICZA BUNTU KOBIET

Wirtualne praktyki komunikacyjne
na rzecz zmiany społeczno-kulturowej
w Polsce w latach 2016–2022

Kraków 2023

Rada Wydawnicza Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego:
Klemens Budzowski, Maria Kapiszewska, Zbigniew Maciąg, Jacek M. Majchrowski

Publikacja powstała w ramach realizacji projektu badawczego „Zmiana społeczno-kulturowa jako efekt protestów kobiet w Polsce”, nr WPAiSM/NoPiA/SUB/18/2022

Recenzja:
prof. dr hab. Iwona Hofman
dr hab. Małgorzata Molęda-Zdziech, prof. SGH

Redaktor prowadzący: Halina Baszak Jaroń

Redakcja: Filip Rekucki-Szczurek

Korekta: Carmen Stachowicz

Projekt okładki i skład: Oleg Aleksejczuk

Zdjęcia na okładce: Can Ayaz, <https://www.flickr.com>, CC BY-SA 2.0 DEED

ISBN 978-83-67491-34-1
e-ISBN 978-83-67491-35-8
DOI: 10.48269/978-83-67491-35-8

Copyright© by Grażyna Piechota & Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
Kraków 2023

Żadna część tej publikacji nie może być powielana ani magazynowana
w sposób umożliwiający ponowne wykorzystanie,
ani też rozpowszechniana w jakiegokolwiek formie
za pomocą środków elektronicznych, mechanicznych, kopiujących,
nagrywających i innych, bez uprzedniej pisemnej zgody właściciela praw autorskich

Na zlecenie

Krakowskiej Akademii
im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
www.ka.edu.pl

Wydawca: Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2023

Spis treści

Bunt kobiet jako zjawisko globalne – wprowadzenie	9
 Rozdział 1. Kobiety w Polsce – perspektywa badawcza	27
1.1. Pozycja Polek w świetle badań społecznych.....	27
1.2. Raport Instytutu Spraw Publicznych <i>U wioseł i za sterem:</i> <i>Kobiety w polskiej polityce zagranicznej z 2019 roku</i>	29
1.3. Raport Mobile Institute – <i>Siła Kobiet. Jakie są</i> <i>współczesne Polki? z 2020 roku</i>	31
1.4. Raport Centrum Praw Kobiet <i>Kobiety w Polsce</i> <i>w 2021 roku z 2021 roku</i>	34
1.5. Raport z sondażu internetowego <i>Aktywizm kobiet</i> <i>z 2021 roku (badania własne)</i>	37
Podsumowanie	47
 Rozdział 2. Protesty kobiet jako przejaw aktywności usieciowionych ruchów społecznych	51
2.1. Bunt kobiet jako nowy ruch społeczny	51
2.2. Komunikowanie sieciowe i kultura partycypacji w protestach	56
2.3. Tożsamość zbiorowa i indywidualna – wpływ protestów na postawy Polaków	67

Rozdział 3. Metodologia przeprowadzonej analizy	79
3.1. Tło badań.....	79
3.2. Przedmiot i cel badań	82
3.3. Hipoteza badawcza	83
3.4. Metody analizy i pytania badawcze.....	84
3.5. Dobór próby	88
3.6. Autoprezentacja badanych podmiotów w przestrzeni komunikacji wirtualnej (serwis Facebook)	90
Rozdział 4. Aktywizm twórczy	93
4.1. Znaczenie memów w protestach	93
4.2. Wojna na memy – ironia <i>versus</i> infantyilizowanie	111
4.3. Hashtagosfera feministyczna jako forma aktywizmu twórczego.....	116
Podsumowanie	125
Rozdział 5. Komunikowanie ruchów i wizerunek aktywistek....	129
5.1. Sieciowe narracje o aborcji i prawach kobiet	129
Podsumowanie	152
5.2. Wizerunek aktywistek	153
5.2.1. Wizerunek Marty Lempart	167
5.2.2. Wizerunek Kai Godek.....	176
5.2.3. Wizerunek Justyny Wydrzyńskiej	183
5.2.4. Wizerunek Magdaleny Korzekwy-Kaliszuk.....	186
Podsumowanie	188
5.3. Krytyczna Analiza Dyskursu (<i>Critical Discourse Analysis</i>) – kontekst społeczno-polityczny wizerunków aktywistek	193
Co dalej z buntem kobiet – próba podsumowania	201
Bibliografia	207
Spis tabel i wykresów	229

Aneks nr 1. Materiały opublikowane w portalach internetowych w kontekście kreowania wizerunku Marty Lempart	231
Aneks nr 2. Materiały opublikowane w portalach internetowych w kontekście kreowania wizerunku Kai Godek	255
Aneks nr 3. Materiały opublikowane w portalach internetowych w kontekście kreowania wizerunku Justyny Wydrzyńskiej	265
Aneks nr 4. Materiały opublikowane w portalach internetowych w kontekście kreowania wizerunku Magdaleny Korzekwy-Kaliszuk.....	271

Bunt kobiet jako zjawisko globalne – wprowadzenie

Aktywność nowych ruchów społecznych, które angażują grupy społeczne do wyrażania oporu wobec działań podejmowanych przez rządzących, stanowią w XXI wieku fenomen, tak polityczny, jak i społeczno-kulturowy. „Rewolucja jest kobietą” to hasło coraz częściej towarzyszy zrywom społecznym, które są inicjowane przez kobiety, albo to kobiety formułują postulaty, wokół których koncentruje się główna siła narracji i oporu wobec zastanych rozwiązań lub proponowanych zmian. Aktywność społeczno-polityczna przypisywana kobietom nie jest niczym nowym w XXI wieku¹. W przeszłości ruch feministyczny był równie silny, a nawet bardziej radykalny w podejmowanych działaniach i zabieganiu

¹ Pierwsza fala feminizmu przypada na przełom XIX i XX wieku. Celem działania sufrażystek było przede wszystkim zrównanie praw politycznych kobiet i mężczyzn. Druga fala feminizmu to lata 60. i 70. XX wieku. Wówczas kobiety podnosiły postulaty równouprawnienia na rynku pracy, kwestie seksualności i prawa do aborcji. Trzecia fala feminizmu przypada na lata 80. XX wieku i jest efektem refleksji nad brakiem faktycznej równości płci. Aktywistki zwracały uwagę na kwestie rasowe, a także nawoływały do radykalnych działań – pojawiło się rozróżnienie na feminizm liberalny, radykalny oraz „czarny feminizm” (za: A. Giddens, *Socjologia*, tłum. O. Siara, A. Szulżycka, P. Tomanek, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006, 135–140). Wreszcie czwarta fala feminizmu liczona jest od 2012 roku i ma związek z upowszechnieniem komunikacji internetowej. Jej dominującymi postulatami stały się: ochrona kobiet przed zróżnicowanymi formami przemocy oraz sprzeciw wobec nadużyć seksualnych – wyj. autorki.

o prawa kobiet². Także działał ponadnarodowo oraz korzystał z ów-
cześnie dostępnych osiągnięć komunikacyjnych, aby najskuteczniej
artykułować swoje postulaty. Współczesne ruchy społeczne wyra-
żające propozycje koncentrujące się wokół praw kobiet przyjmują
jednak nieco inną orientację działań, przede wszystkim jak cho-
dzi o wykorzystywane sposoby komunikacji. To wynika z rozwoju
technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT) pozwalających
błyskawicznie rozprzestrzeniać treści w skali globalnej, a także po-
przez symboliczne formy poparcia koncentrować i ustalać kierunki
zainteresowania użytkowników w skali globalnej³. Powoduje to, że
aktywność nowych ruchów społecznych oraz akty komunikacyjne
o silnie kulturowym (symbolicznym) zabarwieniu stają się niemal
natychmiast przekazami o znaczeniu globalnym, uruchamiając fale
poparcia dla działań podejmowanych w konkretnym miejscu⁴.

Protesty kobiet (przez co rozumiem zarówno protesty, które ini-
cjują kobiety, jak i te, które dotyczą praw kobiet w społeczeństwach)
nie różnią się znacznie w zakresie powodów protestowania mimo
upływu lat od ruchów feministycznych aktywnych w początkach
XX wieku. Wówczas kobiety walczyły o równouprawnienie w sen-
sie zaistnienia tak systemowych, jak i pozasystemowych zmian po-
litycznych i kulturowych. Obecnie, mimo iż systemowo uznaje się,
że prawa kobiet i mężczyzn (poza określonymi wyjątkami, głównie
warunkowanymi ideologicznie lub religijnie) są zrównane, to w wy-
miarze faktycznym kobiety są nadal zmuszone walczyć o swoje pra-
wa. Jak zauważa Mary E. Hawkesworth, źródłem nierówności są tak
neoliberalizm, jak i inne ideologie mające swoje źródła w religii lub
nurtach konserwatywnym, których znaczenie rośnie w ostatnich la-
tach⁵. Hawkesworth pisze:

² Zob. C. Goldberg, *What's in a Name? On Writing the History of Feminism*, „Feminist Studies” 2012, 38(3), 757–779; L. Levenstein, *They Didn't See Us Coming: The Hidden History of Feminism in the Nineties*, New York: Perseus Books, 2020.

³ M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne w erze Internetu*, tłum. O. Siara, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2013.

⁴ Zob. G. Piechota, *Pomiędzy happeningiem a zmianą. Znaczenie komunikacji sieciowej w protestach społeczno-politycznych*, Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM, 2018.

⁵ Zob. M.E. Hawkesworth, *Globalization and feminist activism*, 2nd ed., Lanham: The Rowman & Littlefield Publishing Group, 2018.

Neoliberalizm jest często określany jako „fundamentalizm rynkowy”. Ale to tylko jeden z rosnącej liczby fundamentalizmów, które stanowią poważne wyzwanie dla aktywistek feministycznych w XXI wieku. Różne wersje fundamentalizmu religijnego działają jako potężne siły reakcji, zaangażowane w przywracanie „tradycyjnych” relacji między płciami. [...] Odwołując się do różnych pism świętych (Biblia, Koran), w celu uzasadnienia opowiadają się za równą godnością mężczyzn i kobiet w kontekście ról zróżnicowanych pod względem płci, które przyznają mężczyznom większą władzę zarówno w sferze publicznej, jak i w domu. Charakteryzując swoje stanowisko jako „prorodzinne”, te konserwatywne siły zmobilizowały się w poszczególnych państwach narodowych i na forach międzynarodowych, aby promować małżeństwa heteroseksualne i rolę kobiet jako matek i osób pozostających na utrzymaniu w ramach hierarchicznej struktury rodziny. Celując w aktywistki feministyczne i ich program polityczny, fundamentaliści nie tylko uznali równość płci za antyrodzinną i nienaturalną, ale próbowali podważyć lub odwrócić niedawne zdobycze polityczne⁶.

Różnica polega na tym, że w XXI wieku kobiety skuteczniej niż ich przodkinie są wspierane przez mężczyzn, dostrzegających nierówności prawno-systemowe i pozasystemowe, faktycznie wymierzone w prawa kobiet⁷. Tym samym nazwy, jakimi protesty były określone, tj. protesty kobiet (bunt kobiet), powinny ulegać rozwinięciu o wspierających kobiety mężczyzn. Choć, jak w odwołaniu do badań społecznych napisano dalej, protesty zmobilizowały zdecydowanie więcej kobiet niż mężczyzn, oznacza tylko to, że procesy perswazyjne i edukacyjne skierowane do mężczyzn wciąż nie są wystarczająco efektywne.

Protesty w skali globalnej zainicjowane inicjatywą #MeToo (w Polsce #JaTeż) zwracały uwagę na problem i zarazem wyrażały sprzeciw wobec nadużyć seksualnych wobec kobiet. Ruch obywatelski

⁶ *Ibidem*, 212.

⁷ Zob. E. Carroll, K. Lerma, A. McBrayer, T. Evans, S. Nathan, K. White, *Abortion Patient Experiences with Protestors While Accessing Care in Mississippi*, „Sexuality Research and Social Policy” 2022, 19(3), 886–893. W cytowanym artykule zwrócono uwagę na upolitycznienie retoryki związanej z aborcją, wykorzystując ideologię płci, stereotypy z nią związane i rolę mężczyzn w aborcji jako podmiotów, które jej zapobiegają, kontrolując swoje partnerki. Reakcje mężczyzn, jakie analizowano, były zróżnicowane, od zgadzania się z takimi teoriami, przez ich ignorancję, aż do czynnego wyrażania niezgody i wszczynania dyskusji i kłótni.

zaktywizował się po 2017 roku w związku z nagłośnieniem wielu aktów przemocy seksualnej, których dopuścił się producent filmowy Harvey Weinstein (został prawomocnie skazany za przestępstwa seksualne na 23 lata więzienia). Akcja #MeToo rozpoczęła się w serwisie społecznościowym Twitter za sprawą amerykańskiej aktorki Alyssi Milano, która zachęcała kobiety do dzielenia się swoimi historiami pod wspólnym znacznikiem⁸. Zasięgi #MeToo były rekordowe zarówno w serwisie Twitter, jak i na Facebooku:

Odnotowano, że do 15 października 2017 roku zwrot ten został użyty ponad 200 000 razy, a do 16 października tweetowany ponad 500 000 razy. Ponad 4,7 mln osób użyło hasztagu na Facebooku, udostępniając 12 milionów postów w ciągu pierwszych 24 godzin. Zarejestrowano również, że 45 procent użytkowników w Stanach Zjednoczonych ma znajomego, który udostępnił #MeToo na swoim koncie społecznościowym⁹.

W związku z powyższym można stwierdzić, że problem mizoginii i przemocy seksualnej był powszechny, dotyczył kobiet pochodzących z różnych środowisk, grup społecznych i zawodowych. Na fali ruchu, który szybko stał się globalny (objął niemal 100 krajów świata), korzystano z własnych znaczników, aby nazywać i piętnować nadużycia seksualne wobec kobiet. Doszło także do fali ujawniania przemocy seksualnej wobec mężczyzn przez osoby znane i popularne, nadużywające swojego statusu do wykorzystywania seksualnego ofiar. To pokazało, jak znaczący i jednocześnie globalny jest problem przemocy seksualnej.

Kolejna fala protestów, która przetacza się przez świat w XXI wieku, wynika z konserwatyzmu politycznego, którego przedstawiciele, przejmując władzę, dążą do ograniczania praw kobiet, przede wszystkim prawa do aborcji. Przykładem jest Polska, której ustawodawstwo aborcyjne uznaje się za najbardziej rygorystyczne w Unii Europejskiej¹⁰ (obok Malty i Watykanu, gdzie aborcja jest zakazana);

⁸ Sam znacznik #MeToo po raz pierwszy użyła w 2006 roku Tarana Burke na portalu społecznościowym MySpace. Wówczas chodziło o realizację kampanii promocyjnej kierowanej do kobiet pochodzących z ubogich środowisk, które doświadczyły przemocy seksualnej – wyj. autorki.

⁹ *Me too (ruch)* (hasło), [https://pl.wikipedia.org/wiki/Me_Too_\(ruch\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Me_Too_(ruch)) [dostęp: 8.11.2022].

¹⁰ Dalej także jako: UE, Unia.

pozostałe kraje UE dopuszczają aborcję. Natomiast poza UE przykładem ograniczania praw kobiet, który stanowi pretekst do protestów, są USA, gdzie w 2022 roku uchylono precedens gwarantujący kobietom prawo do aborcji na terenie wszystkich stanów. Po wyroku Sądu Najwyższego USA, który uchylił ów precedens (głosami sędziów wybranych w skład SN przez prezydenta Donalda Trumpa), w niektórych stanach USA aborcja została uznana za nielegalną (o tych planach było wiadomo wcześniej, pisze o tym Mariusz Braszkievicz¹¹). Dodatkowo w części pozostałych stanów przygotowywane są zmiany prawne powodujące, że dostęp do aborcji w USA zostanie faktycznie ograniczony w co najmniej połowie stanów¹². Podobnie jest w Meksyku, gdzie co prawda tamtejszy SN orzekł, że nie można karać kobiet za dokonanie aborcji, ale każdy stan – jednostka podziału administracyjnego – reguluje kwestię niezależnie od władz federalnych. Kanada z kolei uznaje aborcję za procedurę medyczną, co oznacza, że sam zabieg jest dozwolony i nie jest obarczony żadnymi uwarunkowaniami poza medycznymi. W Ameryce Południowej sytuacja jest również zróżnicowana. W Argentynie oraz w Urugwaju aborcja jest dopuszczalna, z kolei w Chile czy Salwadorze całkowicie zakazana i karze więzienia podlega tam także kobieta. W państwach położonych w Azji podobnie sytuacja jest zróżnicowana. Państwa dopuszczają aborcję: Chiny (do 3. miesiąca), Turcja (do 10. tygodnia), ale są i takie, które istotnie limitują możliwości terminowania ciąży – Iran, Arabia Saudyjska, Jemen czy Syria (obowiązują przepisy zbliżone do polskich rozwiązań, z wyjątkiem Iranu, gdzie nie zezwala się na terminację ciąży pochodzącej z gwałtu). Filipiny dopuszczają aborcję wyłącznie z powodu bezpośredniego zagrożenia życia kobiety¹³.

Zaledwie powierzchowna analiza zróżnicowania przepisów prawnych w poszczególnych państwach, także uwzględniając dominujące orientacje religijne, które w nich obowiązują, pozwala wskazać, iż

¹¹ Zob. M. Braszkievicz, *Prezydentura Donalda Trumpa a przewidywane zmiany w orzecznictwie Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych Ameryki*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2017, 21, 27–45.

¹² „To decydujący moment w historii prawa do aborcji na świecie” – ostrzega Amnesty, 28.09.2019, www.amnesty.org.pl/to-decydujacy-moment-w-historii-prawa-do-aborcji-na-swiecie [dostęp: 20.04.2023].

¹³ *Prawo aborcyjne w Polsce i na świecie*, 18.07.2022, www.profinfo.pl/blog/prawo-aborcyjne-w-polsce-i-na-swiecie [dostęp: 20.04.2023].

prawo do aborcji nie jest efektem kulturowych czy religijnych pro-wienieneci a władzy, która za pomocą regulacji prawnych oddziałuje na życie obywateli.

Podczas pracy nad książką świat obserwuje trwające od miesię-cy (dokładnie od sierpnia 2022 roku) protesty w Iranie, które roz-poczęły się po śmierci Mahsy Amini, pobitej przez irańską policję obyczajową. Amini zmarła, zaś powodem pobicia była niewłaściwie założona chusta, niedostatecznie zasłaniająca włosy ofiary. Śmierć dziewczyny wywołała falę masowych protestów na terenie całego Ira-nu, w które zaangażowani są przede wszystkim młodzi ludzie, w tym kobiety walczące o swoją wolność. Pomimo brutalności sił tłumią-cych protesty i wymierzania kar śmierci osobom, nawet wyłącznie wirtualnie zaangażowanym w przebieg wydarzeń, siła zamieszek na ulicach miast Iranu nie maleje. Działania, które nie są koordynowane przez konkretnych aktywistów, obejmują coraz szersze kręgi, a pod-stawowym deklarowanym celem nieposłuszeństwa obywatelskiego jest uwolnienie kobiet będących ofiarami opresji kulturowych. Choć śmierć młodej Kurdynki wielu uznaje za „iskrę”, która doprowadzi-ła do eksplozji frustracji Irańczyków zmęczonych sankcjami eko-nomicznymi, żyjących w republice islamskiej i marzących o lepszej przyszłości, to jednak protesty w skali globalnej przybrały charak-ter „rewolucji kobiet”. Towarzyszą temu różne symboliczne akty, jak publiczne palenie hidżabów czy ścinanie włosów, którego dokonują protestujące Iranki, ale i inne wspierające protesty kobiety na świe-cie, wyrażające tym samym poparcie¹⁴.

Wszystkie wymienione i pokrótce opisane wyżej przypadki do-wodzą, że protesty kobiet są aktami politycznymi, jednocześnie zo-rientowanymi na walkę z dominującymi kulturowo nierównościami. Każdy z wymienionych protestów, choć toczył się wokół wskazanych konkretnie przyczyn (takich jak przemoc seksualna, nierówności wobec prawa czy systemowa przemoc wynikająca z interpretowania religii), w głębszych obszarach dotyczył także kumulowanej frustra-cji związanej z kulturowym postrzeganiem roli i pozycji kobiet, na

¹⁴ K. Cieślak-Jakubiak, *Władza stłumiła protesty, ale Iranki już nie będą po-słuszne*, 20.04.2023, krytykapolityczna.pl/swiat/iran-hidzab-po-stlumieniu-masowych-protestow [dostęp: 25.04.2023].

którą te nie wyrażają już zgody. Jenny Gunnarsson Payne¹⁵, odwołując się do belgijskiej filozofki Chantal Mouffe, pisze:

W reakcji na trwającą od jakiegoś czasu hegemonię liberalizmu, która doprowadziła do pogłębienia nierówności i przeniesienia władzy z instytucji demokratycznych na finansowe, powstaje dziś coraz więcej ruchów politycznych i partii, które twierdzą, że oddają głos „narodowi”. Kiedy w krajach takich jak Polska aktorzy polityczni tego typu doszli ostatnio do władzy, rozpoczął się niszczycielski proces demontażu podstawowych filarów, na których opiera się współczesna demokracja liberalna: równości z jednej strony, a z drugiej – suwerenności ludu. Mouffe twierdzi, że wraz z nasileniem się nastrojów populistycznych, „w obliczu coraz to liczniejszych niezaspokojonych potrzeb, pod presją przemian politycznych i społeczno-gospodarczych, dominująca hegemonia ulega zachwianiu”¹⁶.

Mouffe wskazuje zatem, podobnie jak wcześniej wspomniana Hawkesworth, na prawicowy populizm jako jedno z istotnych źródeł, które wpływa na faktyczne ograniczanie praw kobiet. W Polsce populizm Zjednoczonej Prawicy, sprawującej władzę od 2015 roku, przybiera charakter aktów komunikowania, w których przewija się motyw – jak definiuje go Gunnarsson Payne – kolonialnego ucisku, za którego sprawą międzynarodowe instytucje, przede wszystkim UE, narzucają Polakom światopogląd związany z dbałością o równość płci i wielokulturowość¹⁷. Takie działania Elżbieta Korolczuk i Agnieszka Graff określają jako zjawisko, które przypomina polskiej władzy sowiecki model inżynierii społecznej¹⁸. Komunikowanie polskich prawicowych populistów odwołuje się nie tylko do wartości narodowych, ale także jest wymierzone przeciwko ruchom LGBTQIA+, prawom kobiet do aborcji i migrantom. Symbolicznie wskazane podmioty zbiorowe (wyznaczające i ukierunkowujące tematykę

¹⁵ J. Gunnarsson Payne, *Kobiety jako „lud”*. *Czarne Protesty jako sprzeciw wobec autorytarnego populizmu w perspektywie międzynarodowej*, [w:] E. Korolczuk, B. Kowalska, J. Ramme, C. Snochowska-Gonzalez (red.), *Bunt kobiet. Czarne Protesty i Strajki Kobiet*, Gdańsk: ECS, 2018, 157 i nast.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Zob. *ibidem*, 158.

¹⁸ Zob. E. Korolczuk, A. Graff, *Gender as ‘Ebola from Brussels’: The Anticolonial Frame and the Rise of Illiberal Populism*, „Signs: Journal of Women in Culture and Society” 2018, 43(3), 797–821.

komunikowania) w polskiej polityce stały się swoistym „wrogiem” prowadzenia polityki opartej na wartościach tradycyjnych. Jak wskazują Jennifer Ramme i Claudia Snochowska-Gonzalez, takie zabiegi populistów, wykorzystujących odwołania do woli ludu, to prosta droga prowadząca od populizmu do autorytaryzmu¹⁹. Piszą:

W tej retoryce od afirmacji zwycięstwa tych, którzy reprezentują „lud”, „zwykłych ludzi”, „suwerena”, gładko przechodzi się do autorytarnych postulatów poddawania dyscyplinie i wymuszania karności (lud musi uznać swoje powinności wobec narodu i swoje miejsce w hierarchii). Suweren, który jest ponad prawem i w imię którego Prawo i Sprawiedliwość zaprowadza swoje „dobre zmiany”, to postulowany lud, czy raczej to, co ma go zastąpić po ustanowieniu „dobrej zmiany” i nowego porządku. Jest to podmiot, który istnieje w zapętlonej czasoprzestrzeni: politykę prowadzi się w jego imieniu, a jednocześnie przez tak prowadzoną politykę powołuje się go do życia²⁰.

Powyższe spostrzeżenia i analizy dowodzą, iż działań prowadzonych w Polsce w zakresie zaostreżania polityki regulowania urodzin oraz działań skierowanych *de facto* na ograniczanie praw kobiet nie należy wiązać wyłącznie z zagadnieniami ideologicznymi (wskazywanie wiary i religii jako podstaw zmian prawnych), ale postrzegać jako zamierzone akty o charakterze politycznym mające na celu ograniczanie praw obywatelskich.

W monografii przyjrzałam się protestom określanym mianem najpierw Czarnych Marszy, a następnie Ogólnopolskim Strajkiem Kobiet²¹, które miały miejsce w Polsce w latach 2016–2021. Dla określenia tychże protestów, reaktywowanych przez aktywistki w ciągu pięciu lat kilkakrotnie, używam określenia: bunt kobiet, wykorzystanego w tytule pracy. Bezpośrednim powodem aktywizacji protestów kobiet w Polsce były najpierw zapowiedzi w 2016 roku zmian w ustawie z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży²²

¹⁹ J. Ramme, C. Snochowska-Gonzalez, *Nie/zwykle kobiety. Populizm prawicy, wola ludu a kobiecy suweren*, [w:] E. Korolczuk, B. Kowalska, J. Ramme, C. Snochowska-Gonzalez (red.), *Bunt kobiet...*, *op. cit.*, 88–89.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Dalej także jako: OSK.

²² Dz.U. z 1993 r., nr 17, poz. 78 ze zm., dalej także jako: Ustawa.

zmierzające do ograniczenia lub wprowadzenia całkowitego zakazu aborcji²³. Następnie, już w 2020 roku, wyłączenie jednej z przesłanek do dokonywania legalnej aborcji, co nastąpiło w wyniku wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 października 2020 roku²⁴, w którym tenże orzekł o niekonstytucyjności przepisu dopuszczającego aborcję w przypadku dużego prawdopodobieństwa ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu. Wyrok opublikowano 27 stycznia 2021 roku²⁵.

O ile protesty zwane Czarnymi Marszami, które miały miejsce w 2016 roku, wyprowadziły protestujących głównie na ulice największych polskich miast, o tyle protesty w ramach Ogólnopolskiego Strajku Kobiet w latach 2020 i 2021 zmobilizowały do wyjścia na ulice także Polaków mieszkających w miastach powiatowych i mniejszych miejscowościach. To w perspektywie protestów, jakie dotychczas odbywały się w Polsce, stanowi swoisty ewenement. Dowodzi bowiem, że deficyt w przestrzeganiu praw kobiet w Polsce nie koncentruje się tylko na bezpośredniej przyczynie protestów (faktyczny zakaz aborcji), ale jest postrzegany jako zjawisko społeczne przez osoby niezależnie od wieku, orientacji politycznej czy miejsca zamieszkania.

Protesty definiowane w treści monografii jako protesty (bunt) kobiet zakończyły się w realnej przestrzeni publicznej w pierwszej połowie 2021 roku po ogłoszeniu wyroku TK. Były później reaktywowane na krótko, kiedy okazało się, że są pierwsze ofiary, jak medialnie określano, orzeczenia TK. Ujawnianie historii kolejnych kobiet, które zmarły z powodu niewykonanych w porę aborcji ratujących zdrowie i życie kobiety, nie wywoływały już tak gwałtownych społecznych nastrojów, które wyprowadzałyby protestujących na ulice. Nie oznacza to jednak, że protesty nie spowodowały trwałych skutków społecznych oraz politycznych, a także nie wskazały nowych obszarów do prowadzenia dyskursów, głównie w przestrzeni wirtualnej.

²³ E. Korolczuk, B. Kowalska, R. Nawojski, J. Ramme, C. Snochowska-Gonzalez, *Mobilizacja kobiet w latach 2016–2018: przyczyny, konteksty i perspektywy badawcze*, [w:] E. Korolczuk, B. Kowalska, J. Ramme, C. Snochowska-Gonzalez (red.), *Bunt kobiet...*, *op. cit.*, 19 i nast.

²⁴ Dalej także jako: TK.

²⁵ Wyrok TK z dnia 20 grudnia 2022 r. sygn. akt SK 78/21 (Dz.U. z 2021 r., poz. 2790).

Przytaczając dane z raportów CBOS dotyczące protestów kobiet, można podkreślić dynamikę zmiany, która następowała w związku z wydarzeniami. Raport z badań CBOS z listopada 2016 roku wskazał, iż ok. 90 procent badanych słyszało o Czarnych Marszach i wiedziało, o co w nich chodziło. Większość Polaków popierała marsze, a poziom akceptacji wśród kobiet był znacząco wyższy niż wśród mężczyzn. Czarne Marsze postrzegane były przez ogół Polaków przede wszystkim jako wyraz sprzeciwu wobec ewentualnego zaostrzenia przepisów dotyczących aborcji bądź jako forma walki kobiet o równe prawa. Nadto raport ujawnił, że Polacy zasadniczo nie uważają, iż kobiety w Polsce mają mniejsze lub ograniczone prawa (tak uważają przede wszystkim mężczyźni, kobiety są odmiennego zdanie). Kobiety uznały także, że ich interesów nie reprezentuje żadna partia w Polsce, podkreślając, że polityka rządu Zjednoczonej Prawicy nie służy dobru Polek. Jak wynika z raportu CBOS w listopadzie 2016 roku: Polacy byli zdecydowanie przeciwni zmianie przepisów ustawy dotyczącej warunków przerywania ciąży. Za pozostawieniem jej w niezmienionej formie opowiadała się ponad połowa badanych, a ewentualne zmiany powinny iść raczej w kierunku liberalizacji (ponad jedna czwarta ogółu badanych) niż zaostrzenia (popieranego przez 7 procent ogółu)²⁶.

Kolejne badania CBOS wykonane w grudniu 2020 roku, już po wydaniu kontrowersyjnego wyroku przez TK, ujawniły kolejne istotne informacje. Zmieniła się skala deklarowanego udziału w protestach kobiet. Partycypację w Czarnych Marszach w październiku 2016 roku po decyzji Sejmu o przekazaniu do prac w komisjach projektu ustawy zaostrzającej przepisy dotyczące warunków dopuszczalności aborcji autorstwa Instytutu na rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris deklarowało 3 procent dorosłych Polaków. Czynny udział w protestach w 2020 roku zadeklarowało 8 procent badanych (w całym kraju protestowało ogółem ok. dwóch i pół miliona dorosłych Polaków, do tej grupy nie zaliczono osób niepełnoletnich, które także brały udział w protestach). Pośród cech społeczno-demograficznych kluczowe znaczenie dla udziału w protestach miały

²⁶ Centrum Badań Opinii Społecznej, *Polacy o prawach kobiet, „czarnych protestach” i prawie aborcyjnym*, „Komunikat z Badań” nr 165/2016, www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_165_16.PDF [dostęp: 11.11.2022].

wiek i płeć. Z raportu wynika, że na ulice wyszli przede wszystkim ludzie młodzi: więcej niż co czwarta osoba w wieku 18–24 lata (28 procent) i 15 procent spośród mających od 25 do 34 lat. Prawie dwa razy częściej udział w protestach deklarowały kobiety (11 procent) niż mężczyźni (6 procent). Uwzględnienie jednocześnie wieku i płci pokazało, że protestowały przede wszystkim młode kobiety. Udział w manifestacjach deklarowało ponad dwie piąte kobiet w wieku od 18 do 24 lat (41 procent). Wśród mających od 25 do 34 lat protestowała więcej niż jedna piąta (21 procent). Natomiast wśród młodych mężczyzn, do 24. roku życia, odsetek protestujących był wyższy (18 procent) niż przeciętnie, choć wyraźnie mniejszy niż w grupie kobiet w tym samym wieku. Uwzględniając inne dane demograficzne (miejsce zamieszkania i wykształcenie oraz status majątkowy), najliczniej wyszli na ulicę mieszkańcy makroregionu centralnego – województw łódzkiego i świętokrzyskiego. Ponadto w protestach częściej uczestniczyły osoby z wykształceniem średnim lub wyższym niż mający wykształcenie podstawowe lub zasadnicze zawodowe, a także częściej respondenci względnie dobrze sytuowani niż mniej zamożni.

Udział w protestach był również silnie determinowany orientacją polityczną i światopoglądową oraz stosunkiem do rządu. W protestach uczestniczyła niemal co czwarta osoba deklarująca lewicowe poglądy polityczne (23 procent), zdecydowanie rzadziej na ulice wychodzili zwolennicy prawicy (3 procent) lub politycznego centrum (5 procent). Istotnym komponentem orientacji światopoglądowej i ideowej pozostawała religijność. Protestowały głównie osoby niebiorące udziału w praktykach religijnych (21 procent) lub praktykujące nieregularnie. Wśród praktykujących co najmniej raz w tygodniu odsetek uczestników protestów był znikomy (1 procent). Najliczniej protestowali zdeklarowani wyborcy Lewicy (36 procent) oraz zwolennicy Koalicji Obywatelskiej (17 procent), a także Polski 2050 Szymona Hołowni (16 procent). Wyborcy Konfederacji oraz partii tworzących koalicję Zjednoczonej Prawicy praktycznie nie byli obecni. W protestach brali udział obywatele deklarujący się także jako tzw. przeciwnicy rządu (16 procent). Z powyższych danych wynika, że udział w protestach związany był z zainteresowaniem polityką i partycypacją wyborczą. Poparcie dla protestów wyraziło

63 procent badanych, zaś o nastawieniu do nich decydowało nastawienie do rządu, orientacja polityczna i światopoglądowa²⁷.

Celem badań, które przeprowadzono i przeanalizowano w monografii, jest wskazanie społecznych praktyk, które ukształtowały protesty, w tym zwrócenie uwagi na praktyki komunikacyjne, które powstały w wyniku aktywności nowych ruchów społecznych w przestrzeni wirtualnej. Nadto dokonano analizy zmiany politycznej, która zaistniała w wyniku protestów po stronie elektoratów, a w konsekwencji i samych partii politycznych. Analizą objęto także wirtualne wizerunki sieciowe liderów protestów, które zaistniały w świadomości społecznej, zmieniając postrzeganie kobiet-aktywistek i sposób artykułowania postulatów w przestrzeni publicznej.

Uznając nowe media za narzędzia podstawowego komunikowania wirtualnego, które wykorzystują nowe ruchy społeczne, jednocześnie traktują je jako przestrzeń wzmacniania dyskursu, która kreuje nowe praktyki komunikacyjne, jakie w efekcie prowadzą do zmian społecznych oraz kulturowych. Wirtualne praktyki komunikacyjne są warunkowane strukturalnie, ale przybierają także charakter pozastrukturalny. Uznając, że nowe ruchy społeczne działają w określonych strukturach, które narzucają wybór kanałów komunikowania oraz determinują przekazywane treści²⁸, aktywność komunikacyjna wynikająca z różnych form cyberaktywizmu musi być interpretowana szerzej przez włączenie w sieć wymiany treści, także aktów komunikacyjnych jednostek działających poza strukturami, których twórczość w sieci oddziałuje na przestrzeń protestu. Wytwarzany dyskurs wirtualny przejawia potencjał demokratyczny poprzez akty oddolnego udziału jednostek w wymianie definiującej różne spojrzenie na przedstawianą problematykę, a także określającej sposób organizacji praktyk komunikacyjnych oraz ich ram instytucjonalnych i normatywnych. Potencjał dyskursu, który płynie np. z tworzonych i wykorzystywanych memów, może wzmacniać upolitycznienie dyskursu przez zwracanie uwagi na treść memów, odwołujących się do praw człowieka, demokracji, równości wobec

²⁷ Centrum Badań Opinii Społecznej, *O dopuszczalności przerywania ciąży i protestach po wyroku Trybunału Konstytucyjnego*, „Komunikat z Badań” nr 153/2020, www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_153_20.PDF [dostęp: 11.11.2022].

²⁸ G. Piechota, *Pomiędzy happeningiem a zmianą...*, op. cit.

prawa i Konstytucji jako aktu regulującego funkcjonowanie podmiotów i gwarancje praw jednostki.

Analiza dyskursów wirtualnych obejmuje zatem zasadnicze dwie przestrzenie, które autonomicznie wytworzyły się w wyniku protestów. Pierwszą są wybrane i wykorzystane kanały komunikowania w mediach społecznościowych, a także zamieszczane tam treści przez podmioty, które powstały lub zaktywizowały się w przestrzeni wirtualnej w wyniku protestów. Analiza tego dyskursu została przeprowadzona metodą ilościowego pomiaru zasięgów generowanych przez utworzone w wyniku protestów serwisy oraz metodą analizy treści (analiza semantyczna) w celu ustalenia tematyki dominującego dyskursu w publikowanych przekazach. Analiza semantyczna jest metodą badawczą, która zdaniem Urszuli Topczewskiej pozwala na „przewycięzenie strukturalistycznego oderwania opisu języka od praktyki komunikacyjnej i programowo unikała generatywistycznych formalizacji tego opisu”²⁹.

W badaniach dokonano analizy pól semantycznych wokół słów kluczowych, jakie zidentyfikowano i nazwano w opisie zidentyfikowanych tematów dyskursu. To pozwoliło na ustalenie kategorii tematycznych poruszanych w wirtualnych dyskursach przez twórców i nadawców treści.

Drugą przestrzenią wytworzonych dyskursów są memy, które kreowano i wykorzystywano w sieci jako formę komentowania rzeczywistości, odnosząc się do obserwowanych wydarzeń i okoliczności im towarzyszących. Analiza tego dyskursu została przeprowadzona metodą analizy semiotycznej (multimodalnej), której celem stało się ustalenie, w jaki sposób przykładowe memy inicjowały dyskurs polityczny, odnosząc się do obywatelskiego zaangażowania, stając się narzędziami aktywizmu, albo też jak wykorzystywały swój ludyczny charakter, rozprzestrzeniając treści humorystyczne, choć służące celom społecznym czy politycznym³⁰. Niektóre memy pełniły także

²⁹ U. Topczewska, *Analiza pola semantycznego jako metoda badania dyskursu*, [w:] M. Czyżewski, M. Otrocki, T. Piekot, J. Stachowiak (red.), *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych*, Warszawa: Sedno, 2017, 49.

³⁰ Zob. A. Nissenbaum, L. Shifman, *Meme templates as expressive repertoires in a globalizing world: A cross-linguistic study*, „Journal of Computer-Mediated Communication” 2018, 23(5), 294–310; R.M. Milner, *The world made*

istotne funkcje w procesach kolektywnej identyfikacji tożsamości tak kulturowej, jak i politycznej³¹. Memy niejednokrotnie przekraczały normy dyskursów kulturowych, co powodowało ich jednoznaczną identyfikację polityczną³², podkreślając jednocześnie przynależność do kultury popularnej, w której jednostki wykorzystują znaczenia do zbiorowo konsumowanych tekstów kultury, i negocjując dominujące ideologie.

Analizy wirtualnych wizerunków liderek protestów oraz aktywistek, które zaistniały w świadomości społecznej w związku z protestami, dokonano przez analizę socjologiczną i medioznawczą treści publikowanych w wybranych portalach internetowych, pozycjonujących się jako media o zróżnicowanej orientacji polityczno-społecznej. Celem tego badania było ustalenie sposobu prezentowania wizerunków aktywistek, z uwzględnieniem takich kategorii socjologicznych jak stereotypy, proces nazywania i teorie stronnictwa medialnej. Świadomie i celowo pominęto autowizerunki badanych kobiet, które te wytwarzają w przestrzeni sieciowej, aby wskazać, iż wypowiedzi aktywistek kreujące ich wizerunek mogą stanowić źródło manipulacji w przestrzeni komunikowania o protestach oraz o podmiotach w nie zaangażowanych.

W monografii posłużono się określeniami o charakterze definiującym oraz skrótami. Jak wspomniano wyżej ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, dalej nazywana bywa także Ustawą, Trybunał Konstytucyjny skrótem TK, podobnie jak Ogólnopolski Strajk Kobiet skrótem OSK. Protesty organizowane przez OSK czy inicjatywę Ratujmy Kobiety powołaną przez grupę posłanek oraz ruch Dziewuchy Dziewuchom, mające miejsce w latach 2016–2021, zbiorczo określam jako protesty (bunt) kobiet.

meme: Public conversations and participatory media, Boston: MIT Press, 2018; B.E. Wiggins, *The discursive power of memes in digital culture: Ideology, semiotics, and intertextuality*, New York: Routledge, 2019; M. Mortensen, C. Neumayer, *The playful politics of memes*, „Information, Communication & Society” 2021, 24(16), 2367–2377.

³¹ Zob. A. Nissenbaum, L. Shifman, *Internet memes as contested cultural capital: The case of 4chan's/b/board*, „New Media & Society” 2017, 19(4), 483–501; G. Piechota, *Pomiędzy happeningiem a zmianą...*, *op. cit.*

³² Zob. G. Piechota, *Pomiędzy happeningiem a zmianą...*, *op. cit.*

Szerzej analizowane empirycznie procesy dyskursu oraz wizerunku operacjonalizuję w konkretnych rozdziałach, wpływa to bowiem na przejrzystość wyводу.

Monografia składa się z pięciu rozdziałów, wprowadzenia oraz podsumowania zatytułowanego *Co dalej z buntem kobiet?*, w którym podsumowuję ustalenia zawarte w monografii i zestawiam je z refleksją dotyczącą przyszłości nowych ruchów feministycznych w Polsce, głównie ich znaczenia w ustalaniu procesów reprezentatywności kobiet i postulatów ich dotyczących w przestrzeni politycznej. Tytuł monografii traktuje o zarządzaniu procesem komunikowania w przestrzeni wirtualnej, z użyciem technologii ICT. Proces komunikowania jest zjawiskiem rzeczywistym, jednak w przestrzeni wirtualnej przybiera charakter procesu zapośredniczonego. Antony Giddens w ślad za Johnem B. Thompsonem wskazuje cechy interakcji zapośredniczonych i quasi-interakcji zapośredniczonych (oba typy aktów dokonują się za pośrednictwem ICT)³³. Zwraca uwagę na ich formę dialogową (interakcje zapośredniczone) i monologową (quasi-interakcje); ukierunkowaną na ograniczoną (interakcje) i nieograniczoną (quasi-interakcje) liczbę potencjalnych odbiorców; z wykorzystaniem symboli oraz rozdzieleniem kontekstów na rozszerzony czas i przestrzeń. To wyraźnie odróżnia proces komunikowania z wykorzystaniem technologii ICT od innych form komunikacji (bezpośrednich i pośrednich). Stąd w tytule monografii podkreślono wirtualną przestrzeń analizy, co oznacza również wybór konkretnych pól realizacji badań i jest ściśle powiązane z wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnej.

W rozdziale pierwszym zreferowano wybrane badania społeczne przeprowadzone w Polsce w latach 2019–2021, opisujące sytuację Polek, ze zwróceniem uwagi na identyfikację obszarów, w których same kobiety dostrzegają deficyty swoich praw. W tym rozdziale zawarto także wyniki badań poświęconych udziałowi w protestach kobiet w latach 2020–2021, które przeprowadziłam w formie sondażu internetowego. Rozdział drugi ma charakter teoretyczno-empiryczny. Dokonano w nim ustaleń dotyczących pozycjonowania protestów odbywających się w Polsce w kontekście teorii nowych

³³ A. Giddens, *Socjologia*, op. cit., 487–488.

ruchów społecznych, a także procesów komunikowania sieciowego i partycypacji społecznej, wreszcie wpływu usieciowionych ruchów społecznych na ukształtowanie tożsamości kolektywnej i indywidualnej Polaków w wyniku protestów. W rozdziale trzecim znajduje się metodologia przeprowadzonej analizy, w której przedstawiono tło protestów oraz opisano proces konceptualizacji i organizacji badań, a także wykorzystano autoreprezentację badanych podmiotów, używając w tym celu opisów zamieszczonych w serwisie społecznościowym Facebook. Kolejny rozdział, czwarty, został poświęcony analizie aktywizmu twórczego, który – jak ustalono – pełni istotne funkcje aktywizujące w protestach kobiet, nie tylko uwzględniając polską perspektywę. Ostatni, piąty, rozdział został w całości poświęcony analizie procesów komunikowania się ruchów, jak chodzi o sieciowe dyskursy dotyczące aborcji oraz praw kobiet, w tym wskazanie dominującej tematyki wprowadzonej do wirtualnych przestrzeni komunikowania przez podmioty powstałe w wyniku buntu kobiet. W tym rozdziale ustalono także na podstawie analizy treści wizualnej medialne aktywistek, które ukształtowały wybrane portale internetowe.

Niniejsze opracowanie ma charakter interdyscyplinarny, wpisuje się w nurt badań nad znaczeniem wirtualnych dyskursów prowadzonych w mediach społecznościowych oraz nad politologicznymi i socjologicznymi aspektami aktywizmu i cyberaktywizmu. W monografii przeanalizowano konkretną sytuację społeczno-polityczną, uwzględniając jej przyczyny i skutki ze wskazaniem różnych obszarów, w których efekty wyrażanego oporu społecznego są obserwowalne. Monografię więc należy traktować jako studium przypadku, w którym nie tylko poddano analizie powody i przebieg protestów oraz kreowanych wokół nich dyskursów wirtualnych, ale także dokonano identyfikacji powiązań pomiędzy zaistnieniem protestów a wystąpieniem zmian społeczno-kulturowych po ich zakończeniu. Uwzględniając perspektywę naukową polegającą na pogłębionej analizie przejawów działań konkretnych ruchów społecznych oraz biorąc pod uwagę znaczenie procesów komunikowania wirtualnego, można identyfikować w krótszej i dłuższej perspektywie czasowej wpływ aktów wyrażających opór społeczny na obserwowalne zmiany polityczne, społeczne oraz kulturowe.

Monografia adresowana jest przede wszystkim do osób zainteresowanych badaniem nowych ruchów społecznych, użytkowaniem mediów społecznościowych i ich znaczeniem w kreowaniu oraz dyfuzji zmian społeczno-kulturowych. Monografia może zatem stanowić lekturę wartą uwagi socjologów, politologów i medioznawców, ale również aktywistów zainteresowanych prowadzeniem efektywnych działań w przestrzeni cyberaktywizmu oraz kontynuacją projektów aktywistycznych jako organizacje społeczne lub polityczne.

Dziękuję za merytoryczne recenzje naukowe prof. Iwonie Hofman, UMCS w Lublinie, oraz dr hab. Małgorzacie Molędzie-Zdziech, prof. SGH w Warszawie. Dzięki życzliwym i cennym uwagom Recenzentek monografia zyskała ostateczny kształt.

prof. KAAFM, dr hab. Grażyna Piechota

Rozdział 1

Kobiety w Polsce – perspektywa badawcza

1.1. Pozycja Polek w świetle badań społecznych

Protesty, które rozpoczęły się w 2016 roku, były wywołane najpierw zapowiedziami zmian w przepisach prawnych regulujących prawo do aborcji w Polsce, a następnie faktycznymi zmianami, jakie zaistniały po orzeczeniu wydanym przez TK i opublikowanym w 2021 roku. Jednak wybuch niezadowolenia społecznego wśród kobiet w 2016 roku i w kolejnych latach można potraktować także jako odpowiedź na rosnącą frustrację Polek wynikającą z obserwowalnych od lat deficytów w przestrzeganiu ich praw. Te deficyty były obserwowalne w różnych przestrzeniach publicznych, w tym politycznej (np. brak reprezentacji kobiet w strukturach władzy rządowej lub samorządowej, znikoma obecność kobiet w przestrzeni publicznej, jak: media czy gremia eksperckie); społecznej (jak: stereotypy kulturowe dotyczące kobiet, postrzeganie i pozycjonowanie ich roli społecznej przez pryzmat funkcji biologicznych itp.) i wreszcie ekonomicznej (różnice w wynagrodzeniach, zjawisko „szklanego sufitu”, uzależnienie ekonomiczne wynikające z niższych zarobków oraz z niższego wieku emerytalnego i wynikających z tego konsekwencji). Chociażby te przykładowo wskazane przesłanki powodują, że sytuacja kobiet w Polsce jest postrzegana jako gorsza.

Kobiety rodzące dzieci były i są nierzadko pozbawiane pracy jako osoby nie w pełni dyspozycyjne. Nadto matki zmuszone są do osobistej opieki nad dziećmi z uwagi na deficyty miejsc w placówkach takich jak żłobki czy przedszkola, zaś urodzenie dziecka, które wymaga opieki wynikającej z jego niepełnosprawności, wiąże się najczęściej z tym, że taki obowiązek w całości spada na barki kobiety, nierzadko z obowiązkiem samodzielnego utrzymania rodziny. Te problemy dopełniło powszechne w Polsce zjawisko unikania obowiązku alimentacyjnego, mające niewytłumaczalne etycznie społeczne poparcie. Również prawo do aborcji, które przysługiwało Polkom od 1993 roku w warunkach tzw. kompromisu aborcyjnego, nie zawsze było przestrzegane, stawiając kobiety w obliczu albo konieczności terminowania ciąży za granicą czy w prywatnych gabinetach lekarskich, albo też rodzenia dzieci, nawet w warunkach zagrożenia własnego zdrowia (m.in. wielokrotnie medialnie analizowany przypadek Alicji Tysiąc jako przykład istniejących systemowo rozwiązań, które jednocześnie nie gwarantują obywatelom ich respektowania). Zwłaszcza w przekazach medialnych zwracano zatem uwagę, że wybuch protestów w 2016 roku nie był tylko wyrazem obaw kobiet wynikających z zapowiedzi zmian dotyczących prawa do aborcji, ale same plany spowodowały wybuch wściekłości.

Badania społeczne, które poniżej zaprezentowano, są zróżnicowane co do źródeł i co do skonkretyzowanego podmiotu. Przytoczono zarówno reprezentatywne badania statystyczne, w których zwrócono uwagę na kompleksowe problemy i deficyty praw kobiet, ale także wskazano badania przeprowadzone w konkretnych grupach społecznych, aby zobrazować, że zwłaszcza pozycja społeczna i ekonomiczna kobiet determinuje rodzaj problemów, na które te napotykają.

Zaprezentowany poniżej obraz sytuacji kobiet w Polsce wynika z badań i analiz społecznych przeprowadzonych przez różne podmioty w latach 2019–2021. Jako ostatnie zaprezentowane zostały wyniki badań własnych (sondażu internetowego), który przeprowadziłam na potrzeby monografii, badając opinie internautów o aktywizmie kobiet, odwołujące się do protestów kobiet w Polsce.

1.2. Raport Instytutu Spraw Publicznych

U wiosel i za sterem: Kobiety w polskiej polityce zagranicznej z 2019 roku

W raporcie poddano analizie sytuację kobiet w wąskim środowisku, co pozwoliło na opis możliwości zawodowych wykształconych i wykonujących określone zawody Polek¹. Badania przeprowadzono wśród takich następujących grup zawodowych jak: polityczki, które w pracy bezpośrednio zajmują się polityką zagraniczną lub europejską; kobiety zatrudnione w dyplomacji oraz urzędniczek zajmujące się dyplomacją na szczeblach centralnym i samorządowym; naukowczynie i ekspertki zajmujące się tematyką dyplomacji; dziennikarki specjalizujące się w tej tematyce. Badania, na których podstawie przygotowano raport, były realizowane przez analizę danych zastanych (*desk research*) oraz za pomocą wywiadów pogłębianych. Wnioski płynące z badań jego autorki wskazały już na początku raportu, podkreślając następujące kwestie:

1. Kobiety w dyplomacji oraz urzędniczek pełnią głównie stanowiska średniego i niższego szczebla, gdzie relatywnie jest znacznie większa praca i zarazem mały wpływ na podejmowane działania. Na stanowiskach kierowniczych zdecydowanie dominują mężczyźni.
2. Zarówno w urzędach, jak i na uczelniach (tak prywatnych, jak i publicznych) na stanowiskach kierowniczych dominują mężczyźni, kobiety są zatrudnione na niższych szczeblach, wiążących się z niższymi uposażeniami oraz większym zakresem obowiązków.
3. Główną barierą w rozwoju zawodowym kobiet jest, zdaniem badanych, łączenie obowiązków rodzinnych i zawodowych.
4. Kobiety chcą być doceniane i wynagradzane za kompetencje, które powinny być również podstawą decyzji personalnych związanych z obsadzeniem stanowisk. Odwołanie do kompetencji dotyczyć powinno także kobiet, z uwzględnieniem kwot płci, w obsadzaniu stanowisk czy konstruowaniu list

¹ Instytut Spraw Publicznych, *U wiosel i za sterem: Kobiety w polskiej polityce zagranicznej*, www.isp.org.pl/pl/publikacje/u-wiosel-i-za-sterem-kobiety-w-polskiej-polityce-zagranicznej [dostęp: 23.03.2023].

wyborczych. Polki są zgodne co do tego, że kwota płci powinna być uwzględniana przy obsadzaniu list wyborczych, jednak przy obsadzaniu stanowisk liczyć powinny się kompetencje a nie płeć.

5. Badane uważały, że kobieta, aby odnieść sukces, musi starać się bardziej niż mężczyzna. Jeśli osiąga sukces, zawdzięcza to zwykle wytężonej pracy. Istotna według badanych jest także osobowość kobiety, która ma wpływ na znaczenie kobiet w określonych branżach. Wpływ jest osiągany różnymi metodami, część kobiet wskazała jako istotne bycie rozpoznawalną w osiągnięciu sukcesu.
6. Kobiety zauważają rosnącą świadomość równości płci w przypadku młodszych mężczyzn i ich stosunku do koleżanek. Zdaniem badanych takie zachowania pozwalają przypuszczać, że w przyszłości sytuacja będzie się zmieniać i partnerstwo w relacjach zawodowych stanie się normą.
7. Kobiety wskazują, że nie kierują się solidarnością z własną płcią, raczej przejawiają wsparcie dla konkretnych projektów i inicjatyw, co wynika z posiadanych lub potrzebnych kompetencji.
8. Badane deklarowały, że w obszarze ich aktywności zawodowej nie ma tematów zastrzeżonych dla kobiet i mężczyzn. Natomiast różnice wynikają z odmiennych stylów pracy oraz podejścia do niektórych zagadnień, jak np. migracji.
9. Badania nie wskazały, aby rozwiązania przyjęte w Polsce znacznie odbiegały od średniego modelu europejskiego, jak chodzi o reprezentatywność czy kompetencje kobiet w dyplomacji. Problemy są natomiast istotnie odbiegające od standardów europejskich, jak chodzi o sytuację kobiet na polskich uczelniach.
10. Kobiety podkreślały znaczenie baz ekspertek, które mogłyby zwiększać widoczność kobiet i je promować. Zwracano uwagę także na potrzebę nieformalnego wspierania się samych kobiet, zwłaszcza przez te mające bogatsze doświadczenia i wiedzę.

1.3. Raport Mobile Institute – *Siła Kobiet. Jakie są współczesne Polki?* z 2020 roku

Raport został przygotowany przez podmiot komercyjny, badania zrealizowano w internecie, same badania nie miały charakteru reprezentatywnego². Z raportu wynika, że 41 procent kobiet w Polsce czuje się spełniona w pracy. 38 procent ma ambicje, aby piąć się na stanowiska kierownicze, przy czym nie zawsze są w tym skuteczne. 38 procent internautek jest zdania, że praca to miejsce, gdzie dominuje rywalizacja pomiędzy kobietami, badane osoby nie dostrzegają dyskryminacji płacowej ze względu na płeć. Badana była konkretna grupa kobiet (wykształconych oraz dobrze zarabiających), która nie wskazała, że kobiety koncentrują się wyłącznie na karierze (wskazania tylko przez 9 procent badanych), natomiast aż 91 procent kładzie nacisk na zachowanie harmonii pomiędzy rozwojem zawodowym a spełnieniem w sferze osobistej.

Wśród badanych zdecydowanie większe poparcie zyskuje łączenie pracy zawodowej z obowiązkami rodzinnymi. Aż 79 procent respondentek deklarowało, że nie zamieniłoby swojej pracy na opiekę nad domem i rodziną, w tej grupie aż 65 procent uważa, że utrzymywanie rodziny to ich powinność i obowiązek. Tradycyjny podział ról społecznych nadal istnieje, aczkolwiek ok. 70 procent badanych mężczyzn przyznało, że nie ma problemu z tym, że ich partnerka zarabiałaby więcej od nich. Mężczyźni także obdarzają szacunkiem pracujące, wykształcone kobiety, które pełnią odpowiedzialne funkcje (to przyznało 68 procent mężczyzn w wieku 40 lat i starszych). Tradycyjny podział zawodów na te „męskie” i „kobiece” nie zyskuje uznania – tak uważa 87 procent mężczyzn i 80 procent kobiet, co więcej, za stanowiska „męskie” nie uznaje się tych, które wiążą się z kompetencjami kierowniczymi czy predyspozycjami technicznymi lub analitycznymi.

Z badań wyłonił się także obraz kobiet, dla których niezależność finansowa nie jest najważniejsza. Tylko 21 procent badanych uważa, że to mężczyzna powinien utrzymywać rodzinę, kolejnych 46 procent nie uznaje niezależności finansowej za kwestię istotną. Niezależność

² Mobile Institute, *Siła Kobiet. Jakie są współczesne Polki?*, <https://mobileinstitute.eu/kobiety> [dostęp: 24.03.2023].

finansowa jako istotna wartość najmocniej podkreślana jest przez kobiety bardzo młode oraz dojrzałe, w wieku 46–55 lat, które mieszkają w dużych ośrodkach miejskich. Jak wskazano w raporcie, wiekiem determinowana jest także pewność siebie kobiet, wynikająca z chęci do uzyskania niezależności finansowej przez egzekwowanie należnego wynagrodzenia w miejscu pracy. Aż 38 procent badanych nie ubiega się o należne uznanie i wynagrodzenie za swoją pracę, uważa to bowiem za zbyt krępujące. Najbardziej o swoje interesy dbają kobiety w wieku 46–55 lat, w tym przedziale wiekowym aż 82 procent badanych, nawet jeśli jednocześnie stwierdzają, że przychodzi im to z trudem. Wśród młodszych kobiet sytuacja wygląda inaczej. Badania wskazują, że nigdy o swoje interesy nie upomina się aż 36 procent kobiet w wieku do 24 lat, 38 procent kobiet w wieku 25–30 lat, tyle samo w wieku 31–36 lat i aż 44 procent kobiet w wieku 37–45 lat.

Co interesujące, większość kobiet nie zadeklarowała się jako feministki (77 procent). W grupie mężczyzn jako niefeminisci zadeklarowało się aż 87 procent badanych. Także na pytanie, czy badani chcieliby, aby ich partnerzy byli feministami, odpowiedziało przecząco 63 procent kobiet i 60 procent mężczyzn. Wobec wyżej zaprezentowanych analiz i zestawienia wyników można stwierdzić, iż w Polsce pojęcia „feminizm”/„feministka” są źle rozumiane albo kojarzą się negatywnie. Samo pojęcie „feminizm” oznacza równość płci pod względem politycznym, ekonomicznym, osobistym i społecznym. Respondentów zapytano o emocjonalne odniesienie do słowa „feminizm”. Większość z nich taktuje samo słowo jako neutralne emocjonalnie – 54 procent kobiet i 69 procent mężczyzn, natomiast 24 procent kobiet i 22 procent mężczyzn wskazało, że termin „feminizm” kojarzy im się negatywnie. To oznacza, że raczej konotacja pojęcia „feminizm” z osobą (feministą, feministką) jest źle kojarzona. Z tych ustaleń wynika nadto, że zarówno samo pojęcie feminizmu, jak i postrzeganie relacji z partnerem feministą gorzej oceniają kobiety. Kobiety częściej nie wspierają się i same przyznają, że nie mogą na siebie liczyć (wskazania 29 procent badanych). O to samo pytani mężczyźni, czy kobiety są wobec siebie solidarne, udzielili 10 procent odpowiedzi pozytywnych i aż 42 procent negatywnych.

Przytoczone wyniki badań potwierdziły, że opinie co do sytuacji kobiet są zależne od takich zmiennych jak: miejsce zamieszkania,

wykształcenie, dochody i niezależność finansowa, partnerstwo w związku. W zreferowanym badaniu przeprowadzonym wśród respondentek wykształconych, uzyskujących wysokie dochody i pozostających w związkach partnerskich nie dostrzeżono podobnych problemów, na które zwrócono uwagę w kolejnym z analizowanych raportów, tj. dyskryminacji płacowej ze względu na płeć, niższej aktywności zawodowej kobiet wywołanej świadczeniami prorodzinnymi, braku partnerskich relacji w związkach i podziału obowiązków, istnienia stereotypów nt. zawodów męskich i kobiecych itd. Na co warto zwrócić uwagę, to funkcjonowanie kobiet w poczuciu braku solidarności (co jest zauważalne także przez mężczyzn) i raczej negatywnie interpretowanie pojęcia „feminizm”. Kobiety aktywne zawodowo, kładące nacisk na rozwój kariery zawodowej i w zdecydowanej większości deklarujące łączenie obowiązków zawodowych z rodzinnymi, jednocześnie uznają, że to mężczyzna powinien utrzymywać dom, a same nie identyfikują się jako feministki (takie stanowisko wyraziło aż 77 procent badanych).

Powyżej przedstawione wnioski sprzyjają zwróceniu uwagi na konkretne problemy, jakie w swojej zawodowej aktywności notują kobiety pracujące w przestrzeni dyplomacji. Wiele z powyższych uwag jest zbieżnych z tymi, które wskazano w pozostałych zreferowanych badaniach. To potwierdza istnienie określonego typu problemów identyfikowanych przez kobiety w Polsce. Wnioski płynące z tego raportu potwierdzają, że problemy kobiet przejawiają charakter wynikający z przynależności do określonych grup społecznych. Zarówno to badanie, jak i pozostałe potwierdzają, że kobiety aktywne zawodowo natrafiają na „szklany sufit” i często zobowiązane są pracować więcej na swój sukces niż mężczyźni, bardziej eksponowani na wyższych stanowiskach. Istotnym kryterium ujawnionym we wszystkich dwóch przytoczonych wyżej raportach jest brak wzajemnego wsparcia samych kobiet. Niezależnie od tego, czy kobieta jest wykształcona i aktywna zawodowo, czy też jest osobą koncentrującą się wyłącznie na życiu rodzinnym, brak solidarności jest kryterium uniwersalnym, którego deficyt wskazują badane. Co więcej, brak solidarności pomiędzy kobietami jest także zauważalny i wskazywany przez mężczyzn.

1.4. Raport Centrum Praw Kobiet *Kobiety w Polsce w 2021 roku* z 2021 roku

W raporcie autorki, wykorzystując dane statystyczne, podjęły się dokonania analizy sytuacji kobiet w Polsce na podstawie zestawienia aktualnych regulacji prawnych, przytoczenia danych z badań społecznych oraz zaprezentowania tzw. dobrych praktyk, jakie są stosowane w Polsce oraz za granicą w wybranych aspektach, które poddano analizie³. Dobre praktyki, jakie przywołano w raporcie, oraz wskazane przez autorki rekomendacje w poszczególnych dziedzinach pozwalają na usprawnienie zarządzania problematyką praw kobiet: ich zdrowia, bezpieczeństwa, wykształcenia, roli w domu oraz w miejscu pracy. Co ważne, w raporcie wskazano także na znaczenie wynikające z roli, jaką historycznie pełniły kobiety, co powinno być wyeksponowane i stanowić określony punkt odniesienia dla kształtowania tożsamości młodych kobiet.

Obraz Polek, który rysuje się z raportu, jest zróżnicowany: są grupy o silnej autoidentyfikacji, wynikającej z wykształcenia, pozycji zawodowej i społecznej, co warunkuje poczucie godności, nie chroni to jednak przed formami przemocy, w tym seksualnej, która w Polsce dotyka nawet 90 procent kobiet.

W kilku rozdziałach przedstawiono najważniejsze problemy, z jakimi borykają się w Polsce kobiety, a także bariery, na jakie napotykają w różnych aspektach swojego życia zawodowego i osobistego. Do najważniejszych z nich można zaliczyć:

1. Dyskryminacja ze względu na płeć (np. wynagrodzenia zróżnicowane ze względu na płeć, brak lub ograniczanie dostępu do procedur medycznych).
2. Brak poczucia bezpieczeństwa, co wynika z obowiązujących rozwiązań prawnych oraz instytucjonalnych, a także istniejących i silnie oddziałujących stereotypów (np. kobiety są odpowiedzialne albo współodpowiedzialne za przestępstwa zgwałcenia, kobiety powinny rodzić dzieci i poświęcać się rodzinie itp.).

³ Raport dostępny online: Centrum Praw Kobiet, *Kobiety w Polsce w 2021 roku*, https://cpk.org.pl/wp-content/uploads/2021/03/raport_calość_cpk.pdf [dostęp: 23.03.2023].

3. Zawodowa segregacja na rynku pracy – zawody kobiece: kierunki pedagogiczne, związane z opieką społeczną i usługami dla ludności; zawody męskie: kierunki techniczne, związane z budownictwem, transportem czy technologiami teleinformatycznymi. Przypisanie zawodów do płci skutkuje poziomem wynagrodzeń przypisanym do zawodów zdominowanych przez kobiety i przez mężczyzn.
4. Polityka prorodzinna, która promuje tradycyjny model rodziny i demobilizuje kobiety do pracy zawodowej, wyprowadzając je z rynku pracy oraz uzależniając finansowo, również w przyszłości, od partnerów.
5. „Szklany sufit” – ograniczenie możliwości awansu i zajmowania najwyższych stanowisk w Polsce (podobnie jak w innych krajach UE). To się powoli zmienia, jednak wciąż możliwości zawodowe kobiet są znacznie ograniczane (przyrost kobiet zajmujących najwyższe stanowiska w Polsce w latach 2010–2020 jest niższy w porównaniu z innymi rozwiniętymi państwami UE).
6. Brak polityki równościowej – niski udział kobiet we władzy: pomimo istnienia w przepisach tzw. kwot kobiety rzadziej są obsadzane na listach wyborczych na tzw. miejscach biorących, co skutkuje brakiem reprezentatywności interesów kobiet w parlamencie i marginalizowaniem ich głosu w sprawach dotyczących bezpośrednio kobiet. Kobiety praktycznie nie uczestniczą biernie w wyborach prezydenckich. Jak podano w raporcie, trzy kobiety pełniące funkcję premiera rządu wsławiły się działaniami, które trudno uznać za prokobiece: „To za rządów Hanny Suchockiej wprowadzono w Polsce ustawę o planowaniu rodziny i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży z 1993 r. i niemal całkowity zakaz aborcji. Rząd Ewy Kopacz wsławił się niechęcią do unijnego mechanizmu relokacji uchodźców. Z kolei to Beata Szydło, pełniąc funkcję prezeski Rady Ministrów, zapowiedziała w marcu 2016 roku, że zagłosuje nad ustawą całkowicie eliminującą możliwość przerywania ciąży w Polsce”⁴.
7. Przemoc wobec kobiet – brak profesjonalnego i systemowego wsparcia ofiar przemocy, stereotypowy podział ról, będący źródłem przemocy o charakterze ekonomicznym, fizycznym

⁴ *Ibidem*, 132.

i seksualnym; brak ujawniania przestępstw przemocowych w polskich domach (takie przestępstwa są zgłaszane w ok. 10 procentach przypadków); brak zabezpieczenia praw i interesów ofiar, np. przez natychmiastowe usunięcie sprawcy z wspólnego lokalu.

8. Ograniczenie lub zupełny brak dostępności do usług medycznych – w szczególności dostęp do poradni ginekologiczno-położniczej; lekarze nieprzygotowani do procesów komunikowania, które nie miałyby charakteru stygmatyzowania, stosowana jest przemoc werbalna i formułowane negatywne oceny pacjentek; brak dostępu do antykoncepcji (wszystkie środki antykoncepcyjne z wyjątkiem prezerwatyw są dostępne wyłącznie na receptę i wyłącznie dwa typy środków podlegają refundacji) albo do możliwości korzystania z niej (brak dostępu do lekarza, brak środków finansowych na zakup nierefundowanych środków antykoncepcyjnych); brak refundacji środków antykoncepcji awaryjnej oraz możliwości ich zakupu bez recepty, problem klauzuli sumienia u lekarzy, co skutkuje odmową wystawiania recept na środki antykoncepcyjne oraz antykoncepcji awaryjnej itd.; problem ubóstwa menstruacyjnego (według badań 1 na 5 Polek ma problem z zakupem środków higienicznych); ograniczanie dostępności do Programu Badań Prenatalnych⁵; liczne problemy z funkcjonowaniem opieki okołoporodowej⁶; brak systemowego leczenia niepłodności.
9. Stereotypy na temat kobiet i ich roli społeczno-kulturowej lansowane przez media masowe – umacnianie przez popkulturę oraz inne formy przekazu konserwatywnej, tradycyjnej roli kobiety.

Wskazane punkty opisujące sytuację kobiety w Polsce w XXI wieku można zbiorczo nazwać jako funkcjonowanie patriarchalnej kultury konserwyzmu społecznego, w którym kobieta powinna pełnić rolę podrzędną wobec mężczyzny, zaś z racji tzw. modernizacji czasami mieć prawo do bycia upodmiotowioną (przede wszystkim jako żona i matka). Ten obraz kobiety w Polsce, jaki wynika z analizy przyjętych rozwiązań prawnych, działań instytucjonalnych oraz faktycznych aktywności różnych podmiotów, ilustruje określoną sytuację Polek. Ustalenia pochodzące z badania przytoczonego wyżej

⁵ *Ibidem*, 229.

⁶ *Ibidem*, 231–233.

potwierdziły, że konserwatyzm społeczno-kulturowy oraz polityczny w sposób faktyczny reguluje prawa kobiet w Polsce w różnych sferach życia.

Wyniki ujawniły nadto, że wciąż kluczowe znaczenie przypisuje się stereotypom dyktującym rolę kobiety, co oddziałuje na wzajemne postrzeganie się kobiet i skutkuje zauważalnym brakiem wzajemnego wsparcia oraz solidarności wobec siebie.

1.5. Raport z sondażu internetowego *Aktywizm kobiet* z 2021 roku (badania własne)

Wyżej przytoczone wyniki pochodzące z trzech różnych badań społecznych, zrealizowanych w latach 2019–2021 w różnych kontekstach referowały sytuację kobiet w Polsce. Poniżej przedstawiono wyniki badań sondażowych z wykorzystaniem kwestionariusza ankietowego, który został udostępniony w internecie i był rozprzestrzeniany metodą „kuli śnieżnej” (*snowball sampling*). Sondaż internetowy zrealizowano w 2021 roku, w okresie, kiedy nie trwały żadne protesty (marzec–lipiec). W badaniu wzięło udział 396 respondentów, zarówno kobiet, jak i mężczyzn. Wnioski płynące z badań:

1. 86,4 procent badanych uważa, że reprezentatywność kobiet w strukturach politycznych lub korporacyjnych jest niewystarczająca (przeciwego zdania jest 6,1 procenta badanych, reszta nie ma zdania lub nie jest tym zainteresowana). Za niewystarczająco reprezentowane uznaje się kobiety przede wszystkim w polityce, np. rząd, parlament (81,5 procent badanych), oraz w zarządach spółek i korporacji (68,8 procent badanych), a także w zarządzaniu szkolnictwem wyższym (65,9 procent badanych).
2. 91,9 procent badanych zauważyło kobiety w działaniach aktywistycznych (4 procent badanych nie, reszta nie ma zdania albo nie jest tym zainteresowana). Spośród badanych aż 94,4 procent może potwierdzić, iż w Polsce odbyły się działania aktywistyczne kojarzone przede wszystkim z kobietami. Na pytanie otwarte o podanie protestów tak kojarzonych dominowały wskazania: Ogólnopolski Strajk Kobiet i Czarny Protest, ale badani

wskazywali również na protesty kobiet w Argentynie przeciwko zaostreniu prawa aborcyjnego, protesty kobiet na Białorusi (liderkami protestu były wyłącznie kobiety), Manifę, protesty ekologiczne (Greta Thunberg), protesty w Wielkiej Brytanii po zabójstwie Sary Everard czy globalną akcją #Metoo. Badani jako przykłady podawali także te o wymiarze historycznym, jak protesty sufrażystek czy strajk kobiet w Islandii w 1975 roku, który ujawnił wartość pracy kobiet i doprowadził do znacznego zmniejszenia nierówności społecznych. Oznacza to, że protesty kobiet nie są zjawiskiem nowym, ale wraz ze wzrostem świadomości oraz możliwości wyrażania swoich przekonań przyjmują zróżnicowane formy i zdecydowanie się aktywizują. W tym zakresie za niezwykle istotne należy uznać protesty, które przetoczyły się przez Białoruś w 2020 roku, na których czele stały wyłącznie kobiety, co stanowi egzemplifikację rosnącej politycznej aktywności kobiet.

3. W kwestionariuszu zadano respondentom pytanie o powody, dla których uznają protesty za formę aktywizmu kobiet (istniała możliwość wyboru kilku możliwości). Odpowiadając, badani wskazali, iż taka kwalifikacja protestu wynika z postulatów odwołujących się do praw kobiet, jakie są głoszone podczas wydarzeń (86,9 procent badanych); zdecydowanie mniej respondentów uznało, że o kobiecym wymiarze protestu decyduje jego prezentowanie w mediach z uwzględnieniem kobiecego punktu widzenia (40,4 procent badanych), a także ze względu na to, że w proteście biorą udział głównie kobiety (32,8 procent). Tylko 21,2 procent badanych wskazało, że protest o charakterze kobiecym determinuje to, że na jego czele stoi liderka, zaś 9,6 procent badanych wskazało, że protesty należy uznać za kobiece, kiedy dotyczą prawa do aborcji. Powyższe odpowiedzi należy analizować jako dość schematyczne, wskazujące na to, że aktywizm kobiet jest wyzwalany w sytuacji, kiedy dotyczy praw kobiety (w tym prawa do aborcji, jakie wprost wyraziło prawie 10 procent badanych). Istotnym czynnikiem wpływającym na postrzeganie protestów jako kobiecych jest ich prezentowanie w mediach z uwzględnieniem stanowiska kobiet. Analizując z tej perspektywy protesty dotyczące aborcji, można zatem uznać, iż

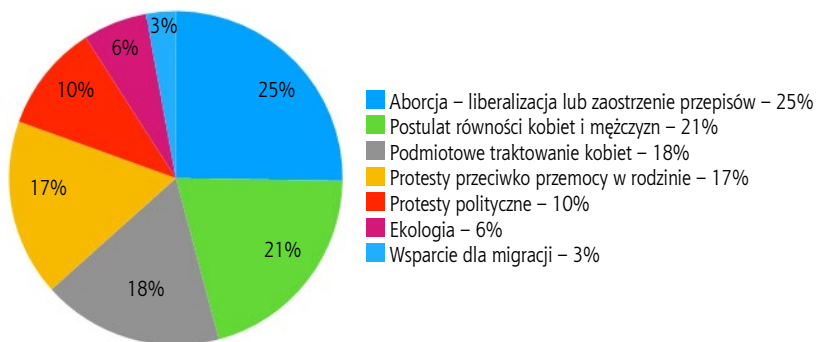
te są pozycjonowane jako „problem kobiet”, kiedy tymczasem prawo do aborcji jest co prawda prawem kobiety, ale dotyczy także jej partnera. Co więcej, w protestach nierzadko biorą udział mężczyźni, nie tylko towarzysząc swoim partnerkom, ale także wprost wyrażając poparcie prawa wyboru co do aborcji (to samo dotyczy szerszego katalogu praw kobiet, które zyskują poparcie mężczyzn). Na tym tle ciekawie pozycjonuje się relatywnie niskie, bo tylko 21,2 procent, wskazanie przez badanych, że za protest o charakterze kobiecym można uznać ten, którym kieruje liderka. Oznacza to, że badani dopuszczają stanowisko, że na czele protestów mogą stać kobiety, nawet jeśli te protesty nie dotyczą bezpośrednio ich praw. Przypisanie praw kobiet jako swoistego wyznacznika postrzegania aktywizmu kobiecego wykazuje zatem pewną polaryzację. Z jednej strony badani chętniej wskazują, że jako protesty postrzegane z perspektywy kobiecej uznają te, które dotyczą praw kobiet i w których biorą udział kobiety, ale z drugiej strony zauważają, że liderkami protestów, dotyczących zróżnicowanych zagadnień, mogą być kobiety, co wyraża idee równościową w przestrzeni publicznej.

4. 76,3 procent badanych wskazało, że osobiście zna kobietę, którą określiliby jako aktywistkę. Natomiast w gronie swoich wirtualnych znajomych 85,9 procent deklaruje obecność kobiety, którą uznałoby za aktywistkę. Powodem uznania kobiet za aktywistki w przestrzeni wirtualnej (respondenci wskazywali więcej niż 1 odpowiedź) jest analiza postów, które te udostępniają (86 procent wskazań); wyrażanie wprost próśb o poparcie określonych działań, które respondent uznaje za przejawy aktywizmu (66,1 procent wskazań); dalej pozycjonuje się udostępnianie wirtualnych petycji z prośbami o ich podpisywanie (60,8 procent wskazań); wyrażanie feministycznych poglądów w prowadzonych wirtualnie dyskursach (55 procent wskazań) oraz używanie znaczników wyrażających różne formy poparcia dla aktywizmu (45 procent wskazań); najmniej badanych wskazało, że w gronie ich znajomych są kobiety, które zachęcają do finansowego wspierania aktywizmu (32,2 procent wskazań). Badani również w większości identyfikują aktywizm kobiet z jego formą czynną (59,6 procent wskazań), polegającą na udziale

w protestach i innych wydarzeniach w przestrzeni realnej, niż formą bierną (2 procent wskazań), polegającą wyłącznie na aktywności w przestrzeni wirtualnej. Dla pozostałej grupy badanych (38,2 procent) obie formy aktywizmu kobiet są wyraźnie zauważalne.

5. Na pytanie, jakie protesty badani identyfikują z aktywizmem kobiet (wskazywano więcej niż 1 odpowiedź), wskazania koncentrowały się wokół szeroko rozumianych praw kobiet.

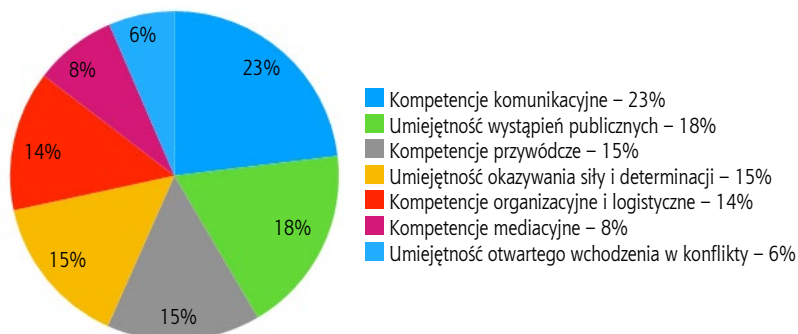
Wykres 1. Aktywizm kobiet

Na wykresie 1 zilustrowano postrzeganie aktywizmu kobiet przez badanych w kontekście zabiegania tychże o przestrzeganie ich praw (prawa do aborcji, do równego i podmiotowego traktowania, do ochrony życia i zdrowia). Taka systematyzacja wyników pozwala na dość jednoznaczny wniosek, iż badani dostrzegają wyraźny deficyt przestrzegania praw człowieka w stosunku do kobiet, co te skłania do podejmowania protestów dotyczących konkretnych problemów. Pozostałe wskazania skonkretyzowane na zagadnieniach związanych z polityką, ekologią czy migracjami były zwykle wyborem kolejnym, o znacznie mniejszym znaczeniu dla aktywizacji kobiet.

6. Badanych zapytano także o cechy, które uznają za istotne w przypadku aktywistek.

Wykres 2. Kompetencje aktywistek

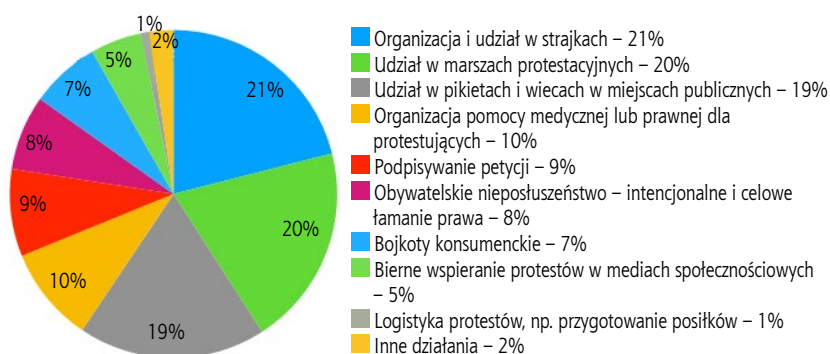
Na wykresie 2 zobrazowano, iż oczekiwania kompetencyjne wobec aktywistek nie wynikają z określenia płci, a jedynie z bycia skuteczną aktywistką. Wobec kobiet badani nie oczekują, iż te będą wykazywały się zdolnościami mediacyjnymi, prowadzącymi do łagodzenia konfliktów (część z badanych, 6 procent, uznało nawet, iż do kompetencji należy umiejętność wchodzenia w otwarty konflikt), raczej oczekują kompetencji skutecznej komunikacji, silnego przywódcy oraz osoby potrafiącej zarządzać, organizować oraz sprawnie rozwiązywać problemy organizacyjne. Tym samym, analizując odpowiedź na to pytanie sondażowe, można jednoznacznie wskazać, iż badani nie dostrzegają różnicy w kompetencjach aktywistów ze względu na płeć, natomiast identyfikują skuteczne, ich zdaniem, umiejętności, jakie należy posiadać, angażując się w taką działalność. Należy także wyraźnie zaznaczyć, iż badania zrealizowano w 2021 roku, kiedy zakończyły się te protesty, które wskazały na inne zachowania liderek, odbiegające od stereotypowej roli kobiet, które powinny ugodowo i łagodzić napięcia, dążyć do realizacji zadań i osiągnięcia celów.

7. Zdaniem badanych działania aktywistek w przestrzeni realnej i w sieci różnią się, jeśli chodzi o poziom radykalizmu. 47 procent respondentów uznało, iż aktywistki są radykalniejsze w sieci niż w przestrzeni realnej (51 procent badanych uważało, że nie, zaś 2 procent nie miało zdania). Dostrzegając większy radykalizm w przestrzeni wirtualnej, badani wskazywali na: ostre wypowiedzi w tworzonych i udostępnianych postach (74 procent); artykułowanie wprost postulatów, o jakie walczą kobiety (51 procent);

używanie dosadnego języka, aby wyrazić gniew kobiet (47,9 procent); inicjowanie dyskusji nt. trudnych lub kontrowersyjnych tematów (41,7 procent); agresja werbalna wobec przeciwników postulatów aktywistek (30,2 procent); negatywne ocenianie zachowań osób niezaangażowanych w obronę praw kobiet (15,6 procent); nawoływanie do przemocy, aby osiągnąć zamierzony cel (13,5 procent). Można wskazać, że badani wykazali się pewną niekonsekwencją. Z jednej strony, określając kompetencje aktywistek, podkreślali konieczność skutecznej komunikacji ze wskazaniem również na okazywanie siły i determinacji, z drugiej zaś niemal połowa badanych wskazała, że uważa działania w sieci, głównie koncentrujące się na procesach komunikowania, za radykalniejsze niż działania podejmowane w rzeczywistości. Tym samym za uprawniony, choć wstępny, wniosek można przyjąć, iż mimo koncentrowania się na skuteczności protestów aktywistki przez tę część badanych uznających ich działania w sieci za radykalniejsze, są postrzegane jako bezpośrednie i agresywne. Skoro takie postawy w procesach komunikacyjnych są zauważane i dostrzegane, można wnosić, iż jednocześnie przez część użytkowników oceniane są negatywnie. Ten wniosek koresponduje ze wskazaniami, jak badani postrzegają aktywizm ze względu na płeć aktywistów. 74,2 procent badanych uznaje, że działania aktywistyczne są oceniane różnie z uwagi na płeć i tylko 12,3 procent badanych uznaje, że pozytywnie jest oceniana aktywność kobiet. Wynika to głównie z ról społeczno-kulturowych, jakie pełnią jednostki w społeczeństwie (77,7 procent wskazań). Badani, którzy dostrzegają pozytywne oceny aktywizmu kobiet, wskazują przede wszystkim na liberalizację postaw Polaków (4,3 procent wskazań); realizację potrzeb aktywistów reprezentujących konkretną płeć (5,8 procent wskazań) czy postępujące zmiany kulturowe w Polsce (5 procent wskazań). Te wyniki pogłębiają wniosek, iż badani formują oceny, jakie wynikają z obserwacji otoczenia, i z których wynika, iż aktywizm kobiet jest oceniany przez pryzmat ich roli społeczno-kulturowej i zyskuje znacznie niższe poparcie społeczne niż aktywizm w wykonaniu mężczyzn. Pozytywne oceny są pochodną modernizacji społecznej, której oddziaływanie, jak wskazują powyższe dane, jest wciąż znikome.

8. Powyższe ustalenia badawcze zostały zweryfikowane w kolejnych pytaniach dotyczących płci wiodącej w polskim aktywizmie. 48 procent badanych wskazało, iż w polskim aktywizmie prym wiodą kobiety, 10,1 procent uznało, że mężczyźni, 22,7 procent nie zwraca na to uwagi, zaś 19,2 procent uznaje, iż obie płcie są w równym stopniu zaangażowane. Ze względu na płeć badani uznali, iż kobiety są bardziej wytrwałe, angażują się w długotrwałe działania aktywistyczne (46 procent wskazań); badani uznali także, że kobiety są bardziej kreatywne w działaniach aktywistycznych (38,9 procent wskazań); nadto 14,6 procent badanych uznało, że kobiety są także aktywniejsze w cyberaktywizmie, a część uznała, że mężczyźni częściej dążą do konfrontacji i są bardziej aktywni w protestach na ulicach (13,6 procent). Nieliczna grupa uznała mężczyzn za silniejszych i wytrwalszych w działaniach aktywistycznych (2 procent), natomiast 37,4 procent uznało, iż nie zgadza się z żadnym ze zdań, jakie wskazano dla określenia aktywizmu postrzeganego ze względu na płeć. Badanych zapytano także o to, jaką formę aktywizmu uznają za najbardziej właściwą dla kobiet. Na wykresie 3 zaprezentowano, jak rozłożyły się odpowiedzi badanych (każdy mógł zaznaczyć do trzech odpowiedzi, które uznaje za najtrafniejsze).

Wykres 3. Formy aktywizmu kobiet

Analizując odpowiedzi udzielone przez badanych, można ponownie wskazać, że z jednej strony wyraźnie zwrócono uwagę na to, że kobiety mogą organizować oraz uczestniczyć we wszystkich

działaniach, jakie przypisuje się współczesnemu aktywizmowi. Jednocześnie badani wyraźnie zdystansowali się do ról społeczno-kulturowych przypisywanych aktywistkom (przygotowanie posiłków) na rzecz ich aktywnego i czynnego działania podczas samych wydarzeń w przestrzeni publicznej. Należy oczywiście przyjąć, że sondaż na niereprezentatywnej grupie badanych nie pozwala na formułowanie ostatecznych wniosków, ale na uwagę w badaniach zasługuje również i to, że respondenci zdecydowanie rzadziej wskazali także jako formę działań przypisanych aktywistkom inne bierne formy protestu (bojkot konsumencki, podpisywanie petycji czy popieranie protestów wyłącznie w przestrzeni wirtualnej). Dominowały wskazania na aktywną i czynną rolę aktywistek w organizacji oraz przebiegu wydarzeń.

Ustalając rolę i znaczenie aktywizmu kobiet, badanym zadano także pytanie dotyczące konsekwencji działań aktywistycznych podejmowanych przez kobiety. Pytania nie osadzono w konkretnym kontekście, raczej koncentrując się na ogólnych konsekwencjach obecności kobiet w nowych ruchach społecznych. Z odpowiedzi, jakich udzielili respondenci (każdy mógł wybrać do dwóch najważniejszych wg uznania wskazań), utworzona została hierarchia ilustrująca znaczenie aktywizmu kobiet.

Wykres 4. Konsekwencje aktywizmu kobiet

Na wykresie 4 wskazano, że badani uznają aktywizm kobiet za zjawisko przede wszystkim umożliwiające aktywną prezentację oczekiwań kobiet w przestrzeni publicznej. Zachęcając kobiety do bezpośredniego prezentowania oczekiwań, obrony i walki o prawa kobiet w przestrzeni publicznej, aktywizm wyraża podmiotowość

kobiet jako jednostek walczących o swoje prawa, ale także uświadamia klasie politycznej istnienie niezależniającej się grupy kobiet wyborców⁷. Porównując dane prezentowane przez Agatę Szczęśniak i wyniki raportu CBOS z 2013 roku rośnie grupa aktywnych Polek, które coraz częściej samodzielnie dokonują wyborów (przy wciąż istniejącej grupie kobiet głosujących jak ich partnerzy, co jest wynikiem niesamodzielnie podejmowanych decyzji wyborczych, ale odwoływania się do lepszego, męskiego rozeznania politycznego)⁸. Co więcej wybory kobiet są bardziej prodemokratyczne, kierowane w stronę czy to polityków, czy ugrupowań wyraźnie pozycjonujących się ideologicznie centrowo i demokratycznie.

W sondażu wzięło udział zdecydowanie więcej kobiet (92,4 procent), niż mężczyzn (7,6 procent), co dodatkowo potwierdza brak reprezentatywności badania i pozwala na uznanie wyników wyłącznie jako formy wyrażenia opinii przez określoną grupę zainteresowanych. Dodatkowo w tej grupie 81,3 procent badanych zadeklarowało, że było osobiście zaangażowanych w działania aktywistyczne, badanie sondażowe można zatem uznać wyłącznie za zbiór opinii, przede wszystkim kobiet, w zakresie postrzegania aktywizmu reprezentowanego przez nie same oraz inne aktywistki (spostrzeżenia wartościowe mimo ich braku reprezentatywności). Samoocena aktywizmu kobiet oraz pozycjonowanie takich działań, mimo ograniczeń co do wnioskowania wynikających z liczby pozyskanych opinii, a także ich skoncentrowania na zdaniu kobiet, pozwala na czynienie pewnych ustaleń, mających charakter warunkowy oraz przede wszystkim wyznaczających dalsze kierunki badań.

Najliczniej w sondażu wzięli udział badani w wieku pomiędzy 36–45 lat (38,9 procent); pozostali badani pozycjonowali się wiekowo w następujących grupach: 26–35 lat (33,3 procent), 18–25 lat (15,2 procent) i 46–55 lat (12,5 procent). W sondażu wzięli

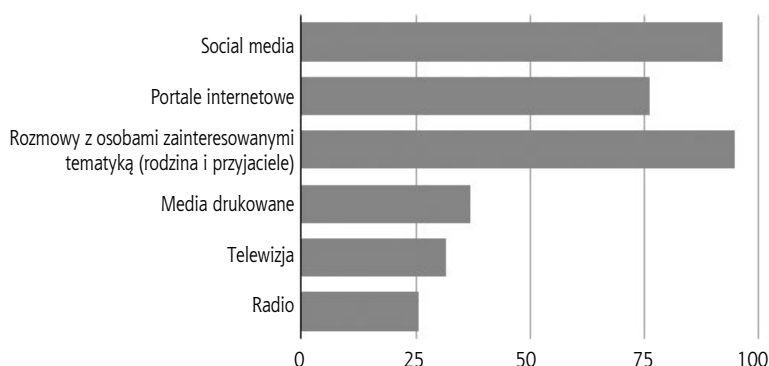
⁷ A. Szczęśniak, *Kobiety, pozwolicie, żeby faceci wybrali Wam parlament? Macie głos – nie zawahajcie się go użyć*, 27.09.2019, oko.press/kobiety-pozwoolicie-zeby-faceci-wybrali-wam-parlament-macie-glos-nie-zawahajcie-sie-go-uzyc [dostęp: 22.12.2021].

⁸ Centrum Badań Opinii Społecznej, *Rządzący i rządzone? Postawy kobiet wobec polityki*, „Komunikat z Badań” nr BS/58/2013, www.cbos.pl/SPI-SKOM.POL/2013/K_058_13.PDF [dostęp: 17.10.2022].

przede wszystkim udział mieszkańcy dużych miast powyżej 100 tys. mieszkańców (75,3 procent), mieszkańcy miast od 50 do 100 tys. mieszkańców (6,6 procent) oraz miejscowości od 10 do 50 tys. mieszkańców (8,6 procent) i poniżej 10 tys. mieszkańców (9,6 procent).

Badani zadeklarowali również, co jest źródłem informacji na temat aktywizmu. Istniała możliwość wskazania kilku źródeł informacji, jakie uznają za te, z których czerpią wiedzę.

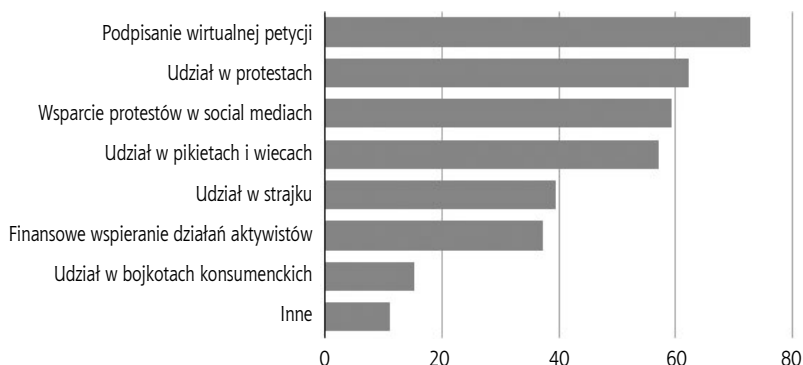
Wykres 5. Źródła informacji o aktywizmie

Wykres 5 jednoznacznie wskazuje, iż źródłem informacji na temat aktywizmu jest przede wszystkim internet i jego nośniki informacji oraz komunikowania, a także komunikacja interpersonalna, która jak należałoby sądzić, odbywa się zarówno w rzeczywistości realnej, jak i wirtualnej, i której tematem pozostają działania aktywistyczne. Media zaliczane do tzw. kanałów tradycyjnych nie są traktowane jako istotne, co najwyżej pełnią funkcje uzupełniające. Te ustalenia potwierdzają dotychczasowe badania, z których wynika, iż to internet jako kanał informacji oraz narzędzia informacyjno-komunikacyjne, które udostępnia, pełnią wiodącą rolę w działaniach aktywistycznych nowych ruchów społecznych.

Badanych zapytano także, w jakich działaniach aktywistycznych sami brali udział. Poniższy wykres prezentuje odpowiedzi (można było wybrać nie więcej niż trzy odpowiedzi).

Wykres 6. Aktywizm badanych

Podsumowanie

Zaprezentowane wyżej zróżnicowane badania społeczne, w tym sondaż internetowy skoncentrowany na opiniach osób (w zdecydowanej większości samych kobiet zaangażowanych w protesty), wskazały na kilka prawidłowości, ujawniających aktualny status kobiet w Polsce, autopostrzeganie ich możliwości i ograniczeń, a także warunkowanie konieczności wypełniania ról przypisanych kulturowo i społecznie.

1. Sytuacja kobiet w znacznym stopniu zależy od takich zmiennych jak miejsce zamieszkania i wykształcenie, które determinują status kobiety oraz dostrzegane przez nią ograniczenia. Im wyższe wykształcenie, tym kobiety dostrzegają więcej nakładanych na nie obowiązków do spełnienia, aby uzyskać status zawodowy porównywalny z mężczyznami.
2. Kobiety wykształcone, skoncentrowane również na karierze zawodowej, postrzegają awans zawodowy jako trudniejszy i wymagający większej pracy i wyższych kompetencji.
3. Kobiety, niezależnie od wykształcenia oraz statusu zawodowego, łączą obowiązki zawodowe i domowe, częściej od poziomu wykształcenia partnerów zależy podział obowiązków domowych, ale niezależnie od poziomu wykształcenia kobiety częściej oczekują, że obowiązek utrzymania rodziny będzie spoczywał na mężczyźnie.

4. Kobiety, niezależnie od miejsca zamieszkania oraz wykształcenia, są narażone na przejawy różnych form agresji seksualnej, w tym molestowania seksualnego.
5. Kobiety nie są skłonne do wspierania się, solidarności, nie przełamują jako grupa społeczna stereotypów związanych z płcią i rolami społecznymi wynikającymi z ról biologicznych, jakie często stanowią pomiędzy samymi kobietami płaszczyznę formułowania negatywnych ocen.
6. Aktywizm kobiet skoncentrowany jest na dwóch głównych przesłankach, do których należą zabieganie o równość mężczyzn i kobiet oraz przestrzeganie praw kobiet. Aktywistki nie traktują stereotypów dotyczących postaw i zachowań kobiet jako ograniczenia, świadomie łamią te stereotypy, wskazując na skuteczność jako najważniejszy efekt protestów.
7. Internet oraz technologie informacyjno-technologiczne stanowią podstawowe i najważniejsze kanały pozyskiwania informacji poświęconych aktywizmowi kobiet oraz komunikowania się osób zainteresowanych tą tematyką.

Zrealizowane badania własne, jak również wnioski przytoczone z badań obcych określają kontekst sytuacyjny istotny dla analizy poczynionej w monografii. Budują one również obraz pozycji kobiet w Polsce, ze wskazaniem na obszary deficytów o różnym charakterze i źródłach pochodzenia. Nierówności pomiędzy kobietami i mężczyznami nie istnieją w wymiarze normatywno-formalnym, a mimo to istotnie oddziałują na faktyczną sytuację kobiety, warunkowaną jej wykształceniem, miejscem zamieszkania oraz dostępnymi środkami finansowymi. Z badań wynika, że kobiety, w zależności od sytuacji finansowej, miejsca zamieszkania i wykształcenia, zauważają i zwracają uwagę na różne formy systemowo funkcjonujących nierówności. To, co jednak tworzy przestrzeń wspólną, dostrzeganą przez kobiety jako grupę społeczną, to różne formy przemocy (w tym przemocy seksualnej), której ofiarami padają kobiety. Umysłowanie sobie skali problemu przemocy, w jej różnych formach, wynika także ze zjawiska globalnego, jakim są międzynarodowe kampanie, w których, zwykle z wykorzystaniem mediów społecznościowych, upowszechnia się zjawiska patologiczne, tym samym ośmielając ich ofiary do otwartego mówienia o formach przemocy, jakich

doświadczyły. W tym miejscu należy wspomnieć o kampanii, szerzej opisanej we wprowadzeniu, #Metoo, która koncentrowała się na przemocy seksualnej, jakiej doświadczały osoby (najczęściej kobiety), również znane i rozpoznawalne, co miało znaczenie poznawcze, ale i osławiające dla tych innych, którym łatwiej było przyznać, że problem istnieje i ma wymiar powszechny.

Drugim podkreślanym obszarem w zaprezentowanych wyżej raportach, który miał charakter powszechny, i który wciąż jest silnie zakorzeniony w świadomości i postawach jednostek, jest solidarność kobiet wobec siebie. To zjawisko, prowadzące do negatywnych ocen wyrażanych wobec kobiet przez inne kobiety, jest powszechne i przybiera różne formy, od ocen i wypowiedzi przemocowych kierowanych do kobiet indywidualnie po fale sieciowego hejtu. Problem braku solidarności kobiet wobec siebie jest tak silnie zakorzeniony w Polsce i przybiera tak zróżnicowane formy, że powstałe na gruncie Czarnych Marszów podmioty sieciowe przyjęły jako jedną z istotnych płaszczyzn działania walkę z tym zjawiskiem, głównie przez procesy edukowania i promowania tolerancji. Ta tematyka została opisana dalej.

Reasumując, przytoczone raporty z badań obcych w istotnym stopniu wyznaczyły kontekst do dalszych rozważań. Wskazują na obszary deficytów systemowych, w których prawa kobiet powinny ulec refleksji politycznej, społecznej i kulturowej, a w konsekwencji istotnym zmianom o charakterze modernizacyjnym. Te zmiany zaś winny być efektem zarówno zmian odgórnych, prawnych, jak i oddolnych, wynikających ze zmiany społeczno-kulturowej, jaką w Polsce zapoczątkowały Czarne Marsze.

Rozdział 2

Protesty kobiet jako przejaw aktywności usieciowionych ruchów społecznych

2.1. Bunt kobiet jako nowy ruch społeczny

Nowe ruchy społeczne, których aktywność w ostatnich latach gwałtownie rośnie i które coraz silniej oddziałują na kreowanie rzeczywistości społeczno-politycznej, generując potencjał do kreacji nowych aktorów życia publicznego, zdolnych do alternacji władzy, uaktywniły się także w Polsce. Od 2016 roku zaktywizowały się tak w przestrzeni wirtualnej, jak i okresowo realnej usieciowione ruchy kobiece, których idee nie koncentrują się wyłącznie wokół tematyki feministycznej, ale które dążą do pogłębionej modernizacji społeczno-kulturowej Polaków. O ile okres transformacji po 1989 roku przyniósł w Polsce istotne zmiany polityczne i gospodarcze, o tyle modernizacja społeczno-kulturowa i odejście od wzorców społeczeństwa patriarchalnego opartego na tradycyjnym podziale ról społecznych, wynikających z ról biologicznych, postępuje zdecydowanie wolniej i ma charakter aktywności wyłącznie oddolnej, pochodzącej z organizacji pozarządowych i ruchów społecznych.

Protesty zmobilizowane w 2016 roku, które zaakcentowały potrzebę modernizacji Polski w sferze społeczno-kulturowej, rozszerzyły swoje oddziaływanie także przez wskazanie innych problemów, które w istotny sposób ujawniły deficyty społeczeństwa obywatelskiego w Polsce oraz potwierdziły słabość demokracji jako systemu

politycznego wymagającego świadomego obywatelskiego zaangażowania oraz integracji społecznej.

Nowe ruchy społeczne pojawiły się w przestrzeni publicznej jako oddolna, niezhierarchizowana aktywność obywatelska w drugiej połowie XX wieku. W typologii ruchów społecznych dzieli się je na dwie podstawowe kategorie: tradycyjnych i nowych ruchów społecznych, identyfikując różnice w formach działań, wykorzystywanych narzędziach komunikowania, przestrzeni aktywności czy celach dla których realizacji ruchy się aktywizują¹. Nowe ruchy społeczne przejawiają charakter niezorganizowany, powstają *ad hoc*, trwają zwykle tyle, ile czasu potrzeba na wyrażenie aktów oporu obywatelskiego². Ruchy usieciowione³ wykorzystują kreatywne formy komunikowania oparte na kontekstach kulturowych i zwykle ich działanie ma charakter polityczny, odnoszący się do relacji państwa i społeczeństwa (lub konkretnych grup społecznych), w którym coraz większe znaczenie przypisywane jest dobru wspólnemu, rozumianemu jako spoiwo społeczeństwa obywatelskiego⁴. Nowe ruchy pełnią istotną rolę polityczną w inicjowaniu zmian tak w skali mikro, jak i prowadzących do wielkich i przełomowych buntów⁵.

¹ Zob. więcej: T. Paleczny, *Nowe ruchy społeczne*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2010, 23 i nast.; G. Piechota, *Pomiędzy happeningiem a zmianą...*, *op. cit.*, 32 i nast.

² Zob. S. Staggenborg, *Social Movements*, 2nd ed., New York–Oxford: Oxford University Press, 2016, 14 i nast.

³ Zob. wg: M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne w erze Internetu*, tłum. O. Siara, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2013, 27–28.

⁴ Zob. C. Offe, *Nowe ruchy społeczne. Przekraczanie granic polityki instytucjonalnej*, [w:] P. Sztompka, M. Kucia (red.), *Socjologia. Lektury*, Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, 2007, 219–222; D. Della Porte, M. Diani, *Ruchy społeczne. Wprowadzenie*, tłum. A. Sadza, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2009, 15; S.N. Eisenstadt, *Utopia i nowoczesność*, tłum. A. Ostolski, Warszawa: Oficyna Naukowa, 2009, 111; M. Giurni, M.T. Grasso, *Street citizens: Protest politics and social movement activism in the age of globalization*, Cambridge: Cambridge University Press, 2019, 4 i nast.

⁵ D. Della Porte, *Protests as critical junctures: some reflections towards a momentous approach to social movements*, „Social Movement Studies” 2020, 19(5–6), 556–575.

Jako podmioty nielegitymizowane przez instytucje polityczne wykorzystują sprawniej niż organizacje polityczne działania marketingowe oraz kształtują swój wizerunek w przestrzeni publicznej. W wielu przypadkach w konsekwencji ich aktywności ruchy przekształcają się w partie polityczne lub organizacje pozarządowe. Istotnym elementem nowych ruchów społecznych jest ich funkcjonowanie w sieci, co oznacza nie tylko używanie internetu w procesach komunikowania, ale także wykorzystywanie możliwości do globalnego budowania zasięgów działania, czemu sprzyja np. kreowanie przekazów w języku angielskim albo nawet udostępnianie kontentu w wielu językach, tworząc wirtualne biura prasowe⁶. Manuel Castells traktuje ruchy usieciowione jako nową kategorię nowych ruchów społecznych, wskazując jednocześnie na konieczność zaistnienia dwóch cech konstytuujących ruchy usieciowione: globalizację i internet⁷. Te dwa kryteria powodują, że ruchy sieciowe mają *a priori* charakter globalny, a głównym kanałem ich komunikowania pozostaje internet. Podobne stanowisko, wskazujące na znaczenie procesów komunikowania dla aktywności nowych ruchów społecznych, wskazuje Jeffrey Alexander, uznając, iż te koncentrują się przede wszystkim na skutecznym komunikowaniu celów⁸. Komunikowanie sieciowe oznacza przede wszystkim akty komunikacyjne w mediach społecznościowych, których przesłaniem jest promowanie postawy aktywnej, racjonalizmu, spontaniczności i oddolności działań, samookreślenia użytkowników oraz autonomii prowadzonych działań. Zaistnienie wszystkich tych elementów jest możliwe dzięki wymianie, która zachodzi w przestrzeni internetu⁹.

⁶ Zob. G. Piechota, *Network Communities as an Expression of Inclusive Culture of Participation in Political Protests: The Sunflower Movement Case Study*, „Communication Today” 2018, 9(2), 84.

⁷ M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei...*, *op. cit.*, 27–28.

⁸ J.C. Alexander, *The Civic Sphere*, New York–Oxford: Oxford University Press, 2006, 229–230.

⁹ Zob. D. Kidd, K. McIntosh, *Social Media and Social Movements*, „Sociology Compass” 2016, 10, 785–794; N. Crossley, *Networks, Interaction, and Conflict: A Relational Sociology of Social Movements and Protest*, [w:] J. Roose, H. Dietz (eds.), *Social Theory and Social Movements*, Wiesbaden: Springer VS, 2016, 155–173; L. Melgaço, J. Monaghan (eds.), *Protests in the information age: Social movements, digital practices and surveillance*, London–New York: Routledge, 2018; S. Lee, *Social Media Use and Social Movements and*

Efektywność procesów komunikowania w sieci jest możliwa wyłącznie dzięki aktywności poszczególnych użytkowników tworzących oraz upowszechniających kontent; działania aktywistów oraz innych zainteresowanych mają charakter racjonalny, dążą do osiągnięcia skonkretyzowanych celów (zmiany lub utrzymania *status quo*), mają charakter motywujący do spontanicznych działań, zwykle kreatywnych i twórczych w tworzeniu kontentu. Nadto aktywności koncentrują się przede wszystkim na upowszechnianiu treści; działania są podejmowane oddolnie, bez zidentyfikowanych organizacji i instytucji wspierających działania obywateli (te zwykle, o ile włączają się do działań aktywistycznych, robią to na dalszym etapie, partycypując w sukcesie ruchu), samookreślenie wynika z podzielanej tożsamości zbiorowej, którą definiują i której kierunek nadają liderzy. Tymi są wiodący aktywiści zaangażowani w fazę kreacji ruchu, którego działania mają charakter autonomiczny, a każdy z aktywistów tworzy własny kontent, którego treść lub forma przekazu wynika z podzielanej tożsamości zbiorowej.

Analizując protesty kobiet w Polsce, można wskazać, iż wydarzenia i towarzyszące im happeningi były wyrazem aktywności nowych (usieciowionych) ruchów społecznych. Protesty zostały zorganizowane w 2016 roku w ramach inicjatywy „Ratujmy kobiety”, powołanej przez polityczki oraz ruch społeczny Dziewuchy Dziewuchom, następne protesty organizował już ruch społeczny pod nazwą Ogólnopolski Strajk Kobiet. Wydarzenia przebiegały równolegle w rzeczywistości realnej (protesty, marsze, happeningi) oraz wirtualnej (np. utworzenie kanałów w serwisach społecznościowych, filmowe relacjonowanie przebiegu protestów na kanale na YouTube).

Wybuch protestów kobiet, organizowanych przez usieciwione ruchy społeczne, można analizować zgodnie z dualnym podziałem aktywizacji ruchów społecznych wprowadzonym przez Leah A. Lievrouw¹⁰. Zgodnie z teorią zachowań społecznych protesty wybuchły spontanicznie jako zbiorowe działania oddolne wyrażające opór społeczny. Aktywizacja ruchu była efektem zaraźliwości, która wynikała

Protests, [w:] J. van de Bulck (ed.), *The International Encyclopedia of Media Psychology*, Hoboken: Wiley Blackwell, 2020.

¹⁰ L.A. Lievrouw, *Media alternatywne i zaangażowanie społeczne*, tłum. M. Klimowicz, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012, 58–62.

z niezgody społecznej na podejmowane działania, a wsparły ją dodatkowo procesy komunikowania, głównie sieciowego. Biorąc pod uwagę protesty w 2016 roku, powodem ich wybuchu nie były konkretne działania, które podjęto, a raczej ich zapowiedzi. Stąd należy uznać, iż zachowania zbiorowe w 2016 roku miały charakter emocjonalny i zarazem irracjonalny, powodowane obawą, a nie będące odpowiedzią na konkretne regulacje inspirujące do wybuchu protestów.

Teoria zachowań zbiorowych wywołała „zaraźliwość”, która spowodowała kreację nowych praktyk uczestnictwa polegających również na modyfikacji kultury partycypacji. Jako przykłady takiej można podać protesty polegające na noszeniu czarnych koszulek przez kobiety w przestrzeniach publicznych, w tym w miejscach pracy, eksponowaniu podczas protestów takich atrybutów jak wieszak czy szydełko kojarzących się z nielegalną (i zagrażającą życiu kobiet) aborcją. Kolejne protesty organizowane przez Ogólnopolski Strajk Kobiet (wspierane także przez inne podmioty, jak ruch Dziewuchy Dziewuchom) podejmowały działania, opierając się już na teorii mobilizacji zasobów¹¹. Działania były prowadzone jako racjonalne, a podmioty w nich uczestniczące w sposób świadomy i strategiczny wyrażały sprzeciw wobec konkretnych działań podejmowanych przez władze. Teoria mobilizacji zasobów w realizowaniu działań prowadzonych przez nowe ruchy społeczne zaangażowane w protesty kobiet po 2016 roku polegała na zaplanowanym działaniu, realizowaniu strategii gromadzenia zasobów ludzkich oraz finansowych, tak aby osiągnąć zamierzony cel bez wprowadzania istotnych zmian systemowych. Celem protestów stało się *de facto* utrzymanie *status quo* prawa aborcyjnego w Polsce, co było odpowiedzią na podejmowane działania rządzących w ramach systemu, aby prawo zaostrzyć. Dopiero po faktycznym wprowadzeniu przez władze zmian postulaty protestujących się radykalizowały, wyrażając nie tylko oczekiwanie co do liberalizacji prawa do aborcji w Polsce, ale także oczekiwanie co do zmiany systemowej (prowadzącej do alternacji władzy), co wyrażano w powtarzanim podczas protestów, ale i w aktach komunikowania sieciowego, wulgaryzmem „wypierdalać”.

Choć samo słowo „wypierdalać” funkcjonuje w języku polskim jako wulgaryzm, to w tym konkretnym przypadku powinno być

¹¹ *Ibidem*.

traktowane jako dystynktywna cecha protestu, hasło oddające emocje manifestujących wskazujące na ich cel i zarazem stanowiące fakt społeczny. Ten, jak uważa Émile Durkheim, stanowią takie aspekty życia społecznego, które kształtują jednostkowe działania. Fakty społeczne, które istnieją, są zewnętrzne wobec jednostki, a zarazem wywierają na nią przymus, mimo że jednostka w jej uznaniu kieruje się własnymi wyborami¹². Z uznaniem słowa „wypierdalać” jako z jednej strony hasła programowego Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, z drugiej zaś faktu społecznego wiąże się tak ustalenie wzoru społecznego dla polityków nadmiernie ingerujących w prawa obywateli, jak i wynikające z tego faktu konsekwencje związane z odpowiedzialnością prawną osób, wykluczeniem czy napiętnowaniem społecznym przez środowiska nieprzychylne protestom.

Bunt organizowany przez kobiety w Polsce od roku 2016 wpisuje się zarówno w nurt globalnej walki kobiet o własne prawa, jak i w kontekst Europy Środkowo-Wschodniej, gdzie – zdaniem Dario Brentina i Floriana Biebera – demokracje w latach 90. XX wieku przechodziły głęboką transformację. Nawet jednak procesy integracji z UE nie przyniosły jednoznacznych rozwiązań pozwalających na kontrolowanie elit politycznych i zapewnienie społeczeństwu, że podejmowane działania będą prowadzone w interesie dobra wspólnego¹³. Wymienieni autorzy proponują więc, aby protesty na peryferiach Europy traktować także jako sekwencję przemian postsojalistycznych. I w tym kontekście należałoby także postrzegać bunt kobiet w Polsce jako wyrażenie społecznego żądania zrównania praw różnych grup, nie tylko kobiet, także przedstawicieli środowisk LGBTQiA+, do standardów panujących w UE.

2.2. Komunikowanie sieciowe i kultura partycypacji w protestach

Procesy komunikowania realizowane podczas protestów przybrały charakter informacyjny, promujący cele działania ruchu oraz zmierzające do pozyskania poparcia społecznego. Odnosząc się do teorii procesów komunikowania usieciowionego, należy odwołać

¹² Zob. A. Giddens, *Socjologia*, op. cit., 33.

¹³ F. Bieber, D. Brentin, *Social Movements in the Balkans: Rebellion and Protest from Maribor to Taksim*, 1st ed., London–New York: Routledge, 2018.

się do teorii władzy Manuela Castellsa, który podkreśla ramy kulturowe komunikowania jako jeden z komponentów transformacji komunikacyjnej, wynikającej również z procesu konwergencji mediów¹⁴. Zdaniem Castellsa komunikowanie sieciowe tworzy globalną sferę publiczną, która wytwarzana jest wokół podzielanych wartości globalnego obywatelstwa. Dochodzi do przecinania się kilku wzorów kulturowych, takich jak globalizacja, kultura konsumpcyjna, kosmopolityzm, ale i usieciowiony indywidualizm. Wszystkie te wzory prowadzą do powstania i rozwoju kultury dzielenia, która funkcjonuje jako interakcje zachodzące pomiędzy użytkownikami będące źródłem procesu zmiany kulturowej.

Przekształcanie wzorców komunikowania i posługiwanie się kodami kulturowymi pozwala na zwiększenie zainteresowania, a co za tym idzie – na wzrost mobilizacji społecznej. Ruchy społeczne zaangażowane w prowadzenie Ogólnopolskiego Strajku Kobiet korzystają przede wszystkim z mediów społecznościowych. Media tradycyjne relacjonowały wydarzenia zgodnie z obowiązującymi w redakcjach standardami dziennikarstwa oraz przyjętymi zasadami interpretacji faktów – telewizja publiczna jednoznacznie negatywnie wyjaśniała prezentowane wydarzenia, pozostałe media informowały w bardziej zobiektywizowany sposób, aczkolwiek również dokonując wyboru faktów czy okoliczności istotnych z punktu widzenia nadawcy (szczegółowo, w jaki sposób główne kanały telewizyjne relacjonował protesty, przedstawiono dalej).

Używanie mediów społecznościowych pozwalało nie tylko na przekazywanie informacji oraz udostępnienie nieedytowanych materiałów filmowych i dźwiękowych, ale także na wykorzystanie kanałów społecznościowych do kontaktu w rzeczywistym czasie połączenia, do szybkiej mobilizacji odbiorców, kumulowania osób wokół idei lepszej przyszłości i transferu alternatywy (tożsamości projektu, która wynika z tożsamości oporu) do szerszego grona odbiorców. W tym miejscu warto odwołać się do modeli transferu informacji opracowanych przez Alberto Melucciego, odwołując się do komunikacyjnej aktywności nowych ruchów, których celem komunikowania staje się podkreślanie wyczerpanego znaczenia dominujących

¹⁴ M. Castells, *Władza komunikacji*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2013, 129 i nast.

kodeksów kulturowych. Melucci wskazał trzy modele działań¹⁵: przepowiednię – czyli przekaz wskazujący na to, co jest możliwe i jednocześnie realne; paradoks – czyli informację o wyczerpaniu się dominujących kodeksów kulturowych; reprezentację – czyli wykorzystanie nowych technologii i form komunikowania medialnego.

Pojawiające się w nauce poglądy wskazujące na procesy komunikowania się nowych ruchów usieciowionych, opartych na internetowych łączach i wykorzystujących media społecznościowe jako wiodący kanał przekazu treści, wskazują na potrzebę unikalności, awangardy oraz niestandardowych treści i form komunikowania¹⁶. Mieke Bal wprost zwraca uwagę na potrzebę tworzenia angażujących użytkownika treści, które mają potencjał budujący relacje. Zjawisko performatywności, jako sposób kreacji i udostępniania treści, polega na procesie przetwarzania informacji zawierających w sobie podobieństwa i różnice, co prowadzi do relatywizacji informacji wpływających na zmianę społeczną. Taka zmiana jest możliwa w przypadku partycypacji, czyli aktywnego podejmowania działań przez uczestników, których efekty zmiany, nawet tylko potencjalnie, miałyby dotyczyć. Partycypacja ujawniająca się w nowych praktykach komunikacyjnych podczas protestów społeczno-politycznych przejawia się przekazywaniem informacji służących budowaniu sojuszy, porozumień z innymi wspierającymi podmiotami, promowaniem idei protestu, wreszcie mobilizowaniem uczestników i pozyskiwaniem zewnętrznego wsparcia, w tym także finansowego.

Przebieg protestów kobiet miał charakter spontaniczny i wynikał z takiegoż aktywnego działania podejmowanego przez użytkowników. Co jednak coraz częściej ulega profesjonalizacji, to spontaniczność będąca efektem zarządzania emocjami. Wrażenie spontaniczności działań, będące wynikiem umiejętnego zarządzania emocjami przez profesjonalistów, ujawnia się przede wszystkim

¹⁵ A. Melucci, *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

¹⁶ Zob. A. Pomieciński, *Ruch alterglobalny: Między buntem a happeningiem*, [w:] W. Kuligowski, A. Pomieciński (red.), *Oblicza buntu. Praktyki i teorie sprzeciwu w kulturze współczesnej*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2012, 135–149; M. Bal, *Performans i performatywność*, [w:] eadem (red.), *Wędrujące pojęcia w naukach humanistycznych*, tłum. M. Bucholc, Warszawa: Narodowe Centrum Kultury, 2012, 203–241.

w aktach komunikacyjnych, w których role są podzielone. Jedna ze stron odgrywa rolę lidera, druga, uczestnik protestu, ma za zadanie wejść w relację. Lider protestu ma zwykle uprzywilejowaną pozycję, wynikającą z posiadanych kompetencji i dostępu do technik zarządzania emocjami użytkowników w sieci. To, co publikują aktywiści (zwłaszcza liderzy protestu), może wpływać na opinię publiczną, jest to ich zamiarem, co realizują m.in. poprzez zachęcanie, aby to sami użytkownicy kreowali informacje oraz prowadzili *storytelling*, który trafi do pokładów emocji pozostałych zainteresowanych. *Storytelling* w procesach komunikowania znajduje praktyczne zastosowanie zwłaszcza z używaniem znaczników (hasztagów, tagów), które towarzysząc opowieściom, dodatkowo porządkują je w przestrzeni wirtualnej.

Emocje, zdaniem Arlie Russel Hochschild, pełnią funkcje sygnalizacyjne, służą do poznawania własnego punktu widzenia i powiązania jednostki z emocjami, które przybierają określone formy społeczne¹⁷ w konsekwencji kreowania tożsamości zbiorowej wywołującej określone zachowania jednostki, pozycjonujące jej przekonania co do protestu. Emocje są zwykle krótkotrwałe, ale silnie zogniskowane. To daje możliwość afektywnego oddziaływania na jednostki oraz wywołuje potrzebę poszukiwania informacji, czyniąc użytkowników bardziej zaangażowanych politycznie i wpływając na wzrost świadomej partycypacji. Analizując zjawiska komunikowania podczas protestów oraz świadomej i warunkowanej emocjonalnie partycypacji, Christian Fuchs podkreśla, że w komunikacji internetowej przez zarządzanie procesami komunikowania przez profesjonalne podmioty nie można mówić już o udziale jednostki, jaki przybiera charakter w pełni partycypacyjny¹⁸. Zdaniem Fuchsa istotne jest, czy i na ile jednostka świadomie i aktywnie decyduje się na udział w akcji oporu.

Siła partycypacji społecznej w protestach jest pochodną funkcji aktywistów jako podmiotów mających wysoki kapitał społeczny oraz zdolności do jego wykorzystania, potrafiących kreować informacje w sposób inicjujący dyskursy sieciowe oraz generowanie opinii

¹⁷ A.R. Hochschild, *Zarządzanie emocjami. Komercjalizacja ludzkich uczuć*, tłum. J. Konieczny, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009, 19–29.

¹⁸ C. Fuchs, *Social Media. A Critical Introduction*, London: Sage, 2013, 70–73.

społecznych, jakie przejawiają charakter mobilizujący i aktywizujący. Według Darrena Lillekera istnieje związek pomiędzy byciem online a poziomem uczestnictwa oraz partycypacji społecznej i politycznej¹⁹. Jednostki „będące połączonymi” zdaniem Lillekera prowadzą do zmiany kulturowej, której źródłem jest komunikacja sieciowa. Ta polega nie tylko na łatwości dzielenia się treściami oraz ich komentowania, ale także kreowania i wykorzystywania zasobów, które za sprawą komunikowania wirtualnego generują potencjał zmiany. Lilleker uważa, że jednostki mają szansę na udział w różnych formach politycznych przede wszystkim dzięki oddziaływaniu poznawczemu, możliwości kreowania i dzielenia się własnymi opiniami. Dodatkowo współuczestniczenie w kreowaniu komunikacji sieciowej pozwala na dotarcie do takich podmiotów, które są wyłączone z określonych kręgów informacji i uzyskanie informacji zwrotnej, która wzbogaca dyskurs zawiązany wokół idei, co ma istotne znaczenie inkluzywne, wzbogacające partycypację społeczną i polityczną. Podkreślając istotne znaczenie aktywistów reprezentujących wysoki kapitał społeczny oraz zdolność do szerokiej dyfuzji treści, trzeba zaznaczyć, że takie działania mają charakter włączający. Polega on na możliwości łączenia refleksji, którą aktywista dzieli się w sieci, z własnymi opiniami użytkownika, co przyczynia się do wzbogacania dyskursu o nowe punkty widzenia i perspektywy, w jakich możliwe jest analizowanie działań obywatelskich i politycznych.

Podczas protestów zainicjowanych w 2016 roku aktywistkami, które wykorzystały zgromadzony wirtualnie kapitał społeczny do nadawania znaczenia dyskursom w sieci oraz mobilizowania i aktywizowania użytkowników, zostały m.in. aktorki Maja Ostaszewska i Krystyna Janda, modelka i aktywistka Anja Rubik, dziennikarka Kinga Rusin, artystka i rysownicza Marta Frej. Choć w samych protestach brało udział wiele innych osób powszechnie rozpoznawalnych, które potem nadawały wydarzeniom dodatkowego znaczenia, kontynuując swoje poparcie w przestrzeni mediów społecznościowych, to właśnie te osoby stały się swoistymi liderkami opinii w zakresie idei głoszonych podczas protestów w 2016 roku. Wymienione wyżej stały się także ekspertkami, zwracającymi uwagę nie tylko

¹⁹ D. Lilleker, *Political Communication and Cognition*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014, 457–460.

na sam problem, leżący u podstaw wydarzeń, ale także osadzając go w określonych kontekstach społecznych i politycznych. Środowisko protestujących wspierali także lekarze, mniej jako aktywiści w komunikacji wirtualnej, bardziej za to jako eksperci, których wypowiedzi udostępniane dalej online stały się swoistym katalizatorem wiedzy o potencjalnych zagrożeniach, jakie wynikały z zapowiedzi zmian.

Opisany przez Petera Walsha paradygmat eksperta kształtuje kulturę uczestnictwa przez nadawanie kierunku uczestnictwu, a także przez wyszukiwanie informacji, zachęcanie do tworzenia własnych treści, wzmacnianie interakcji społecznych oraz korzystanie z wypracowanych zasięgów do dyfuzji treści²⁰. Informacje płynące od ekspertów z zakresu medycyny i zdrowia kobiet, dystrybuowane przez liderów opinii i inne osoby zaangażowane w procesy komunikowania online, stały się swoistym przekazem eksperckim, o specjalistycznym charakterze, wypracowanym w tradycyjnych dyscyplinach naukowych. Wiedza ekspercka, której dostarczali wspierający protesty lekarze, była dalej przekształcana, przez zbiorową inteligencję, w treści o charakterze kulturowym przygotowane w formie i treści zrozumiałej dla użytkowników, z uwzględnieniem warstwy emocjonalnej. Teoria kolektywnej inteligencji Pierra Lévy'ego polega na stymulowaniu uczestnictwa i doprowadzaniu do interakcji, które rozwijają inteligencję zbiorową, prowadząc do tymczasowej władzy uczestnictwa²¹. Użytkownicy są obecni w przestrzeni konkretnych społeczności i grup okresowo. Ta dobrowolność i tymczasowość wynikają ze zmiennych zainteresowań użytkowników, co oznacza, że obecność istnieje do czasu, kiedy grupa lub społeczność zaspokaja emocjonalne lub intelektualne potrzeby zainteresowanego. W tym istotną rolę pełnią nowe praktyki komunikacyjne kreujące polityki partycypacyjne, za sprawą których uruchamiany jest mechanizm kulturowego uczestnictwa i angażowania ludzi w sprawy polityczne, społeczne czy obywatelskie. Natomiast Henry Jenkins, Mizuko Ito i danah boyd, przyjmując krytyczną refleksję nad kulturą uczestnictwa, podkreślają, iż cechą kultury uczestnictwa jest budowanie

²⁰ P. Walsh, *That Withered Paradigm: The Web, The Expert, and the Information Hegemony*, [w:] H. Jenkins, D. Thorburn (eds.), *Democracy and New Media*, Cambridge: MIT University Press, 2003.

²¹ P. Lévy, *Collective Intelligence: Mankind's Emerging World in Cyberspace*, Cambridge: Perseus Books, 1997.

relacji pomiędzy członkami społeczności zaangażowanymi w wymianę i tworzenie treści, przy jednoczesnym istnieniu wielu platform komunikowania²². Tak rozumiana kultura uczestnictwa oznacza konieczność podzielenia tych samych wartości, a w ślad za tym wspólne działania, wymaga pozostawania w kontrze wobec dominującej kultury oraz autorytarnych zapędów władz, stanowi zestaw praktyk, które umożliwiają dostęp oraz uczenie się, usamodzielnianie się oraz zwiększanie kompetencji dzięki ludziom, a nie technologii. Kultura uczestnictwa wymaga spłaszczenia struktur, aby uczestnictwo miało charakter inkluzyjny. Jak wskazują badania, kultura uczestnictwa w społecznościach nie tylko oznacza podzielenie tych samych wartości, ale także identyfikuje, czasem bardzo precyzyjnie, jakie akty komunikowania mogą być albo nie być przedmiotem wymiany w konkretnych społecznościach²³. To oznacza, że w czasie aktywności nowych ruchów społecznych, w tym podczas organizowanych protestów, funkcjonowanie wirtualnych grup lub społeczności zasadniczo koncentruje się na wspieraniu wydarzeń przez ukierunkowane działania komunikacyjne.

Nowe ruchy społeczne wykorzystują w swojej działalności odwołania do kultury, rozumianej twórczo i wykorzystywanej jako element spajający działania oddolne. Symbolami protestu stają się znaki, atrybuty i inne treści oraz formy przekazu, które umożliwiają nadawanie znaczenia różnym postaciom życia społecznego²⁴. Symbolika protestów, jak wskazują badania, przejawia się w nazwie protestu, jej charakterystycznych i rozpoznawanych znakach (atrybutach) oraz miejscu protestu²⁵. Jak napisał Castells: okupacja symbolicznego miejsca stała się centrum każdego z badanych (przez Castellsa) ruchów, przestrzeń miała charakter hybrydowy, składając się z „cyfrowych sieci społecznościowych oraz nowo utworzonych wspólnot miejskich. Przestrzeń ta służyła równocześnie do autorefleksji i wyrażała potęgę narodu. Bezsilność przerodziła się w poczucie siły”²⁶.

²² H. Jenkins, M. Ito, d. boyd, *Participatory Culture...*, *op. cit.*

²³ Zob. G. Piechota, *Network Communities...*, *op. cit.*

²⁴ Zob. więcej o symbolice protestów: *eadem*, *Pomiędzy happeningiem a zmianą...*, *op. cit.*

²⁵ Zob. M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei...*, *op. cit.*, 57 i nast.; G. Piechota, *Pomiędzy happeningiem a zmianą...*, *op. cit.*, 153 i nast.

²⁶ M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei...*, *op. cit.*, 57.

Podobne znaczenie pełniły miejsca rozgrywanych protestów na Tajwanie, Rewolucja Słoneczników w 2014 roku, w Ukrainie Pomarańczowa Rewolucja w 2004 i EuroMajdan (inaczej Rewolucja Godności) na przełomie lat 2013 i 2014²⁷. W przypadku Czarnych Marszy w 2016 roku oraz protestów organizowanych przez Ogólnopolski Strajk Kobiet sytuacja była mniej oczywista, jak chodzi o symboliczne miejsce protestów, również dlatego że te odbywały się w różnych miastach, nie było jednego centralnego miejsca, gdzie ludzie zbieraliby się najliczniej.

Można wskazać wiele miejsc, które pełniły funkcję symboliczną (krakowski Rynek, plac przed teatrem Wyspiańskiego w Katowicach itd). Jak bowiem pisze Castells: „Tworząc wolną wspólnotę w symbolicznej lokalizacji, ruchy społeczne otwierają przestrzeń publiczną, przestrzeń debaty, która ostatecznie staje się przestrzenią polityczną”²⁸. Należy natomiast podkreślić, iż protesty wkrótce po zakończeniu doczekały się utrwalenia w przestrzeni publicznej nazwami odwołującymi się do aktów obywatelskiego nieposłuszeństwa. I tak w Sosnowcu, w Chorzowie i w Bytomiu otwarto ronda Praw Kobiet (takie inicjatywy podjęto jeszcze w innych miastach, z różnym efektem). W Warszawie, jak dotąd bezskutecznie, próbowano dokonać zmiany nazwy ronda im. Romana Dmowskiego na rondo Praw Kobiet. Wymiar bardziej symboliczny, niż miejsce protestu podczas Czarnych Marszy oraz Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, miały same nazwy. Czarne Marsze, ponieważ kolor czarny stał się wyrazem protestów w październiku 2016 roku (wyrażał dramatyzm, zniszczenie, ciemność jako metaforę czasów, jakie nadchodzą i żałobę po kobietach, które umrą po wprowadzeniu w Polsce zapowiadanych zmian prawnych). Kolor czarny był także kolorem dominującym w relacjach w mediach społecznościowych, gdzie udostępniano informacje, zdjęcia, memy towarzyszące protestom (#czarny protest w serwisie Instagram oznaczono ponad 100 tys. zdjęć). Innym symbolem, który utrwalił się w świadomości społecznej w związku z protestami, zwłaszcza w 2016 roku, jest czarna parasolka (protesty w październiku 2016 roku odbywały się w deszczu, ale czarne parasole nabrały dodatkowego znaczenia symbolicznego).

²⁷ Zob. G. Piechota, *Pomiędzy happeningiem a zmianą...*, op. cit., 155 i nast.

²⁸ M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei...*, op. cit., 23.

Jak wskazywały doniesienia medialne, kobiety protestujące w 2016 roku powtórzyły działania sufrażystek z 1918 roku, które przy użyciu stuku parasolek pod domem naczelnika Józefa Piłsudskiego domagały się praw wyborczych. Innym powszechnie pojawiającym się symbolem były wieszaki, międzynarodowy symbol nielegalnych aborcji, odwołujący się do metod ich przeprowadzania w sposób zagrażający życiu kobiety. Podczas protestów powszechnie używany był także symbol czerwonej błyskawicy na czarnym profilu kobiety. Takim symbolem (czerwonej błyskawicy) było oznaczonych wiele materiałów transferowanych w sieci i prezentowanych na plakatach podczas protestów, posługiwały się nim liderki Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, nosząc go na maseczkach podczas pandemii. Autorka grafiki, która stała się najbardziej znanym symbolem protestów rozgrywających się w latach 2020 i 2021, Ola Jasionowska, stwierdziła, że jej symbol miał na celu przekaz o treści: uważaj, ostrzegamy; nie zgadzamy się na odbieranie kobietom ich podstawowych praw.

Swoistym symbolem protestów stały się także hasła wypisywane na kartonach, które uczestnicy wydarzeń przynosili na ulice, wiele z nich stało się następnie memami. Teksty wypisywane na kartonach odwoływały się do treści kulturowych, ale także protestujący tworzyli własny контент, uczestnicząc w swoistym performansie, w którym w sposób kreatywny i twórczy (ironicznie, drwiąco albo refleksyjnie, z odwołaniem do istoty obywatelstwa i dobra wspólnego) wyrażali niezgodę i opór społeczny przed nadmierną ingerencją władzy w życie obywateli. Symbolem znacznie rzadziej prezentowanym, ale o silnym i globalnym wymiarze, był czerwony strój podręcznej z książki Margaret Atwood i serialu nakręconego na jej podstawie *Opowieść podręcznej*. Odwołanie do popkulturowego symbolu kobiety, która jest pozbawiona praw, a jej jedynym celem jest rodzenie dzieci, silnie oddziaływało na wyobraźnię widzów. Serial, który zyskał globalny wydzźwięk i z którym identyfikowały się kobiety protestujące o swoje prawa w różnych krajach, także w Polsce, stał się metaforą reżimu, a strój serialowej podręcznej – symbolem kobiety pozbawionej praw i sprowadzonej do roli wyłącznie biologicznej.

Nowe ruchy społeczne działają zasadniczo tak długo, jak długo trwa powód, dla którego się zaktywizowały. Piotr Sztompka wskazuje dwa powody zanikania ruchu społecznego²⁹. Pierwszym jest „kryzys wiktorii”, czyli osiągnięto cele, dla których ruch powstał. Następuje demobilizacja, rozpad struktur, rozproszenie członków oraz dezaktualizacja ideologii, która wyznaczała cele ruchu. Drugim powodem jest „kryzys przegranej”, co wywołuje rozczarowanie z nieosiągnięcia celów, demobilizację i odpływ zwolenników ruchu. W przypadku protestów kobiet ani Czarne Marsze w 2016 roku, ani kolejne wydarzenia organizowane przez Ogólnopolski Strajk Kobiet nie przyniosły pożądanego skutku, czyli najpierw zatrzymania prac nad zmianami w Ustawie, potem utrzymania tzw. kompromisu aborcyjnego z 1993 roku, a następnie doprowadzenia do alternacji władzy. Jednak zarówno ideologia ruchów, które powstały i zaktywizowały się w protestach, jak i uruchomienie dyskursu, w którym nie tylko znacząco zaistniała aborcja jako temat, ale i etykieta dla praw kobiet i praw mniejszości, którą nowe ruchy społeczne podjęły, przetrwały.

Część z ruchów, które powstały lub zaktywizowały się w przestrzeni wirtualnej, zaniknęła (inicjatywa „Ratujmy kobiety” praktycznie przestała istnieć), część ruchów przekształciła się w organizacje pozarządowe, jak ruch Dziewuchy Dziewuchom, ruch StopAborcji stał się fundacją jeszcze w 2015 roku, przyjmując nazwę Życie i Rodzina, ruch Życie Jest Cudem przekształcił się w fundację Grupa Proelio. Główny organizator OSK pozostał ruchem społecznym, który aktywizuje się czasowo, w znacznie mniejszej skali. Ogólnopolski Strajk Kobiet jako ruch społeczny jest aktywny w strukturach społeczeństwa obywatelskiego, jego liderka Marta Lempart stała się ważnym aktorem politycznym uczestniczącym w życiu publicznym, także w przestrzeni międzynarodowej, punktując polityków za ich wypowiedzi oraz podejmowane działania.

Innymi konsekwencjami związanymi z aktywnością nowych ruchów społecznych jest uznanie zjawiska aborcji za zagadnienie polityczne i temat w kampanii wyborczej w 2023 roku, czego dotąd nie notowano u partii pozycjonujących się w centrum sceny

²⁹ P. Sztompka, *Socjologia*, Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, 2007, 172.

politycznej lub uznawanych za partie konserwatywne (PSL). I tak lider partii opozycyjnej Platformy Obywatelskiej Donald Tusk publicznie deklarował, że na listach wyborczych w parlamentarnej kampanii wyborczej znajdą się tylko te osoby, które podzielają stanowisko o aborcji dozwolonej do 12 tygodnia ciąży. Nadto lider PO zapowiedział także możliwość legalizowania związków partnerskich, co stanowi wyraźny, choć wciąż tylko deklarowany ukłon wobec społeczności LGBTQiA+. Koalicja PSL i partii Polska 2050 zaproponowała referendum w pierwszych miesiącach po wyborach poświęcone aborcji, jednocześnie wyrażając swoje poparcie dla powrotu do rozwiązań z tzw. kompromisu aborcyjnego. Takie postulaty w ostatnich kampaniach wyborczych się nie pojawiały poza programem wyborczym Lewicy. To oznacza, że tematy praw obywatelskich, w szczególności prawa do godności, samostanowienia, równości wobec prawa, za sprawą buntu zainicjowanego przez nowe ruchy społeczne w Polsce, powołane przez kobiety, doprowadziły do szerszego uświadomienia obywateli, pośrednio także części elit politycznych. Ostatnio prowadzone badania nad skutkami protestów wskazują, że relacja partii opozycyjnych wobec działań podejmowanych przez protestujących przybiera charakter albo włączenia się opozycji z poparciem dla protestów, albo pomijania postulatów manifestujących. Bywa także, że partie opozycyjne utrzymują status równowagi, popierając tylko część postulatów protestujących, a pomijając resztę, z punktu widzenia ruchu społecznego nie mniej istotną.

Badania w opisanym wyżej przedmiocie prowadził Jonas Bergan Draege i uzyskane wyniki potwierdziły, że podczas protestów w Turcji partie opozycyjne wobec partii rządzącej wybierały postulaty, jakie uznawały za istotne z punktu widzenia swoich elektoratów, pomijając pozostałe postulaty, co doprowadziło do sytuacji, w której mimo wyraźnego poparcia dla protestujących ugrupowania opozycyjne odwracają uwagę od istotnych kwestii podnoszonych przez ruch społeczny³⁰. Doprowadziło to także do sytuacji, w której tylko wąski zakres postulatów był tym, wokół którego toczyła się debata publiczna.

³⁰ J.B. Draege, *Narrow Responses to Social Movements: Evidence from Turkey's Gezi Protests*, „Representation Journal of Representative Democracy” 2022, 59(4), 745–761.

2.3. Tożsamość zbiorowa i indywidualna – wpływ protestów na postawy Polaków

Współczesne ruchy społeczne aktywizują się w dwóch płaszczyznach – realnej oraz wirtualnej. Ta druga przestrzeń pełni coraz istotniejsze znaczenie, nie tylko wypełniając funkcje informacyjno-komunikacyjne, ale faktycznie wspierając protesty w ich realizacji³¹. Christian Garland podkreśla jeszcze jedną funkcję mediów społecznościowych, którą te pełnią w przypadku protestów – pozwalają na krystalizację realnego niezadowolenia społecznego ujawniającego istniejące antagonizmy³². Antagonizmy są podsypane przez przynależność do określonych wirtualnych grup i społeczności, które pełnią funkcje wzmacniające zarówno tożsamość zbiorową jednostek, jak i identyfikację własnego ja w obrębie wirtualnych wspólnot.

Teorie nowych ruchów społecznych nadają tożsamości wiodące znaczenie, podkreślając, iż jej kreowanie w nowych ruchach społecznych stało się głównym celem. Hank Johnston, Enrique Laraña i Joseph R. Gusfield rozróżnili tożsamości indywidualne, tożsamości zbiorowe i tożsamości publiczne³³. Te ostatnie są zwykle pomijane i identyfikowane z tożsamością zbiorową, którą ruchy masowe konstruują i włączają do dyskursów publicznych, obecnie przede wszystkim wirtualnych. Tożsamości indywidualne wynikają z tego, co i w jaki sposób ludzie myślą, zaś tożsamości zbiorowe (in. kolektywne) wskazują na sposób myślenia o określonych zagadnieniach, ideach oraz wartościach grup ludzi. Indywidualne tożsamości powstają w wyniku interakcji społecznych pomiędzy jednostkami oraz w relacji do reprezentacji kulturowych. Tożsamości zbiorowe powstają

³¹ Zob. J.T. Jost, P. Barberá, R. Bonneau, M. Langer, M. Metzger, N. Nagler, J. Sterling, J.A. Tucker, *How Social Media Facilitates Political Protest. Information, Motivation, and Social Networks*, „Advances in Political Psychology” 2018, 39(S1), 85–118.

³² C. Garland, *As Barriers Fall, Contingency Becomes Possibility*, [w:] I.R. Lamond, K. Spracklen (eds.), *Protests as Events. Politics, Activism and Leisure*, London: Rowman & Littlefield International, 2015, 121–135.

³³ H. Johnston, E. Laraña, J.R. Gusfield, *Identities, grievances, and new social movements*, [w:] *eidem* (eds.), *New Social Movements*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1994, 3–35.

w zbliżony sposób, częściej jednak aktywizują się przez odwołanie do określonych wartości i celów, jakie podzielają grupy społeczne. Francesca Polletta i James M. Jasper definiują tożsamość zbiorową jako poznawcze, moralne i emocjonalne połączenie jednostki z szerszą społecznością, kategorią, praktyką lub instytucją³⁴. Tożsamość indywidualna jednostki przejawia się w identyfikacji z ruchem społecznym, a w konsekwencji wpływa na decyzje dotyczące aktywnego włączenia się do ruchu lub wyrażne zdystansowanie wobec niego, a także trwanie w ruchu pomimo nieosiągania przez niego przyjętych celów. Johnston, Laraña i Gusfield zwracają także uwagę na pozorne powiązanie pojęć „tożsamość” i „solidarność”, jednocześnie podkreślając odmienny charakter każdego z nich³⁵.

Poczucie solidarności w grupie oznacza pozytywne uczucia i zaangażowanie się w działania grupy, zaś tożsamość ma charakter autopostrzegania, choć w przypadku tożsamości kolektywnych ta granica wyraźnie się zaciera. Tożsamości zbiorowe przez działania komunikacyjne aktywistów, coraz silniej pozycjonowane w przestrzeni wirtualnej, tworzą konstrukty publiczne w przestrzeni dyskursywnej. Za pomocą tożsamości zbiorowych grupy określają swoje granice, formują cele i taktykę ich osiągania z podkreśleniem identyfikacji tożsamości, nie zaś w wyniku zewnętrznych ocen skuteczności działania ruchu. Tożsamości publiczne, o których wspomniano wyżej i których rola w konfrontacji z tożsamościami zbiorowymi ulega minimalizowaniu, są ważne, jeśli chodzi o proces przekształcania ruchu społecznego w ruch polityczny, w tym tworzenia nowej struktury o innej nazwie i autoprezentacji.

Stefania Milan, analizując zjawisko tożsamości kolektywnej, kreowanej przez nowe ruchy społeczne, podkreśla aspekt uczestnictwa w aktach oporu społecznego i jego formy jako umożliwiającej jednostce jej afektywną relację do praktyk wspólnych oferowanych przez nowy ruch społeczny³⁶. Emocje, które pojawiają się w budowaniu poczucia wspólnoty i działań zbiorowych, mają charakter motywujący. Tożsamość zbiorowa wynika z kognitywnego,

³⁴ F. Polletta, J.M. Jasper, *Collective identity and social movements*, „Annual Review of Sociology” 2001, 285.

³⁵ H. Johnston, E. Laraña, J.R. Gusfield, *Identities, grievances...*, *op. cit.*

³⁶ S. Milan, *Social Movements and Their Technologies*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013.

moralnego i emocjonalnego związku jednostki ze wspólnotą. Tym samym jednostka staje się częścią kolektywu przez uzmysłowienie sobie własnych poglądów i dzielenie ich w relacyjnym i emocjonalnym aspekcie z pozostałymi. Indywidualne tożsamości jednostek stanowią zatem element tożsamości kolektywnej, która powstaje w wyniku interaktywności mediów społecznościowych³⁷. Manuel Castells, identyfikując typy tożsamości kolektywnej (jednostka ma ich wiele i obecnie ujawniają się one przede wszystkim w dyskursach prowadzonych w przestrzeni wirtualnej), przyjmuje, że w związku z protestami uaktywniają się dwie wiodące tożsamości – oporu i projektu³⁸. Tożsamość oporu jest zarazem źródłem tożsamości projektu, która pojawia się jako kreator społeczeństwa obywatelskiego, wskazując na możliwości zaspokojenia interesów wspólnotowych. Tożsamość kolektywna wyznacza cele dla działania nowych ruchów społecznych, a jej kreacja odbywa się przez proces krystalizacji poglądów jednostki, nawet w wyniku przełamywania barier społecznych i kulturowych oraz dzięki działaniom wbrew tradycyjnym podziałom. Uruchamia się potencjał twórczy mediów społecznościowych, za sprawą których formułowane i wyrażane są postulaty, jakie identyfikują tożsamość jednostki, prowadząc do procesu doświadczania zmiany³⁹. Używanie mediów społecznościowych w interakcjach społecznych nie wpływa bezpośrednio na protest, ale może zwiększać skłonność do protestu w społeczeństwie przez kreację dyskursu politycznego⁴⁰. Jak twierdzą Graig R. Klein i Patrick M. Regan, protesty także w istotny sposób oddziałują na rządy, które podejmują działania uznania lub

³⁷ Zob. P. Gerbaudo, E. Treré, *In Search of the 'we' of Social Media Activism. Introduction to the Special Issue on Social Media and Protest Identities*, „Information, Communication & Society” 2015, 18(8), 865–871.

³⁸ M. Castells, *Siła tożsamości*, tłum. S. Szymański, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2013.

³⁹ Zob. D. Dombrowsky, *Constructing Identity on Social Networks. An Analysis of Competences of Communication Constructed on Facebook.com*, „Central European Journal of Communication” 2012, 8, 91–105; G. Piechota, *Pomiędzy happeningiem a zmianą...*, *op. cit.*

⁴⁰ Zob. M. Rahbarqazi, M.N. Baghban, *Social Media, Political Discussion, and Political Protest, A Case Study of the 2018 Political Protests in Iran*, „KOME – An International Journal of Pure Communication Inquiry” 2019, 7(2), 89–103.

odrzuć postulatów, co wpływa na dynamikę reakcji oraz przebieg samych wydarzeń⁴¹.

Jednocześnie Qinfeng Zhu, Marko Skoric i Fei Shen twierdzą, że masowe sprzeciwy w państwach, w których postępuje erozja wartości demokratycznych, zaś aktywność komunikacyjna aktywistów w mediach społecznościowych jest motywowana politycznie, powodują, iż zaangażowane jednostki selektywnie unikają ujawniania podzielanej tożsamości zbiorowej⁴². Badania prowadzone przez Zhu, Skoric i Shen w Specjalnym Regionie Autonomicznym (dalej używam także skrótu SAR) Hongkongu, w kontekście Protestu Parasolek w 2014 roku⁴³, ujawniły, że użytkownicy usuwali część informacji i zrywali więzi społeczne (w rozumieniu usuwania części wirtualnych znajomych, aby uniemożliwić im dostęp do udostępnianych treści) z powodu zawirowań politycznych i wysokiego poziomu polaryzacji. To w indywidualnym odczuciu aktywistów wytwarzało zagrożenie ich bezpieczeństwa. Badacze udowodnili, że konflikty grupowe podczas protestów w państwie quasi-demokratycznym mogą katalizować selektywne unikanie. To powoduje, że środowisko społeczno-informacyjne aktywisty staje się izolowaną, zamkniętą społecznością, w której użytkownik demonstruje tożsamość indywidualną i zarazem zbiorową, afirmując albo kontestując akty nieposłuszeństwa obywatelskiego.

Również kolejne protesty, które w 2019 roku odbyły się w SAR Hongkongu, ujawniły, iż deficyty demokracji wpływają na tożsamość kolektywną przez radykalizację protestów. Analizowany przez Clifforda Stotta i grupę badaczy Model Tożsamości Społecznej w zachowaniach tłumu, polegający na analizie wzorców działań zbiorowych, wykazał, jak zmiana zachowań każdej ze stron

⁴¹ G.R. Klein, P.M. Regan, *Dynamics of Political Protests*, „International Organization” 2018, 72(2), 485–521.

⁴² Q. Zhu, M. Skoric, F. Shen, *I Shield Myself From Thee: Selective Avoidance on Social Media During Political Protests*, „Political Communication” 2017, 34(1), 112–131.

⁴³ W 2014 roku w SAR Hongkongu odbyły się protesty wyrażające sprzeciw mieszkańców autonomicznego regionu Chin wobec sinizacji wyspy – więcej w: G. Piechota, *The transnational discourse of political protests: setting the agenda through social media*, „KOME. An International Journal of Pure Communication Inquiry” 2021, 9(1), 19–40.

(protestujących i policji) wpływała na eskalację protestu⁴⁴. Bezczynność policji w krytycznych momentach wzmacniała postrzeganie jej działań jako bezprawnych, co jednocześnie radykalizowało protestujących. Obserwowane przez grupę badaczy wzorce zbiorowego działania wynikały ze zmiany tożsamości i upodmiotowienia wynikającego z dynamiki międzygrupowej wytworzonej przez przymusowe praktyki policyjne. Jednocześnie, na co zwracają uwagę badacze, wpływ protokołów komunikacyjnych w komunikacji wirtualnej na rozwój tożsamości zbiorowej w nowych ruchach społecznych doprowadził do zmian wzorców interakcji i relacji władzy w ruchach⁴⁵. Stało się tak w wyniku doprowadzenia do centralizacji organizacyjnej i fragmentacji ruchów społecznych przez erozję jednego z warunków tożsamości zbiorowej, a konkretnie – fenomenu solidarności. Także ostatnie badania nad działaniami zbiorowymi potwierdzają znaczenie dynamicznych i kulturowo zróżnicowanych perspektyw. Mete Sefa Uysal i Serap Arslan Akfirat udowodnili, że Model Tożsamości Społecznej w działaniach zbiorowych EMSICA (model zakładający, że postrzeganie niesprawiedliwości i przekonania o zbiorowej skuteczności wynikają z identyfikacji społecznej i zbiorowych działań) kreuje powstawanie nowych form tożsamości podczas protestów⁴⁶. Wyłania się tożsamość społeczna, która jest silnym predyktorem bezpośredniego uczestnictwa w zbiorowych działaniach. Badacze, którzy analizowali protesty w obronie parku Gezi w Stambule, zwrócili uwagę na kontekst, który wpływał na motywację, ta dalej oddziaływała na dynamikę uczestnictwa w działaniach zbiorowych. Szczególne znaczenie badacze nadali kontekstowi represyjnemu, który przez politykę autorytarną i brutalne zachowania policji skutecznie wpływał

⁴⁴ C. Stott, L. Ho, M. Radburn, Y.T. Chan, A. Kyprianides, P. Saavedra Morales, *Patterns of 'Disorders' During the 2019 Protests in Hong Kong: Policing, Social Identity, Intergroup Dynamics, and Radicalization*, „Policing: A Journal of Policy and Practice” 2020, 14(4), 814–835.

⁴⁵ Zob. L. Coretti, D. Pica, *The rise and fall of collective identity in networked movements: communication protocols, Facebook, and the anti-Berlusconi protest*, „Information, Communication & Society” 2015, 18(8), 951–967.

⁴⁶ M.S. Uysal, S.A. Akfirat, *Formation of an emergent protestor identity: Applying the EMSICA to the Gezi Park protests*, „Group Processes & Intergroup Relations” 2022, 25(2), 527–539.

na powstanie tożsamości zbiorowej protestujących. Odwołując się zatem do tego badania i wcześniej przywołanych analiz przeprowadzonych na podstawie protestów w SAR Hongkongu, można wskazać, że motywacja do protestów wpływa na kreację zbiorowej tożsamości, zaś działania organów porządku publicznego wpływają na dynamikę protestów. Im są bardziej represyjne, tym skuteczniej kreowana jest tożsamość zbiorowa skłaniająca aktywistów do wyjścia na ulice.

Podczas protestów odbywających się w Polsce również doszło do ukształtowania tożsamości kolektywnej, która ostatecznie doprowadziła do silnej polaryzacji stanowisk Polaków. Do wybuchu protestów w 2016 roku powszechnie akceptowano przepisy regulujące prawo do aborcji, o kompromisowym charakterze, wynikającym z Ustawy. Polki wychodzące na ulicę w 2016 roku nie protestowały za zmianą regulacji prawnych dotyczących prawa do aborcji, ale za utrzymaniem przepisów w ich dotychczasowym kształcie. Obowiązujący w Polsce od 1993 roku porządek prawny wokół aborcji został w istotnym stopniu zachwiany, najpierw zapowiedziami, a następnie działaniami, które podjęto w kolejnych latach. Wcześniej omówiono powody wybuchu protestów oraz przyczyny ich okresowej eskalacji, wpływającej na ukształtowanie spolaryzowanych stanowisk elektoratów partii politycznych wobec terminowania ciąży. Dodać należy, iż działania policji, jako formacji systemowo odpowiedzialnej za przestrzeganie prawa, podlegającej rządzącym, przybierały momentami charakter nadmiernie represyjny i nieadekwatny wobec sytuacji mających miejsce⁴⁷. Represyjność organów ścigania doprowadziła do stopniowego eskalowania protestów, w tym ich aktywizacji w mniejszych miastach i miejscowościach, gdzie obywatele wychodzili na ulice w ramach wyrażania sprzeciwu wobec restrykcyjnego prawa aborcyjnego. Takie zjawisko w Polsce należy uznać za odosobnione, zwykle protesty dotyczące spraw budzących opór lub niezadowolenie społeczne odbywały się w kilku największych miastach.

⁴⁷ Civic Space Developments, *Aktywistki ze strajku kobiet na celowniku władzy*, 19.02.2021, <https://monitor.civicus.org/updates/2021/02/19/polish-womens-strike-activists-targeted-state-our-livelihoods-and-families-are-under-threat> [dostęp: 15.10.2022].

Poniższe tabele ilustrują zmianę przekonań elektoratów partii politycznych odnośnie do prawa do terminowania ciąży w okresie od 2015 do 2021 roku. Wybór dat nie jest przypadkowy. W roku 2015 problematyka dotycząca aborcji nie istniała w przestrzeni publicznej, obowiązywały przepisy regulujące dopuszczalność legalnej terminacji ciąży, które uznawano za wyraz konsensusu społecznego i politycznego. Te przepisy, jak wynika z tabeli 1, były akceptowane, co więcej – preferencje elektoratów poszczególnych partii politycznych również były zbliżone. Badanie CBOS w 2019 roku oddaje nastroje społeczne po inicjacji protestów w Polsce i w związku z zapowiadaniem prac nad przepisami ograniczającymi lub wręcz, w praktyce, zakazującymi aborcji. Natomiast raport CBOS za rok 2021 obejmuje badanie elektoratów po dokonaniu faktycznego zaostrożenia przepisów wyrokiem TK (referowane badania przeprowadzono na kilka tygodni przed kolejną odsłoną protestów, które odbyły się po tragicznej śmierci kobiety w szpitalu w Pszczynie, co zostało symbolicznie potraktowane jako pierwszy polityczny efekt wyroku TK).

Tabela 1. Stanowiska elektoratów wobec prawa do aborcji w 2015 roku

stanowisko elektoratu	Platforma Obywatelska	Prawo i Sprawiedliwość	Sojusz Lewicy Demokratycznej	Polskie Stronnictwo Ludowe	Konfederacja Odnowy Rzeczypospolitej Wolność i Nadzieja KORWIN
aborcja bez ograniczeń	35	19	37	25	31
* stanowisko ambiwalentne	31	23	22	29	37
aborcja zakazana	30	52	40	38	32
trudno powiedzieć	4	6	1	7	0

Opracowanie własne na podstawie danych z: Centrum Badań Opinii Społecznej, *Charakterystyka poglądów potencjalnych elektoratów partyjnych*, „Komunikat z Badań” nr 85/2015, www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_085_15.PDF [dostęp: 17.10.2022].

Tabela 2. Stanowiska elektoratów wobec prawa do aborcji w 2019 roku

stanowisko elektoratu	KW Prawo i Sprawiedliwość	KKW Platforma Obywatelska	Sojusz Lewicy Demokratycznej	Polskie Stronnictwo Ludowe	KW Konfederacja Wolność i Niepodległość
aborcja bez ograniczeń	16	46	60	27	16
* stanowisko ambiwalentne	17	34	28	38	31
aborcja zakazana	61	16	10	33	48
trudno powiedzieć	6	4	2	2	4

Opracowanie własne na podstawie danych z: Centrum Badań Opinii Społecznej, *Elektoraty 2019 – charakterystyka poglądów*, „Komunikat z Badań” nr 124/2019, www.cbos.pl/SPI-SKOM.POL/2019/K_124_19.PDF [dostęp: 17.10.2022].

Tabela 3. Stanowiska elektoratów wobec prawa do aborcji w 2021 roku

stanowisko elektoratu	KW Prawo i Sprawiedliwość	KKW Platforma Obywatelska	Lewica	Polska 2050 Szymona Hołowni	KW Konfederacja Wolność i Niepodległość
aborcja bez ograniczeń	17	59	84	60	41
* stanowisko ambiwalentne	19	27	8	22	22
aborcja zakazana	56	12	5	15	31
trudno powiedzieć	8	2	3	3	6

* stanowisko ambiwalentne oznacza popieranie rozwiązania przyjętego w Ustawie z 1993 roku. Opracowanie własne na podstawie danych z: Centrum Badań Opinii Społecznej, *Elektoraty o istotnych kwestiach społeczno-politycznych*, „Komunikat z Badań” nr 91/2021, www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_091_21.PDF [dostęp: 17.10.2022].

Na podstawie analizy danych z tabel 1–3 można wskazać, że pomiędzy 2015 a 2021 rokiem doszło do silnej polaryzacji poglądów elektoratów poszczególnych partii politycznych, w tym najsilniej – jako zwolennicy aborcji bez ograniczeń – pozycjonowali się wyborcy Lewicy (wzrost zwolenników aborcji z 37 procent do 84 procent). W przypadku partii centrowych, jak KKW Platforma Obywatelska i Polska 2050, liczba zwolenników prawa do aborcji jest niemal taka

sama, przy czym PO zanotowała wzrost (z 35 procent w 2015 roku do 59 procent w 2021 roku). Wyraźnie stanowisko wobec prawa do terminowania ciąży określili także wyborcy KW Prawa i Sprawiedliwości, opowiadając się zdecydowanie przeciwko aborcji (w 2015 roku zwolenników całkowitego zakazu aborcji było 52 procent, w 2019 – 61 procent, w 2021 – 56 procent). Wzrost liczby zwolenników (o 9 procent) całkowitego zakazu aborcji w 2019 roku można interpretować jako identyfikację indywidualną wyborców ukształtowaną w wyniku protestów w roku 2016, które odbywały się w Polsce w wyniku pojawiających się medialnie zapowiedzi zmian, którym jednak nie towarzyszyły żadne konkretne działania polityczne lub ustawodawcze. Stąd też dla wyborców PiS deklaracja stanowiska dotyczącego aborcji miała charakter wyłącznie teoretyczny. W 2021 roku, kiedy zbadano poglądy elektoratu PiS wobec faktycznie dokonanych zmian, liczba zwolenników całkowitego zakazu aborcji ponownie spadła o 5 procent, do poziomu 56 procent (w 2015 roku wynosiła 52 procent).

Powyższa analiza zmian, które nastąpiły po stronie elektoratów partii politycznych w wyniku protestów, wskazuje, iż takie formy oporu społecznego wykształcają nie tylko tożsamość zbiorową (wynikającą z podzielenia lub kontestowania postulatów aktywistów), ale także silnie oddziałują na kształtowanie tożsamości indywidualnej protestujących. Identyfikacja indywidualnej tożsamości jednostki prowadzi do procesu doświadczania zmiany, identyfikowania się z nią przez analizowanie własnej postawy i poglądów wobec zmieniającej się sytuacji. Obowiązujący w Polsce od 1993 roku tzw. kompromis aborcyjny wywołał pasywną postawę obywateli, którzy powszechnie i w większości akceptowali ustalone *status quo* (badania społeczne na przestrzeni lat wskazywały poparcie dla ustawy z 1993 roku na poziomie ok. 70 procent), mimo iż część środowisk kobiecych wyraźnie wskazywała na patologie wynikające z funkcjonowania przyjętych rozwiązań prawnych. Dopiero wydarzenia, które wywołały konieczność zmierzenia się Polaków z sytuacją, w której nadano przepisom bardziej restrykcyjny charakter, w rezultacie doprowadziły do doświadczania zmiany i zmusiły Polaków do autoidentyfikacji tożsamości, co wykazano w powyższych tabelach.

Choć badania prowadzone w ostatnich latach zdecydowanie więcej uwagi poświęcają tożsamości kolektywnej niż indywidualnej (jako istotnej dla kreowania nowych ruchów społecznych i ich efektywnego działania), to powyższa analiza dowodzi istotnego wpływu protestów na kształtowanie tożsamości indywidualnej jednostek (tj. jak jednostki pozycjonują siebie w kontekście wartości, których dotyczą protesty). Taka autoidentyfikacja często odbywa się przez potencjalne postawienie się w sytuacji, którą zmiana wytworzyła. W tym kontekście wpływ środowiska politycznego na indywidualne decyzje jednostek jest istotny jako element, który potwierdza ważność tożsamości kolektywnej (przez przynależność) i pozwala uwzględniać skuteczność jako podstawowy warunek zbiorowego działania⁴⁸.

Tożsamość indywidualna ma równie silny komponent emocjonalny, który włącza emocje do procesów decyzyjnych. Same emocje ulegają wzmocnieniu wskutek interakcji społecznych i ujawniają się zwłaszcza podczas procesów komunikowania pomiędzy ruchami a publicznością bierną, obojętną lub wrogą wobec prezentowanych narracji⁴⁹. Zgodnie z twierdzeniem Castellsa protesty są efektem wybuchu napięcia społecznego, które nie może dłużej być ograniczane, same emocje eskalujące wybuch protestu są silniejsze niż te, które dyktowałyby aktywistom oraz protestującym bezpieczny oportunizm⁵⁰.

Zwłaszcza w dobie błyskawicznego rozniecania emocji społecznych za pomocą mediów społecznościowych traktowanie nowych ruchów społecznych jako wyłącznie podmiotów działających racjonalnie nie zyskałoby poparcia, zwłaszcza w teorii mobilizacji zasobów, która zakłada, że działania ruchów są racjonalne, a ich uczestnicy są świadomi i działają zgodnie z przyjętą strategią, aby uzyskać zamierzone efekty. Działania ruchu, zgodnie z teorią racjonalnych

⁴⁸ Zob. D. Abrams, G.R. de Moura, *The Psychology of Collective Political Protest*, [w:] V.C. Ottati, R. Scott Tindale, J. Edwards, F.B. Bryant, L. Health, D.C. O'Connell, Y. Suarez-Balzacar, E.J. Posavac (eds.), *The Social Psychology of Politics. Social Psychological Applications to Social Issues*, Boston: Springer, 2002, 193–214.

⁴⁹ Zob. M. Berezin, *Emotions and political identity*, [w:] J. Goodwin, J. Jasper, F. Polletta (eds.), *Passionate Politics*, Chicago–London: The University of Chicago Press, 2001, 83–98.

⁵⁰ M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei...*, *op. cit.*

wyborów, są zaplanowane, opierają się na gromadzeniu środków finansowych i uruchamianiu zasobów kulturowych w celu optymalizacji działań, zaś efektem protestów powinno być osiągnięcie celów w ramach istniejących struktur⁵¹. Tym samym teoria zasobów jest uzupełniona o kategorie tożsamości oraz komunikację sieciową jako elementy niezbędne do osiągania celów. Jeff Goodwin, James M. Jasper i Francesca Polletta ustalili, w jaki sposób analiza emocji umożliwia rozumienie ruchów społecznych⁵². Emocje, które pojawiają się w związku z działaniami aktywistów, to strach, ale też wściekłość, determinacja czy bezsilność⁵³. W sytuacjach, kiedy emocje są szczególnie silnie wyeksponowane, to stają się przedmiotem zarządzania przez aktywistów, którzy zyskują zdolność do skutecznego zarządzania postawami i zachowaniami pozostałych uczestników protestów. Emocje wówczas można traktować jako istotne kryterium strategiczne, a ich okazywanie publicznie wpływa wzmacniając na liderów oraz przebieg samych wydarzeń.

Analizując protesty kobiet, można zauważyć, że od początku emocje były kluczowym kryterium budowania strategii protestu. W 2016 roku, kiedy przez ulice kilku polskich miast przeszły tzw. Czarne Marsze, emocje towarzyszące im były kontrolowane, ograniczano się do wskazywania powszechnej akceptacji rozwiązań obowiązujących w tzw. kompromisie aborcyjnym, którego nie należało zmieniać. Emocje towarzyszące protestom w 2016 roku odpowiadały zatem dominującej wówczas tożsamości indywidualnej jednostek, która wyrażała się przez akceptację obowiązujących rozwiązań systemowych. Zignorowanie stanowiska protestujących, a także popieranie działań podmiotów pozarządowych wyrażających ideologię pro-life przez ówczesnie rządzącą koalicję, doprowadziło do radykalizacji stanowisk, zarówno liderek protestów, jak i części społeczeństwa, dotąd popierającego kompromisowe rozwiązania. Tożsamości indywidualne jednostek pod wpływem emocji wytworzonych przez tożsamość kolektywną uległy zmianie, doprowadzając do polaryzacji

⁵¹ Zob. G. Piechota, *Pomiędzy happeningiem a zmianą...*, op. cit., 58.

⁵² J. Goodwin, J.M. Jasper, F. Polletta (eds.), *Passionate Politics*, op. cit.

⁵³ Zob. B. Robnett, *African American women in the civil rights movement*, [w:] K.M. Blee (ed.), *No Middle Ground. Women and Radical Protest*, New York: New York University Press, 1998, 65–95; J.M. Jasper, *The Emotions of Protest*, Chicago: University of Chicago Press, 2018.

stanowisk elektoratów już w 2019 roku. To oznacza, że zmiana tożsamości indywidualnych wpłynęła na emocje uaktywnione podczas kolejnych protestów, w latach 2020 i 2021. Wówczas emocje były już znacznie bardziej wyraziste: protestujący radykalnie wyrażali wściekłość, artykułowaną w wulgarnych wypowiedziach, ale także drwinę z rządzących przez używanie memów w sieci, a podczas protestów kartonowych banerów i plakatów.

Podczas protestów potwierdzono znaczenie tożsamości indywidualnej, która ulegała redefiniowaniu, wpływając na radykalizowanie aktów oporu. Po zakończeniu protestów tożsamość indywidualna ujawniła się w zmianie społecznej. Protesty, kreując tożsamość kolektywną w wyniku interakcji, podzielanych emocji oraz zaangażowania, wpłynęły na spolaryzowanie, ale i wzmocnienie tożsamości indywidualnych, które oddziałują na deklarowane postawy elektoratów partii politycznych, co w konsekwencji prowadzi do braku akceptacji Polaków dla kompromisu aborcyjnego z 1993 roku, polaryzując opinie co do prawa kobiet do aborcji, ale przy wyraźnym zwiększeniu grupy tych, którzy opowiadają się za zliberalizowaniem przepisów.

Rozdział 3

Metodologia przeprowadzonej analizy

3.1. Tło badań

Problematyka prawa do aborcji w Polsce od lat budziła kontrowersje, głównie w środowiskach feministycznych, zainteresowanych prawami kobiet. Badania społeczne potwierdzają, że przyjęta ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży była społecznie akceptowana¹, choć pojawiały się głosy, iż enumeratywne określone w Ustawie przesłanki do przerywania ciąży są zbyt rygorystyczne i nie odpowiadają oczekiwaniom kobiet w Polsce. Takie sygnały pojawiały się także z uwagi na to, że przyjęte w 1993 roku rozwiązania uznawane były za najbardziej restrykcyjne spośród tych obowiązujących w państwach Unii Europejskiej. Pojawiające się sporadycznie, pomiędzy latami 1993 a 2015, pomysły zmian zmierzających tak w kierunku liberalizacji, jak i zaostrzania przepisów prawa nie kończyły się powodzeniem żadnej ze stron i tzw. kompromis aborcyjny był w Polsce utrzymywany. W 2016 roku pojawiły się pomysły, i w ślad za nimi projekty ustaw, których celem była zmiana przyjętego porządku prawnego. Organizacja Ordo Iuris oraz aktywistka Kaja Godek (od listopada 2015 roku

¹ Badania zrealizowane zostały po fali protestów w 2016 roku: Centrum Badań Opinii Społecznej, *Polacy o prawach kobiet...*, *op. cit.*

liderująca Fundacji Życie i Rodzina) zaangażowali się w działania polegające na zbieraniu podpisów pod projektem ustawy całkowicie zakazującej aborcji oraz przewidującej kary dla kobiet i lekarzy, którzy dopuściliby się przeprowadzenia zabiegu terminowania ciąży. W odpowiedzi na te działania oddolnie zawiązany ruch społeczny pod nazwą Dziewuchy Dziewuchom oraz parlamentarna grupa kobiet powołały inicjatywę ustawodawczą pod nazwą Ratujmy Kobiety. Każda ze stron przedłożyła projekty w Sejmie, przy czym pod obrady przyjęto wyłącznie projekt penalizacji aborcji. Te działania zapoczątkowały falę protestów, które w 2016 roku przybrały nazwę Czarnego Protestu. Wynikało to zarówno z koloru strojów, w jakich protestowano, jak i nastrojów, które towarzyszyły manifestującym i kojarzone były właśnie z kolorem czarnym. Dodatkowo, z uwagi na pogodę i padający podczas protestów deszcz, symbolem aktywizacji kobiet w 2016 roku stał się także parasol. Protesty i manifestacje przeszły 3 października 2016 roku przez wiele miast, działania informacyjno-komunikacyjne i aktywizujące Polaków miały miejsce również w przestrzeni wirtualnej. Zapowiedzi zmian w ustawie i penalizacja aborcji wywołały masowy protest kobiet i spowodowały również powstanie nowych ruchów społecznych zawiązanych przez kobiety i poświęconych tematyce feministycznej.

Finalnie projekt penalizujący aborcję został przez Sejm odrzucony w całości. Nie zakończyło to jednak ciągu wydarzeń wokół problemu prawa do aborcji w Polsce. W listopadzie 2019 roku do Trybunału Konstytucyjnego wpłynął wniosek o uznanie za niekonstytucyjną jedną z przesłanek dotąd umożliwiających przeprowadzenie aborcji, tzw. eugenicznej, ze względu na trwałą i nieusuwalną wadę płodu. Pod wnioskiem do Trybunału podpisało się 119 posłów². Trybunał wydał orzeczenie w dniu 22 października 2020 roku, uznając przepis dopuszczający aborcję z powodu wad płodu za niezgodny z Konstytucją RP, co wywołało stan, w którym aborcja w Polsce stała się dopuszczalna jedynie w dwóch przypadkach: gdy ciąża stanowi zagrożenie dla życia lub zdrowia kobiety lub gdy zachodzi uzasadnione

² S. Klauziński, *Wykaz posłów popierających wniosek do Trybunału Konstytucyjnego – PiS się tłumaczy: „Wniosek do TK ws. aborcji podpisali posłowie kilku sił”*. *Serio? Oto nazwiska*, 5.02.2021, oko.press/wniosek-do-tk-aborcja [dostęp: 17.08.2021].

podejrzanie, że ciąża powstała w wyniku czynu zabronionego (do 12 tygodnia ciąży). Wyrok opublikowano po trzech miesiącach od daty jego wydania – w styczniu 2021 roku³. Ogłoszenie wyroku ponownie wyprowadziło tysiące Polaków na ulice w proteście przeciwko faktycznemu zaostreniu prawa do aborcji. Tym razem, wobec realnego zagrożenia wynikającego z narzucenia Polkom obowiązku rodzenia dzieci z trwałymi i nieusuwalnymi wadami, na ulice wyszli obywatele nie tylko w wielkich miastach, ale także w mniejszych miejscowościach. Co warto podkreślić, w protestach brały udział osoby w różnym wieku i mające różne przekonania polityczne oraz ideologiczne. Masowe protesty najczęściej uzasadniane były tym, że przyjęte rozwiązania są niehumanitarne i istotnie ingerują w podstawowe prawa kobiet, w tym prawo do godności.

Pomimo tego, że najczęściej wykorzystywaną przesłankę do terminowania ciąży usunięto z katalogu dopiero z chwilą opublikowania wyroku TK, faktycznie sytuacja kobiet w Polsce zaczęła się zmieniać od 2015 roku. Rząd, zachęcając kobiety do unikania aborcji, również w sytuacjach, kiedy były wskazania ku jej przeprowadzeniu z powodu trwałych i nieusuwalnych wad płodu, wprowadził jednorazową zapomogę dla rodzących się dzieci, które albo umrą po porodzie, albo będą wymagały trwałej, całodobowej opieki. Nadto zaczęto kwestionować konieczność ratyfikowania Konwencji stambulskiej o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej⁴. Ministerstwo Zdrowia zrezygnowało ze „standardów opieki okołoporodowej oraz opieki nad matką i dzieckiem”, które były wynikiem współpracy poprzednich ministrów i organizacji pozarządowych w zakresie jakości porodu i praw kobiety rodzącej. Te tylko przykładowo wymienione działania wywoływały rosnący sprzeciw kobiet. Ten jednak artykułowany był głównie w przestrzeni dyskursu sieciowego oraz wśród samych organizacji feministycznych, trafiając do agendy mainstreamowych mediów rzadko i zwykle przy okazji wydarzeń budzących szczególne zainteresowanie.

³ Wyrok TK z dnia 20 grudnia 2022 r. sygn. akt SK 78/21 (Dz.U. z 2022 r., poz. 2790).

⁴ Właśc. Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzona w Stambule dnia 11 maja 2011 r. (Dz.U. z 2015 r., poz. 961).

Opisane wyżej wydarzenia, jakie zainicjowano w Polsce w 2015 roku, doprowadziły do powstania nowych ruchów społecznych oraz organizacji kobiecych, które prezentują różne poglądy oraz podejmują działania o różnym charakterze, nie tylko w zakresie prawa kobiet do aborcji. Protesty w 2016 roku organizowane były oddolnie, a koordynowane przede wszystkim przez dwa ruchy społeczne – Ogólnopolski Strajk Kobiet oraz Dziewuchy Dziewuchom. Od 2015 roku zaktywizowały się inne ruchy o charakterze feministycznym, wspierającym kobiety w obszarze prawa do aborcji oraz edukacji co do korzystania z aborcji farmakologicznej. Jednocześnie protesty zwolenników liberalizacji prawa do aborcji zdynamizowały osoby prezentujące odmienne poglądy, w tym zwolenników wprowadzenia całkowitego zakazu aborcji. Zmiany, jakie zaszły w aktywizmie kobiet po 2015 roku, na początku wynikające ze spolaryzowanego stosunku do prawa do aborcji, zaowocowały powstaniem organizacji i ruchów społecznych, których działania są kontynuowane i przybierają różny charakter. Uznając, że wydarzenia, które zainicjowały protesty w 2016 roku, zmobilizowały wiele kobiet, czyniąc z nich aktywistki zaangażowane w działania na rzecz zmiany sytuacji Polek, uznałam za interesujące zbadać, w jaki sposób ruchy społeczne (część z nich przekształciła się następnie w organizacje sektora non-profit) zainicjowały zmianę społeczno-kulturową w Polsce oraz jaki jest ich udział w kreowaniu w Polsce wirtualnego dyskursu o sytuacji kobiet. Ustalenia, jakie poczyniłam w monografii, mają na celu wskazanie znaczenia przestrzeni wirtualnej i serwisów społecznościowych w promowaniu zmiany przez procesy informowania, komunikowania i edukowania.

3.2. Przedmiot i cel badań

Problemem badawczym, który przyjęto do rozwiązania, jest ustalenie wpływu komunikowania wirtualnego na zmianę społeczno-kulturową, która jak wykazały badania, rozpoczęła się wraz z aktywizacją obywateli w 2016 roku. W szczególności problem badawczy koncentruje się wokół zagadnienia, czy powstanie i aktywizacja nowych ruchów społecznych w przestrzeni wirtualnej przyczyniły się do podjęcia dyskursu poświęconego prawom kobiet w Polsce i czy

uaktywniły nowe przestrzenie prowadzenia takich dyskursów oraz wprowadziły do nich nowe tematy. Istotnym zagadnieniem, które poddano analizie, są także formy i sposoby prowadzenia cyberaktywizmu przez kobiety od 2016 roku i wpływ tych działań na mobilizowanie użytkowników. Tak określony przedmiot badań czyni ich podmiotem nie samą aktywność obywateli zaangażowanych w organizację oraz udział w protestach, ale media społecznościowe, jako nośnik wartości, idei oraz kanał informacyjno-komunikacyjny, będące narzędziem promowania zmiany społeczno-kulturowej.

Celem badań jest zatem określenie roli mediów społecznościowych podczas – a zwłaszcza po zakończeniu – protestów w utrzymaniu oraz rozwijaniu ideologii skoncentrowanych wokół aborcji (ideologii pro-life i pro-choice), z uwzględnieniem procesów komunikowania tak zwolenników liberalizacji, jak i zaostreżenia prawa aborcyjnego w Polsce. Cel badań wynikający z ustalenia roli i znaczenia nowych mediów w protestach i wirtualnie kontynuowanych dyskursach o aborcji, prawach kobiet oraz seksualności człowieka pozycjonuje się wokół fenomenu władzy, czyniąc z tych zagadnień jeden z mechanizmów kontroli społecznej.

Analizowanie roli i znaczenia mediów społecznościowych nie tylko w czasie trwania aktów wyrażających niezadowolenie i opór społeczny, ale również po zakończeniu protestów wnosi istotny wkład dla rozwoju nauki o komunikowaniu, zwłaszcza w kontekście użytkowości mediów sieciowych jako narzędzia zmiany społecznej, inicjowanej aktywnością nowych ruchów społecznych oraz prowadzeniem przez nie komunikowania w przestrzeni sieciowej.

3.3. Hipoteza badawcza

W prowadzonym wywodzie naukowym przyjęto hipotezę, z której wynika, że media społecznościowe są kanałem komunikowania horyzontalnego, który umożliwia kształtowanie tożsamości indywidualnej i kolektywnej tak w kontekście społecznym, jak i kulturowym. Ich wykorzystanie we współczesnym społeczeństwie informacyjnym umożliwia efektywne przeprowadzanie zmian społeczno-kulturowych przez procesy edukacji, uświadamiania, transferu wartości i idei, co prowadzi do identyfikacji tożsamości

indywidualnej użytkowników, oraz kreuje tożsamość kolektywną. Procesy wirtualnego komunikowania obalają mity, przełamują stereotypy i oddają głos grupom marginalizowanym przez media mainstreamowe, a nadto odwołują się do wartości globalnych, jak prawa człowieka czy sprawiedliwość społeczna, i stanowią swoisty mechanizm modernizacji społeczeństwa obywatelskiego.

Tak sformułowana hipoteza nawiązuje do roli mediów społecznościowych jako narzędzia służącego wzmacnianiu polaryzacji społecznej, na co w ostatnich latach szczególnie zwraca się uwagę, przypisując (nomen omen słusznie) mediom społecznościowym istotną rolę w upowszechnianiu populizmów, uzasadnianiu autorytaryzmów i innych współczesnych zagrożeń obecnych w społeczeństwach demokratycznych⁵. Zjawisko polaryzacji miało istotne znaczenie podczas samych protestów, wpływając na poziom zaangażowania potencjalnych uczestników, nadto umożliwiając agregowanie kapitału społecznego, a także aktywizując jednostki podczas protestów na ulicach i w przestrzeni wirtualnej. Traktowanie mediów społecznościowych podczas trwania protestów jako kanałów wzmacniających polaryzację społeczną wydaje się w pełni uzasadnione. Konfirmacja lub falsyfikacja przyjętej hipotezy ma natomiast prowadzić do stwierdzenia, czy po zakończeniu protestów serwisy społecznościowe nadal budują przestrzeń komunikowania oddziałującego na polaryzowanie postaw i opinii społecznych, czy wręcz przeciwnie, ich rola przekształca się w edukacyjną, opiniotwórczą oraz promującą zmianę społeczno-kulturową tworzącą grupy o charakterze inkluzywnym.

3.4. Metody analizy i pytania badawcze

Dla przeprowadzenia wywodu naukowego wykorzystano metodę śledzenia procesu (*process tracing*) w celu ustalenia przyczyn i skutków w obrębie analizy konkretnego przypadku, jakim jest rola

⁵ Zob. R. Rajczyk, *Nowoczesne wojny informacyjne*, Warszawa: Difin, 2016, 56 i nast.; C. Watts, *Messing with the Enemy. Surviving in a Social Media World of Hackers, Terrorists, Russians and Fake News*, New York: Harper Collins, 2018, 235 i nast.; C.R. Sunstein, *#Republic. Divided Democracy in the Age of Social Media*, Princeton–Oxford: Princeton University Press, 2018, 59 i nast.

i znaczenie mediów społecznościowych po zakończeniu protestów określanych jako bunt kobiet. W ślad za interpretacją metody analizy procesu przez Kamila Ławniczaka⁶, analiza polega na sposobie, w jaki hipotetyczna przyczyna (przyjęłam jako przyczynę wybuch protestów w Polsce w 2016 roku i ich okresową reaktywację do 2021 roku) wpływa na obserwowalny rezultat (wystąpienie zmiany społeczno-kulturowej). Przyjęto zatem, że przyczyna (protesty) uruchomiła wystąpienie skutku (zmiana społeczno-kulturowa), zaś do zaistnienia zmiany warunkiem koniecznym były media społecznościowe oraz kontynuowane tam, po zakończeniu protestów, dyskursy.

Proces badawczy zorganizowano, wykorzystując triangulację technik badawczych w celu pogłębienia badań i poszerzenia wiedzy o kontekście badanego zjawiska, przez zbieranie danych przy wykorzystaniu różnych narzędzi badawczych, właściwych do pomiaru ilościowego oraz analizy jakościowej.

Analizy poszczególnych komponentów empirycznych zrealizowano z wykorzystaniem z wykorzystaniem poniższych narzędzi badawczych.

Analiza semantyczna treści opublikowanych przez podmioty (ich dobór uzasadniono dalej), które powstały lub zaktywizowały się w komunikacji wirtualnej. Badanie przeprowadzono w następujących mediach społecznościowych: Facebook, Twitter, YouTube oraz Instagram. Analizą objęto okres czterech miesięcy (od kwietnia do lipca 2021 roku), co umożliwiło dokonanie kategoryzacji według klucza dominujących (powtarzalnych) treści, agregowanych wokół określonych słów kluczowych przyjętych jako klucze kategoryzacyjne. Pozwoliło to na ustalenie wiodącej tematyki, którą analizowane podmioty wprowadziły do dyskursów wirtualnych po zakończeniu protestów. Analizę treści przeprowadzono dwukrotnie (w odstępie dwóch tygodni pomiędzy poszczególnymi badaniami) w celu potwierdzenia prawidłowości i zgodności klasyfikowania materiału badawczego.

⁶ K. Ławniczak, *Process tracing. Śledzenie mechanizmów przyczynowych*, [w:] *idem* (red.), *Metody jakościowe i ilościowe w badaniu organizacji i działania Unii Europejskiej*, Warszawa: Wydawnictwo Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW, 2013, 70.

Analiza semiotyczna (multimodalna) wybranych memów jako przejawów aktywizmu twórczego, wykorzystywanego w przestrzeni dyskursów wirtualnych.

Pomiar ilościowy liczby użytkowników poszczególnych serwisów, które wykorzystują badane podmioty w celu ustalenia dynamiki przyrostu lub spadku liczby fanów, obserwujących lub subskrybentów w każdym z kanałów.

Sondaż internetowy z wykorzystaniem kwestionariusza ankietowego udostępnionego w serwisie Facebook, który był rozpowszechniany metodą kuli śnieżnej (*snowball sampling*). Uzyskano wyniki z 396 ankiet. Sondaż jest niereprezentatywny, jego wyniki potraktowano wyłącznie jako element opisu sytuacji kobiet w Polsce.

Analiza socjologiczno-medioznawcza treści w celu ustalenia wirtualnych wizerunków medialnych wybranych aktywistek (Marta Lempart; Justyna Wydrzyńska; Kaja Godek; Magdalena Korzekwa-Kaliszuk). Analizę treści przeprowadzono w czterech portalach internetowych o zróżnicowanej orientacji społeczno-politycznej (gazeta.pl; rp.pl; wpolityce.pl; gpcodziennie.pl), biorąc pod uwagę wszystkie materiały dziennikarskie, które opublikowano w okresie dwóch lat (2021–2022). Badanie przeprowadzono, wykorzystując dane z wyszukiwarek udostępnionych na stronie każdego z portali przez wprowadzenie imienia i nazwiska aktywistki. Nie uwzględniono tekstów powtarzanych albo multiplikujących te same informacje. Listę i dostęp do materiałów dziennikarskich zawarto w aneksach. Przyjęto także, że działanie wyszukiwarek może nie prowadzić do uzyskania pełnego dostępu do tekstów, co czyni to badanie nie w pełni reprezentatywne, jak chodzi o dostęp do wszystkich opublikowanych w badanym okresie treści poświęconych interesującym mnie aktywistkom. Z innej strony jednak zarówno liczba materiałów dziennikarskich poddanych analizie treści, jak i ich jednoznacznie sprofilowany ideologicznie charakter pozwoliły na sformułowanie wniosków. Analiza treści prowadzona była w celu ustalenia, jak portale piszą o aktywistach, z uwzględnieniem takich konstruktów socjologicznych jak płeć, stereotyp kulturowy dotyczący wizerunku kobiety i proces nazywania (przynależność do tej samej lub obcej grupy społecznej) oraz z uwzględnieniem medioznawczych teorii stroniczości medialnej i gatekeepingu.

Analizy semantyczna oraz socjologiczna i medioznawcza wykorzystywały Krytyczną Analizę Dyskursu (*Critical Discourse Analysis*) Michela Foucault, który zakładał, że dyskurs obejmuje złożone uwarunkowania kontekstowe i stanowi rodzaj działania społecznego. Oznacza to, że analiza krytyczna dyskursów nie odwołuje się do abstrakcyjnych czy pozbawionych kontekstu teorii życia społecznego. Wręcz przeciwnie – wykorzystuje dynamikę społeczną i polityczną w celu wyjaśniania rozwoju zgodnego ze zmieniającymi się uwarunkowaniami i silnie podkreślając wpływ bieżącego kontekstu w relacji do analizowanych przedmiotów badania. Paradigmat krytyczny wytworzony przez krytyczną analizę dyskursu jest punktem wyjścia do dalszej analizy, która prowadzona jest w monografii, koncentrując przedmiot dyskursu wokół fenomenu władzy i podmiotowości jako wytwarzanej i stosowanej praktyki dyskursywnej.

W zakresie ustaleń teoretycznych dokonałam również przeglądu literatury związanej z tematyką współczesnego aktywizmu i znaczenia mediów społecznościowych w protestach oraz po ich zakończeniu. Szczególną uwagę poświęcono na analizę literatury związanej z formami komunikowania wirtualnego, które przypisuje się aktywizmowi kobiet (aktywizm twórczy). Celem badania *research desk* było zebranie i zestawienie zastanej wiedzy naukowej wyznaczającej kierunek badań oraz kontekst rozważań teoretycznych, które podjęto w monografii. Perspektywa empiryczna została wzbogacona także o prezentację wybranych badań społecznych przeprowadzonych w ostatnich latach wśród Polek. Wybrane badania zrealizowane w różnych grupach społecznych opisują sytuację polityczną, prawną i społeczno-kulturową kobiet w Polsce. Odwołanie do tych badań wzbogaciło kontekst teoretyczny i umożliwiło analizę zgromadzonego materiału badawczego z uwzględnieniem zróżnicowanego kontekstu. W zakresie analizy danych pozyskanych z badań społecznych istotnym ich elementem stały się ustalenia wynikające z trzech wykorzystanych raportów CBOS z lat 2015, 2019 i 2021. W tych raportach ujawniono bowiem zmieniające się preferencje elektoratów poszczególnych partii parlamentarnych, jeśli chodzi o prawo Polek do aborcji. Wspomniane raporty CBOS, wykonane na reprezentatywnych grupach Polaków, stanowią potwierdzenie zmiany społeczno-kulturowej, która zaistniała

w Polsce, jeśli chodzi o stanowisko Polaków co do regulacji prawa do aborcji.

Dla uporządkowania procesu badawczego przyjął następujące pytania badawcze:

1. Jaką rolę pełnią serwisy społecznościowe prowadzone przez ruchy i organizacje powstałe po 2015 roku po zakończeniu fazy aktywnych protestów kobiet w Polsce?
2. Czy procesy komunikowania prowadzone w formie wirtualnych dyskursów po zakończeniu protestów przyczyniają się do dalszej polaryzacji stanowisk Polaków, czy też pełnią odmienne role – jakie?
3. Jakie znaczenie w protestach kobiet w Polsce pełnił tzw. aktywizm twórczy i w jaki sposób kreował akty komunikowania po zakończeniu protestów?
4. Czy wirtualne komunikowanie zaproponowane przez podmioty, które zaktywizowały się od 2015 roku, spotyka się z zainteresowaniem użytkowników mediów społecznościowych?
5. W jaki sposób portale internetowe, prowadzone przez redakcje o określonych preferencjach społeczno-politycznych, kreują wizjerunki aktywistek po zakończeniu protestów i jakie mechanizmy stronniczości medialnej wykorzystują?

3.5. Dobór próby

W badaniach uwzględniono sześć podmiotów, które powstały lub zaktywizowały się po 2015 roku.

Dwa z analizowanych podmiotów, działające jako ruchy społeczne (Ogólnopolski Strajk Kobiet oraz Dziewuchy Dziewuchom) powstały w związku z organizacją protestów w 2016 roku, z czego OSK pozostał ruchem, zaś Dziewuchy Dziewuchom przekształciły się w 2018 roku w fundację. Kolejne dwa podmioty, także prowadzące działalność jako ruchy społeczne (Aborcyjny Dream Team oraz Aborcja Kobiet – Women help Women), uaktywniły się po protestach w 2016 roku, w odpowiedzi na działania zmierzające do zaostreżenia prawa do aborcji w Polsce. Ostatnie dwa podmioty to fundacje, które powstały na gruncie ruchu społecznego „Powstrzymaj Aborcję” (Fundacja Życie i Rodzina) oraz w wyniku aktywności liderów, którzy

sformalizowali swoją działalność w fundacji Grupa Proelio, twórcą której była aktywistka ruchu pro-life – Magdalena Korzekwa-Kaliszук.

W badaniach odwołano się także do innych przykładów aktywizmu kobiet, które powstały po 2015 roku. W szczególności na uwagę zasługuje akcja edukacyjna, którą za pośrednictwem mediów społecznościowych (głównie serwisy YouTube i Facebook), od maja 2018 roku, prowadzi Anja Rubik w ramach kampanii sexed.pl. Kampania sexed.pl jest skoncentrowana na edukacji seksualnej, skierowanej głównie do osób młodych. Promuje postulat wprowadzenia rzetelnej i odpowiadającej na potrzeby współczesnej młodzieży edukacji seksualnej w szkołach. Kontentu komunikacyjnego tego ruchu nie poddano pogłębionej analizie, z uwagi na to, że jego wymiar jest uniwersalny, skierowany do wszystkich, nie jest skoncentrowany wyłącznie na problematyce praw kobiet. Niemniej jednak, z uwagi na fakt, iż kampania rozpoczęła swój wirtualny byt od maja 2018 roku, należy podkreślić, iż powstała także w przedziale czasu odpowiadającego badaniom. Jej pomysłodawczynią jest polska modelka i aktywistka społeczna, a sama kampania stanowi odpowiedź na działania podejmowane w Polsce od 2015 roku, w tym brak edukacji seksualnej młodzieży.

W monografii wykorzystano i przedstawiono również aspekt aktywizmu twórczego, który miał istotne znaczenie, zwłaszcza podczas protestów w 2020 i 2021 roku – hasła wypisywane na plakatach (często były to kawałki kartonu) stały się charakterystycznym wyznacznikiem polskich protestów, przejawiając charakter twórczy, zawierający tak przejawy poczucia humoru, jak i skłaniający do refleksji i wprost nawiązujący do poglądów politycznych protestujących. Odwołano się do twórczości polskiej aktywistki Marty Frey, prowadzącej własne kanały w mediach społecznościowych – Facebook i Instagram, a także do zawartości serwisu prowadzonego w serwisach Facebook i Instagram „transparenty z protestów”, który powstał z końcem października 2020 roku. „Transparenty z protestów” to nazwa kanału, gdzie publikowane są hasła pochodzące z różnych protestów, charakteryzuje je taki sam nośnik (karton), który stanowi istotny element łączący protesty organizowane przez różne środowiska i w różnych sprawach, ale identyfikujących jednoznacznie polityczny opór przeciwko sposobowi sprawowania rządów przez Zjednoczoną Prawicę w Polsce.

3.6. Autoprezentacja badanych podmiotów w przestrzeni komunikacji wirtualnej (serwis Facebook)

1. **Ogólnopolski Strajk Kobiet** – „Jesteśmy oddolnym, niezależnym ruchem społecznym wkurzonych kobiet i wspierających nas rozumnych mężczyzn – nieformalną, bezpartyjną inicjatywą kobiet należących do różnych organizacji kobiecych, a także niezrzeszonych, które zorganizowały Ogólnopolski Strajk Kobiet: Czarny Poniedziałek 3 października 2016 roku w ponad 600 miastach w Polsce i za granicą”⁷.
2. **Dziewuchy Dziewuchom** – „Fundacja Dziewuchy Dziewuchom – popularyzujemy feministyczne wartości, publikujemy autorskie treści, udostępniamy artykuły prasowe i komentujemy bieżące wydarzenia. Fundacja Dziewuchy Dziewuchom powstała w 2018 roku jako kontynuacja i rozwinięcie działań administratorów facebookowej grupy i strony Dziewuchy Dziewuchom. Kanały społecznościowe Dziewuchy Dziewuchom istnieją od kwietnia 2016 r. i zostały powołane w sprzeczności wobec planu zaostrzenia przepisów antyaborcyjnych. DZIAŁANIA: W ramach naszych działań prowadzimy kanały społecznościowe, w których codziennie popularyzujemy feministyczne wartości – publikujemy autorskie treści, udostępniamy artykuły prasowe i komentujemy bieżące wydarzenia. Nagłaśniamy wartościowe inicjatywy prokobiece, akcje społeczne i kampanie tematyczne na rzecz równouprawnienia. CELE: zwiększanie świadomości społecznej i obywatelskiej wśród kobiet, mniejszości seksualnych oraz osób z grup zagrożonych wykluczeniem, kształtowanie wolnego od stereotypów wizerunku kobiet, integracja kobiet wokół wspólnych wartości i działań, wzmacnianie w kobietach pewności siebie i zaufania do własnych możliwości”⁸.
3. **Aborcyjny Dream Team** – „Jesteśmy nieformalną inicjatywą mającą na celu odtabuizowanie aborcji. Chcemy mówić o aborcji normalnie, bez tabu, bez dramatu, bez przekłamań, bez strachu.

⁷ Ogólnopolski Strajk Kobiet, facebook.com/ogolnopolskistrajkkobiet [dostęp: 10.11.2022].

⁸ Dziewuchy Dziewuchom, facebook.com/dziewuchydziewuchom [dostęp: 10.11.2022].

Jeździmy po Polsce i rozmawiamy o aborcji farmakologicznej oraz o innych metodach przerywania ciąży. Robimy to, bo jest to ważne i potrzebne. Inicjatywę Aborcyjny Dream Team tworzą: Kinga Jelińska (Women Help Women); Justyna Wydrzyńska (Kobiety w sieci – aborcja po polsku); Karolina Więckiewicz, Natalia Broniarczyk. Wiemy, że w Polsce powszechnie przerywa się ciążę. Coraz popularniejszym sposobem na to jest użycie środków farmakologicznych. Osoby, które chcą w ten sposób przerwać ciążę, narażone są jednak na niebezpieczeństwo i często padają ofiarą handlarzy nieodpowiednimi środkami”⁹.

4. **Aborcja Polska – Women help Women** – „Napisz na info@womenhelp.org jeśli potrzebujesz antykoncepcji albo aborcji medycznej. Women Help Women wspiera prawo do samostanowienia o własnym ciele”¹⁰.
5. **Fundacja Życie i Rodzina** – Jesteśmy głosem tych, którzy sami nie mogą się bronić. Pro-life, Pro-family! NASZE PROJEKTY: <http://zatrzymajaborcje.pl/>; <https://stoplgbt.pl/>; <https://www.twojepetycje.pl/>; <http://zadzwondoposla.pl>. POMÓŻ BRONIĆ ŻYCIA I RODZINY. Wesprzyj nas! Działamy dzięki wsparciu dobrych ludzi. Naszym orężem jest prawda oraz zaangażowanie i odwaga naszych wolontariuszy. Aby walczyć coraz skuteczniej, potrzebujemy środków finansowych”¹¹.
6. **Grupa Proelio** – „Grupa Proelio działa na rzecz ochrony życia od poczęcia do naturalnej śmierci, małżeństwa, rodziny, dzieci i wolności sumienia”¹².

⁹ Aborcyjny Dream Team, facebook.com/aborcyjnydreamteam [dostęp: 10.11.2022].

¹⁰ Aborcja Polska – Women Help Women, facebook.com/AborcjaPolskaWomenHelpWomen [dostęp: 10.11.2022].

¹¹ Fundacja Życie i Rodzina, facebook.com/zycierodzinapolska [dostęp: 10.11.2022].

¹² Proelio, facebook.com/grupaproelio [dostęp: 10.11.2022].

Rozdział 4

Aktywizm twórczy

4.1. Znaczenie memów w protestach

W działaniach ruchów społecznych oraz badaniu motywatorów skłaniających jednostki do czynnego angażowania się w akty oporu politycznego lub społecznego uwagę koncentrowano przede wszystkim na analizowaniu ideologii jako podstawy mobilizowania i aktywizowania jednostek. Zainteresowanie wpływem elementów kulturowych, które współkreują przejawy aktywizmu twórczego, wynika z interakcjonizmu symbolicznego i interakcji w procesach komunikowania, których przedmiotem wymiany są idee i symbole. Interakcje pomiędzy jednostkami zachodzą, jeśli jednostki rozumieją i odczytują poprawnie kody kulturowe, wykorzystywane w procesach komunikowania¹. Perspektywa kulturowa przejawia rosnące znaczenie w analizach protestów, co wynika ze wzrostu znaczenia mediów społecznościowych w działaniach nowych ruchów społecznych. Jak ustaliłam w monografii poświęconej komunikowaniu sieciowemu podczas protestów społeczno-politycznych:

Zapośredniczona komunikacja internetowa tworzy quasi-interakcje, tak o charakterze formalnym, jak i nieformalnym. Formalne quasi-interakcje dotyczą rozmów inicjowanych i prowadzonych w sposób

¹ Zob. H. Johnston, *Culture, Social Movements, and Protest*, London–New York: Routledge, 2009.

sformalizowany, zaś te nieformalne przejawiają się w zwykłych rozmowach, wyrażających formy bliskości, oraz w używaniu symbolicznych nośników emocji, humoru (emotikony). Quasi-interakcje sieciowe prowadzą do zarządzania obrazem, w którym dochodzi do przekazywania nie tylko wiadomości, ale i informacji o skonstruowanej tożsamości własnej².

Aktywności użytkowników sieciowych, jak udostępnianie postów, zdjęć, ich komentowanie, to praktyczny przejaw quasi-interakcji wzmacniających wspólnotowe praktyki uczestnictwa, zaangażowania oraz uzyskiwania informacji zwrotnej³.

Aktywizm twórczy przejawia się w różnych formach i kontekstach – intertekstualnym, wykorzystania poczucia humoru, street artu, aktywizmu intelektualnego. Każda z wymienionych form realizowana jest przede wszystkim za pomocą obrazu, uwidacznianego w memach oraz w ich odpowiednikach wykorzystywanych w sztuce ulicznej. Podstawowym sposobem konstruowania przekazu w przestrzeni wirtualnej jest mem, będący formą transferu symbolicznego. W bezpośredni sposób memy przyczyniają się do ewolucji kulturowej polegającej na nowatorskim wykorzystaniu symboli znanych i rozpoznawalnych. Uznanie memu za „replikujący byt” wynika z teorii Richarda Dawkinsa, który dokonał przeniesienia teorii ewolucji genu, znanej w naukach przyrodniczych, do nauk społecznych⁴. Replikowanie genów w naukach przyrodniczych prowadzi do zmian, w naukach społecznych proces ten przybiera charakter zmiany kulturowej, której nośnikiem staje się mem. Za jego pomocą dochodzi do selekcji oraz przekształcania kodów kulturowych wywołujących zmiany. Dawkins, traktując mem jako kulturowy odpowiednik biologicznego genu, stwierdza, że ten staje się jednostką przekazu kulturowego, który z uwagi na doniosłość staje się przedmiotem naśladownictwa, co wywołuje dyfuzję idei zamkniętych w symbolice ujętej w memach⁵.

Memy przybierają różny charakter, najczęściej wizualny, prezentujący treści żartobliwe, rozprzestrzeniające się w sieci jako zabawne

² G. Piechota, *Pomiędzy happeningiem a zmianą...*, op. cit., 137.

³ Zob. D. Lilleker, *Political Communication...*, op. cit., 465–468.

⁴ R. Dawkins, *Samolubny gen*, tłum. M. Skoneczny, Warszawa: Prószyński i S-ka, 2007, 244.

⁵ Zob. G. Piechota, *Pomiędzy happeningiem a zmianą...*, op. cit., 140.

przekazy w komunikacji horyzontalnej użytkowników⁶. Równie często memy traktowane są jako fragmenty informacji⁷ lub elementy popkultury⁸, które zyskują popularność dzięki technologii informacyjno-komunikacyjnej, zaś przy wykorzystaniu dostępnych narzędzi stają się viralami⁹. Ich znaczenie rośnie właśnie z uwagi na wykorzystywane narzędzia komunikowania, pozwalają na szybką dyfuzję memów zarówno w formie niezmiennej, jak i modyfikowanej w wyniku wykorzystania kolektywnej inteligencji użytkowników¹⁰.

Tabela 4. Przegląd definicji memu

Autor	Definicja
Richard Dawkins	Mała jednostka kultury, rozpowszechniana od osoby do osoby przez naśladownictwo lub kopiowanie, lub jednostka przekazu kulturowego pełniąca rolę jednostki naśladownictwa, propagowanej z uwagi na jej doniosłość, oryginalność i wyjątkowość.
Michele Knobel i Colin Lankshear	Opisują memy z podejścia opartego na umiejętnościach czytania i pisanja jako zaraźliwe wzorce „informacji kulturowych” przekazywanych z umysłu do umysłu, które mogą bezpośrednio kształtować sposób myślenia i działania grupy społecznej. Dodają, że te jednostki informacji mogą obejmować takie rzeczy jak popularne melodie, slogany, mody odzieżowe, style architektoniczne, sposoby działania, ikony, dżingle itp. Knobel i Lankshear ustanowili również definicję memów internetowych jako popularnego terminu opisującego szybkie przyswajanie i rozprzestrzenianie się określonej idei prezentowanej jako obraz tekstu pisanego, język, ruch lub jakaś inna jednostka kultury: Autorzy zidentyfikowali cechy udanych memów, w tym: bogate warstwy odniesień do wielu wydarzeń, artefaktów i praktyk kultury popularnej; anomalne zestawienie pomysłów, aby wygenerować prowokacyjną i absurdalną zabawę; oraz wykorzystanie satyrycznego humoru w służbie krytyki społecznej.

⁶ Zob. M. Kamińska, *Wicked Memes – Eleven Lectures About Internet Culture*, Poznań: Galeria Miejska Arsenal, 2011, 66; P. Davison, *The Language of Internet Memes*, [w:] M. Mandiberg (ed.), *The Social Media Reader*, New York: University Press, 2012, 122.

⁷ Zob. M. Zaremba, *Memmy internetowe*, „Media i Społeczeństwo” 2012, 2, 61.

⁸ Zob. L. Shifman, *Memes in Digital Culture*, Cambridge: The MIT Press, 2013, 6; A. Gumkowska, *Mem – nowa forma gatunkowo-komunikacyjna w sieci*, „Teksty Drugie” 2015, 23, 213–235.

⁹ Viral – narzędzie marketingu wirusowego, informacja staje się popularna dzięki jej wirusowej dystrybucji w Internecie. Może przybierać formę graficzną, zdjęcia, filmu, zwykle udostępniane w mediach społecznościowych i przez komunikatory – wyj. autorki.

¹⁰ Zob. P. Lévy, *Collective Intelligence...*, *op. cit.*, 20.

Autor	Definicja
Limor Shifman	Pozornie banalne kawałki popkultury, jednak głębsze spojrzenie pozwala dostrzec, iż odgrywają istotną rolę w definiowaniu wydarzeń dwudziestego pierwszego wieku.
Patrick Davidson	Memy są elementami kultury, zwykle wyrażanymi w postaci żartów, zyskującymi wpływ dzięki przekazowi online.
Maciej Zaremba	Mem – dowolny fragment informacji, rozpowszechniany i powielany przy użyciu aktualnie funkcjonujących technologii komunikowania w internecie (rozumianym jako globalna przestrzeń wirtualna). Może (mem – przypomnienie autora) przyjąć formę linku, materiału audio-video, obrazu/fotografii, całej strony internetowej, znacznika hasła, frazy czy nawet pojedynczego słowa.
Anna Gumkowska	Mem jest rozpowszechniającą się wirusowo częścią kultury internetu, wywołującą tyle zainteresowania, że potrafi przebić się do głównego nurtu kultury popularnej. Memy są określane przez internautów jako fenomeny internetowe, dobre pomysły, chwytliwe idee, humor, cięte riposty, wirusy, graficzne komentarze, grafiki z napisem, coraz częściej także jako poezja internetu.
Andrew S. Ross i Damian J. Rivers	Memy dzięki wizualnemu formatowi, który zawiera obrazy, teksty lub ich kombinację, łączą odniesienia do bieżących wydarzeń lub powiązanych sytuacji oraz popkulturowe odniesienia do muzyki, komiksów i filmów.
James Burton	Memy internetowe – małe elementy kulturowe w postaci obrazów, tekstu, dźwięku, wideo lub ich kombinacji, które są powtarzane i remiksowane na dużą skalę, stają się popularniejsze, a następnie znikają w stosunkowo krótkim czasie.
Martina Miliani, Giulia Giorgi, Ilir Rama, Guido Anselmi, Gianluca E. Lebani	Mem to multimodalny artefakt manipulowany przez użytkowników, który łączy elementy intertekstualne, aby przekazać ironiczny przekaz.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: R. Dawkins, *Samolubny gen*, op. cit.; M. Zaremba, *Memy internetowe*, op. cit.; A. Gumkowska, *Mem...*, op. cit.; J. Burton, *Look at Us, We Have Anxiety: Youth, Memes, and the Power of Online Cultural Politics*, „Journal of Childhood Studies” 2019, 44(3), 3–17; M. Knobel, C. Lankshear, *Online memes, affinities, and cultural production*, [w:] eidem (eds.), *A New Literacies Sampler*, New York, Peter Lang, 2007, 199–227; L. Shifman, *Memes in Digital Culture*, Cambridge: The MIT Press, 2013; P. Davidson, *The Language of Internet Memes*, [w:] *The Social Media Reader*, M. Mandiberg (ed.), New York: New York University Press, 2012, 120–134; A.S. Ross, D.J. Rivers, *Digital cultures of political participation: Internet memes and the discursive delegitimization of the 2016 us presidential candidates*, „Discourse, Context & Media” 2017, 16, 1–11; M. Miliani, G. Giorgi, I. Rama, G. Anselmi, G. Lebani, *DANKMEMES @ EVALITA 2020: The Memeing of Life: Memes, Multimodality and Politics*, [w:] V. Basile, D. Croce, M. Maro, L.C. Passaro (eds.), *EVALITA Evaluation of NLP and Speech Tools for Italian – December 17th, 2020: Proceedings of the Seventh Evaluation Campaign of Natural Language Processing and Speech Tools for Italian Final Workshop*, Torino: Accademia University Press, 2020, 275–283.

W tabeli 4 zawarto zarówno kilka wybranych interpretacji pojęcia mem, które pojawiły się w przestrzeni nauk społecznych w ostatnich latach, jak i zaprezentowano ewolucję tego zjawiska komunikacyjnego. Analiza definicji, ułożonych chronologicznie, pozwala na dwa wnioski. Pierwszy to stwierdzenie, że mem niezmiennie wiąże się z przekazem kulturowym wynikającym z analizy bieżących wydarzeń, do których się odwołuje, przybierając formę żartu, odwołania do popkultury czy informacji. Drugi to konstatacja, że memy analizowane są także jako element życia społecznego, który może skutecznie manipulować nastrojami czy postawami użytkowników w sieci. Ewolucja definicji memu identyfikuje kulturowe i zarazem polityczne możliwości tej formy przekazu wykorzystywanej w sieci. Memy można uznać za reprezentacje zbiorowych świadomości społeczeństwa. Reprezentują bowiem różne konkurujące i kontrastujące dyskursy obciążone zróżnicowanymi wartościami, rozprzestrzeniają się najpierw za pośrednictwem grup i społeczności dzielących wartości, które ujęto w memach służących do prowadzenia określonego dyskursu w sieci. Dopiero potem, i to zaledwie niektóre, memy stają się przedmiotem wymiany w internecie w ogóle¹¹. Dopiero na tym etapie można uznać memy za narzędzia toczonych walk ideologicznych, z wykorzystywaniem antagonizujących argumentacji, do których przede wszystkim należy *trolling* oraz mowa nienawiści (*hate speech*). Dodatkowo ironiczny ton memów, na co wprost wskazywali autorzy ostatniej z przytoczonych w powyższej tabeli definicji, często przybiera formę shitpostingu¹².

¹¹ Zob. C. Bauckhage, *Insights into Internet Memes*, „Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media” 2011, 5(1), „Fifth International AAAI Conference on Weblogs and Social Media”, 49.

¹² *Shitposting* – częste i agresywne publikowanie nieistotnych postów, które zawierając przekaz ironiczny, oddziałują na prowadzone w sieci dyskursy. Celem takich działań jest wywołanie w odbiorcach uśmiechu, ale i refleksji. Za pomocą publikowania postów zaliczanych do shitpostingu możliwe jest przenikanie do wirtualnych dyskursów treści oddziałujących na użytkowników sieci. Do najbardziej rozpoznawalnego działania z zakresu shitpostingu należało wykreowanie „Pepe of Frog”, której losy w sieci opisano: https://en.wikipedia.org/wiki/Pepe_the_Frog [dostęp: 31.08.2021]. Pepe został wymyślony jako apolityczny obraz, przekształcony następnie w ideologiczny symbol skrajnej prawicy, wraz z nazistowskim mundurem,

Analizując aktywizm twórczy (przybierający nie tylko formy negatywne, jak wskazany wyżej *shitposting*), należy podkreślić wykorzystanie humoru jako elementu angażującego i motywującego tak użytkowników, jak i uczestników protestów. Jak pisze Majken Jul Sørensen¹³, humor jest sposobem mobilizacji użytkowników, pokazuje bowiem dystans i odwołuje się do wartości, które prezentują świat w pozytywnym świetle. Autor podkreśla także i negatywne emocje mogące pojawić się w przekazach humorystycznych – źle odbierane symbole, słowa, śmiech jako niewłaściwa reakcja w sytuacji, kiedy akty oporu społecznego wiążą się z prześladowaniami manifestujących itd. Humor ma znaczenie w budowaniu przekazów inkluzywnych, wzmacniających komunikowanie horyzontalne, ułatwianie zrozumienia i oswojenia aktów oporu, które manifestujący wspierają. Humor ma znaczenie także w kształtowaniu opinii publicznej, a to za sprawą zwiększenia rozpoznawalności idei promowanych za pośrednictwem humoru. Kontestowanie rzeczywistości za pomocą humoru, którego nośnikiem często są żarty ujmowane w memach, dało się zauważyć zwłaszcza podczas protestów na przełomie 2020/2021. Wydaje się, że poczucie humoru prezentowane przez manifestujących na kartonach (zob. rys. 9, 10) było wyrazem bezsilności wobec działań podejmowanych wokół problematyki prawa do aborcji w Polsce.

Inną cechą aktywizmu twórczego jest intertekstualność, która sprawia, że teksty są odczytywane w nowych kontekstach, które dzięki odwołaniom zyskują nowe twórcze znaczenia. Intertekstualność w komunikacji internetowej z wykorzystaniem memów definiuje Dorota Zdunkiewicz-Jedynak, twierdząc, że relacje intertekstualne to rodzaj gry podejmowanej jednocześnie przez autora i odbiorcę memów. Odczyt memów internetowych, zdaniem Zdunkiewicz-Jedynak, jest bardziej skomplikowany. Memy łączą w sobie przekaz werbalny i ikoniczny, co wymaga większych kompetencji u odbiorców (zob. rys. 2, 3, 4). W tym miejscu należy odwołać się

nazistowskimi flagami i oczami ze swastyki. Został wykorzystany również w kampanii wyborczej Donalda Trumpa w 2016 roku – wyj. autorki.

¹³ M.J. Sørensen, *Humour in Political Activism Creative Nonviolent Resistance*, London: Palgrave Macmillan, 2016, 280–293.

do konkretnego przypadku, kiedy w komunikacji sieciowej pojawiły się jako memy kartony, czyli kawałki tektury, na których protestujący wypisywali hasła, będące stwierdzeniami samodzielnie wykreowanymi lub pochodzącymi np. z literatury. Wśród takich memów pojawił się jeden, który sprawił trudności w jego zrozumieniu (stał się nawet przedmiotem analiz medialnych)¹⁴. Chodzi o zdanie: „Annuska już rozlała olej” pochodzące z powieści Michaiła Bułhakowa *Mistrz i Małgorzata*, oznaczające wydarzenie o charakterze przełomowym, inicjujące istotne przemiany. Konwencja protestów i wykorzystanie zdania pochodzącego z literatury klasycznej same w sobie nie korespondowały ze sobą bezpośrednio, zdanie zostało wykorzystane do nadania głębszego sensu aktom nieposłuszeństwa obywatelskiego, uznając je za fakty będące początkiem zmiany.

Memy wykorzystywane podczas dwóch odsłon protestów (w 2016 roku i na przełomie 2020–2021) miały odmienny charakter. W 2016 roku wykorzystywano przekazy symboliczne, kojarzone z aborcją – wieszaki jako symboliczne narzędzie przeprowadzania aborcji w sposób zagrażający życiu kobiety, kolor czarny jako symbol dramatu, tragedii, wyrażający nastroje społeczne związane z projektowanymi zmianami. Memy miały charakter kulturotwórczy, zaczęto zwracać uwagę na problem deficytu obecności kobiet w przestrzeni publicznej, na nadużycia wobec kobiet związane z dochodzeniem odpowiedzialności wobec gwałcicieli za ich czyny, na ograniczanie praw kobiet do samostanowienia. Memy stały się nośnikami treści, za pomocą których zwracano uwagę na pozycję społeczno-kulturową i ekonomiczną kobiet, podkreślając nierówności systemowe oraz funkcjonalne. Memy pojawiające się w 2016 roku nie miały tylko charakteru żartobliwego, stały się raczej źródłem przekazu skłaniającego do refleksji nad sytuacją polskich kobiet (zob. rys. 1).

¹⁴ J. Barańska, „Annuska wylała olej”. Co oznacza popularny transparent ze strajku kobiet?, 30.10.2020, kultura.onet.pl/ksiazki/strajk-kobiet-co-oznacza-transparent-annuska-wylala-olej/m6t7gwq [dostęp: 31.08.2021].

Rys. 1

Źródło: *Siedmiu zaniepokojonych panów rozmawia o aborcji*, 2016, <https://demotywa-tory.pl/4695821/Siedmiu-zaniepokojonych-panow-rozmawia-o-aborcji> [dostęp: 10.10.2023].

Rys. 2

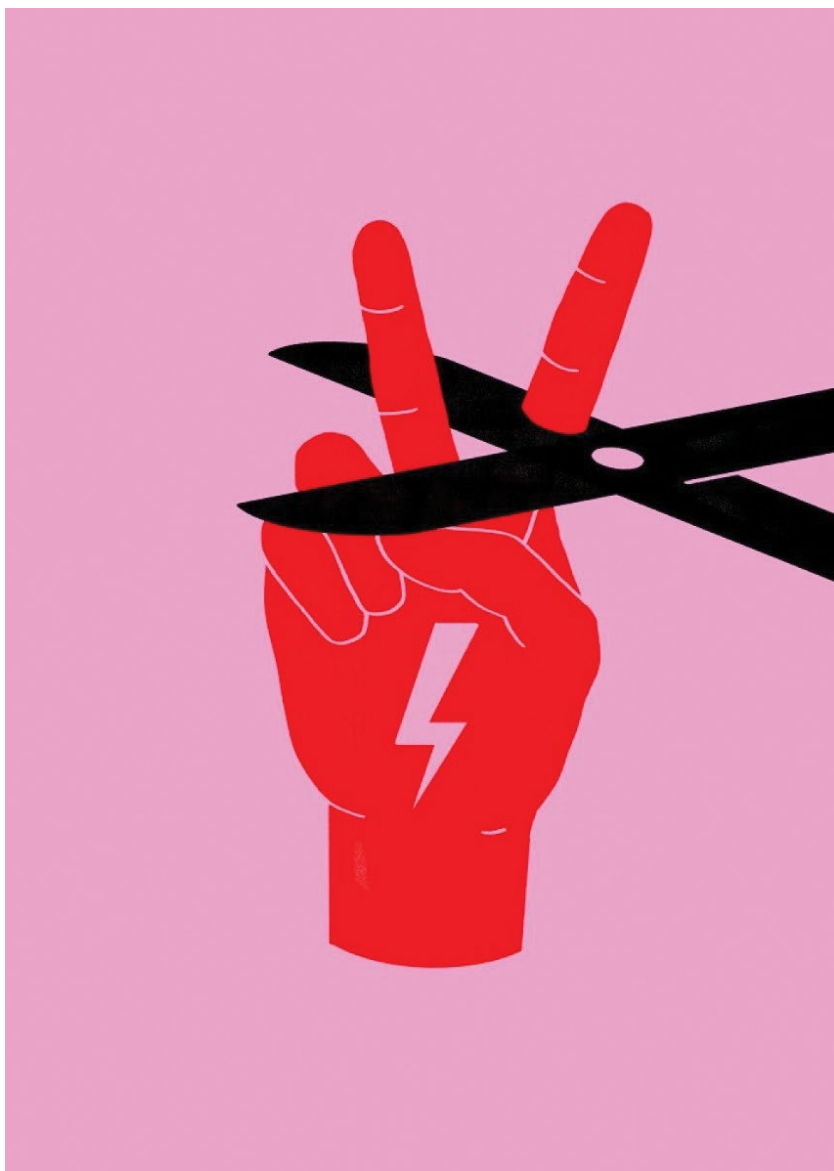
Źródło: plakat: Karo Koto, *Płeć walcząca*, 2020, <https://naszemiasto.pl/plakaty-na-strajk-kobiet-do-pobrania-tak-tworcy-wspieraja/ga/c6-7966265/zd/57614331> [dostęp: 10.10.2023].

Rys. 3

Źródło: plakat: A. Nowicka, 2020, <https://naszemiasto.pl/plakaty-na-strajk-kobiet-do-pobrania-tak-tworcy-wspieraja/ga/c6-7966265/zd/57614317> [dostęp: 10.10.2023].

Rys. 4

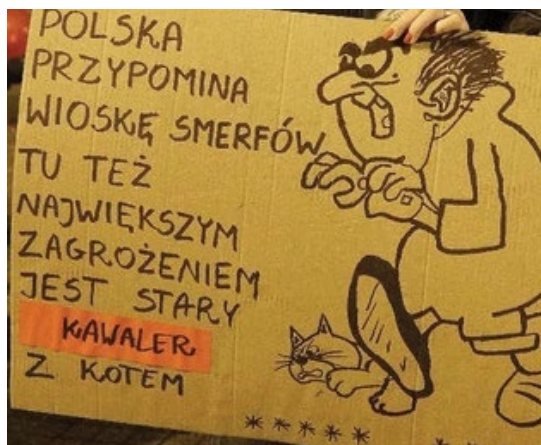
Źródło: plakat: B. Bojarczuk illCAT, 2020, <https://pogotowie.tumblr.com/post/633422088241381376/plakat-bartek-bojarczuk-illcat-2020-pobierz> [dostęp: 10.10.2023].

Rys. 5

Źródło: K. Mikke, K. Wyszomirska, B. Staszewski, M. Czarna, *Podmiot nie zgadza się z orzeczeniem*, 2020, facebook.com/wozniakmarcel/posts/3683915911641909 [dostęp: 10.10.2023].

Rys. 6

Źródło: karton z napisem „Polska przypomina wioskę smerfów tu też największym zagrożeniem jest stary kawaler z kotem *****”, 2020, www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1495540,strajk-kobiet-mlodziez-uczniowie-aborcja-protesty.html [dostęp: 10.10.2023].

Rys. 7

Źródło: karton z hasłem „Partyjny bęłkot to nie informacja”, facebook.com/transparenizprotestow/photos/pb.100057820730959.-2207520000/315151927053596/?type=3 [dostęp: 10.10.2023].

Rys. 8

Źródło: Karton z napisem „Sami wiecie co sami wiecie kogo”, facebook.com/transparenizprotestow/photos/pb.100057820730959.-2207520000/322001986368590/?type=3 [dostęp: 10.10.2023].

Ryc. 9

Źródło: hasło „Mostowiakowie są jacyś dziwni wołę Ziębów”, facebook.com/transparenzprotestow/photos/pb.100057820730959.-2207520000/315877630314359/?type=3 [dostęp: 10.10.2023].

Rys. 10

Źródło: Karton z hasłem „Bosak gorączkę sobotniej nocy zbija griplexem”, facebook.com/transparenzprotestow/photos/pb.100057820730959.-2207520000/322753199626802/?type=3 [dostęp: 10.10.2023].

Rys. 11

Źródło: hasło „Inkubatory ogłaszają strajk”, <https://malopolskie.naszemiasto.pl/przyszla-garstka-kobiet-niektore-przyniosly-kilka-parasolek/ga/c8-3876717/zd/22207085> [dostęp: 10.10.2023].

Z kolei podczas protestów na przełomie lat 2020/2021 memami stawały się hasła i sentencje z kartonów, które podczas protestów wykorzystywali manifestujący (zob. rys. 6, 7, 8). Aktywizm twórczy był mocno obecny podczas protestów na przełomie lat 2020 i 2021. W tworzenie treści, w różnych formach graficznych, zaangażowali się nie tylko sami protestujący, przygotowując własne kartony, ale także artyści wspierający protesty, którzy przygotowywali plakaty, udostępniając je do wykorzystania (zob. rys. 5).

Hasła wypisywane na kartonach następnie stawały się memami w sieci (zob. rys. 11). Jak twierdzi James Burton, siła memów tkwi w popularności oraz szybkości ich rozprzestrzeniania. Do treści memów wpisuje się znaczenia i skróty kulturowe umożliwiające

wyrażanie idei, aby angażować się w istotne tematy poza konwencjonalnymi kanałami komunikowania oraz wychodząc poza ramy istniejących znaczeń. James Burton określa memy jako przykład komunikacji politycznej będącej formą zaangażowania w „rozmowę polityczną” (*political talk*), co stanowi przeciwieństwo „głosu politycznego”, rozumianego jako mówienie do władzy w formach i przestrzeniach wyznaczonych ramami konstruowanych przez rządzących znaczeń. „Rozmowa polityczna” realizowana z wykorzystaniem przestrzeni wirtualnej staje się horyzontalnym dialogiem pomiędzy, ale i z tymi, którzy podzielają ten sam status i doświadczenia. Rozmowa taka, jak uważa Burton, staje się kluczową praktyką wolności przez budowanie wzmacniających więzi społecznych, skłanianie do krytycznego myślenia oraz do formułowania i wyrażania opinii, również w bardziej radykalnym dyskursie. Podczas protestów, zwłaszcza tych na przełomie lat 2020 i 2021, manifestujący wyrażali zarówno w formach werbalnych, jak i przez artykulację na transparentach hasła niejednokrotnie odbiegające od standardów akceptowanych w konwencjonalnym dyskursie politycznym. Jednak podkreślając stanowisko Jamesa Burтона o memach jako formie rozmowy politycznej, należy także odwołać się do teorii Castellsa¹⁵, który uznaje wybuch protestów za zjawisko, do którego doszło w wyniku zaistnienia dwóch stanów – wściekłości grup społecznych nie będących w stanie dalej akceptować sytuacji, wobec której się buntują, oraz przełamania strachu przed konsekwencjami, do których może dojść w wyniku zaistnienia protestów. Castells zatem przyjmuje, że wybuch protestów to *de facto* zaistnienie dwóch emocji o charakterze granicznym. Oczywiście w przypadku organizacji aktów niezgody obywatelskiej w systemach demokratycznych emocje wynikające z przełamywania strachu nie pełnią tak istotnej roli wobec posiadania przez obywateli prawa do zgromadzeń oraz do manifestowania niezadowolenia społecznego, jak w przypadku państw autorytarnych czy quasi-autorytarnych. W systemach demokratycznych dominujące staje się poczucie wściekłości, co znajduje swoje odzwierciedlenie również w języku używanym podczas protestów oraz w hasłach przekazywanych przez manifestujących w komunikacji wirtualnej. Trudno zatem przyjąć za słuszne krytyczne uwagi co do języka

¹⁵ M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei...*, *op. cit.*

protestujących, które pojawiały się w przestrzeni publicznej i które oceniały „rozmowę polityczną” toczoną podczas protestów wykrzykiwanymi hasłami, treściami na transparentach czy wreszcie ich publikowaniem w sieciach społecznościowych jako memy.

Stwierdzenia uznawane za wulgarne byłyby stwierdzeniami niewłaściwymi w kontekście konwencjonalnego dialogu politycznego, nie zaś podczas artykulacji emocji towarzyszących protestom. Podobne stanowisko wyrażają Martina Miliani i pozostali współautorzy, przyznając fundamentalną rolę multimodalności w kreacji memów¹⁶. Łączenie treści i obrazów pozwala na zbudowanie niekonwencjonalnych układów lingwistycznych, które pełnią inne role aniżeli te konwencjonalne. Podobnie rolę memów definiują Asaf Nissenbaum i Limor Shifman, określając memy jako broń w dyskursie (*discursive weapon*)¹⁷. Memy, zdaniem Nissenbauma oraz Shifmana, są konfigurowane przez z jednej strony podążanie za konwencjami, a z drugiej za dostarczanie nowatorskich treści. To powoduje konflikty, na ile memy kulturowo są poprawnie wykorzystywane. Te spory o kulturową poprawność memów wzmacniają zbiorową tożsamość, której kreacja stanowi podstawowy komponent każdego aktu zbiorowego niezadowolenia. Również Mette Mortensen i Christina Neumayer twierdzą, że memy zakłócają i przeobrażają politykę czasami w humorystyczny sposób¹⁸. Poprzez dyfuzję memów na różnych platformach władza polityczna i hierarchie społeczno-polityczne ulegają kontestowaniu i zakłócaniu. Memy, zdaniem badaczek, kreują potencjał do nowego wyobrażania polityki i negocjowania jej granic, stanowią zabawną aktywność, która tworzy wspólnotę i tożsamość polityczną, jednocześnie także wpływając na polaryzację polityczną. Znaczenie narzędzi, którymi są memy, w polityce zapośredniczonej cyfrowo, uznaje również Jonathtan Dean, stwierdzając, iż wizualne formy wyrażania poglądów przez memy, gify i inne formy wizualne nie są wyłącznie zabawną działalnością na marginesie polityki¹⁹.

¹⁶ M. Miliani, G. Giorgi, I. Rama, G. Anselmi, G. Lebani, *DANKMEMES @ EVALITA 2020...*, *op. cit.*, 275–283.

¹⁷ A. Nissenbaum, L. Shifman, *Meme templates...*, *op. cit.*

¹⁸ M. Mortensen, C. Neumayer, *The playful politics of memes*, „Information, Communication & Society” 2021, 24(16), 2367–2377.

¹⁹ J. Dean, *Sorted for Memes and Gifs: Visual Media and Everyday Digital Politics*, „Political Studies Review” 2019, 17(3), 255–266.

Pełnią coraz bardziej centralną rolę w codziennych praktykach obywateli zaangażowanych politycznie i korzystających z komunikacji zapośredniczonej. Jak wspomniano wyżej, memy stanowią nie tylko istotny element twórczego aktywizmu, mogą stać się także próbami manipulowania opinią publiczną, o czym coraz częściej piszą badacze, i wykorzystywania takich form komunikowania, zwłaszcza w obszarze komunikacji politycznej. Memy, traktowane jako broń w dyskursie, czy niekonwencjonalne układy lingwistyczne w tzw. rozmowie politycznej, która toczy się na ulicach oraz w sieci, mogą nie tylko agregować kapitał społeczny, mobilizować i aktywizować manifestujących, ale także skutecznie manipulować ich nastrojami.

Aktywizm twórczy, wyrażający się w memach i dotyczący protestów w 2016 roku, a następnie ich kontynuacji na przełomie lat 2020 i 2021, nie skończył się wraz z formalnym zakończeniem protestów. W sieci nadal udostępniane są memy odwołujące się do protestów lub wykorzystujące inne happeningi do podtrzymywania poziomu społecznego zaangażowania, które wyraża niezgodę na działanie władz w różnych obszarach życia publicznego. Taka aktywność komunikacyjna nie jest prowadzona wyłącznie przez ruchy powstałe na gruncie organizacji protestów w 2016 roku, reaktywowanych później na przełomie lat 2020 i 2021, ale także przez inne podmioty w przestrzeni wirtualnej.

Memy wykorzystują hasła z protestów, podtrzymując zainteresowanie i zaangażowanie użytkowników w sieci przez odwołanie do formy i zabawnych haseł związanych z wyrażaniem sprzeciwu (kartony). Memy, które stworzono z kartonów, prezentowano podczas happeningów organizowanych po zakończeniu protestów związanych z prawem do aborcji, które dotyczą protestów związanych z tzw. Lex TVN. Odwołano się do metody wykorzystania kartonów jako formy transferu haseł i samych haseł budujących ironiczne narracje jako nośników idei, która towarzyszyła protestom. Osiągnięto tym samym dwa rezultaty. Pierwszy to wykorzystanie tych samych form przekazu wartości mimo protestów, które dotyczyły zupełnie innych postulatów wywołujących akty oporu obywatelskiego. Po drugie, zwłaszcza w przestrzeni wirtualnej, wykreowano sytuację, że protesty wynikają z aktów społecznego

nieposłuszeństwa obywatelskiego wobec polityki realizowanej przez rządzących *sui generis*. Tak więc mimo organizacji protestów i happeningów dotyczących różnych kwestii (reformy szkolnictwa; lex TVN) za pomocą aktywizmu twórczego wytworzono wrażenie kontynuacji wciąż tego samego protestu.

Za sprawą formy dominującego aktywizmu twórczego oraz wykorzystywanego sposobu przekazu (hasła wypisane na kawałkach kartonu) poszczególne happeningi stanowią kontynuację tego samego protestu, wywołując przekonanie o ciągłym niezadowoleniu społecznym. Jednocześnie dla działań z zakresu cyberaktywizmu takie akty komunikowania są istotnym elementem utrzymywania tak poziomu zaangażowania społecznego, jak i motywacji do podejmowania nowych działań aktywistycznych poza ruchami społecznymi będącymi organizatorem protestów dotyczących prawa do aborcji.

Traktując tożsamość formy przekazu niezależnie od tematyki happeningu oraz korzystanie z intertekstualności w zbliżony sposób, uzasadnione wydaje się uznanie aktywizmu twórczego w postaci memów za potencjalną formę manipulowania w komunikowaniu politycznym, skierowanym przeciwko rządzącym w Polsce, wytwarzając za pomocą przekazów wrażenie ciągłego napięcia politycznego, które stało się formą społecznej partycypacji Polaków. Reasumując powyższe ustalenia, należy wskazać dwa istotne wnioski, potwierdzające wymiar polityczny protestów. Pierwszy to personalizacja aktorów politycznych, którzy pojawiali się w przestrzeni memów tworzonych w latach 2016–2021 jako wskazani (wykreowani) przeciwnicy polityczni (m.in. Jarosław Kaczyński, Krzysztof Bosak czy Przemysław Czarnek). Drugi to odrzucenie paradygmatów kulturowych w tworzonych memach, czasem prowadzące do dość paradoksalnych w treści haseł, jak mem zawierający słowa „Oto ciało moje” wprost przeniesione z Biblii na karton niesiony w proteście dotyczącym odmiennych wartości.

4.2. Wojna na memy – ironia versus infantyilizowanie²⁰

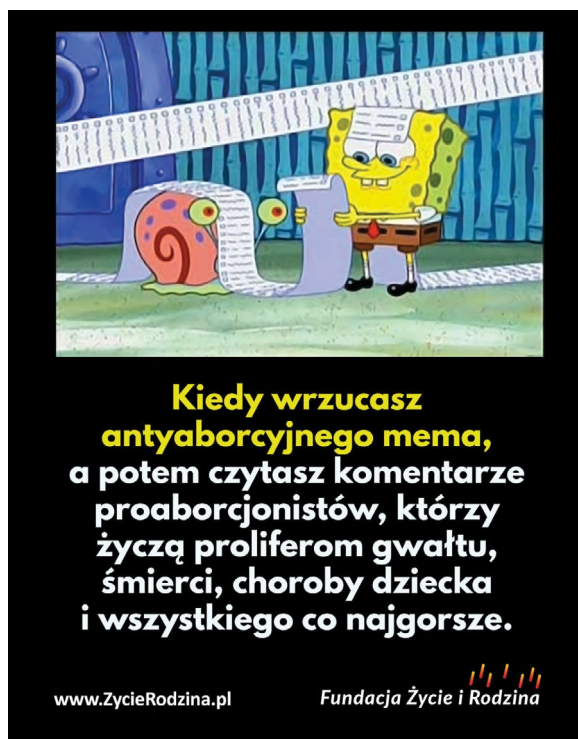
Wcześniej cytowani badacze podkreślali zarówno ironiczny sens memów, jak i ich rosnące znaczenie polityczne w wirtualnym dyskursie publicznym. Należy zatem poddać refleksji naukowej również udział kontrapubliczności, która korzystała z memów jako formy wyrazu. Inicjatorzy protestów i aktywiści zwracają uwagę na konkretne problemy, używając memów w celu wzbogacenia dyskursu w przestrzeni wirtualnej. To samo robią oponenti – podmioty stojące po przeciwnej stronie, prezentując memy tak o charakterze infantyilizującym protest lub też wskazując na odmienny sposób widzenia pewnych sytuacji, do których odwołują się aktywiści w organizowanych happeningach. Memy stanowią zatem nie tylko formę przekazu ironicznego, ułatwiającego zrozumienie problemu albo też skłaniającego do refleksji nad nim i dyskursu, ale stanowią pretekst do angażowania podmiotów prezentujących odmienne poglądy. Wyżej analizowany wkład memów jako broni (*discursive weapon*) w prowadzonych wirtualnych dyskursach politycznych, zwanych „rozmową polityczną” (*political talk*), nie prowadzi do konfrontacji poglądów i wymiany aktów komunikacyjnych, raczej wspiera konkretne społeczności przez konstruowanie dyskursu o charakterze spolaryzowanym. Co za tym idzie, każda spolaryzowana społeczność tworzy własne przekazy, używając

²⁰ Proces infantyilizacji Mirosław Karwat definiuje następująco: „Infantyilizacja sposobu myślenia i funkcjonowania jest oczywistym zaprzeczeniem postulowanej podmiotowości ludzkiej – a więc samodzielności, suwerenności (sprawdzalnej potrzebą i zdolnością dokonywania wyboru oraz odpowiedzialnością), tożsamości autentycznej (a nie jej atrapy w postaci fałszywych wcieleń konformizmu). Jest także przekreśleniem zawodowej, a nawet osobistej godności. Infantyilizacja jest funkcjonalnym korelatem paternalistycznego modelu więzi społecznych, zarządzania, kierowania, kształcenia, wychowania. [...] Paradoks infantyilizacji jako tendencji o zasięgu masowym – a nie jakiejś indywidualnej przypadkowej przypadłości jednostek, które nie zdołały »dorosnąć«, dojrzeć do roli społecznej, powierzonych im zadań – polega na tym, że jest ona skutecznym wymuszeniem infantylniej postawy na całej rzeszy ludzi uzbrojonych – wydawałoby się – w przesłanki samodzielności i dojrzałości przez zakres i poziom swojego wykształcenia oraz wieloletnie doświadczenie życiowe, w tym zawodowe”. *Idem, O infantyilizacji nauki*, „Studia Krytyczne” 2021, 10, 12–13.

memów jako narzędzia, za pomocą którego mobilizuje i aktywizuje zwolenników promowanych poglądów.

W przypadku protestów, które odbywają się w Polsce od 2016 roku, w przestrzeni dyskursu o prawach kobiet, w tym prawie do aborcji, prowadzenie wymiany wirtualnej angażowało przede wszystkim nowe ruchy społeczne o odmiennych poglądach. Wyżej zaprezentowano memy ruchu pro-choice, czyli zwolenników liberalizacji prawa do aborcji w Polsce, jakie były publikowane przez aktywistów i ich zwolenników w mediach społecznościowych oraz w portalach internetowych. Z kolei na rys. 12, 13, 14 i 15 zaprezentowano przykładowe memy, które zamieścili zwolennicy ograniczenia prawa do aborcji, również reprezentowani przez nowe ruchy społeczne, dokładnie na fanpage'u Fundacji Życie i Rodzina.

Rys. 12

Źródło: mem ze SpongBobem, Fundacja Życie i Rodzina, facebook.com/fundacjazycieirodzenia/photos/pb.100071056460350.-2207520000/2239711902875622/?type=3 [dostęp: 10.10.2023].

Rys. 13

Źródło: mem „Jesteśmy ludźmi, nie ideologią”, Fundacja Życie i Rodzina, facebook.com/fundacja-zycieirodzina/photos/pb.100071056460350.-207520000/2227859067394239/?type=3 [dostęp: 10.10.2023].

Rys. 14

Źródło: mem „Kto jest przeciw aborcji...”, Fundacja Życie i Rodzina, facebook.com/fundacja-zycieirodzina/photos/pb.100071056460350.-207520000/2208042846042528/?type=3 [dostęp: 10.10.2023].

Rys. 15

Źródło: mem „Gdyby złodzieje...”, Fundacja Życie i Rodzina, facebook.com/fundacjazycieirodzina/photos/pb.100071056460350.-2207520000/2208312776015535/?type=3 [dostęp: 10.10.2023].

Analizując wykorzystane bazy połączone z treścią płynącą z powyższych memów, zauważalne staje się nie tylko odnoszenie się do konkretnych wydarzeń, wokół których narastał spór, ale także do konkretnych argumentów podnoszonych i wykorzystywanych przez przeciwników w prowadzonej narracji. Memy publikowane w społecznościach pełnią funkcję mobilizującą oraz aktywizującą zagregowany kapitał społeczny. Mogą pełnić również funkcje manipulowania opiniami społecznymi przez wprowadzanie w błąd, używanie pojęć w sposób prowokujący dla części społeczeństwa (płód równa się dziecko) lub też proponować argumentację z wykorzystaniem dyrektywy interpretacyjnej *in absurdum* (tj. poprzez argumentację, w której z określonej uznanej sytuacji wyprowadza się interpretację innej, którą należy uznać za absurdalną – przykład: powyższy mem dotyczy kradzieży).

Wojna na memy nie jest prowadzona bezpośrednio w drodze konfrontowania poglądów czy idei, ale pośrednio przez agregowanie, mobilizowanie i aktywizowanie kontrpubliczności. Prowadzi to w konsekwencji do wyraźnych podziałów i nasilania się antagonizmów społecznych, *de facto* może również infantylizować problem, o który toczy się spór. Proces infantylizacji, wsparty nierzadko wykorzystaniem standardowych elementów używanych w memach: odwołania się do popkultury, ironii, charakteru żartobliwego, intertekstualności prowadzi do zacierania się istoty przedmiotu dyskursu, który generuje akty społecznego niezadowolenia. Ironia, która również towarzyszy memom, nadając im formę żartobliwą, albo wręcz przeciwnie – refleksyjną, stanowi istotny sposób artykułowania ważnych społecznie lub politycznie zagadnień. Natomiast infantylizacja problemu ogranicza dyskurs publiczny do zagadnienia nieistotnego, nieważnego albo też dotyczącego problemów mało istotnej i wąskiej grupy społecznej. Infantylizowanie zatem, jako forma manipulowania nastrojami społecznymi, może stać się istotnym sposobem ograniczania poparcia dla form oporu społecznego u osób, które poparłyby protest, ale nie są nim bezpośrednio zainteresowane, grupy: późnej większości (*late majority*) oraz spóźnialskich (*laggards*)²¹. Jak funkcjonują memy internetowe kreowane przez przeciwników politycznych, zbadało dwóch badaczy Mykola Makhortykh i Juan Manuel González Aguilar²². Dokonali oni porównania, w jaki sposób społeczności pro- i antyrządowe komunikowały się z wykorzystaniem memów podczas protestów (ich analiza obejmowała dwa protesty: EuroMajdan w Ukrainie w 2014 roku i protesty antyrządowe w Wenezueli w 2019 roku). Memy prorządowe miały na celu promowanie programów politycznych i opierały się na prostych przekazach emocjonalnych, które pełniły funkcje propagandową lub polaryzacyjną. Memy antyrządowe koncentrowały się na wykorzystywaniu zniuansowanych wypowiedzi jako formy twórczej krytyki. Badacze wskazali, że funkcje polityczne memów, w przypadku ich kreowania przez środowiska prorządowe, polegają na wzmacnianiu pamięci służącej

²¹ Zob. M. Majorek, J. Wojniak, *Memetyzacja komunikowania politycznego u progu XXI wieku*, „Państwo i Społeczeństwo” 2012, 1, 74.

²² M. Makhortykh, J.M. González Aguilar, *Memory, politics and emotions: internet memes and protests in Venezuela and Ukraine*, „Continuum” 2020, 34(3), 342–362.

stygmatyzacji przeciwników reżimu, natomiast jak chodzi o memy tworzone przez środowiska antyrządowe, funkcje polityczne memów koncentrowały się na legitymizacji postulatów protestujących. To dowodzi tak roli politycznej, którą pełnią memy koncentrujące się na określonych funkcjach politycznych (odmiennych dla każdej ze stron), jak i zdefiniowaniu zadań w osiągnięciu przez strony w procesach komunikowania zapośredniczonego.

Reasumując, memy zarówno w wirtualnym dyskursie politycznym, jak i w kreowaniu otoczenia dla aktów oporu obywatelskiego pełnią istotną rolę, mogą aktywizować, ale i dezaktywować społeczności wirtualne, a w konsekwencji także zainteresowanie samymi happeningami. Tim Highfield zauważa, iż obecność mediów społecznościowych w codziennym życiu jednostek kształtuje ich doświadczenia, zaś to, co jest oferowane jako kontent w mediach społecznościowych, determinuje postawy i zachowania jednostek, nie tylko te dotyczące sfery prywatnej, ale także publicznej i politycznej²³.

4.3. Hashtagosfera feministyczna jako forma aktywizmu twórczego

Hashtagi, inaczej znaczniki lub tagi, pełnią rolę informacyjną, definiują podejmowaną tematykę, a także wskazują na akcyjność komunikacji pojawiającej się w związku z podejmowaniem określonych tematów. Znaczniki pełnią także funkcję agregowania emocji związanych z aktywnością komunikacyjną. Z jednej strony informują o ukierunkowaniu publikowanych treści, z drugiej zaś oddają emocje zgromadzonych zwolenników dzielących te same wartości²⁴. Przypisanie hashtagów do aktywizmu twórczego wynika z procesu kreacji nazw tworzonych, jako porządkujących znaczniki, który przejawia charakter twórczy. Hashtagi można znaleźć we wszystkich najpopularniejszych wykorzystywanych w aktywizmie mediach społecznościowych jak Facebook, Twitter czy ostatnio

²³ T. Highfield, *Social Media and Everyday Politics*, Cambridge: Polity Press, 2016.

²⁴ Zob. S. Schultermandl, *Quick Media Feminisms and the Affective Worldmaking of Hashtag Activism*, [w:] S. Schultermandl, J. Aresin, S.S.P. Whybrew, D. Simić (eds.), *Affective Worldmaking: Narrative Counterpublics of Gender and Sexuality*, Bielefeld: transcript Verlag, 2022, 185–200.

również Instagram. Coraz częściej pojawiają się analizy hashtagów, które porządkują zróżnicowane płaszczyzny aktywności sieciowej użytkowników, koncentrując się przede wszystkim na ich aktywności w dyskursach, w tym także przez opowiadanie własnych historii (*storytelling*). Tym zjawiskiem coraz częściej charakteryzuje się także aktywizm feministyczny. Hashtag #feminizm jest jedną z najpopularniejszych form aktywizmu feministycznego i polega na używaniu znaczników w celu tworzenia społeczności konwersacji między różnymi użytkownikami. Feminizm z hashtagami zyskał znaczną uwagę mediów głównego nurtu, wywołując falę badań nad rolą i znaczeniem hashtagów w kreacji zmiany społecznej²⁵.

Analizy prowadzone przez Kaitlynn Mendes, Jessicę Ringrose i Jessalynn Keller nad popularnym w 2014 roku w serwisie Twitter hashtagiem *BeenRapedNeverReported* wskazały sposób, w jaki znacznik był używany w aktach komunikowania sieciowego²⁶. Kobiety, z jego użyciem, opisywały swoje historie i dzieliły się osobistymi doświadczeniami o przemocy seksualnej oraz wyjaśniały, dlaczego nie zgłaszały jej władzom. To studium przypadku ujawniło kilka istotnych faktów na temat cyfrowego aktywizmu feministycznego w zakresie podnoszenia świadomości feministycznej i tworzenia solidarności. Autorki zbadały, w jaki sposób hashtag rozwinął się w odpowiedzi na publiczne oskarżenia o przemoc seksualną wobec kanadyjskiego prezentera radia CBC, Jiana Ghomeshiego, następnie jak znacznik przeniknął do krajobrazu medialnego i wywołał ożywioną dyskusję publiczną na temat przemocy seksualnej i kultury gwałtu. W toku badań ustaliły, iż uruchomienie hashtagu, a następnie jego masowe używanie wytworzyło „solidarność afektywną”, która przyczyniła się do feministycznej identyfikacji wynikającej z podzielenia doświadczenia, organizowania się i oporu. Autorki swoje badania osadziły w analizie kultury medialnej, traktując hashtag zarówno jako dyskursywną, jak i afektywną interwencję w dyskurs publiczny na temat kultury gwałtu i przemocy seksualnej. W wywiadach prowadzonych z autorkami tweetów, które dzieliły się swoimi historiami,

²⁵ K. Mendes, J. Ringrose, J. Keller, *#MeToo and the promise and pitfalls of challenging rape culture through digital feminist activism*, „European Journal of Women's Studies” 2018, 25(2), 236–246.

²⁶ K. Mendes, J. Ringrose, J. Keller, *Hashtag Feminism: Sharing Stories with #BeenRapedNeverReported*, Oxford: Oxford University Press, 2019.

ustalono, iż tweety były głęboko przemyślane, starannie raportowane, niezwykle emocjonalnie angażujące, ale także wyzwajające dla ofiar przemocy. Pomimo trudnych emocji kobiety uzyskały wsparcie w otoczeniu sieciowym społeczności, która wytworzyła się wokół uruchomionego hasztagu. Budowanie sieci solidarności, zdaniem badaczek, wpływało także na kreację świadomości feministycznej, która ujmowała przemoc seksualną jako problem strukturalny, a nie wyłącznie osobisty. To w istotny sposób przyczyniało się do zmiany myślenia kobiet o własnym doświadczeniu przemocy jako części szerszego strukturalnego problemu społecznego, a nie wyłącznie jako indywidualnego doświadczenia wynikającego ze spotkań nieodpowiednich ludzi. To z kolei doprowadziło do przełamania schematu postępowania u wielu kobiet i przezwyciężenia obawy przed stygmatyzacją, co finalnie powodowało zgłaszanie takich sytuacji władzom i ściganie sprawców.

W badaniach aktywizmu feministycznego hasztagosfera pełni kilka funkcji, jak chodzi o publikowane treści. Po pierwsze, znacznik porządkuje komunikację, przypisując treści do określonego sieciowego happeningu, z którym powiązane są określone znaczniki. Drugą istotną funkcją znaczników jest ich przypisanie do ruchów społecznych jako powielanie nazwy ruchu czy ukierunkowanie idei, którymi ruch się kieruje. Odwołując się do przykładów ruchów, które powstały na gruncie polskich protestów kobiet, można wskazać: *Dziewuchy Dziewuchom* i znaczniki *#prochoice*, *#feminizm*, *#interseksjonalność*; *Aborcjiny Dream Team*: *#jestemzaaborcją*, *#aborcjajestok*, *#1na3*, *#NieJestesSama*, *#AborcjaBezGranic*, *#UprzejmieDonoszę*. Ostatni z wymienionych pojawił się jako odpowiedź na plany (obecnie już obowiązujące rozwiązania prawne) dotyczące uruchomienia przez Ministerstwo Zdrowia rejestru kobiet ciężarnych w Polsce. To środowisko zwolenników liberalizacji prawa do aborcji przyjęło jako próbę kontroli migracji aborcyjnej. Zgodnie z planami projekt wprowadzał obowiązek dla lekarzy, aby ujawniali w bazie danych kobiety, u których stwierdzono ciążę. Umożliwiłoby to kontrolowanie kobiet i przebiegu (również terminowania) ciąży. Akcja *#UprzejmieDonoszę* stanowiła odpowiedź na plany wprowadzenia takiego rejestru. Kolejne funkcje znaczników to uaktywnianie aktywizmu feministycznego wokół przemocy wobec kobiet i dziewcząt. W tym nurcie analizy hasztagosfery podkreśla się potencjał

feministycznych hashtagów w transnarodowym dyskursie, który jest poświęcony przemocy ze względu na płeć.

Michele Zappavigna traktuje hashtagi jako narzędzie kształtowania relacji społecznych i organizowania informacji²⁷. W tym kontekście hashtagosfera tworzy przestrzeń dla kobiet i dziewcząt do dzielenia się własnymi doświadczeniami, aby rozumieć i promować solidarność płciową²⁸. Potencjał wykorzystania sieci przez aktywistów, poprzez stworzenie możliwości opowiadania historii (*storytelling*), podkreśla Polletta, pisząc, iż opowieść dobrej historii jako forma pobudzania ludzi do działania jest znana od dawna (tu Polletta na dowód wskazuje wędrówkę narodu wybranego do ziemi obiecanej, co stanowiło faktyczne wezwanie do rewolucji)²⁹. Dobra (czyt. emocjonalna, poruszająca) opowieść, to w istocie mechanizm manipulowania użytkownikami, którzy poznając historię jednostki są bardziej skłonni do mobilizowania się, aby pomóc. A skoro takich opowieści są setki i tysiące to oznacza, że *storytelling* opowiada historię, która warta jest zaangażowania. Polletta zauważa także, że opowiadanie wielu historii pozwala praktycznie i twórczo, poprzez fakt, że opowieści są różne, mimo iż dotyczą podobnego zjawiska, używać rozpoznawanych kodów symbolicznych, aluzyjnych, co potem wykorzystują aktywiści nadając opowieściom sens. Tak więc, zdaniem Polletty, opowiadanie historii osobistych z wykorzystaniem i dopuszczeniem statystyk, pozwala na uznanie *storytellingu* za metodę, która może przynieść strategiczne korzyści aktywistom i ruchom społecznym. Dalsze badania tej naukowczyni, także podejmowane z innymi³⁰, wskazują, iż następuje profesjonalizacja w wykorzystaniu opowiadania historii przez ruchy społeczne. Za wyraz tego uznać należy hashtagosferę, która dodatkowo oddaje

²⁷ M. Zappavigna, *Searchable talk: the linguistic functions of hashtags*, „Social Semiotics” 2015, 25(3), 274–291; eadem, *Searchable talk, Hashtags and Social Media Media Discourse*, London: Bloomsbury Academic, 2018.

²⁸ Zob. S. Berridge, L. Portwood-Stacer, *Introduction: Feminism, Hashtags and Violence Against Women and Girls*, „Feminist Media Studies” 2015, 15(2), 341.

²⁹ F. Polletta, *Storytelling in Social Movements*, [w:] H. Johnston (ed.), *Culture, Social Movements...*, op. cit., 33–53.

³⁰ Zob. F. Polletta, T. DoCarmo, K.M. Ward, J. Callahan, *Personal Storytelling in Professionalized Social Movements*, „Mobilization: An International Quarterly” 2021, 26(1), 65–86.

skalę zjawiska przez możliwość kumulowania opowieści pod wspólnym znacznikiem.

Badaniu hashtagosfery feministycznej są poświęcone również analizy walki z nierównościami płci. Rosemary Clark, analizując tweety i towarzyszące im hasztagi #WhyIStayed³¹ w przestrzeni Twittera, zbadała proces, w którym feministyczny hasztag rozwijał się w widoczny protest³². Stwierdziła, że prowadzi do tego narracja zawierająca elementy performatywne. Osiągane jest to za sprawą znaczników, które dodawane są do osobistych, często dramatycznych opowieści, jakimi dzieliły się użytkowniczki w serwisie Twitter. Te opowieści z kolei napędzały kolejne tweety, co wywołało proces przechodzenia od osobistych wypowiedzi online do zbiorowych działań online.

Podobnie, wykorzystując element performatywny, funkcjonował hashtagowy feminizm w przypadku inicjatywy pro-choice #Support IslandWomen na Wyspie Księcia Edwarda w Kanadzie. Ruch zyskał widoczność dzięki wykorzystaniu zmienionego wizerunku Anny z Zielonego Wzgórza (jako tzw. nieuczciwej Anny) na plakatach i graffiti oraz w mediach społecznościowych. David Myles, analizując wykorzystanie znacznika oraz używanie symbolu zbuntowanej Anny jako integrującego, badał organizujące właściwości hashtagu pełniącego wiodącą rolę w kreowaniu dyskursów sieciowych³³. Inne podejście do analizy funkcji hasztagów przyjęła Tisha Dejmancee i pozostali badacze, klasyfikując funkcje hasztagów w czterech tematach: oddające osobiste doświadczenie; identyfikujące albo dezydentyfikujące wezwania do działania; dyskursywne zawłaszczanie³⁴.

³¹ #WhyIStayed – popularny hasztag w listopadzie 2014 roku użyty ponad 100 tys. razy w mniej niż dwa dni od jego utworzenia. Hasztag powstał w obronie ofiar przemocy domowej po opublikowaniu w mediach aktu przemocy fizycznej jednego z zawodników Baltimore Ravens Raya Rice’a wobec jego ówczesnej narzeczonej Janay Rice.

³² R. Clark, „*Hope in a hashtag*”: *the discursive activism of #WhyIStayed*, „Feminist Media Studies” 2016, 16, 788–804.

³³ D. Myles, ‘*Anne goes rogue for abortion rights*’: *Hashtag feminism and the polyphonic nature of activist discourse*, „New Media & Society” 2018, 21, 507–527.

³⁴ T. Dejmancee, Z. Zaher, S. Rouech, M.J. Papa, #MeToo; #HimToo: *Popular Feminism and Hashtag Activism in the Kavanaugh Hearings*, „International Journal of Communication” 2020, 14, 3946–3963.

W badaniach grupa badaczy potwierdziła, że popularny feminizm jest strukturalnie odzwierciedlony przez popularną mizoginię. Oznacza to z jednej strony, że hasztagi mogą być wyraźnymi politycznymi wezwaniami do działania, ale także mogą retorycznie odwrócić dyskurs feministyczny, co stanowi możliwość osłabiania siły przekazu. Do podobnych wniosków doszła Diana Zulli, prowadząc badania nad hashtagosferą wytworzoną przez #BlackLivesMatter, która wskazała, iż aktywizm hashtagowy jest tym mechanizmem partycypacji społecznej lub politycznej, który jest ograniczany przez cyfrową i społeczną konstrukcję życia³⁵. To powoduje, że hasztagi łatwo ulegają przywłaszczaniu, wpływając na ograniczanie aktywizmu online. Ustalenia dotyczące ograniczonego znaczenia hashtagosfery w zmianie społeczno-politycznej zdają się potwierdzać ostatnie badania. Jak wyjaśniły Sofia P. Caldeira i Ana Flora Machado, analizując ruch społeczny czerwonej szminki (*the red lipstick movement*)³⁶ i połączone z tym hasztagi #VermelhoEmBelem oraz #RedInBelem³⁷, hasztag szybko zaczął kumulować zainteresowanie w skali krajowej (wokół znacznika #VermelhoEmBelem) i międzynarodowej (wokół jego odpowiednika w języku angielskim: #RedInBelem). Ruch hashtagowy, wywołany prawicowymi obelgami ze względu na płeć, uruchomił falę feministycznej solidarności przez wirtualne autoprezentacje osób różnych płci z ustami pomalowanymi na czerwono. Tym samym ruch miał charakter mobilizujący szerokie poparcie, stanowił odpowiedź na seksistowskie akty komunikowania podczas kampanii wyborczej, generował potencjał symboliczny przy jednocześnie ograniczonym wpływie na wyniki wyborów w Portugalii. Kandydat André Ventura atakujący lewicową polityczkę zdobył poparcie na poziomie 12 procent głosów wyborców (3 miejsce w wyborach), jego

³⁵ D. Zulli, *Evaluating hashtag activism: Examining the theoretical challenges and opportunities of #BlackLivesMatter*, „Participations. Journal of Audience & Reception Studies” 2020, 17(1), 197–216.

³⁶ Podczas kampanii wyborczej na urząd prezydenta Portugalii w 2021 r. skrajnie prawicowy kandydat André Ventura obraził lewicową kandydatkę Marisę Matias, łącząc fakt używania przez nią czerwonej szminki z brakiem profesjonalizmu i seksualizacją – wyj. autorki.

³⁷ S.P. Caldeira, A.F. Machado, *The red lipstick movement: exploring #vermelhoembelelem and feminist hashtag movements in the context of the rise of far-right populism in Portugal*, „Feminist Media Studies” 2023, <https://doi.org/10.1080/14680777.2023.2166971>.

kontrkandydatka Marisa Matias wywalczyła poparcie na poziomie 4 procent, zajmując tym samym 5 pozycję w wyborach.

Wyżej wskazane funkcje znaczników oraz ich rola w porządkowaniu komunikowania sieciowego potwierdzają istotne znaczenie hashtagów, jak chodzi o kreację świadomości społecznej, zarządzanie emocjami związanymi z osobistymi doświadczeniami, tworzenie solidarności oraz obalanie istniejących schematów i stereotypów. Z drugiej strony feminizm hashtagowy nie wykazuje istotnego wpływu na zmiany społeczne czy polityczne.

Hashtagosfera, która powstała w kontekście buntu kobiet w Polsce, nie wygenerowała wyłącznie jednego, wiodącego znacznika. Tych było kilka, do wiodących należał znacznik *#nigdyniebędzieszłasama* (później także *#anijednejwięcej*), natomiast postulaty przeciwników aborcji sieciowo koncentrowano z wykorzystaniem znacznika *#ZatrzymajAborcję*. Patrycja Cheba przeanalizowała zasięgi znaczników, które powstały w związku z organizacją Czarnych Marszów i funkcjonowały w przestrzeni wirtualnej do 2020 roku. Do najczęściej używanych należały: *#strajkkobiet*, *#wyroknakobiety* i *#tojestwojna*³⁸.

Jak wspomniano wyżej, ruchy społeczne, które powstały po Czarnych Marszach w 2016 roku, również korzystały ze znaczników, które pełniły różne funkcje, jak zaprezentowano w tabeli 5.

Tabela 5. Przykładowe znaczniki dodawane do postów przez organizacje

Nazwa podmiotu/ funkcja hashtagu	Dziewuchy Dziewuchom	Ogólnopolski Strajk Kobiet	Aborcyjny Dream Team	Fundacja Życie i Rodzina
promowanie nazwy ruchu	<i>#dziewuchydziewuchom</i>	<i>#Ogólnopolski- strajkkobiet</i>		
porządkowanie/ ukierunkowanie komunikowania	<i>#prochoice</i> <i>#feminizm</i> <i>#interseksjonalność</i> <i>#aborcja</i>	<i>#StrajkKobiet</i> <i>#CzarnyProtest</i> <i>#FanatyzmSTOP</i>	<i>#LegalnaAborcja</i>	<i>#stopLGBTQ</i> <i>#stoppewnymliterkom</i> <i>#zatrzymajaborcje</i> <i>#stopdewiacji</i> <i>#ProLife</i> <i>#ProlifeBezCenzury</i> <i>#aborcja</i>

³⁸ P. Cheba, *Hashtagosfera jako nowy wymiar komunikacyjny na przykładzie protestu kobiet*, [w:] D. Popielec, K. Marcinkiewicz, *Media – język – społeczeństwo. Stan badań i aktualne problemy*, Kraków: Polskie Towarzystwo Komunikacji Społecznej, Uniwersytet Jagielloński, 2022, 103.

Nazwa podmiotu/ funkcja hasztagu	Dziewuchy Dziewuchom	Ogólnopolski Strajk Kobiet	Aborcyjny Dream Team	Fundacja Życie i Rodzina
				#genderowanie #genderwszkole
kreowanie świadomości	#aborcjajestOK #toniegrzech #prawareprodukcyjne #zdrowiereprodukcyjne #przemoc #molestowanie #przestępstwo #stalking #AniJednejWięcej #Aborcjatożycie #stopfanatykom #ZakazAborcjiZabija #ZakazAborcjiToPrzemoc	#AborcjaRatuje- Życie #LegalnaAborcja #ZakazAborcjiZabija #STOPklauzulisu- mienia	#aborcjajestok #1na3 #Aborcja BezGranic	#aborcjatozabojstwo #stophomoadopcji #skazaćaborterkę
ironia/prowokacja			#UprzejmieDo- noszę	#samsieusun
solidarność/ siostrzeństwo	#równość #siostrzeństwo #solidarność #sojusznictwo #wierzymyofiarom	#SolidarnośćNaszą- Bronią	#NieJestesSama	
wsparcie międzynarodowe/ globalny akty- wizm		#dekoldlabiałorusi #SolidarnieTurczyn- kami #WomanLifeFre- edom		#ConceivedInRape #WhyWeMarch #EqualProtection #NoExceptions #SaveThe1 #SCOTUS #MarchForLife
kreacja tożsamo- ści indywidualnej	#mojeciało #mojadecyzja #równość #sprawiedliwość	#Tojestwojna #NiekochamCie- Polsko	#jestemzaabor- cją #aborcjajestok	#aborcjatozabojstwo

Źródło: opracowanie własne na podstawie mediów społecznościowych organizacji: Dziewuchy Dziewuchom, Ogólnopolski Strajk Kobiet, Aborcyjny Dream Team, Fundacja Życie i Rodzina.

Analiza wybranych hashtagów, które towarzyszyły postom i tweetom opublikowanym w 2022 roku, ujawniła pewne prawidłowości. Pierwsze, to istnienie wyraźnie i silnie spolaryzowanego dyskursu wokół aborcji. Z jednej strony promowanie idei przez znacznik #aborcjajestok wywołała kontrapunkt w brzmieniu #aborcjatozabojstwo. Podobnie znaczniki #prochoice i #prolife oddziaływały na tożsamości zbiorowe przez udział jednostek w poszczególnych dyskursach, ale i tożsamości indywidualne, jakie odzwierciedlało dodawanie

do własnych treści odpowiednich znaczników. Druga prawidłowość wynikała z tego, że część ruchów pozycjonowała się jako podmioty działające lokalnie i w taki sposób traktowała akty komunikowania. Na cztery analizowane organizacje dwie nie dodawały znaczników, które odwoływały się do międzynarodowej hasztagosfery. Czyniły to natomiast te podmioty, które reprezentowały wyraźny aktywizm oparty na organizacji protestów. Kolejna obserwacja pozwala na wskazanie, że wyłącznie te podmioty, które prezentują stanowisko pro-choice, generują hasztagi wykorzystujące treści odwołujące się do solidarności i siostrzeństwa. W komunikowaniu Fundacji Życie i Rodzina nie zauważono znaczników, które można byłoby zakwalifikować do tej grupy. Oznacza to, że akty komunikowania fundacji nie koncentrują się na budowaniu lub wzmacnianiu solidarności pomiędzy kobietami. Nadto należy wskazać, że trzy organizacje wyrażające stanowisko pro-choice wykorzystują znaczniki odwołujące się do kreowania świadomości o charakterze inkluzywnym i wyraźnie edukacyjnym (w tym zakresie należy zwrócić uwagę na takie znaczniki jak: #prawareprodukcyjne, #zdrowierperrodukcyjne, #przemoc, #molestowanie, #przestępstwo, #stalking), w przypadku organizacji pro-life hasztagi nie kreują świadomości o charakterze inkluzywnym (np. #stophomoadopcji, #skazaćaborterkę), a raczej koncentrują się na stygmatyzacji grup społecznych i formułowaniu oraz upowszechnianiu negatywnych stereotypów.

Reasumując powyższe rozważania, hasztagi służą jako znaczniki umożliwiające definiowanie tożsamości zarówno indywidualnej, jak i grupowej. Wpływając na kreowanie tożsamości grupowej przez tworzenie wirtualnej społeczności, hasztagi jednocześnie oddziałują na tożsamość indywidualną jednostek jako podmiotów zajmujących stanowisko wobec konkretnych zagadnień. Interakcje z wykorzystaniem znaczników przybierają raczej powierzchowną formę zbliżoną do kliktywizmu niż aktywizmu. Hasztagi w przestrzeni serwisów społecznościowych pozycjonują określoną ideę, wywołując jednocześnie jej kontrpozycjonowanie, co skutkuje promowaniem różnych (często spolaryzowanych) stanowisk dotyczących tej samej sprawy³⁹. Hasztagi wyrażają skrót tego, co myślą jednostki połączone

³⁹ Zob. R. Rogers, *Otherwise engaged: Social media from vanity metrics to critical analytics*, „International Journal of Communication” 2018, 12, 450–472.

w społecznościach sieciowych na temat określonych zagadnień, odzwierciedlają myśli i przekonania, które można scharakteryzować jako wirtualną zbiorową świadomość. Badania aktywizmu online pozwalają analizować wirtualną świadomość zbiorową, która reprezentuje ekspresję myśli jednostek, w spontaniczny i synchroniczny sposób artykułowanych w kanałach społecznościowych⁴⁰. Aktywizm hasztagowy pozwala zwrócić uwagę na określone zagadnienia, wzmocnić obecność problemu w przestrzeni publicznej, kreować świadomość i wiedzę, co przyczynia się do rozwoju ruchu. Cyfrowe podejście do aktów komunikowania wpływa na dynamikę ruchów społecznych, które mogą być napędzane przez media społecznościowe, albo wyraźnie osłabiane nieefektywnym procesem komunikowania. Sieciowe społeczności mogą bowiem zwracać uwagę, nawet nieświadomie, na określone emocje, wpływając na ich wzmacnianie lub osłabianie, tym samym kreując różne stanowiska w danej sprawie, co wpływa na dyskurs publiczny.

Podsumowanie

Aktywizm twórczy pełni istotną rolę w komunikowaniu współczesnych ruchów społecznych, które tworzą się lub wzmacniają swój byt w społecznościach sieciowych. Magdalena Steciąg analizuje różne przejawy dyskursów artystycznych prowadzonych wokół protestów rozgrywających się w latach 2016–2017⁴¹. Wspomina memy Marty Frej, które stanowiły nie tyle wyraz protestu, co komentowania rzeczywistości z feministycznej perspektywy, czy działania street artu, jak mural w Warszawie poświęcony pamięci protestu tzw. Czarnego Poniedziałku z 2016 roku. Steciąg podkreśla fenomen manifestacji kobiecych, które zyskały prestiż społeczny jako

unieruchomiony, realny przedmiot wystawienniczy – zgodnie z innym hasłem memu Marty Frej *Ziemniaki to ja mogę obierać w Zachęcie*,

⁴⁰ Zob. N. Alperstein, *Celebrity and Mediated Social Connections: Fans, Friends, and Followers in the Digital Age*, Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2019, 204.

⁴¹ M. Steciąg, *Dyskurs protestów kobiet w Polsce w latach 2016–2017: artystyczne wizualizacje, wokalizacje, werbalizacje*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Linguistica” 2019, 53, 21–31.

nawiązującym do performansu Julity Wójcik, w którym prosta czynność kuchenna wykonywana zgodnie z wzorcem kulturowym codziennie przez wiele Polek została podniesiona do rangi dzieła sztuki⁴².

Agata Araszkiewicz, zwracając uwagę na performance w Poznaniu, towarzyszący protestom, napisała:

Dzięki temu Czarny Protest zyskuje status Wydarzenia, które zmienia utrwalaony bieg, a konkretną praktykę społeczną, jak protestowanie, zamienia niepozornym gestem w mocny symbol. Te rzadkie momenty uchwycenia sprawczości kobiet jako aktorek społecznych przemian są niezwykle wzmacniające. [...] [G.P. – i dodaje, że wystawa wносиła więcej:] aktualność feminizmu ulicznego, doniosłość protestu jako chwili buntu, manifestacji jako społecznego czy politycznego gestu przedłużonego w sztuce – wzmocnionego w sensie symbolicznym i kulturowym⁴³.

Choć trudno jest wskazać mierzalne efekty wpływu aktywizmu twórczego na skuteczność działań nowych ruchów społecznych, nie można ich jednocześnie bagatelizować. Zarówno memy, hashtagosfera, jak również kreowanie innych form przekazów z wykorzystaniem poczucia humoru czy wręcz przeciwnie – skłaniających do refleksji – pozwala na agregowanie kapitału społecznego, przekazywanie idei w sposób zrozumiały i angażujący dla użytkowników komunikacji wirtualnej. Co istotne, skłanianie do refleksji w przypadku protestów odbywających się wokół terminacji ciąży i praw kobiet w Polsce zdaje się mieć niebagatelne znaczenie. Przykłady memów oraz tworzonych hashtagów ilustrują, że część przekazów artykułowanych w tych formach aktywizmu twórczego nie miało charakteru żartobliwego. Wręcz przeciwnie – miało skłonić użytkowników w sieci właśnie do refleksji nad prawami kobiet, zilustrować w prosty i oczywisty, uświadamiający sposób nonsensy otaczającej rzeczywistości (przykładowo mem prezentujący debatę o prawach kobiet bez ich udziału czy mem stworzony z transparentu eksponowanego podczas protestów: podmiot nie zgadza się z orzeczeniem).

Innym ważnym obszarem działania aktywizmu twórczego było promowanie solidarności kobiet i wobec kobiet. Ten obszar deficytu

⁴² *Ibidem*, 26.

⁴³ A. Araszkiewicz, *Kobieca rebelia ?!... Sztuka i bunt społeczny*, „Szum”, 27.10.2017, <https://magazynszum.pl/kobieca-rebelia-sztuka-i-bunt-spo-leczny> [dostęp: 8.02.2023].

zachowań społecznych jak i brak siostrzeństwa, solidarności kobiet wobec siebie, brak wsparcia pomiędzy kobietami w sytuacjach granicznych, jak bycie ofiarą przemocy, konieczność dokonania aborcji, jest zauważalny i był podnoszony w przytoczonych wcześniej badaniach społecznych. Ruchy pro-choice skoncentrowały się na promowaniu wartości solidarności oraz wzajemnego wsparcia kobiet. Co prawda żaden z ruchów nie wytworzył w sieci takiej społeczności, która pod wspólnym hasztagiem byłaby skłonna opisywać indywidualne przypadki, na podobieństwo akcji #BeenRapedNeverReported, niemniej zdarzało się opisywanie przez kobiety własnych doświadczeń związanych np. z aborcją farmakologiczną, które spotykało się raczej z pozytywnym odbiorem innych użytkowników. Traktując rozważania poświęcone aktywizmowi twórczemu jako formie identyfikacji oraz egzemplifikacji postulatów i idei przyświecających ruchom powstałym po 2015 roku, należy podkreślić, że działania te z jednej strony wspierają zmianę społeczną w Polsce, która promuje solidarność kobiet oraz w prosty sposób ilustruje trudne tematy, jak stygmatyzowanie grup społecznych, brak równości praw, systemową przemoc wobec kobiet, z drugiej jednak retoryka i przesłanie wyrażane w aktach działalności twórczej były jednoznacznie antykościelne i antyrządowe, miały więc one charakter podczas samych protestów zdecydowanie wykluczający.

Rozdział 5

Komunikowanie ruchów i wizerunek aktywistek

5.1. Sieciowe narracje o aborcji i prawach kobiet

Tematyka aborcji jako zjawiska społecznego, obecnego w przestrzeni publicznej, jest złożona i analizowana wielowymiarowo, od przepisów prawnych regulujących zasady dopuszczenia aborcji do aspektów kulturowych, które w istotnym stopniu poddają to zagadnienie nieustającemu dyskursowi i nieformalnej kontroli społecznej. W niniejszej monografii tylko pobieżnie została przedstawiona analiza dyskursów, które ukształtowały się wokół zjawiska aborcji od 1993 roku. Uwaga czytelników zostanie skoncentrowana na analizie sieciowych narracji, które w przestrzeni wirtualnej powstały w efekcie protestów kobiet od 2016 roku. Jak pisze Ewelina Wejbert-Wąsiewicz:

Społeczne postrzeganie aborcji jest niejednorodne ze względu na odmiennosć dyskursów: naukowego, ideologicznego, artystycznego, potocznego, a także z powodu różnych postaw ludzkich. Socjologiczna problematyka dyskursu publicznego dotyczy jego wpływu na różne obszary i poziomy życia społecznego. W refleksji nad dyskursem podkreśla się dwa główne aspekty – powszechną dostępność komunikatów oraz ważność poruszanych spraw dla ogółu¹.

¹ E. Wejbert-Wąsiewicz, *Aborcja w dyskursie publicznym*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2012, 7.

Autorka analizy dyskursów poświęconych aborcji w Polsce podkreśla wielość płaszczyzn dyskursu wokół aborcji i wskazuje na dyskurs społeczny, religijny (radykałny), naukowy, który jest jednocześnie najmniej ideologicznym, oraz artystyczny, o którym pisze: „jak sądzę, w potocznym odbiorze »nieistniejący«”². W tych różnorodnych dyskursach poświęconych aborcji autorka analizy wskazuje, że odbija się ideologiczny spór o prawo do aborcji, który cechuje się silną polaryzacją postaw przy jednocześnie funkcjonującej warunkowej akceptacji aborcji (zasada „tak, ale”). Wejbert-Wąsiewicz podkreśla, że porządek w dyskursach ustalany jest w wyniku stosowania mechanizmów wykluczenia (ukrywania pewnych treści, np. dotyczących ludzkiej seksualności, antykoncepcji, edukacji seksualnej).

Wcześniej także inni badacze dokonali diagnozy dyskursu publicznego poświęconego aborcji, wskazując pola sporów, które umożliwiają identyfikację mechanizmów wykorzystywanych do organizacji takich dyskursów. Odwołując się do teorii dyskursu publicznego, Marek Czyżewski, Sergiusz Kowalski i Andrzej Piotrowski wskazali cztery mechanizmy³:

- porozumienie (celem jest powstanie nowego projektu dyskursu);
- ceremonia (celem jest kontrola dyskursu);
- dramat społeczny (celem jest uświadomienie różnic i konfliktów);
- rytualny chaos (celem jest anomia społeczna)⁴.

Autorzy podkreślają, iż proces ideologizacji sporu prowadzi do wzajemnego dyskredytowania przeciwników, którzy kierują swoje argumentacje do własnych grup społecznych, z kolei te wobec siebie są silnie spolaryzowane. Podział na „my” i „oni”, który staje się rytualnym podziałem w ideologizacji dyskursu, wskazuje, że perspektywa tegoż nie ma charakteru dialogowego, a wyłącznie konfrontacyjny, prowadzący do rytualnego wykorzystywania argumentacji w toczonych sporach, przypominających spektakl⁵. Barbara Szacka, wskazując na teoretyczne aspekty różnic w postrzeganiu i ocenie rzeczywistości w grupach własnych i wobec grup obcych, podkreśla dwie istotne przesłanki, które są widocznie zauważalne w dyskursach

² *Ibidem*, 8.

³ M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski, *Rytualny chaos – studium dyskursu publicznego*, Kraków: Aureus, 1997.

⁴ *Ibidem*, 92–111.

⁵ *Ibidem*, 38–42.

o prawie do aborcji⁶. Pierwsza to warunkowane emocjonalnie wrogie nastawienie grup wobec siebie; co ciekawe emocje zdecydowanie łatwo wywołać nie tylko w przypadku, kiedy grupa jest silnie identyfikowana, ale także kiedy stanowi zbiór ludzi dobranych losowo. Druga przesłanka pozwala negatywne zachowania, działania czy postęпки we własnej grupie tłumaczyć przez okoliczności i konieczności, które powodują zasadność albo wręcz konieczność ich wystąpienia. Te same działania, negatywne zachowania czy postęпки w grupie obcej „onych”, są oceniane surowo, bez uwzględniania okoliczności czy przesłanek, które wpłynęły na zaistnienie pejoratywnie postrzeganych działań czy zachowań.

Ideologizacja dyskursu, który toczy się wokół prawa do aborcji w Polsce, od lat 90. XX wieku ma charakter kulturowy, wynikający ze ścierania się dwóch wiodących w tym przedmiocie ideologii – religijnej i neoliberalnej, skoncentrowanej wokół praw jednostki, w tym prawa do wolności dokonywania wyborów. Zgodnie z ideologią liberalną prawa jednostki dotyczące ciała, rodziny oraz reprodukcji należą do sfery prywatnej, leżącej poza ingerencją państwa. Jak słusznie podkreśla Wejbert-Wąsiewicz, ruchy feministyczne na przełomie lat 60. i 70. XX wieku podkreślały polityczny, a więc publiczny, charakter kontroli państwa „nad rodziną, jej konstrukcją, relacją osobistą w swoich ramach”⁷. Zjawisko ubezwłasnowolnienia kobiet, którym zajmowały się ruchy, a w konsekwencji studia feministyczne, doprowadziło do przeniesienia również problematyki prawa do aborcji do dyskursu publicznego, który przybrał charakter dyskursu władzy. Ideologizowanie dyskursu toczącego wokół syntezy kultury, doświadczeń jednostek oraz narzędzi władzy prowadzi do powstania konstruktywów społecznych oraz form komunikowania, które wzajemnie się wykluczają. Język, będący formą komunikowania, zarazem artykułujący konstrukty społeczne, stosowany przez reprezentantów każdej ze stron konfliktu, pozycjonuje go jako spolaryzowany, bez istnienia przestrzeni wspólnych, pozwalających na porozumienie. Z jednej strony, u przeciwników aborcji pojawia się narracja o „zwoleńnikach zabijania nienarodzonych dzieci”, z drugiej zaś obrońcy prawa do aborcji posługują się terminologią praw jednostki, władzy

⁶ B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, Warszawa: Oficyna Naukowa, 2003.

⁷ E. Wejbert-Wąsiewicz, *Aborcja w dyskursie...*, op. cit., 9.

jednostki nad własnym ciałem, czyli sytuują prawo do terminowania ciąży w przestrzeni prywatnej, poza kontrolą państwa. Określenia wobec strony przeciwnej, które pojawiają się wśród zwolenników liberalnego podejścia do prawa do aborcji, często koncentrują się wokół terminu „fanatyzm religijny”. Pojawiający się konstrukt społeczny w postaci przepisów prawa regulujących zasady dokonywania aborcji, a zarazem wyrażający w obowiązujących przepisach i ich interpretacji władzę nad jednostką, determinuje dyskurs, wpływając na jego polaryzację.

Władza, zdaniem Foucault, ma charakter przede wszystkim dyskursywny, jej kluczowym narzędziem pozostaje epistemologia, która przejawia się w sposób instytucjonalny, wyznaczając porządek dyskursu⁸. Zdaniem Foucault wielość dyskursów, które zachodzą i jednocześnie przenikają się w wyniku różnych relacji, wykorzystują język, symbole czy praktyki kulturowe. Wspomniany wyżej przykład terminologii, którymi w Polsce definiują się wzajemnie zwolennicy dwóch wiodących, a zarazem spolaryzowanych w dyskursie stron, potwierdza tezę Foucault, że język stanowi istotny element dyskursu przez nazywanie podmiotów, stron czy zjawisk. Choć, jak twierdzi Foucault, dyskurs nie sprowadza się wyłącznie do języka czy artykułowanych wypowiedzi, tworzy i kreuje przenikające się systemy, które narzucają znaczenia, tworząc w ten sposób aparat sprawowania władzy. Dyskurs publiczny, zdaniem Foucault, to obszar sprawowania władzy, w którym wyszczególnia takie obszary jak: władza fikcji (rzeczywistość to fikcja, która uzyskuje moc obowiązującą); wykluczenie (są trzy formy wykluczenia z dyskursu: podział i odrzucenie, przeciwieństwo prawdy i fałszu oraz zakaz); normalizacja (władza w dyskursie realizuje się na dwa sposoby: wyklucza krytykę, zastępując ją pochlebstwami, oraz potęguje strach przed samotnością, wykluczeniem); przywłaszczenie dyskursu (nadanie określonym podmiotom wiodącej roli w porządku dyskursu, co wywołuje efekt przewłaszczenia dyskursu, panowania nad nim).

Traktując dyskurs toczący się wokół prawa do aborcji w Polsce jako dyskurs władzy, należy podkreślić konstrukt społeczny, który

⁸ M. Foucault, *Porządek dyskursu. Wykład inauguracyjny wygłoszony w Collège de France 2 grudnia 1970*, tłum. M. Kozłowski, Gdańsk: Słowo/obraz terytoria, 2002, 13.

powstaje w wyniku zaistnienia aktów komunikacyjnych o charakterze kulturowym. Werbalizując sformułowania określające tych, którzy „są za życiem”, i tych, którzy są „zwolennikami zabijania nienarodzonych dzieci”, a także używając uproszczeń w stylu „moje ciało, mój wybór”, czyli budując proste zwroty retoryczne w istocie mające charakter kreujących przekaz o charakterze kulturowym, dochodzi do wykorzystania konstruktów społecznych wynikających z ideologii religijnej lub neoliberalnej. Dyskurs toczony w Polsce wokół prawa do aborcji jest dyskursem również, a może przede wszystkim, politycznym, nie tylko w aspekcie rozumienia go jako elementu debaty politycznej nad kształtem prawa, które obowiązuje lub do którego zmian dążą strony. Polityczne powiązanie fenomenu pozornie niepolitycznego następuje w skomplikowanych uwarunkowaniach kulturowych, społecznych, naukowych czy nawet artystycznych (Wejbert-Wąsiewicz, analizując dyskursy do 2012 roku, wskazała na deficyt takich przedsięwzięć, ale należy podkreślić, iż zwłaszcza po 2016 roku w istotnym stopniu kultura popularna wykorzystuje prawa kobiet w katalogu wypowiedzi artystycznych).

Uwikłania tematów pozornie niepolitycznych w kreowanych dyskursach politycznych podkreślał już kilka lat temu Mirosław Karwat, sugerując, iż zjawiska polityczne są uwikłane w zjawiska formalnie niepolityczne⁹. Co więcej, Karwat podkreśla, że analizy politologiczne wymagają analiz socjologicznych czy kulturoznawczych, aby „w ogóle móc uchwycić polityczny kontekst zjawisk pierwotnie czy formalnie »niepolitycznych«, aby określić powód i zakres ich upolitycznienia”¹⁰. Karwat uważa, że badanie kultury oznacza badanie polityki i na odwrót – badanie polityki to badanie kultury, w tym mediów. Zjawiska formalnie niepolityczne są uwikłane politycznie, co wynika ze złożonych współzależności różnych elementów, w tym przekazów medialnych, których powodów upolitycznienia czasem trudno dociec. Polityczność zagadnień pozornie niepolitycznych, jak twierdzi, osadza się w kontekście feminizmu. Uważa, że

Władza płci jest osadzona w systemach wartości, które uprzywilejowują mężczyzn, celebrując cechy tradycyjnie kojarzone z męskością

⁹ M. Karwat, *Akredytacja w życiu społecznym i politycznym*, Warszawa: Aspra, 2009.

¹⁰ *Ibidem*, 188.

męskością, jednocześnie dewaluując kobiety i cechy kojarzone z kobiecością. Zróżnicowane kulturowo konstrukcje płci kształtują oczekiwania dotyczące tego, co jest właściwe dla mężczyzn i kobiet, porządkując podziały pracy i przestrzeni społecznej oraz ograniczając możliwości, wybory i działania dostępne poszczególnym mężczyznom i kobietom. W ten sposób płeć jest integralnie związana z nierównościami, które zostają osadzone w instytucjach i strukturach, które działają niezależnie od indywidualnej woli i intencji. Organizacyjne i społeczne role, procedury i polityka służą męskim interesom i promują je oraz normalizują męską władzę, często sprawiając, że potrzeby i interesy kobiet stają się niewidoczne. Tak więc władza płci działa poprzez zakazy, wykluczenia, oczernianie i dewaluacje, które krępują życie kobiet¹¹.

Dyskurs polityczny, który był związany z prawem do aborcji w przestrzeni publicznej, został praktycznie zamknięty przyjętymi w 1993 roku przepisami Ustawy. Partie polityczne powszechnie popierały przyjęte wówczas rozwiązania, nazywane tzw. kompromisem aborcyjnym. Dyskurs poświęcony prawu do aborcji w Polsce w okresie od 1993 do 2016 roku miał miejsce sporadycznie, głównie w przestrzeni dyskursów naukowych, medycznych lub tych prowadzonych przez środowiska feministyczne. Był także efektem pojawiających się pomysłów dotyczących zaostrzenia lub liberalizacji przyjętych w Polsce regulacji, które szybko kończyły swój byt, nie znajdując środowiska politycznego, które podjęłoby temat i byłoby w stanie doprowadzić do zmian w obowiązujących przepisach. W sferze społeczno-kulturowej aborcja była traktowana jako temat tabu. Publiczne przyznawanie się znanych kobiet do dokonania aborcji traktowane było zwykle jako pretekst do formułowania negatywnych ocen oraz publicznego piętnowania zachowań¹². Protesty, które rozpoczęły się

¹¹ M.E. Hawkesworth, *Globalization and feminist activism*, op. cit., 11–12.

¹² Przykłady, z jakim odbiorem społecznym spotkały się Maria Czubaszek oraz Natalia Przybysz, publicznie przyznające się do dokonania aborcji – zob. A.J. Dudek, *Internauci wzywają do bojkotu Empiku. Są oburzeni, że do świątecznych zakupów zachęcają Maria Czubaszek i Nergal*, 7.01.2014, natemat.pl/123137,internauci-wzywaja-do-bojkotu-empiku-sa-oburzeni-ze-do-swiatecznych-zakupow-wzywaja-maria-czubaszek-i-nergal [dostęp: 22.02.2022]; J. Pachla, *Natalia Przybysz opowiedziała o własnej aborcji. Niestety, w sposób najgorszy z możliwych*, 25.10.2016, wyborcza.pl/7,95891,20881188,natalia-przybysz-opowiedziala-o-wlasnej-aborcji-niestety-w.html [dostęp: 22.02.2022].

w 2016 roku, stanowiły wyraz niezgody na zmianę przepisów oraz opór społeczny wobec kolejnych działań, *de facto* zmuszających kobiety do prokreacji¹³. Efektem odbytych manifestacji, ale i zaistniałego dyskursu, przede wszystkim w mediach społecznościowych, stało się kulturowe oswajanie tematu oraz traktowanie aborcji jako procedury medycznej, a nie aktu określającego światopogląd. W dyskursie, który pojawił się po 2016 roku, zauważono zaistnienie dwóch nowych argumentów, które wcześniej się nie pojawiały. Pierwszym były ujawnianie się kobiet, które poddały się zabiegom przerywania ciąży w klinikach za granicą i świadomie opisywały swoje doświadczenia. Drugim było pojawienie się w narracji mężczyzn jako nieobecnych ojców, partnerów kobiet, które dokonywały terminowania ciąży. Jak pisze Magdalena Kozub-Karkut:

Problem „obecności” lub „nieobecności” mężczyzny, partnera czy ojca w dyskursie aborcyjnym jest o tyle interesujący, że był rugowany z niego właściwie przez dwie strony sporu. Hasłem „mój brzuch moja sprawa” przedstawicielki środowisk feministycznych sugerowały, że ciąża to nie jest problem polityków ani właściwie w ogóle nikogo innego. Fakt przyłączenia się do „czarnego strajku” także znanych z życia publicznego mężczyzn może sugerować pewną zmianę w charakterze samego dyskursu i może też „zwiastować” zmianę w samej retoryce ruchów pro-choice. Obecność mężczyzn w charakteryzowanym dyskursie pojawia się także w retoryce przeciwników aborcji, m.in. w określeniu J. Banaśiuk o tym, że „aborcja to nie tylko piekło kobiet, ale też kompromitacja mężczyzn”. Należy jednak mieć na uwadze, że w ciągu ostatnich lat w narracji przeciwników aborcji stanowisko męskie właściwie nie istniało¹⁴.

Analiza dyskursów poświęconych aborcji po 2016 roku znacznie się rozwinęła. Ewa Szkudlarek-Śmiechowicz przeprowadziła analizę pojęcia „aborcja” w świetle badań korpusowych w ujęciu

¹³ Należy zaznaczyć, że w Polsce w tym samym czasie wprowadzono konieczność posiadania recepty na zakup tzw. tabletek „dzień po”, antykoncepcja hormonalna jest w Polsce nierefundowana, kobiety chcące dokonać aborcji zmuszone są do emigracji aborcyjnej – wyj. autorki.

¹⁴ M. Kozub-Karkut, *Religia w dyskursie polityki – polski spór o aborcję*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia” 2017, 24(2), 250.

porównawczym¹⁵. Wykazała różnice w konstruowaniu dyskursu na temat aborcji w Polsce na przestrzeni trzydziestu lat: od lat 90. XX wieku do roku 2021. Z jej badań lingwistycznych wynika, że rośnie liczba użyć środków polaryzujących i ekspresywizujących dyskurs oraz będących znacznikami światopoglądu jego uczestników, a także to, że dyskurs aborcyjny koncentruje się wokół działań jego podmiotów (protest, wyrok), a nie tematu aborcji *sensu stricto*. To istotne ustalenie, które faktycznie pozycjonuje zjawisko aborcji w dyskursie publicznym, wskazując, iż angażuje ono w mniejszym stopniu uwagę dyskutantów niż tematy, które w bezpośredni sposób dotyczą aktywności podmiotów uczestniczących w dyskursie o aborcji. Należy zatem pokreślić, iż aborcja nie stanowi wyłącznie tematu dyskursu, a raczej jest pretekstem do prowokowania dyskursów władzy.

Karwat, analizując teorię prowokacji, ustalił, że ta pełni silnie agitacyjny charakter, który jest wykorzystywany przez wszystkich uczestników dyskursów politycznych¹⁶. Karwat ustala zarówno kategorie użytkowników prowokacji, jak i określa specyfikę ich celów. Wymienia m.in. „pretendentów do władzy”, którzy korzystają z prowokacji politycznej, aby walczyć o zdobycie poparcia i wpływów, także podczas konfliktów społecznych, które destabilizują porządek i układ sił; „rządzących”, którzy dążą do utrzymania władzy, rozszerzenia jej i wyłączenia spod kontroli społecznej¹⁷. Jako efekty prowokacji Karwat wskazuje natomiast wpływ na sposób myślenia i zachowania ludzi, reakcje automatyczne, wykluczające refleksje i rzetelny osąd oraz dystans do sytuacji, używanie do interpretowania sytuacji teorii spiskowych, wreszcie przypisywanie intencji działaniom, które ani w istocie, ani w skutkach zaangażowanych nie dotyczą¹⁸. Innym interesującym i ważnym studium, które zostało przeprowadzone w tle analizy dyskursów dotyczących aborcji, jest problem niepełnosprawności w kontekście prawa do aborcji. Temat podjęła Natalia Pamuła, wskazując, że niepełnosprawność to zagadnienie w istocie

¹⁵ E. Szkudlarek-Śmiechowicz, *Aborcja w polskim dyskursie publicznym w świetle badań korpusowych. Ujęcie porównawcze*, „Prace Językoznawcze” 2022, 24(3), 85–102.

¹⁶ M. Karwat, *Teoria prowokacji*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007.

¹⁷ *Ibidem*, 202.

¹⁸ *Ibidem*, 39.

feministyczne¹⁹. Nie tylko z uwagi na to, że osoby niepełnosprawne w 54 procentach to kobiety, ale przede wszystkim to na kobiety spada obowiązek opieki sprawowanej nad osobami niepełnosprawnymi. Jak we wstępie zauważa Autorka:

[...] przy okazji ostatnich Czarnych Protestów z 2016 i 2018 roku, mających na celu zatrzymanie projektu wprowadzenia całkowitego zakazu aborcji, oraz towarzyszącej im publicznej dyskusji niepełnosprawność niekoniecznie była prezentowana przez ich uczestniczki lub osoby je popierające jako kwestia feministyczna. Zamiast tego wykorzystywano ją jako chwyt retoryczny służący obronie stanowiska pro-choice, bez odniesienia do podmiotowości osób z niepełnosprawnościami. „Zdeformowane płody”, „chazaniątka”, a nawet „potworki” zagrościły w debacie publicznej, symbolizując okrucieństwo rządów Prawa i Sprawiedliwości, które zamierzało zmusić kobiety do wydawania na świat niechcianych dzieci z niepełnosprawnościami²⁰.

Autorka w swoim studium zwraca uwagę na konieczność zmiany retoryki, z której korzystają zwolennicy nurtu pro-choice, podkreślając i koncentrując się na prawie do godności osoby niepełnosprawnej. W tym celu sugeruje zastąpienie pojęcia „aborcja” terminem sprawiedliwość reprodukcyjna, którą definiuje jako dotyczącą w równym stopniu doświadczeń i woli związanej z nieposiadaniem dzieci, byciem rodzicem, jak i wsparciem w rodzicielstwie. Pamuła uznaje, że „sprawiedliwość reprodukcyjna” to indywidualne decyzje dotyczące praw reprodukcyjnych i możliwość ich egzekwowania, które są warunkowane społeczną sprawiedliwością lub jej brakiem. Pamuła uważa, że ruchy pro-choice, walcząc o dostęp do legalnej i bezpiecznej aborcji, walczą o sprawiedliwość reprodukcyjną, a wykorzystanie języka sprawiedliwości społecznej jako języka praw człowieka pozwoli na przesunięcie ciężaru argumentów i niewiązanie go tylko i wyłącznie z samym zjawiskiem aborcji²¹.

Kolejnym istotnym obszarem dyskursu, który ukształtowały protesty trwające od 2016 roku, był dyskurs prowadzony w przestrzeni wirtualnej inicjowany przez podmioty, które powstały lub

¹⁹ N. Pamuła, „Czy adoptowałaś już niepełnosprawne dziecko?": przyczynek do analizy niepełnosprawności w dyskursie pro-choice w Polsce, „Teksty Drugie” 2020, 2, 86–103.

²⁰ *Ibidem*, 87.

²¹ *Ibidem*, 101–102.

zaktywizowały się w wyniku Czarnych Marszy, a potem Ogólnopolskiego Strajku Kobiet. Oprócz nowych ruchów społecznych, które zaangażowały się w organizację, a następnie koordynowanie przebiegu protestów (chodzi o Ogólnopolski Strajk Kobiet oraz Dziewuchy Dziewuchom), zaktywizowały się wirtualnie także inne ruchy społeczne, niezwiązane bezpośrednio z organizacją protestów, ale koncentrujące swoje działania wokół edukacji seksualnej, odideologizowania aborcji, a także promowania dostępności i wiedzy na temat bezpiecznej aborcji farmakologicznej. Ruchy te promowały się w przestrzeni mediów społecznościowych jako organizacje, których podstawowym celem była pomoc kobietom, a także edukacja, obalanie mitów i stereotypów narosłych wokół aborcji oraz kreowanie dyskursu w tematach ważnych dla kobiet i dotyczących ich praw.

Analizie poddano sześć podmiotów – ruchów społecznych oraz organizacji pozarządowych, z tego cztery opowiadające się za prawem kobiet do aborcji, które ukształtowały się w wyniku protestów rozpoczętych w 2016 roku²², oraz dwa, które prezentują ideologię pro-life. Analiza treści opublikowanych przez powyższe ruchy w 2021 roku, w okresie od kwietnia do lipca, umożliwiła dokonanie kategoryzacji informacji opublikowanych przez każdy z ruchów w serwisach społecznościowych, a także dokonanie pomiaru aktywności komunikacyjnej podmiotów wraz ze wskazaniem dynamiki zmian. Aktualizacja informacji o dynamice ruchu użytkowników (ich spadku lub wzroście od lipca 2021 roku do lutego 2023 roku) pozwoliła na ustalenie, czy tworzony kontent wykazał zdolność do utrzymania lub zwiększenia zainteresowania użytkowników po okresie widocznej aktywności badanych podmiotów w przestrzeni publicznej.

²² Należy wspomnieć także o inicjatywie polskiej modelki Anji Rubik, która zapoczątkowała kampanię edukacyjną sexed.pl. Jak zadeklarowano w opisie kampanii, stworzono multimedialną platformę, której celem jest zapewnienie młodym ludziom, rodzicom i dorosłym kompleksowej i dostosowanej do wieku edukacji w zakresie praw człowieka, równości płci, relacji i reprodukcji. Przekaz przez platformę koncentruje się na informacji o ryzyku związanym z życiem seksualnym, prezentując jednak seks i seksualność w sposób pozytywny i podkreślając takie wartości jak wzajemny szacunek, inkluzywność, równość, empatia i odpowiedzialność. Idea sexed.pl realizowana poprzez wirtualną kampanię społeczną nie była zatem ukierunkowana na problem aborcji, a raczej na to, aby dzięki procesom edukacji ciąża była zjawiskiem pożądanym – wyj. autorki.

Tabela 6. Zasięgi ruchów społecznych w mediach społecznościowych – dane zgromadzone w dniach prowadzenia badań 10–12 lipca 2021 oraz zaktualizowane na dzień 21 lutego 2023

Nazwa organizacji /data rozpoczęcia aktywności w mediach społecznościowych	Facebook / aktualizacja	Twitter / aktualizacja	YouTube / aktualizacja	Instagram / aktualizacja
Ogólnopolski Strajk Kobiet / wrzesień 2016	481 tys. polubień 522 tys. obserwatorów w 2023: 476 tys. polubień*, 515 tys. obserwatorów	53 tys. obserwatorów w 2023: 57 tys. obserwatorów	brak	10 tys. obserwujących w 2023: 389 tys. obserwujących
Dziewuchy Dziewuchom / kwiecień 2016	154 tys. polubień 159 tys. obserwatorów w 2023: 153 tys. polubień 159 tys. obserwatorów	9878 obserwatorów w 2023: 11,5 tys. obserwatorów	858 subskrybentów w 2023: 853 subskrybentów	1730 obserwujących w 2023: 202 tys. obserwatorów
Aborcyjny Dream Team / grudzień 2016	95,5 tys. obserwatorów w 2023: 130 tys. obserwatorów	brak w 2023: 2210 obserwatorów	94 subskrybentów w 2023: 617 subskrybentów	75,7 tys. obserwujących w 2023: 106 tys. obserwujących
Aborcja kobiet Women help Women / grudzień 2018	13 tys. polubień 14 tys. obserwatorów w 2023: 19 tys. polubień 20 tys. obserwatorów	brak	2540 subskrybentów w 2023: 2890 subskrybentów	14,1 tys. obserwujących w 2023: brak
Fundacja Życie i Rodzina / październik 2015	482 polubienia 513 obserwatorów w 2023: 4,2 tys. polubień 4,6 tys. obserwatorów	brak w 2023: 441 obserwatorów	641 subskrybentów w 2023: 1770 subskrybentów	555 obserwujących w 2023: 873 obserwujących
Grupa Proelio / maj 2021	746 polubień 831 obserwatorów w 2023: 1,4 tys. polubień 1,6 tys. obserwatorów	17 obserwatorów w 2023: 34 obserwatorów	1250 subskrybentów w 2023: 2720 subskrybentów	272 obserwujących w 2023: 759 obserwujących

* wskazanie liczby polubień i obserwatorów w serwisie Facebook wynika z różnych funkcjonalności. Liczba polubień to liczba jednostek, które polubiły profil, liczba obserwujących to liczba jednostek, które wskazały, że chcą na swoich tablicach obserwować treści udostępniane przez badane podmioty.

Źródło: opracowanie na podstawie własnych pomiarów przeprowadzonych w kanałach mediów społecznościowych.

Pomiar ilościowy zainteresowania użytkowników wirtualnym komunikowaniem badanych podmiotów, z wykorzystaniem najpopularniejszych serwisów w mediach społecznościowych, ujawnił rosnące zainteresowanie aktywnością komunikacyjną prowadzoną przez podmioty. Poza ruchem społecznym OSK oraz Fundacją Dziewuchy Dziewuchom, które zanotowały minimalne spadki zainteresowania w serwisie Facebook, innym podmiotom wzrosła liczba obserwatorów, fanów lub subskrybentów. Kolejnym istotnym wnioskiem, który nasuwa się po analizie wyników pomiaru ilościowego, są istotne dysproporcje pomiędzy liczbą użytkowników zainteresowanych treściami publikowanymi w serwisach prezentujących idee pro-choice wobec liczby tych, którzy wykazują zainteresowanie ideologią pro-life. Obserwowalne różnice mogą wynikać z różnych czynników. Do najbardziej oczywistych należy czynnik demograficzny, który wskazuje kanały mediów sieciowych jako sposób komunikowania osób młodych i w średnim wieku. Istotną rolę pełnią także kompetencje, dające osobom lepiej wykształconym większą swobodę w samodzielnym i świadomym poszukiwaniu treści, które są nie tylko interesujące, ale także identyfikują określone poglądy, podzielane przez użytkownika (zgodnie z badaniami przytoczonymi wcześniej osoby legitymujące się średnim i wyższym wykształceniem częściej popierały ideologię pro-choice).

Prawdopodobnie istotnym czynnikiem, który oddziałuje na poziom zainteresowania, są także publikowane treści, które w grupach tematycznych przedstawiono poniżej i tam też zinterpretowano. Zawartość serwisów prowadzonych przez ruchy pro-choice jest zróżnicowana, natomiast ruchy pro-life kreują treści raczej monotonne, jak chodzi o ich zakres tematyczny. Odmienne wygląda także wybór kanałów w mediach społecznościowych, które można uznać za najpopularniejsze wśród użytkowników społeczności pro-life i pro-choice. Największą liczbę użytkowników wszystkie badane podmioty posiadają w serwisie Facebook, który należy uznać za najpopularniejszy. Społeczności pro-choice są najliczniejsze wśród użytkowników Instagrama. Ruch społeczny OSK natomiast zgromadził użytkowników głównie w serwisie Twitter, kreując tam najliczniejszą społeczność spośród analizowanych w badaniach. To kolejny dowód, że Twitter wciąż należy do podstawowych serwisów społecznościowych używanych przez nowe ruchy społeczne, przede wszystkim w celu

szybkiego transferu informacji do społeczności²³. Podmioty pro-life, jak wynika z tabeli 6, częściej niż ich oponenci korzystają z serwisu kontentowego YouTube, zamieszczając materiały filmowe, których celem jest utrzymywanie mobilizacji użytkowników.

Zauważalne w danych zawartych w tabeli 6 jest rosnące znaczenie serwisu Instagram dla publikowania treści zaangażowanych społecznie i politycznie, co zasadniczo zmienia postrzeganie tego kanału. Dotąd był uznawany za istotny do promowania treści marketingowych oraz związanych z kulturą masową. Modyfikacja zawartości serwisu wynika zarówno z preferencji co do wyboru tego kanału przez najmłodszych użytkowników, jak również możliwości wykorzystania jego funkcjonalności pozwalających na budowanie odmiennych przekazów co do treści i formy. Instagram pełni przede wszystkim rolę kanału do przekazu informacji w sposób prosty i atrakcyjny, co prowadzi do agregowania kapitału społecznego, natomiast nie kreuje płaszczyzny dyskursu publicznego. Ten wciąż przypisany jest dwóm serwisom – Facebookowi oraz Twitterowi.

Tabela 7. Kategoryzacja tematyczna postów w serwisie Facebook

Nazwa ruchu społecznego	Kategorie tematyczne postów w serwisie Facebook w okresie badań – kwiecień–lipiec 2021
Ogólnopolski Strajk Kobiet (OSK)	Informowanie – o zmianach w prawie w Polsce i w UE (uznanie prawa do aborcji za prawo człowieka); o przebiegu prowadzonych przez Policję i prokuraturę postępowań dot. liderek protestu oraz innych aktywistów; o działaniach aktywistów pro-choice za granicą; o wydarzeniach z zakresu bieżącej polityki; o poparciu płynącym z innych krajów dla Polek; o udziale liderki (Klementyny Suchanow) w międzynarodowych wydarzeniach jak Forum Równości Pokoleń w Paryżu. Promowanie zaangażowania politycznego – wsparcie dla protestów na Białorusi i białoruskich aktywistów w Polsce; promowanie wolności zgromadzeń w Polsce, parad równości oraz działań aktywistów środowiska LGBTQiA+; wspieranie środowiska niezależnych sędziów i prokuratorów, protestujących grup zawodowych: ratowników medycznych, pielęgniarek, położnych; promowanie działań wyrażających sprzeciw wobec ideologizacji szkoły; wyrażanie sprzeciwu wobec przejawów faszyzmu. Postulowanie zmian w prawie – informowanie o pracach powołanych zespołów konsultacyjnych w zakresie regulacji prawnych dot. pracy artystów; sytuacji osób niepełnosprawnych; konieczności zwiększenia ochrony praw zwierząt; konieczności redefinicji pojęcia „gwałt”; wprowadzenia edukacji seksualnej. Promowanie i organizacja zbiórek pieniężnych, utworzenie funduszu OSK dla wsparcia działań aktywistów w terenie.

²³ G. Piechota, *Pomiędzy happeningiem a zmianą...*, op. cit., 114–117.

Nazwa ruchu społecznego	Kategorie tematyczne postów w serwisie Facebook w okresie badań – kwiecień–lipiec 2021
Dziewuchy Dziewuchom	Edukacja – świadome rodzicielstwo; zakaz spożywania alkoholu w ciąży; promowanie empatycznych zachowań wobec odmienności; pełną odpowiedzialność za gwałt ponosi sprawca, strój czy zachowanie ofiary nie ma wpływu na zdarzenie. Promowanie zmiany kulturowej – feminatywy; wsparcie dla osób LGBTQiA+; kontestowanie tzw. ról kobiecych – zadań społecznych i biologicznych, jakie kobieta powinna wypełniać; promowanie twierdzenia: „płód nie jest dzieckiem a kobieta w ciąży nie jest matką” (takie stawianie sprawy faktycznie wyklucza aborcję); promowanie tolerancji dla karmienia piersią w miejscach publicznych. Oswajanie tematów tabu i przełamywanie stereotypów – aborcja; menstruacja; świadoma bezdzietność jako wybór; <i>body positive</i>; partnerstwo w relacjach; upodmiotowienie osób pracujących seksualnie. Kreowanie przestrzeni dyskursu w tematach ważnych społecznie lub budzących kontrowersje – (przykład: edukacja seksualna vs seksualizacja dzieci; problematyka agresji, w tym seksualnej, wobec dzieci).
Aborcyjny Dream Team	Informowanie – o losach kobiet prześladowanych i więzionych za aborcję lub poronienia (przykład: Sara Rogel w Salvadorze skazana na 30 lat więzienia za poronienie); o liczbie zainteresowanych działaniem telefonu aborcyjnego; o losach kobiet, którym odmówiono aborcji lub które dokonały samodzielnej aborcji; jak w innych państwach oswajano temat aborcji (okładka niemieckiego czasopisma „Stern” z 1971 roku, gdzie prawie 400 kobiet przyznało się do aborcji); o wypowiedziach homofobicznych, antyaborcyjnych i stygmatyzujących osoby dokonujące aborcji; o dyskursach poświęconych aborcji prowadzonych w innych kanałach; o działaniach organów ścigania wobec kobiet tracących ciążę w Polsce (ze znacznikiem #UprzejmieDonoszę); podawanie numeru telefonu Aborcji Bez Granic; o działaniach aktywistek w terenie (rozwiązanie plakatów wskazujących na to, że aborcja jest prawem kobiet; ułatwianie dostępu do materiałów za pomocą kanału w mediach społecznościowych; o zakazie prawa do aborcji jako formie kontroli polityków nad kobietami; wykorzystanie turnieju sportowego (Euro 2020) do prezentowania faktów nt. aborcji w państwach, których drużyny rywalizowały w meczach – porównanie prawa dostępu i kosztów aborcji np. w Chorwacji i Szkocji / Czechach i Anglii). Edukacja – jak rozmawiać z dzieckiem o aborcji; jak przygotować się do aborcji farmakologicznej; jakie mogą być konsekwencje aborcji; jak rozmawiać z kobietą bez dokonywania ocen jej decyzji. Oswajanie tematu aborcji – relacjonowanie lub udostępnianie nadesłanych historii kobiet, które dokonały aborcji; prezentowanie danych dotyczących aborcji w kontekście państw liberalizujących prawo do aborcji na świecie; prezentowanie aborcji jako zabiegu medycznego; wskazywanie motywacji towarzyszących kobietom dokonującym aborcji – wg danych 96 procent dokonuje aborcji, bo tego chce; wyjaśnianie emocji towarzyszących aborcji, co czują kobiety po dokonaniu zabiegu. Tworzenie przestrzeni dyskursu – dyskurs jest silnie spolaryzowany; komentują zwolennicy i przeciwnicy, używając skrajnych argumentów i stwierdzeń jak „mordercy dzieci”; w komentarzach do postów udostępniane są filmy poświęcone aborcji.

Nazwa ruchu społecznego	Kategorie tematyczne postów w serwisie Facebook w okresie badań – kwiecień–lipiec 2021
Aborcja kobiet – Women help Women	Informowanie – o sytuacji kobiet po zmianie prawa aborcyjnego w Polsce; o powszechności aborcji i zainteresowaniu pracą organizacji; ile osób kontaktuje się z organizacją; o regulacjach prawnych dotyczących prawa do aborcji w innych państwach; udostępnianie tekstów związanych z problematyką równości (zakaz furgonetek antyaborcyjnych na ulicach Warszawy); o zaangażowaniu organizacji kobiecych (Aborcyjny Dream Team) w działania legislacyjne – lobbowanie za zmianą prawa, udział w pracach zespołów parlamentarnych; o działaniach państw w tematyce prawa do aborcji (wprowadzenie prawa do aborcji w Nowym Meksyku, pomoc rządu brytyjskiego dla kobiet z Irlandii Płn. – pokrywanie kosztów aborcji); informowanie o decyzjach parlamentu UE w zakresie prawa do aborcji; udostępnianie statystyk (brak źródeł podawanych danych) – 73 mln aborcji rocznie na świecie; o powodach decyzji kobiet dokonujących aborcji – 59 procent z powodu troski o rodzinę i już posiadane dzieci. Edukacja – jak przebiega aborcja farmakologiczna; jak przeprowadzić aborcję farmakologiczną i czego unikać podczas zabiegu; wskazywanie na konieczność zmiany retoryki dot. prawa do aborcji; udostępnianie informacji o emocjach, jakie towarzyszą kobietom po zabiegu – ulga; udostępnianie podziękowań kobiet po skorzystaniu z aborcji farmakologicznej – edukowanie jak przeprowadzić zabieg oraz jak radzić sobie z towarzyszącymi temu emocjami.
Fundacja Życie i Rodzina	Gromadzenie środków na działanie organizacji – link do wpłat dołączony w większości postów. Prezentowanie „dewiacji” w rozumieniu aktywistów – jak wyglądają przedszkola dla dzieci bez określonej płci (przykład Szwecji – inf. niezweryfikowana); społeczność LGBTQiA+ jako nienormalna, będąca zaprzeczeniem praw biologii; wyśmiewanie rodzin złożonych z osób tej samej płci (memy); atakowanie przeciwników ideologicznych – aktywistka Marta Lempart jest zwolenniczką aborcji eugenicznej, a zarazem wkłada kolorowe skarpetki 21 marca – Międzynarodowy Dzień Osób z Zespołem Downa. Promowanie tezy o poczęciu jako początku życia człowieka – wykorzystywanie memów do uzasadniania, że płód to dziecko; ilustrowanie aborcji jako zabijania świadomych i czujących dzieci; promowanie tezy, że osoba staje się matką w chwili poczęcia, a nie narodzenia dziecka; promowanie tezy, że aborcja to dzieciobójstwo; piętnowanie kobiet w ciąży: pijących, palących, biorących narkotyki jako złych matek szkodzących dziecku – posty nie mają charakteru edukacyjnego, ale ocenny i piętnujący; posługiwanie się pojęciem „dziecko”, nie „płód”. Aktywizacja zwolenników ruchu – prezentowanie losów kobiet dokonujących aborcji „na życzenie”; gromadzenie podpisów pod petycjami; nawoływanie i prezentowanie działań aktywistów – protesty, pikiety; udostępnianie postów liderki Kai Godek; prezentowanie kobiet korzystających z prawa do aborcji jako brak odpowiedzialności za własne działania; zdjęcia z wydarzeń, jakimi jest zbieranie podpisów pod petycjami przeciwko LGBTQiA; prezentowanie przemian osób z działaczy proaborcyjnych na działaczy pro-life oraz agresji lekarzy dokonujących aborcji – przykłady głównie z USA; organizacja kursów dla aktywistów ruchu pro-life;

Nazwa ruchu społecznego	Kategorie tematyczne postów w serwisie Facebook w okresie badań – kwiecień–lipiec 2021
	udostępnianie kart w celu zbierania podpisów pod projektem ustawy o zakazie promowania LGBTQiA+ – zdaniem ruchu LGBTQiA+ są to środowiska agresywne i promujące nienormalność oraz zachowania niezgodne z biologią; wykorzystywanie wypowiedzi i wizerunków osób znanych do piętnowania aborcji (przykład: Matka Teresa z Kalkuty, kard. Stefan Wyszyński); ilustrowanie postów zdjęciami księży podpisujących się pod petycjami organizacji; zbieranie podpisów pod petycjami przeciwko finansowaniu procedur in vitro przez władze lokalne; ujawnianie teorii spiskowych dotyczących finansowania aktywności ruchów promujących prawo do aborcji; informowanie o pikietach i protestach antyaborcyjnych lub przeciwko środowiskom LGBTQiA+.
Grupa Proelio	Realizacja kampanii społecznej „Każde życie jest cudem” – brak ideologicznego zakorzenienia kampanii, brak negatywnych czy ocennych określeń dla zwolenników prawa do aborcji – pokazywanie alternatywnych historii – w kampanii zaprezentowano ponad 80 historii osób ze wskazaniami do aborcji i podjęciem odmiennej decyzji przez rodziców; filmy, spoty, wsparcie ambasadorów (dziennikarze TVP); informowanie o błędnych diagnozach lekarzy ze wskazaniami do aborcji, jakie się nie odbyły i kobiety urodziły zdrowe dzieci. Obalanie mitów i stereotypów – zajmowanie się dziećmi chorymi lub niepełnosprawnymi to nie „heroizm i piekło” – prezentowanie odmiennych spojrzeń rodziców wychowujących dzieci niepełnosprawne; pokazywanie aborcji w kontekście wyboru, jaki zawsze jest zły i dotyka konkretnych osób, przy zachowaniu szacunku dla odmiennych poglądów; prezentowanie znaczenia życia dziecka, nawet krótkotrwałego, dla rodziców; osvajanie niepełnosprawności – osoby niepełnosprawne są pełnoprawnymi członkami społeczeństwa; udostępnianie świadectw rodzin wychowujących dzieci niepełnosprawne; prezentowanie sukcesów i osiągnięć osób niepełnosprawnych; wskazywanie wzorców – prawdziwy mężczyzna wspiera rodzinę i kobietę w ciąży, również z niepełnosprawnym dzieckiem.

Źródło: opracowanie na podstawie własnych zestawień dokonanych w serwisie Facebook.

Analizując dominującą tematykę, która pojawiła się w serwisach poszczególnych podmiotów w kanale Facebook, można wskazać na kilka prawidłowości.

1. Poza dwoma organizacjami (Fundacją Życie i Rodzina i Grupą Proelio) wszystkie pozostałe w istotnym zakresie prowadzą komunikację o charakterze informacyjnym w szerokim rozumieniu, dostarczając informacji o zróżnicowanym charakterze, dotyczącym nie tylko kobiet i ich praw w Polsce oraz na świecie. Promowano również własną działalność i tematykę, w której dany podmiot jest aktywny (dotyczyło to zwłaszcza takich podmiotów jak: Aborcyjny Dream Team oraz Aborcja Kobiety Women help

Women). Natomiast Fundacja Życie i Rodzina niezmiennie prowadzi komunikowanie o charakterze agitacyjnym, którego celem jest zjednywanie zwolenników dla spraw, którymi organizacja się zajmuje w celu przekonania użytkowników do aktywnego włączania się do jej działań.

2. Część podmiotów w istotny sposób kierunkuje procesy komunikowania na edukację i – podobnie jak w przypadku informowania – edukacja koncentruje się na wybranych tematach, w których organizacja jest aktywna (Aborcyjny Dream Team; Aborcja Kobiet – Women help Women) lub na kompleksowo rozumianej problematyce edukacji kobiet (Dziewuchy Dziewuchom). Charakter edukacyjny należy przypisać również treściom, za których pośrednictwem aktywiści przełamują stereotypy i obalają mity funkcjonujące w społeczeństwie. Taką aktywność komunikacyjną prowadzą organizacje prezentujące zarówno wartości konserwatywne o charakterze pro-life (Grupa Proelio), jak i te promujące prawa kobiet do wyboru (Dziewuchy Dziewuchom; Aborcyjny Dream Team).
3. Akty komunikacyjne przejawiają charakter intersekcyjny. W zakresie komunikacji, której celem jest budowanie nowej tożsamości społecznej i kulturowej, bazując na różnych doświadczeniach, prym wiedzie Fundacja Dziewuchy Dziewuchom, koncentrując się na społecznej, a nie wyłącznie biologicznej, roli kobiety oraz podkreślając doświadczenia społeczności LGBTQiA+. Komunikowanie Fundacji Dziewuchy Dziewuchom przejawia również charakter inkluzywny, wzmacniający tolerancję społeczną i kulturową.
4. W odmienny sposób użytkownicy aktywizują się w przestrzeni wirtualnej poszczególnych podmiotów. Odbiorcy internetowi Ogólnopolskiego Strajku Kobiet przede wszystkim udostępniają posty, zwiększając ich zasięgi, co można uznać za naturalną konsekwencję funkcjonowania ruchu – jako formy społecznego i politycznego protestu. Podobny charakter przejawia komunikowanie Fundacji Życie i Rodzina, gdzie aktywność internatów jest niska i skoncentrowana przede wszystkim na udostępnianiu treści na swoich tablicach. To zwiększa rozpoznawalność fundacji oraz generuje zasięgi udostępnianych informacji. Odmiennie są

również kreowane przestrzenie dyskursywne. Dyskurs wirtualny rozumiany jako komentowanie postów oraz formułowanie odpowiedzi odbywa się aktywnie na tablicach głównie dwóch podmiotów – Dziewuchy Dziewuchom oraz Aborcyjnego Dream Teamu. Oba podmioty aktywizują dyskursy w społeczności fanów, umożliwiając wymianę opinii również z użytkownikami niepodzielającym orientacji społeczności. Dochodzi zatem do dyskursów, które nie tylko służą do utwierdzania użytkowników w ich poglądach, ale także do konfrontowania się z przedstawicielami reprezentującymi odmienne wartości. Na tablicach pozostałych podmiotów komentowanie postów zdarza się, ale nie stanowi istotnej aktywności użytkowników.

5. Podsumowując, komunikowanie ruchów w podstawowym kanale mediów społecznościowych, czyli Facebooku, ujawniło kilka prawidłowości:

- Podmioty zaangażowane w kreację protestów, tak wobec zaostrożenia, jak i liberalizacji przepisów aborcyjnych (OSK; Fundacja Życie i Rodzina) koncentrują się na przekazie informacji, tym samym angażując użytkowników do aktywności, polegającej na zwiększaniu rozpoznawalności ruchu oraz przekazywanych treści adresowanych do użytkowników;
- Podmioty, które powstały lub zaktywizowały się wokół protestów (Dziewuchy Dziewuchom; Grupa Proelio; Aborcyjny Dream Team; Aborcja Kobiet) koncentrują się na przekazie informacji, ale przede wszystkim prowadzą działalność edukacyjną.
- Wybór tematyki komunikatów determinuje aktywność internautów. Podmioty uwikłane i identyfikowane jako powiązane z protestami koncentrują się na udostępnianiu treści, ruchy edukacyjne na budowaniu dyskursu. Pewnym wyjątkiem jest Grupa Proelio, której publikowany kontent nie budzi pola do dyskursu czy udostępniania treści, natomiast wydzwięk opublikowanych informacji (mimo ich jednoznacznego zorientowania na idee pro-life) jest wyłącznie pozytywny, nawet dla osób, które być może nie podzielają stanowiska organizacji. Sposób komunikowania ruchu jest prowadzony w taki sposób, że nie budzi pola do negatywnych opinii. Podmioty

skoncentrowane na tematyce poświęconej aborcji – Aborcyny Dream Team oraz Aborcja Kobiet – aktywizują użytkowników przede wszystkim do polubienia treści, podczas gdy zarówno komentarze, jak i udostępnienia zdarzają się zdecydowanie rzadziej i dotyczą głównie tematyki aborcji za granicą. To może świadczyć o tym, że pomimo uczestniczenia w wirtualnej komunikacji zwolennicy określonych ideologii nie są skłonni do prezentowania treści wprost poświęconych aborcji na własnych tablicach w serwisie Facebook. To potwierdzałoby, że ta tematyka wciąż należy w Polsce do zagadnień budzących społeczne i kulturowe kontrowersje. Użytkownicy, uwzględniając potencjalne zagrożenie dla własnego wizerunku, unikają udostępniania postów i angażowania własnych publiczności w otwarte prowadzenie dyskursu poświęconego tej tematyce.

Tabela 8. Dominująca tematyka na Twitterze

Organizacja	Kategorie tematyczne
Ogólnopolski Strajk Kobiet	Tweety Polityka – protesty wobec pomysłów politycznych (MNiSW, minister Czarnek, ironizowanie z pomysłów reform w edukacji); prezentowanie banerów z hasłami antyrządowymi; analiza zarzutów stawianych liderkom OSK; działania aktywistek OSK na forum ONZ prezentujących sytuację kobiet w Polsce; relacjonowanie działań powołanych komitetów OSK w różnych obszarach (np. artyści); wolnych mediów, osób niepełnosprawnych, ochrony zwierząt, dezinformacji i fake newsów; wskazywanie na nierówności pomiędzy kobietami a mężczyznami – postulowanie powszechnej transparentności wynagrodzeń; problem wyceny pracy domowej kobiet, promocja in vitro jako skutecznej metody na bezpłodność par. Informowanie – o działaniach sądów w sprawie np. uchwał o strefach wolnych od LGBTQia+; o wydarzeniach ze świata w zakresie praw człowieka i równości; o prawach mniejszości. Edukacja – promowanie kobiet w nauce; obalanie mitów związanych z gwałtami – zawsze winni są sprawcy a nie ofiary. Retweety Polityka – ironizowanie z pomysłów politycznych (np. reformy edukacji); upowszechnianie informacji dot. prześladowań osób protestujących (np. aktywistów, sędziów); informowanie o wydarzeniach, dyskusjach poświęconych tematyce politycznej w Polsce; informowanie o działaniach prowadzonych przez UE wobec Polski i Węgier.

Organizacja	Kategorie tematyczne
Dziewuchy Dziewuchom	Tweety Informowanie – o zjawiskach przemocy domowej, również za granicą, i wpływie typowych męskich rozrywek (futbol) na wzrost przemocy; o działaniach polityków, popieranych lub kontestowanych; o zmianach w przepisach dot. środowisk LGBTQiA+ na świecie (np. w USA wprowadzono 3. płeć); odnoszenie się do absurdalnych wypowiedzi osób publicznych. Edukacja – promowanie prawa kobiet do zgłaszania nadużyć w szpitalach – naruszanie prawa do godności; promowanie świadomej zgody na seks – tylko zgoda wyrażona wprost i dobrowolnie jest zgodą; uczenie, że nie należy oceniać (coś ci się nie podoba, nie patrz i nie oceniaj); promowanie postaw prokobiecych; uwrażliwianie na wypowiadane słowa, walka z <i>victim blaming</i> i <i>gaslighting</i>; promowanie tolerancji jako prawa wszystkich do dzielenia przestrzeni wspólnej; upowszechnianie kampanii przeciw homofobii; upowszechnianie częstych odpowiedzi, jakie słyszą kobiety zgwałcone; promowanie aborcji bez granic. Obalanie stereotypów i mitów – dot. osób homoseksualnych; oswajanie konieczności leczenia i terapii psychologicznych; obalanie mitów związanych z płcią biologiczną (co kobieta musi, a czego nie powinna). Retweety Polityka – udostępnianie treści dot. sporów politycznych oraz poglądów osób zbliżonych do idei ruchu; komentowanie poglądów niezgodnych z ideą ruchu, np. partii politycznych (Konfederacji); informowanie o nadużyciach władzy. Dotyczące równości – problematyka środowisk LGBTQiA+ upowszechnienie coming outu osób publicznych; promowanie działań środowisk LGBTQiA+ na świecie; promowanie działań i protestów środowisk LGBTQiA+ w Polsce.

Źródło: opracowanie na podstawie własnych zestawień dokonanych w serwisie Twitter.

Tematyka tweetów dwóch aktywnych ruchów na tej platformie komunikacyjnej stanowi pochodną rodzaju prowadzonych działań aktywistycznych. Ogólnopolski Strajk Kobiet, jako ruch wyrażający protest zarówno w rzeczywistości realnej, jak i wirtualnej uczestniczy w tworzeniu oraz udostępnianiu treści o charakterze politycznym, ukierunkowanym na ocenę działań rządzących oraz postulowanie konkretnych zmian. Twitter należy do tych kanałów, które najczęściej są wybierane przez ruchy społeczne aktywizujące się w organizacji i prowadzeniu protestów. Ogólnopolski Strajk Kobiet podążył za standardowymi wyborami, po protestach wykorzystując platformę do utrzymywania zaangażowania zwolenników oraz informowania o własnych działaniach. Dziewuchy Dziewuchom, jako ruch nie bezpośrednio kojarzony z organizacją protestów, wykorzystuje platformę Twitter jako przestrzeń informowania i edukowania

poświęconego problematyce feminizmu oraz interseksjonalności. Tematyka jest skoncentrowana na współczesnych problemach, z jakimi mierzą się kobiety oraz mniejszości seksualne.

Pozostałe organizacje w okresie realizacji badań nie posiadały kont na Twitterze (wyjątkiem była Grupa Proelio, konto używane do promowania kampanii społecznej „Życie jest cudem”), pojawiają się natomiast w tweetach innych osób i organizacji, informujących o działaniach ruchów lub oceniających (pozytywnie lub negatywnie) podejmowane aktywności. Przykładem jest Fundacja Życie i Rodzina wywołująca spolaryzowane oceny.

Tabela 9. Kategoryzacja treści w serwisie YouTube

Organizacja / aktywność w kanale	Aktywność komunikacyjna
Dziewuchy Dziewuchom własny kanał – 19 filmów	Udostępnianie filmów z sexed.pl – edukacja seksualna; edukacja ginekologiczna kobiet; promocja protestu domowego.
Aborcyjny Dream Team własny kanał – 9 filmów	Filmy dotyczące osławiania aborcji, promujące zmiany sposobu mówienia o aborcji; zapis jednej rozmowy nt. osób niebinarnych i jeden materiał z zespołu sejmowego nt. praw reprodukcyjnych.
Aborcja kobiet – Women help Women odwołanie do kanału organizacji w USA – 10 filmów	Filmy w j. angielskim poświęcone instrukcjom używania aborcji farmakologicznej.
Fundacja Życie i Rodzina – 49 filmów	Filmy o zróżnicowanej tematyce: wystąpienia Kai Godek w Sejmie; prezentacja pikiet, które organizuje Fundacja; wypowiedzi aktywistów poświęcone regulacjom w UE dot. rodzin; konfrontacje z przeciwnikami ideologicznymi; wypowiedzi polityków dotyczące aborcji. Materiały charakteryzuje agresja, postawa konfrontacyjna i ukierunkowanie na polaryzację postaw społecznych.
Grupa Proelio – 9 filmów	Filmy z kampanii społecznej „Życie jest cudem”.

Źródło: opracowanie na podstawie własnych zestawień dokonanych w serwisie YouTube.

YouTube jako kanał kontentowy jest wykorzystywany przez badane podmioty w zróżnicowany sposób. Ogólnopolski Strajk Kobiet nie prowadzi komunikacji z wykorzystaniem kanału YT, Grupa Proelio udostępniania własne treści filmowe, Dziewuchy Dziewuchom publikują filmy pochodzące z innych kanałów, tym samym promując akcję edukacyjną sexed.pl, prowadzoną przez fundację założoną przez Anję Rubik i komunikującą się przede wszystkim za

pośrednictwem kanału YouTube²⁴. Działania komunikacyjne obu organizacji promujących aborcję farmakologiczną skoncentrowane są na udostępnianiu tematycznych materiałów, w tym pochodzących głównie spoza Polski. Kanał Fundacji Życie i Rodzina ma odmienny charakter. Opublikowany контент odpowiada aktywności organizacji, ma charakter silnie spolaryzowany i zawiera materiały o treściach konfrontacyjnych z poglądami przeciwników rozwiązań promowanych przez fundację. Biorąc pod uwagę opublikowaną zawartość w kanale fundacji, jest ona zróżnicowana, promuje liderkę organizacji, ale również zawiera treści polityczne.

Tabela 10. Kategoryzacja tematyczna postów w serwisie Instagram

Nazwa ruchu społecznego	Kategoryzacja tematyczna
Dziewuchy Dziewuchom	Treści edukacyjne, budujące wspólnotę i solidarność kobiet, wyrażane w charakterystyczny sposób (memy w pomarańczowym kolorze), tematyka zbliżona do treści publikowanych w serwisie Facebook.
Aborcyjny Dream Team	Treści podobne do tych zamieszczanych w serwisie Facebook, edukacja w zakresie aborcji farmakologicznej oraz osławianie tematu aborcji.
Women help Women	Treści udostępniane w formie memów w różnych językach, edukacja w zakresie aborcji farmakologicznej oraz osławianie tematu aborcji.

Źródło: opracowanie na podstawie własnych zestawień dokonanych w serwisie Instagram.

Analizując контент publikowany w serwisach społecznościowych przez podmioty promujące ideologię pro-choice powstałe w przestrzeni wirtualnej po 2015 roku, można określić go przede wszystkim jako informacyjno-edukacyjny. Dokonanie opisanej wyżej kategoryzacji tematycznej umożliwiło ustalenie nie tylko wiodącej tematyki, ale także określenie narracji przez odwołanie się do wykorzystywanych argumentów wokół praw kobiet, w tym prawa do aborcji, a także innych zagadnień związanych z seksualnością człowieka.

²⁴ „Sexed.pl to coś więcej niż fundacja. Jesteśmy multimedialną platformą, która zapewnia młodym ludziom, rodzicom i dorosłym kompleksową, dostosowaną do wieku edukację w zakresie praw człowieka, równości płci, relacji, reprodukcji. Informujemy o ryzykach związanych z życiem seksualnym, prezentując równolegle seks i seksualność w sposób pozytywny, podkreślając takie wartości, jak wzajemny szacunek, inkluzywność, równość, empatia i odpowiedzialność”. Sexedpl, youtube.com/@sexedpl7234/videos [dostęp: 13.02.2023].

1. Tematyka aborcji traktowana jest jako prawo kobiety – wiąże się ze świadomym rodzicielstwem (co wymaga edukacji zdrowotnej i promocji tolerancji dla obecności matek w przestrzeni publicznej, np. kwestia karmienia piersią w przestrzeni publicznej); kontestowanie ideologii dotyczącej ról społecznych, które wynikają z płci biologicznych; promowanie prawa kobiet do świadomej bezdzietności.
2. Zmiana retoryki towarzyszącej relacjonowaniu aborcji – aborcja nie jest powodem do wstydu (kobiety po aborcji czują raczej ulgę); promowanie solidarności kobiet wobec siebie, nie należy oceniać decyzji innych kobiet; kobiety dokonują aborcji zwykle z uwagi na dobro rodziny; aborcja to zabieg medyczny.
3. Edukacja seksualna jako profilaktyka przed niechcianą ciążą – gwałt to przestępstwo, za które odpowiada sprawca, a nie ofiara i jej strój czy zachowanie; edukacja seksualna dzieci nie jest ich seksualizacją; promowanie postaw partnerskich w związkach; wspieranie aborcji farmakologicznej przez dostępność oraz upowszechnianie wiedzy o jej przebiegu.

Wyraźne ukierunkowanie dyskursu na promowanie praw kobiet, odideologizowanie procedur medycznych oraz szeroko rozumianą edukację seksualną stanowi istotny efekt protestów, który spowodował widzialność aborcji w przestrzeni dyskursu prowadzonego w mediach społecznościowych. Tworzony контент traktuje problem prawa do aborcji jako znormalizowany przedmiot dyskusji, która toczy się wokół zagadnień praktycznych i medycznych (jak przebiega aborcja farmakologiczna, w jaki sposób należy się do niej przygotować, jak radzić sobie w różnych sytuacjach związanych z aborcją farmakologiczną). Z drugiej strony pojawia się wyraźnie solidarnościowa narracja, ukierunkowana na zmianę retoryki towarzyszącej dyskursowi na temat aborcji – wsparcie, zrozumienie, empatia, siostrzeństwo, inkluzywność. Ten proces jest prowadzony przede wszystkim poprzez udostępnianie treści z hasztagami o charakterze inkluzywnym (#NieJestesSama, #AborcjaJestOk). Takie akty komunikacyjne tworzą wspólnotę, budują świadomość, a także pełnią funkcję inkluzywną w komunikowaniu, kiedy контент jest budowany w taki sposób, aby włączać użytkowników do dyskursu, a nie zachęcać do hejtu. W okresie prowadzonych badań treści opublikowane w mediach

społecznościowych podmiotów nie zawierały znaczników, które skierowane byłyby do kontrpubliczności i których celem byłoby wzmacnianie przekazu negatywnego, oceniającego czy wymierzono-ego w odmienne poglądy przez używanie mowy nienawiści albo formułowanie opinii negatywnie oceniających inny światopogląd.

Podsumowanie

Badania umożliwiły sformułowanie kilku wniosków. Po pierwsze, przytoczone analizy opublikowanych po 2016 roku badań ujawniły nowe obszary dyskursów poświęconych aborcji. Po drugie, powstałe w przestrzeni wirtualnej podmioty promujące idee pro-choice i prawa kobiet nie tylko utrzymały zainteresowanie użytkowników, ale je wyraźnie zwiększyły, kreując przestrzeń informacji, edukacji, promowania takich wartości w komunikowaniu, jak tolerancja i empatia. Badania wykazały nadto, iż Fundacja Życie i Rodzina, której lideruje Kaja Godek, kreuje komunikaty mające wyraźnie przeciwny charakter, opierając się na wykorzystywaniu mowy nienawiści, wykluczenia oraz formułowania negatywnych lub wręcz stygmatyzujących opinii. Poziom zainteresowania kontentem opublikowanym przez każdą z badanych organizacji wykazał, że wciąż wiodącym kanałem w mediach społecznościowych do przekazu treści o charakterze mobilizującym jest Twitter, Facebook kreuje przestrzeń dyskursywną, zaś Instagram pozwala na przekazywanie idei w formach uproszczonych, a zarazem bardziej jednoznacznych (wykorzystując w tym celu przede wszystkim memy i inne formy graficzne).

Co ważne, analiza procesów komunikowania w przestrzeni nowych mediów ujawniła, iż to ruchy pro-choice generują zdecydowanie większe zainteresowanie użytkowników, jednocześnie, jak Fundacja Dziewuchy Dziewuchom, tworząc przestrzeń dyskursów, w których ścierają się różne opinie i stanowiska użytkowników. Za ważną konsekwencję widzialności aborcji, która nastąpiła w związku z protestami i podjęciem tego tematu w przestrzeni publicznej, należy uznać także ustalenia, że aborcja stanowi pretekst do faktycznego dyskursu władzy, który toczy się w warstwie lingwistycznej, analiz feministycznych i studiów społecznych. Zarówno

przywołane badania, prowadzone po 2016 roku, jak i powyższa analiza wskazują na istotne deficyty w politycznym i kulturowym rozumieniu praw kobiet przez wszystkich znaczących aktorów dyskursu publicznego. Brakuje całościowego spojrzenia na prawa kobiet, nie tylko przez pryzmat analizy deficytów w zagwarantowaniu konkretnych wolności. Badania, które zrealizowano po wybuchu protestów w 2016 roku, ujawniły, że aborcja to termin, który stanowi istotę polaryzacji dyskursów, pozbawionych pogłębionej analizy rzeczywistej sytuacji kobiet w Polsce. Polaryzacja, która upraszcza dyskurs, lokując strony po przeciwnych wektorach prezentowanych argumentów, zwykle nie prowadzi do dialogu i wymiany informacji, a jedynie do umacniania się na pozycjach bycia za lub przeciw konkretnym rozwiązaniom. W tym kontekście kreowanie w przestrzeni wirtualnej aktów komunikacyjnych polegających na edukacji, przełamywaniu schematów i mitów, a także inicjowaniu nowych tematów w rozwijających się dyskursach, dla których aborcja stanowi wyłącznie etykietę, za którą mieszczą się systemowe nierówności, i pretekst do poszerzonego dyskursu o sytuacji kobiet w Polsce, należy uznać za wartościowy dla postępującej zmiany społecznej. Taką komunikację wirtualną po 2016 roku w prowadzonych serwisach w mediach społecznościowych zaproponowały ruch OSK oraz Fundacja Dziewuchy Dziewuchom. Podmioty funkcjonujące jako pomocowe dla promowania aborcji farmakologicznej skoncentrowały się na tematyce, w której podjęły działalność. Natomiast organizacje pro-life (przede wszystkim Fundacja Życie i Rodzina) pozostały wyłącznie w przestrzeni komunikowania na temat aborcji i tematów związanych z seksualnością człowieka. Tym samym, o ile etykieta nadawana terminem „aborcja” ma charakter symboliczny dla ruchów pro-choice, przez ruchy pro-life jest traktowana w sposób zawężający.

5.2. Wizerunek aktywistek

Termin „wizerunek” jest definiowany w różnicowany sposób. Philip Kotler uznaje za wizerunek sumę poglądów, postaw i wrażeń, jakie osoba lub grupa osób ma w stosunku do danego obiektu, którym może być przedsiębiorstwo, produkt, marka, miejsce, kraj,

partia lub osoba²⁵. Z kolei Krystyna Wojcik podkreśla, że: „wizerunek to wyobrażenie, jakie jedna lub wiele publiczności ma o sobie, przedsiębiorstwie lub instytucji; nie jest to obraz rzeczywisty, dokładnie i szczegółowo nakreślony, ale raczej mozaika szczegółów, podchwyconych przypadkowo, fragmentarycznie, o nieostrych różnicach”²⁶. Barbara Rozwadowska wskazuje, że wizerunek osoby to wrażenie, jakie ta wywiera na innych²⁷. Z reguły, jak pisze Rozwadowska, wizerunek utożsamiany jest z wartością osoby, świadczy o umiejętnościach, osobowości oraz pozycji społecznej²⁸. Każdy świadomy znaczenia wizerunku dba o jego kreowanie i dąży do tego, aby ten wizerunek był pozytywny oraz adekwatny dla celów, które chce osiągać.

Wizerunek ściśle wiąże się także z płcią i oczekiwaniami społecznymi, które są formułowane wobec przedstawicieli określonych płci. W badaniach nad przywództwem oraz wizerunkami polityczek zwraca się uwagę na znaczenie przekazów formułowanych przez kobiety. Te powinny być oparte na zasadach zrozumienia, życzliwości i współpracy, co zasadniczo odbiega od zasad konkurowania w sferze publicznej i politycznej, opierających się na konflikcie oraz upraszczaniu problemów. Konflikt, będący źródłem protestów w konfrontacji z oczekiwaniami, które są formułowane wobec kobiet aktywistek, tworzy przestrzeń wzajemnie wykluczające się. Z jednej strony konflikt i wynikające z niego emocje wyrażające opór i niezgodę wobec działań władz publicznych, z drugiej koncentrowanie się na budowaniu przekazów wykluczających agresję oraz odwoływanie się do istniejącego konfliktu. W przestrzeni kulturowej oczekiwania społeczne przypisują agresję mężczyznom. Na zasadzie przeciwieństwa agresja mężczyznom służy wizerunkowo, podobnie jak relacje oparte na sile i konflikcie, z którego mężczyzna „wychodzi” zwycięsko. Od kobiet w przestrzeni publicznej oczekuje się uczciwości oraz empatii i emocjonalności, która przejawia zdecydowanie łagodne

²⁵ P. Kotler, *Marketing. Analiza, planowanie, wdrażanie i kontrola*, tłum. M. Belka, Warszawa: Gebethner i S-ka, 1994.

²⁶ K. Wojcik, *Public relations od A do Z. Analiza sytuacji wyjściowej, planowanie działalności*, Warszawa: Agencja Wydawnicza Placet, 2001, 38.

²⁷ B. Rozwadowska, *Public Relations. Teoria, praktyka, perspektywy*, Warszawa: Studio EMKA, 2002.

²⁸ *Ibidem*, 268.

oblicza. Kulturowo te stereotypy kreują także wzorce przywództwa odnoszące się do liderowania ruchom społecznym.

Donatella Campus wskazuje, że różnice w postrzeganiu zdolności przywódczych mają dwa źródła²⁹. Pierwsze wynika z przekonania o istnieniu jednostek, które takie zdolności przywódcze posiadają, zaś drugie z przekonania, że zdolności przywódcze wynikają ze zróżnicowania płci w rozumieniu kulturowym, co determinuje organizację społeczną. Konstruowanie różnic płciowych mających swoje źródła w kulturze lub ideologii ma związek ze sposobem myślenia identyfikującym ludzkie zachowania. Deborah L. Rhode i Barbara Kellerman podkreślają, że kobiety w roli przywódcy są bardziej zorientowane na uczestnictwo i komunikację interpersonalną, budowanie relacji empatycznych i podejmowanie decyzji na podstawie konsensusu³⁰. Istotnym elementem, który pojawia się w zakresie identyfikacji grupowej i przypisywania określonych cech stylom przywództwa, jest kwestia nazewnictwa kreująca spolaryzowaną identyfikację na poziomach tak symbolicznym, jak i ideologicznym. Konflikt istniejący pomiędzy grupami społecznymi opiera się na wymiarze afektywnym, który wynika z odmienności stanowiska lub wartości i prowadzi do powstania polaryzacji afektywnej, której znaczenie rośnie wraz ze wzrostem polaryzacji ideologicznej, często identyfikowanej symbolicznie³¹. Konflikt na poziomie afektywnym wynika z wewnętrznych relacji emocji jednostki (strachu, gniewu lub entuzjazmu). Strach i gniew to dwie podstawowe emocje generujące wybuch protestu, entuzjazm z kolei to relacja zewnętrzna wobec lidera lub liderki protestu, który dzięki tej emocji potrafi angażować i mobilizować innych aktywistów i uczestników wydarzeń³². Inną funkcją nazewnictwa, oprócz

²⁹ D. Campus, *Women Political Leaders and the Media*, New York: Palgrave Macmillan, 2013, 14–16.

³⁰ D.L. Rhode, B. Kellerman, *Women and Leadership the State of Play*, [w:] *eaedem* (eds.), *Women and Leadership*, San Francisco: Wiley and Sons, 2007, 16–17.

³¹ Zob. S. Iyengar, S.J. Westwood, *Fear and Loathing across Party Line: New Evidence of Group Polarization*, „American Journal of Political Sciences” 2015, 59(3), 690–707; L. Mason, *Ideologues without issues. The polarization consequences of ideological identities*, „Public Opinion Quarterly” 2018, 82(S1), 866–887.

³² Zob. M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei...*, *op. cit.*

kreowania identyfikacji inkluzywnej lub ekskluzywnej, jest używanie terminów do opisywania siebie i przeciwników. W przestrzeni politycznej istotny jest podział na „liberałów” i „konserwatystów” oraz „lewicowych”, co powoduje, że z każdym z tych terminów wiążą się określone identyfikacje, powodujące przypisywanie liderom konkretnych cech. Funkcja nazewnictwa staje się więc funkcją wykluczającą. W konsekwencji komunikacja sieciowa, przez tworzenie wirtualnych społeczności zwykle kreowanych na zasadzie polaryzacji, koncentruje osoby podzielające wspólne wartości. To wpływa na tendencyjne przetwarzanie treści zgodnie z afektywnym modelem sympatii albo antypatii³³.

Konkretyzując te rozważania, w kontekście protestów w Polsce w latach 2016–2021, należy podkreślić, że proces nazywania uruchomiono w wymiarze afektywnym, odwołując się w procesie komunikowania do ideologii. Zwolennicy protestów określali władze oraz podmioty popierające proces zaostrzania przepisów aborcyjnych jako m.in. fanatyków. Z drugiej strony narracja opierała się na sloganie „zwolennicy zabijania nienarodzonych dzieci”. Oba terminy przejawiają charakter inkluzywny wyłącznie dla przedstawicieli podzielanych poglądów, wykluczając jednocześnie osoby o innych przekonaniach. Nazywanie miało bowiem charakter wartościujący negatywnie, a jego celem było budzenie gniewu oraz niezgody wśród oponentów. Takie działania skutkują polaryzacją społeczną, która będąc identyfikowaną ideologicznie, nie pozwala na znalezienie przestrzeni do podjęcia dialogu.

Równie istotnym co nazewnictwo elementem kulturowego pozycjonowania kobiet są stereotypy, ale i autostereotypy – opinie kobiet samych o sobie. Stereotypy, zwłaszcza z perspektywy analizy wizerunku, z reguły zniekształcają obraz w stosunku do obiektywnego stanu, koncentrując się na negatywnych, stygmatyzujących elementach. Gordon Marshall twierdzi, że stereotypy zwykle zniekształcają wiedzę oraz mają wydźwięk pejoratywny³⁴. Paweł Boski definiuje stereotypy jako przypisywanie grupom lub kategoriom społecznym osobowych cech psychologicznych, które

³³ Zob. L. Mason, *Ideologues without issues...*, 883.

³⁴ G. Marshall (red.), *Słownik socjologii i nauk społecznych*, tłum. A. Kapciak et. al., Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004, 306.

właściwe są do opisu, oceny lub interpretacji jednostek a nie grup³⁵. Boski podkreśla, że stereotypy wywodzą się z przeszłości i wynikają ze zniekształcania przetwarzanych informacji, którym jednostki podlegają w podobny sposób, co wynika z ograniczonych procesów poznawczych³⁶. Eliot Aronson, Timothy D. Wilson i Robin M. Akert stereotyp definiują jako: „Uogólnienie dotyczące grupy ludzi, a polegające na przypisywaniu identycznych cech niemal wszystkim jej członkom, niezależnie od rzeczywistych różnic pomiędzy nimi”³⁷. Dodają, że stereotypy nie ulegają łatwo zmianom, mimo dostarczania nowych informacji, mają charakter relatywnie stateczny, wynikający z przeszłości. Wizerunek zmienia się dynamicznie na skutek bieżących wydarzeń, a także może podlegać procesowi celowego i świadomego kreowania. Odnosząc rozważania dotyczące stereotypów i autostereotypów do cech, jakim powinna odpowiadać kobieta w przestrzeni publicznej (ugodowa, empatyczna, nastawiona na współpracę, unikająca konfliktów i okazywania złości, gniewu), można wprost wyprowadzić wnioski, że ten schematyczny obraz kobiety w przestrzeni publicznej wpływa również na autostereotypowe postrzeganie kobiet w Polsce. To z kolei, jak wskazały wcześniej przedstawione badania społeczne, oddziałuje na brak solidarności pomiędzy kobietami, kiedy działania lub zachowania niektórych kobiet odbiegają od przypisanych im kulturowo ról. Paweł Boski tę zależność oddziaływania stereotypów na postrzeganie rzeczywistości wyjaśnia przez teorię etnocentryzmu, który definiuje jako „filtr poznawczy zakotwiczony w wartościach i praktykach własnej kultury, przez pryzmat którego spostrzegane, interpretowane i oceniane są praktyki kulturowe ludzi traktowanych jako obcy czy odmienni”³⁸.

Etnocentryzm kulturowy, który może dotyczyć także jednostek wewnątrz kultury narodowej, działa automatycznie, nie jest procesem uświadomionym, raczej bezrefleksyjnym, skłaniającym jednostki do automatycznego postrzegania rzeczywistości, nie zaś

³⁵ P. Boski, *Kulturowe ramy zachowań społecznych*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010, 493.

³⁶ *Ibidem*, 494.

³⁷ E. Aronson, T.D. Wilson, R.M. Akert, *Psychologia społeczna*, tłum. J. Gilewicz, Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2006, 355.

³⁸ P. Boski, *Kulturowe ramy...*, *op. cit.*, 494.

interpretowania siebie i innych jako przedstawicieli i jednocześnie nośników kultury. Grupy społeczne w etnocentryzmie są identyfikowane przez różnice z praktykami i zachowaniami kulturowymi traktowanymi jako zrozumiałe we własnej grupie. Cechy niezrozumiałe lub odmienne są traktowane z perspektywy stereotypów, które stanowią istotny wyraz deficytu poznawczego, są warunkowane kulturowo i jak wspomniano wyżej – zwykle powodują oceny negatywne, wywołane strachem i obawą wobec nieznanych zachowań, postaw czy praktyk kulturowych. Choć obraz kobiet wykształconych, samodzielnych, samodecydujących o swoim życiu, skupionych na karierze nie jest nowym wyobrażeniem współczesnej kobiety w Polsce, to oponenci protestów bardzo często i ochoczo korzystali ze schematycznego wizerunku kobiety jako osoby łagodnej, spinegliwej, posłusznej, nieokazującej negatywnych emocji oraz gniewu. Taka osoba nie korzysta z języka wulgarного, nie dąży otwarcie do konfrontujących aktów oporu społecznego. Wizerunki kobiet liderek ruchów aktywizujących Polaków na ulicach odbiegały więc od stereotypu kobiety w Polsce. To powodowało, że percepcja wizerunku, zwłaszcza Marty Lempart, koncentrowała się na odbiorze tylko wybranych, niezgodnych z obowiązującym stereotypem cech, jak agresja, język konfrontacji, wulgaryzmy, z pominięciem tych elementów, które sytuowały liderkę OSK jako współczesną, skuteczną aktywistkę, zwracającą uwagę na istotne zagadnienia, w których państwo nie spełnia swojej roli, obywatele są pozbawieni ochrony albo poddani są nadmiernej ingerencji władz.

Medialne wizerunki aktywistek to temat podlegający analizie w kontekście kształtowania wizerunku, a następnie jego transferu przez środki masowego przekazu. Wizerunek może być kształtowany tak przez selekcję informacji, jak i w warunkach stronniczości medialnej, która wynika z różnych źródeł. Ciekawą analizę wizerunku medialnego Greta Thunberg, aktywistki klimatycznej, uznawanej także za aktywistkę polityczną toczącą spór pokoleniowy z dotychczasowymi wzorcami istniejącymi w świecie, w prawicowej narracji medialnej przeprowadził Jan Radomski, ustalając, iż „centralną kategorią przedstawienia Greta Thunberg [w narracjach prawicowych] jest wiek aktywistki, a także że do dopełnienia

negatywności narracji używana jest kategoria jej choroby³⁹. Radomski, dokonując analizy krytycznej narracji, ustalił trzy uniwersalne strategie stosowane przez prawicę wobec przeciwników i przeciwniczek: szowinistyczną, liberalną oraz konserwatywną. Jak pisze:

Tego, jakie kategorie wykorzystywane są do opisywania Greta Thunberg, a także strategii stosowanych do jej wyciszenia, nie należy jednak traktować jako czegoś odizolowanego od pozostałych sporów społecznych czy politycznych i wykorzystywanego tylko w omawianym przypadku. Narzucenie pewnych kategorii, a następnie stosowanie ich w omawianych strategiach, jest używane również wobec innych osób czy grup. Analogicznym przykładem może być strategia liberalna używana podczas strajków kobiet (protestują „młodzi”), strategia szowinistyczna stosowana podczas protestów osób LGBTQiA+ (protestują „chorzy”) czy strategia konserwatywna wykorzystywana podczas protestów antyrządowych (protestują „inni”). Wszystkie opisane strategie charakteryzują się uniwersalnością, jednak można je przyporządkować jako charakterystyczne dla komunikacji polskiej prawicy⁴⁰.

Jan Radomski zauważa jednak, że wyodrębnione strategie są stosowane nie tylko przez prawicę, używają ich także liberałowie, np. w stosunku do osób znajdujących się w gorszej sytuacji ekonomicznej. Jak słusznie podkreśla na przykładzie Greta Thunberg, zasady rządzące dyskursem przejawiają także charakter wykluczający (w przypadku analizowanej bohaterki z uwagi na wiek oraz jej chorobę). To prowadzi, zdaniem Radomskiego, do próby neutralizacji w dyskursach przeciwników prawicy, choć z drugiej strony cechy Greta, jak wiek i pozostawanie w spektrum autyzmu, powodują, że jej głos w innych środowiskach wybrzmiewa głośniejsze, będąc przekazem polemicznym „z konserwatywnym przeświadczeniem o tym, kto powinien kształtować debatę publiczną”⁴¹. Radomski swoje wnioski uogólnia, stwierdzając, iż w wyniku stosowanych strategii aktywiści dążą do uzyskania podmiotowości oraz uznania powagi ich postulatów, zaś każda ze stron wykorzystuje treści i narracje dostarczane przez oponentów.

³⁹ J. Radomski, *Greta Thunberg – obraz aktywistki i strategie wyciszania stosowane w prawicowych mediach*, „Stan Rzeczy” 2021, 20(1), 192.

⁴⁰ *Ibidem*, 192.

⁴¹ *Ibidem*, 193.

Istotnym elementem kształtowania medialnego wizerunku aktywistek staje się także przynależność do określonych społeczności, bowiem przez proces nazywania, który pełni funkcje inkluzywne lub wykluczające, następuje przypisanie na zasadzie skojarzeń również do określonych wartości. Taki problem zaistniał wśród aktywistek kobiecych organizacji nacjonalistycznych, które badaniom poddała Bogna Kociołowicz-Wiśniewska, analizując tożsamości polityczne takich ruchów jak Kobiety dla Narodu oraz Sekcja Kobiet Ruchu Narodowego (Narodowa Organizacja Kobiet)⁴². Jak ustaliła Kociołowicz-Wiśniewska, strategia ruchów oparła się na dwóch filarach. Po pierwsze, wykazaniu oryginalności własnych inicjatyw na tle innych organizacji nacjonalistycznych, a po drugie na odróżnieniu własnej oferty od organizacji kobiecych, przede wszystkim feministycznych⁴³. Pierwszy cel miał zostać osiągnięty przez podkreślanie medialnego wizerunku kobiety tradycjonalistki, skoncentrowanej na rodzinie, rozrodczości, działaniach charytatywnych i opiekuńczych, z jednoczesną wyraźną identyfikacją antifeministyczną i antyaborcyjną, co odpowiada stereotypowi kobiecości według ruchów nacjonalistycznych. Jak chodzi o osiąganie drugiego z celów, Kociołowicz-Wiśniewska ustaliła, że istotne było wytworzenie światopoglądu ideowego oraz moralnego w opozycji dla ruchów feministycznych. Jak pisze:

Działaczki kobiecych organizacji nacjonalistycznych przedstawiły długą listę zarzutów względem feministek – należeć do nich mają między innymi: przyzwalanie na mordowanie dzieci, manipulowanie kobietami, ingerowanie w naturalne, niezmiennie role kobiet i mężczyzn, próby unieważnienia różnicy płci oraz odrzucenie wszelkich pozytywnych, tradycyjnych wartości⁴⁴.

W związku z powyższym ruchy nacjonalistyczne pozycjonowały się jako polityczna kontroferta dla ruchów feministycznych, przy jednoczesnym prowadzeniu działań tożsamyh z akcjami feministycznymi, jak wspieranie domów samotnej matki, popularyzowanie w dyskursie postaci historycznych, które w istotnym stopniu

⁴² B. Kociołowicz-Wiśniewska, *Medialne strategie autoprezentacji działaczek nacjonalistycznych organizacji kobiecych*, „Media – Kultura – Komunikacja Społeczna” 2020, 2(15), 115–130.

⁴³ *Ibidem*, 127.

⁴⁴ *Ibidem*.

przyczyniały się do rozwoju ruchu feministycznego czy wreszcie postulowanie o zwiększenie nakładów państwa na prowadzenie polityki prorodzinnej. Jak zauważa Kociołowicz-Wiśniewska, poza spornymi kwestiami dotyczącymi terminowania ciąży istnieje wiele wspólnych przestrzeni, które potencjalnie mogłyby być realizowane wspólnie. I konstatuje:

Z perspektywy działaczek nacjonalistycznych ewentualne porozumienie mogłoby oczywiście okazać się błędem taktycznym. Nowo powstałe organizacje, które dopiero starają się zaistnieć w dyskursie publicznym jako oryginalne inicjatywy, wykazują wyraźną potrzebę oddzielenia się od przeciwnika (w tym wypadku feministek) celem zarysowania własnej tożsamości politycznej. Kobięce organizacje nacjonalistyczne zmuszone są podkreślać – lub niekiedy stwarzać – różnice między sobą i feministkami, gdyż gdyby wziąć pod uwagę zbieżność postulatów i inicjatyw obydwu grup, ich istnienie, poza walką o zaostrzenie prawa antyaborcyjnego, przestałoby mieć rację bytu. Z tego właśnie powodu przedstawiana wizja feminizmu stanowi kombinację stereotypów i najbardziej skandalizujących przedsięwzięć tego ruchu, bez głębszych odniesień do jego teorii i praktyki⁴⁵.

Powyższe analizy medialnego wizerunku aktywistek i rola mediów w faktycznym kreowaniu tychże wizerunków w istotnym stopniu konceptualizuje się w teoriach dotyczących selekcji informacji (gatekeepingu), które prowadzą do zjawiska stronnictwa mediów. Alison Dagnes, badając całodobowe telewizje informacyjne, stwierdziła występowanie dwóch form gatekeepingu: ideologicznej i strukturalnej⁴⁶. Ta pierwsza wynika z przekonań politycznych, które warunkują dobór treści, druga zaś wynika z wyboru informacji zgodnych z zainteresowaniami medium oraz jego interesami i motywacjami finansowymi. Inna z koncepcji gatekeepingu zaproponowana przez Pamelę Shoemaker i Timothy'ego Vosa przewiduje procesy selekcji informacji na pięciu poziomach: indywidualnym, rutyny komunikacyjnej, organizacyjnym, instytucji społecznych oraz systemu społecznego⁴⁷.

⁴⁵ *Ibidem*, 128.

⁴⁶ A. Dagnes, *Politics on Demand: The effects of 24-Hour News on American politics*, Santa Barbara–Denver–Oxford: Praeger, 2010.

⁴⁷ P. Shoemaker, T. Vos, *Media Gatekeeping*, [w:] D.W. Stacks, M.B. Salwen, K.C. Eichorn (eds), *An Integrated Approach to Communication Theory and*

Indywidualny oznacza uwzględnienie cech osoby podejmującej decyzje o skierowaniu informacji do emisji. Rutyna komunikacyjna przyjmuje jako poziom analizy pracę w redakcji i istniejące tam zasady, rutyny, ograniczenia lub priorytety nadawane poszczególnym informacjom. Na poziomie trzecim Shoemaker i Vos spozycjonowali specyfikę organizacji medialnej, jej strukturę, proces decyzyjny oraz nadzór właścicielski i jego wpływ na dobór treści. Na tym poziomie analizy uwzględnia się także interesy ekonomiczne, w tym rynek odbiorców oraz reklamowy. Poziom instytucji społecznych pozycjonuje organizacje medialne wśród innych podmiotów publicznych, jak władza, grupy interesu czy reklamodawcy, uwzględniając różne istniejące powiązania pomiędzy nimi. Ostatni poziom – system społeczny warunkuje funkcjonowanie nadawcy w określonym łańdźcu prawnym i politycznym oraz systemie kulturowym i ekonomicznym. Jak podkreśla Rafał Klepka, „konserwatywne media starają się tłumaczyć sprzeczne z informacjami własne stanowisko, liberalne zaś akcentować działania państwa jako ograniczające wolność jednostki, tabloidy koncentrują się na plotkach, a media prestiżowe skłonne są przedstawiać pogłębione analizy wydarzeń politycznych”⁴⁸.

Selekcja informacji prowadzi do powstania stronniczości medialnej, a w jej konsekwencji także do powstania zjawiska negatywizmu, rozumianego jako przedstawianie określonych zjawisk lub podmiotów w negatywnym świetle. Klepka stronniczość medialną w kontekście politycznym definiuje jako: „przeciwieństwo równowagi i obiektywizmu w przedstawianiu polityki, a więc premiowanie określonych poglądów politycznych, ukazywanie w lepszym świetle wybranej partii politycznej czy częstsze cytowanie opinii opowiadającej się za jedną z racji”⁴⁹. Wyróżnia przy tym stronniczość zamierzoną i niezamierzoną. Tę pierwszą, w ślad za Timem Groseclose i Jeffrey’em Milyo⁵⁰, Klepka pozycjonuje jako dotyczącą

Research, New York–London: Routledge–Taylor & Francis Group, 2009, 75 i nast.

⁴⁸ R. Klepka, *Obrazy polityki w mediach: podstawowe uwarunkowania*, [w:] idem (red.), *Medialne obrazy świata. Wybrane problemy społeczno-polityczne w mediach*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2018, 13.

⁴⁹ *Ibidem*, 16.

⁵⁰ T. Groseclose, J. Milyo, *A social-science perspective on media bias*, „Critical Review” 2005, 17(3–4), 305–314.

sytuacji planowanego doboru treści, polegającego na przemilczaniu wybranych wydarzeń, uwypukleniu innych, zestawianiu rzeczy nieporównywalnych czy niedających się porównać, nadawaniu określonego kontekstu przez wydźwięk lub kolejność prezentowanych treści, wreszcie uzupełnianiu treści przez stronniczy komentarz do wydarzeń⁵¹.

Z kolei stronniczość niezamierzona wynika z selekcji informacji, która w sposób nieplanowany kreuje stronniczość przekazu. Tim Groeling stwierdza, że stronniczość może przybrać dwie formy: błędu w selekcji informacji oraz stronniczej prezentacji treści⁵². Ta pierwsza wynika z selekcji polegającej na wybieraniu wiadomości, które przedstawiają znacznie zniekształconą próbkę rzeczywistości, która systematycznie i nieproporcjonalnie faworyzuje jedną stronę kosztem drugiej. Natomiast stronnicza prezentacja treści wypacza treść historii, inaczej stronniczość prezentacji należy uznać za kreowanie wiadomości w taki sposób, który przedstawia znacznie zniekształcony obraz rzeczywistości, który nieproporcjonalnie faworyzuje jedną stronę kosztem drugiej.

Zamierzona stronniczość polityczna zdaniem Davida N. Hopmanna, Petera van Aelsta i Guido Legnanta może przybierać trojaki charakter: faworyzować określonych aktorów politycznych, wpływając na ich widzialność (obecność lub ich brak w określonym medium); wpływać na wydźwięk materiałów, w jakich takie podmioty występują, kreując ich jednoznaczne wizerunki (pozytywne lub krytyczne), wreszcie dokonywać celowej selekcji informacji, która prowadzi do eliminowania treści lub ich nadreprezentacji⁵³. Problem stronniczości mediów nie jest właściwy określonemu typowi mediów, może występować zarówno w mediach publicznych, jak i podległych prywatnym nadawcom. Weronika Dopierała-Kalińska i Katarzyna Mania przeprowadziły badania, w jaki sposób relacjonowały protesty po ogłoszeniu wyroku TK w październiku 2020 roku trzy kanały telewizyjne w głównych programach informacyjnych (Fakty

⁵¹ R. Klepka, *Obrazy polityki w mediach...*, op. cit., 13.

⁵² T. Groeling, *Media Bias by the Numbers: Challenges and Opportunities in the Empirical Study of Partisan News*, „Annual Review of Political Science” 2013, 16(1), 129–151.

⁵³ D.N. Hopmann, P. van Aelst, G. Legnant, *Political balance in the news: A review of concepts, operationalizations and key findings*, „Journalism” 2012, 13(2), 240–257.

TVN, Wydarzenia Polsatu oraz Wiadomości TVP)⁵⁴. Badaczki wskazały, iż protesty relacjonowano zależnie od orientacji politycznej kierownictwa stacji oraz dziennikarzy, co przekładało się na kreowaną narrację wokół wydarzeń. Autorki badań przyjęły, że

„Wiadomości” będą krytyczne wobec protestów społecznych, a bardziej widoczna będzie decyzja Trybunału Konstytucyjnego w sprawie aborcji; „Fakty” zaprezentują stanowisko zupełnie przeciwne do nadawcy publicznego, a „Wydarzenia” podejść z dystansem do każdej ze stron konfliktu⁵⁵.

Przeprowadzone badania ilościowe wykazały odmienności, zarówno jak chodzi o liczbę materiałów, które dotyczyły protestów, jak i czas ich trwania, ale różnice te nie były znaczne. Najmniej czasu protestom poświęciły Wydarzenia Polsatu. Istotne różnice wykazała analiza agendy w poszczególnych programach. I tak:

W przypadku „Wiadomości” materiały dotyczące demonstracji oraz wyroku TK zazwyczaj pojawiały się w środku wydania. Na pierwszych miejscach w audycji znalazły się łącznie trzy razy – pierwszy na pierwszym i drugi na drugim. W „Faktach” znajdowały się one na pierwszych trzech pozycjach w programie, z wyjątkiem dwóch, które znalazły się na ostatnich miejscach i opisywały protesty, lecz w mniej formalny sposób. Opowiadały one o firmach zamkniętych ze względu na odbywający się Strajk Generalny oraz aktywnościach, jakie podejmują demonstranci – taniec, blokowanie ulic i „pozdrawianie”. W Wydarzeniach materiały zazwyczaj pojawiały się na pierwszych miejscach i trzy razy umieszczone zostały w środku audycji. Warto zwrócić uwagę, że w agendzie materiały dotyczące strajku kobiet oraz OTK najczęściej sąsiadowały z newsami dotyczącymi pandemii oraz obostrzeń, a czasem nawet tematami, które w sposób pośredni odnosiły się do omawianej tematyki – w przypadku TVP były to np. zapowiedzi filmów *Nieplanowane* oraz *Każde życie jest cudem*, ale również materiał o uniewinnieniu demonstranta, który pobił księdza, oraz o popularnych osobach, których matki zdecydowały się na niedokonywanie aborcji⁵⁶.

⁵⁴ W. Dopierała-Kalińska, K. Mania, *Relacjonowanie protestów społecznych po wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 22.10.2020 roku w sprawie przesłanek dopuszczających legalną aborcję w Polsce. Analiza porównawcza „Faktów” TVN, „Wiadomości” TVP 1 i „Wydarzeń” Polsatu, „com.press” 2022, 5(2), 36–59.*

⁵⁵ *Ibidem*, 38.

⁵⁶ *Ibidem*, 46.

Istotne różnice autorki badań ujawniły także, jak chodzi o oceny samych protestujących. Badania wykazały, iż:

„Wiadomości” odnosiły się do protestujących negatywnie, „Fakty” w zdecydowanej większości pozytywnie, a w „Wydarzeniach” widoczny był pewien dystans i krytyczne podejście do bardziej radykalnej formy protestów, jaką jest niszczenie mienia i zakłócanie przebiegu nabożeństw. [...] W „Wydarzeniach” powstał na ten temat news, w którym głównym tematem był wandalizm i agresja protestujących ukierunkowane na świątynie i ich „obrońców”⁵⁷.

Podsumowując, autorki analizy wskazały, iż wszystkie trzy programy informacyjne budowały przekazy w sposób nieobiektywny, przy czym najmniej stronnicze okazały się „Wydarzenia” Polsatu. Zarówno TVP, jak i TVN w sposób jednoznaczny przekazywało określone poglądy polityczne, zajmując wyraźne stanowisko wobec protestujących, rządzących oraz TK. Istotnym elementem wyrażającym stronniczość, a zarazem odnoszącym się do wcześniej analizowanego zagadnienia „nazywania jako formy wpływania na wizerunek” są określenia, których używały poszczególne stacje w odniesieniu do protestujących. I tak:

W programie Telewizji Polskiej padały sformułowania, takie jak „zadymiarze”, „uliczni bojówkarze” i „zwolennicy zabijania dzieci przed narodzeniem”, a w „Faktach” mówiono o nich jako o „walczących o prawo wyboru kobietach” oraz o rodzicach, „którzy w tym przypadku wyjechali na ulicę i wstrzymali ruch, by stanąć w obronie praw swoich dzieci”. Dziennikarze „Wydarzeń” powstrzymywali się od oceniania przeciwników i zwolenników aborcji, mówiąc za to o tym, że „aby zejść z poziomu emocji ulicznych, należy porzucić język, mówiący o fundamentalistach, czy z drugiej strony o mordującym lewactwie”⁵⁸.

Powyższe rozważania wytworzyły płaszczyznę do analizy wizerunków liderek, zarazem aktywistek reprezentujących odmienne co do prezentowanych idei i wartości ruchy, które zaktywizowały się wokół problemu terminowania ciąży w Polsce w latach 2016–2022. Analizie poddano proces kształtowania wizerunków medialnych przez cztery spolaryzowane w opiniach tytuły portali internetowych,

⁵⁷ *Ibidem*, 52.

⁵⁸ *Ibidem*, 53.

wśród których ujęto portale pozycjonujące się jako prawicowe i konserwatywne (gpcodzieni.pl i wpolityce.pl), portal konserwatywno-liberalny (rp.pl) oraz portal liberalno-lewicowy (gazeta.pl). Analiza wizerunków medialnych została przeprowadzona z uwzględnieniem kategorii kulturowego warunkowania wizerunku kobiet (stereotypy), procesu nazywania w poszczególnych tytułach oraz stronniczości medialnej.

Tabela 11. Liczba materiałów dziennikarskich dotyczących aktywistek w analizowanych portalach internetowych

Aktywistka / portal internetowy	gazeta.pl	rp.pl	gpcodzieni.pl	wpolityce.pl
Marta Lempart	48	24	4	148
Kaja Godek	46	19	3	20
Justyna Wydrzyńska	32	2	0	1
Magdalena Korzekwa-Kaliszuk	4	0	0	8

Źródło: opracowanie własne.

W tabeli 11 ujęto liczbę oryginalnych (niepowtarzających się co do treści) materiałów dziennikarskich (artykułów, felietonów, wywiadów i opinii) poświęconych liderkom ruchów społecznych w latach 2021–2022. Istotne rozbieżności w liczbie tekstów, w których pojawiły się aktywistki jako wiodące podmioty tekstu, wskazuje, iż kontekst tematyczny istniejący wokół każdej z liderek podlegał mechanizmowi stronniczości polegającej na efekcie pomijania. Justyna Wydrzyńska (Aborcyjny Dream Team), która pojawiła się w badanym okresie przede wszystkim za sprawą procesu wytoczonego jej przez prokuraturę za pomoc w aborcji farmakologicznej, w portalach prawicowych poza jedną informacją nie istniała. Podobnie temat i liderkę potraktował portal rp.pl. Zgoła odmiennie pozycjonowała się Marta Lempart, najbardziej kojarzona z protestami kobiet, liderka OSK, która pojawiła się jako bohaterka 148 oryginalnych tekstów w portalu prawicowym poświęconych bezpośrednio jej lub prowadzonej przez nią działalności. Najczęściej spośród innych liderek ruchów pro-choice lub pro-life pojawiała się także w portalu liberalno-lewicowym.

Przechodząc do analizy wizerunków konkretnych liderek, zbudowanych przez każdy z portali, należy zacząć właśnie od Marty Lempart, która zdecydowanie zdystansowała wszystkie pozostałe liderki,

tak w ogólnej liczbie materiałów dziennikarskich (224 teksty), jak również w liczbie tekstów poświęconych jej w każdym z portali.

5.2.1. Wizerunek Marty Lempart

Poszczególne portale pisały o Marcie Lempart w zróżnicowany sposób. Gazeta.pl w tekstach udostępnianych w portalu (artykułach, wywiadach, opiniach o Lempart i jej wypowiedziach w Sejmie) koncentrowała się na aktywności bohaterki jako liderki OSK, która skupiła się na nagłaśnianiu sytuacji kobiet w Polsce. Teksty dotyczyły promowania współpracy z organizacjami pozarządowymi, również spoza Polski, a także organizacji protestów o wymiarze politycznym, jak manifestacja pod domem Jarosława Kaczyńskiego w rocznicę uzyskania praw politycznych przez kobiety pod hasłem „Parasolką w Kaczyńskiego”. Portal gazeta.pl relacjonował postępowania sądowe prowadzone wobec aktywistki, pisząc zarówno o tych, które liderka OSK wygrała, jak i przegranych. Portal, pozycjonując Martę Lempart, wyraźnie podkreślał fakt bycia liderką protestów, aktywistką, która komentuje działania polityków, tak należących do ugrupowań konserwatywnych, jak i do PO, dystansując się wobec każdego z nich:

PO wreszcie opowiedziała się za legalizacją, a nie kompromisem, który jest zakazem – w ten sposób Marta Lempart odniosła się do nowego stanowiska PO ws. aborcji. Lempart dodała, że według niej stanowisko PO jest wynikiem masowych, ulicznych protestów. – Platforma usłyszała głos suwerena, PiS tego nie potrafi – powiedziała⁵⁹.

Inny przykład to wywiad z aktywistką, zatytułowany *Politycy opozycji muszą wybrać między Polską a partią*, w którym Lempart punktuje pozorne działania polityków, które nie prowadzą do zmian społecznych oczekiwanych przez Polaków⁶⁰.

⁵⁹ S. Rosłon, *Marta Lempart o stanowisku PO ws. aborcji: Ulica mówiła do Budki, a Budka posłuchała*, 21.02.2021, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114884,26813259,marta-lempart-o-stanowisku-po-ws-aborcji-ulica-mowila-do-budki.html> [dostęp: 13.02.2023].

⁶⁰ A. Karwowska, W. Paś, *Marta Lempart: Politycy opozycji muszą wybrać między Polską a partią*, 21.01.2022, <https://wyborcza.pl/7,162657,28023216,porozumienie-dla-praworzadnosci-to-test-dla-opozycji-czy-umie.html> [dostęp: 13.02.2023].

Kolejnym przykładem potwierdzającym, że Lempart pozycjonowana była jako aktywistka reprezentująca środowiska pozarządowe, a nie aktor polityczny, był udział Lempart w wysłuchaniu publicznym w parlamencie UE wraz z Wojciechem Hermelińskim oraz Dorotą Bojemską⁶¹. W przypadku tekstów opublikowanych w portalu gazeta.pl Marta Lempart jest określana zwykle mianem liderki OSK i aktywistki. W jednej z opinii została nazwana superbohaterką, w ślad za nagrodą, którą otrzymała⁶². Co ważne, również prezentując kontrowersyjne happeningi z udziałem liderki OSK, jak pomalowanie czerwoną farbą drzwi siedziby PiS w Warszawie, portal zrelacjonował to wydarzenie, przytaczając zarówno wypowiedzi Lempart, jak i słowa, które padły z ust pani sprzątającej wraz z żądaniem uporządkowania przestrzeni, i wypowiedzi innych osób, które w negatywny sposób oceniły formę happeningu, finalnie oddając głos Lempart i umożliwiając wyjaśnienie przesłanek takiej formy happeningu:

Mam nadzieję, że media, obok pisania o pani sprzątającej, będą też informować o tym, że już w środę Sejm zajmie się projektem ustawy całkowicie zakazującej aborcji. A także utworzeniem instytutu totalnej kontroli, na wzór afgańskiego Ministerstwa Cnót i Zapobiegania Występkom, posła Bartłomieja Wróblewskiego, który odpowiada za to, że zaostrzono prawo aborcyjne. Jeśli nie zaprotestujemy, to wszystko wejdzie w życie⁶³.

Zupełnie odmiennie wizerunek Marty Lempart był w latach 2021–2022 kreowany w portalu wpolityce.pl, gdzie ukazało się 148 tekstów poświęconych liderce OSK. Zastosowano w nich kilka technik manipulowania informacjami oraz wykorzystano proces nazywania liderki OSK. Marta Lempart w wielu materiałach była określana mianem osoby wulgarnej i agresywnej: „Marta Lempart

⁶¹ *Marta Lempart i Wojciech Hermeliński w PE. O ataku na prawo do aborcji i łamaniu praworządności*, 24.02.2021, <https://wyborcza.pl/7,82983,26820154,marta-lempart-i-wojciech-hermelinski-w-pe-o-ataku-na-prawo.html> [dostęp: 13.02.2023].

⁶² M. Karst-Adamczyk, *Marta Lempart to superbohaterka bez zbroy*, 29.05.2021, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,100865,27123922,marta-lempart-to-superbohaterka-bez-zbroi.html [dostęp: 13.02.2023].

⁶³ *Marta Lempart rozlała farbę przed siedzibą PiS i pokłóciła się ze sprzątaczką. Teraz odpowiada na krytykę*, 29.11.2021, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,27858013,marta-lempart-rozlała-farbę-przed-siedzibą-pis-i-pokłóciła-się.html> [dostęp: 13.02.2023].

dewastuje przestrzenie publiczne, w tym kościoły, nawołuje do agresji i występowania przeciwko rządowi, jest winna agresji werbalnej w przestrzeni publicznej. Strajk Kobiet z najohydniejszymi hasłami sprowadzonymi do jednego postulatu Marty Lempart »Wypie... ać!«⁶⁴, a także: „Zrewoltowana ulica zaczyna od piętnującego i wykluczającego języka (tak było podczas protestów organizowanych przez Ogólnopolski Strajk Kobiet i Martę Lempart)”⁶⁵.

Jeden z czołowych publicystów portalu, tworząc listę 10 przykładów fanatyzmu polskiej opozycji, pod numerem 9 umieścił Lempart i ruch OSK jako przykład wulgaryzacji życia politycznego i napisał:

Okazuje się, że nawet elementarne zasady dyskusji czy kultury osobistej można zawiesić na potrzeby wojny z Prawem i Sprawiedliwością. Szczegółem tego intelektualnego prymitywizmu były okrzyki Marty Lempart i jej „Strajku Kobiet”, w którym dla przekleństw i wzywania do nienawiści usprawiedliwienie znaleźli nawet tacy profesorowie jak Bilewicz i Napiórkowski. Wolno być chamem, gdy uderza się w PiS⁶⁶.

Podkreślano także powiązania liderki OSK z politykami PO, zwłaszcza z Donaldem Tuskiem, pisząc m.in. „Tusk i Lempart popierają cywilizację śmierci”⁶⁷ albo wskazując, iż działania OSK dają PO szansę na powrót do władzy⁶⁸. Wprost taką opinię wyrażono w innym z tekstów, pisząc:

⁶⁴ M. Nykiel, *Tak tresuje się terrorystów! Patologiczne decyzje sądów utrwalają patologiczne postawy*, 21.07.2022, <https://wpolityce.pl/tygodniksiecici/608771-tak-tresuje-sie-terrorystow> [dostęp: 13.02.2023].

⁶⁵ S. Janecki, *Lud platformerski dojrzał do Nocy św. Bartłomieja – to wniosek ze spotkań Donalda Tuska ze zwolennikami*, 9.10.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/617471-lud-platformerski-dojrzal-do-nocy-sw-bartlomieja> [dostęp: 13.02.2023].

⁶⁶ J. Maciejewski, *Chorobliwa antyPiSowskość coraz częściej przeradza się w antypolskość. 10 przykładów na fanatyzm wyznawców polskiej opozycji*, 23.09.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/567487-fanatycy-nienawidza-pisu-do-tego-stopnia-ze-szkodza-polsce> [dostęp: 13.02.2023].

⁶⁷ G. Andrijanić, *Farbowany katolik. Platforma Obywatelska poszła w kierunku pełnego zaakceptowania mentalności cywilizacji śmierci*, 30.10.2022, <https://wpolityce.pl/tygodniksiecici/620070-farbowany-katolik-cywilizacja-smierci> [dostęp: 13.02.2023].

⁶⁸ M. Nykiel, *„Strajk Kobiet” nadzieją Michnika i Tuska. Apelują do katolików, by poparli Lempart. Desperacja sięgnęła już dna*, 9.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/538494-strajk-kobiet-nadzieja-michnika-i-tuskadesperacja-siega-dna> [dostęp: 13.02.2023].

Donald Tusk, który rozpaczliwie szuka poparcia dla swojego planu przejścia władzy, wejdzie w sojusz z każdym, nawet z tymi, którzy chcą odbierać życie dzieciom. Jak odwdzieczy się Marcie Lempart, gdy opozycja wygra wybory? Tę wiedzę już mamy⁶⁹.

Inną osobą, z którą wiązano Lempart, był prezydent Warszawy Rafał Trzaskowski, który wyraził poparcie dla aktywistki, co opisano, tytułując tekst: *Kim jest Lempart dla Trzaskowskiego? „Autorytet, zaangażowana, mądra, empatyczna”*. Czy hasło „wyp...ć” będzie sloganem promującym Warszawę?⁷⁰. Poparcie dla działań Marty Lempart wyraził także Adam Bodnar, rzecznik praw obywatelskich w latach 2015–2021, co opisano w dwóch tekstach na portalu wpolityce.pl: „Symbolem upadku funkcji RPO za czasów Adama Bodnara jest finał tej kadencji, zakończony peanami na cześć nie zrównoważonej, wulgarnej, wzywającej do przemocy Marty Lempart”⁷¹ oraz „Żegnający się z funkcją RPO Bodnar najwyraźniej stwierdził, że nie musi się już kamuflować i udawać apolityczności, co mu zresztą nigdy nie wychodziło. Jego polityczność było widać aż nadto. Dla Bodnara wszystko i wszyscy, którzy atakowali rząd PiS, byli godni wsparcia. Również wulgarna i bezwstydną Marta Lempart”⁷².

Innym zabiegiem stosowanym w tekstach dziennikarskich jest używanie ironii jako sposobu wyśmiewania działań prowadzonych przez Martę Lempart i OSK. Konstruując lead w brzmieniu:

⁶⁹ *Lempart wychwala Tuska i KO ws. aborcji: „To są nasi sojusznicy!”*. Uderzyła jednak w posłów, którzy nie wypełnili... jej ankiety, 22.06.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/603688-lempart-wychwala-tuska-i-po-to-sa-nasi-sojusznicy> [dostęp: 13.02.2023].

⁷⁰ M. Nykiel, *Kim jest Lempart dla Trzaskowskiego? „Autorytet, zaangażowana, mądra, empatyczna”*. Czy hasło „wyp...ć” będzie sloganem promującym Warszawę?, 22.09.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/567314-lempart-autorytetem-trzaskowskiego-madra-empatyczna> [dostęp: 13.02.2023].

⁷¹ *Fala komentarzy polityków po wyroku TK ws. kadencji RPO. „Dopięli swego”, „Decyzja-kuriozum”*; „Rzecznik skrajnej lewicy”, 15.04.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/547151-fala-komentarzy-politykow-po-wyroku-tk-ws-kadencji-rpo> [dostęp: 13.02.2023].

⁷² *To mówi o nim wszystko! Bodnar wychwala Lempart: „Wybitna”. Nie przeszkadzają mu jej wyzwiska i atakowanie policjantów?*, 14.04.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/547080-to-mowi-o-nim-wszystko-bodnar-wychwala-lempart-wybitna> [dostęp: 13.02.2023].

Takiego wsparcia potrzebowali sprowadzeni przez białoruskie służby imigranci! Z pomocą ruszyła Marta Lempart wraz z koleżankami z Ogólnopolskiego Strajku Kobiet. Skończyło się jedzeniem zupy. [...] [a w samym tekście pisząc:] OSK przywiózł też ze sobą niezbędny prowiant i sprzęt. Działaczki w mig rozlały sobie zupę do misek i przystąpiły do jedzenia⁷³,

kpiono z pomocy, którą aktywistki dostarczyły na granicę polsko-białoruską⁷⁴. Inny przykład ironizowania to felieton wyśmiewający wywiad Marty Lempart, którego ta udzieliła „Gazecie Wyborczej”. Felieton zatytułowano *Marta cierpi, Marta walczy. Marta z tarczą, nie na tarczy. Marta łączy, Marta nie kwęka. Marta nigdy nie wymięka!*, a w jego treści ironizowano na temat poszczególnych wypowiedzi z wywiadu⁷⁵. Z kolei w innym z tekstów z ironią komentowano wypowiedź Lempart wyjaśniającą język protestów:

„Nie zgadzam się, że język protestów jest za ostry. On oddaje emocje. Z Klementyną [Suchanow – druga z liderek protestu – red.] zastanawialiśmy się, co mamy do powiedzenia PiS jednym słowem, które zmieściłoby się na 10 metrach baneru. I tak pojawiło się „Wypi...lać!” – tłumaczyła, jak gdyby hasło to było czymś normalnym. To ci kultura!”⁷⁶

Jeszcze innym zabiegiem było używanie określeń o jednoznacznym pejoratywnym wydźwięku w celu budowania wizerunku liderki OSK. Jacek Karnowski w jednym z felietonów tak opisał działania Marty Lempart:

Uważam, że – paradoksalnie – dobrze się stało, że pani Lempart tak jasno wyklada swój stosunek do polskiego munduru, do naszych

⁷³ *Lempart i koleżanki na granicy z Białorusią! W ramach wsparcia dla imigrantów „Strajk Kobiet”... zjadł zupę. Aktywistki atakują rząd*, 26.08.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/563925-lempart-i-kolezanki-na-granicy-z-bialorusia-zjadly-zupe> [dostęp: 13.02.2023].

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ S. Janecki, *Marta cierpi, Marta walczy. Marta z tarczą, nie na tarczy. Marta łączy, Marta nie kwęka. Marta nigdy nie wymięka!*, 20.05.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/552341-marta-cierpi-marta-walczy-marta-z-tarcza-nie-na-tarczy> [dostęp: 13.02.2023].

⁷⁶ *To dopiero duet! Lempart i Sikorski razem w „Newsweeku”. „Nie jesteśmy radykalne”; „Strajk Kobiet musi stworzyć większość”*, 8.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/538356-to-dopiero-duet-lempart-i-sikorski-razem-w-newsweeku> [dostęp: 13.02.2023].

żołnierzy, strażników granic, policjantów. Dobrze, ponieważ coraz jaśniej wybrzmiewa jej, i reprezentowanych przez nią środowisk, propozycja dla Polski. Jest ona w istocie bardzo prosta, i sprowadza się do jednego słowa: śmierć. Śmierć dzieciom nienarodzonym, czyli po prostu dzieciom. Śmierć patriotyzmowi, umiłowaniu Ojczyzny, trosce o bezpieczeństwo. Śmierć państwu polskiemu, które ma pozwolić, by jego granice przekraczał kto tylko zechce: najpierw imigranci, potem zielone ludziki, a na końcu rosyjskie czołgi. Śmierć językowi i debacie publicznej, które mają zamienić się w jeden wielki ściek. Powtarzam: dobrze, że to wybrzmiewa tak jasno. I owszem, nie ma gwarancji, że wobec tak strasznej alternatywy Polacy wybiorą życie, ale jednak im czytelniejsze alternatywy, tym lepiej. Tym większe szanse, że mimo wszystko pójdzieszmy ścieżką dobra i piękna, a nie chamstwa i nicości⁷⁷.

W innym z tekstów napisano: „[słyszac], Martę Lempart wulgarnie nawołującą do zabijania dzieci nienarodzonych przychodzi na myśl odwieczne zawołanie: bój się Boga!”⁷⁸. Innym przejawem nadużyć było opisanie udziału OSK w zbiorce WOŚP. Tekst zatytułowano *Owsiak ramię w ramię z Lempart. Internauci punktuja: „Hipokryzja”; „Dzieci będą zbierały na sprzęt do aborcji?”; „Gramy na aborcję?”*, zaś jeden z akapitów zatytułowano: *Owsiak spółkuje z Lempart*⁷⁹. Takie formy werbalnych nadużyć zdarzały się częściej i polegały na budowaniu tekstów dziennikarskich z cytatów, wpisów i komentarzy pochodzących z Twittera, które najczęściej miały na celu ironizowanie lub kpienie z działań aktywistów: *„Akcja wspierana przez Lempart okaże solidarność ... migrantom. „Matki na granicę” jadą do Hajnówki. „45–50 proc. dla PiS pewne”*⁸⁰.

⁷⁷ J. Karnowski, *Propozycja pani Lempart i jej środowisk jest jasna: śmierć. Śmierć dzieciom, śmierć Polsce. Dobrze, że to wybrzmiewa tak jasno*, 3.12.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/576591-propozycja-jest-jasna-smierc-smierc-dzieci-smierc-polski> [dostęp: 13.02.2023].

⁷⁸ A. Czerniakowska, *Wolna wola. Zawsze jest czas, by odrzucić wszelkie zło, które przecież nigdy nie działa w jedną stronę*, 17.03.2022, <https://wpolityce.pl/tygodniksieci/591803-wolna-wola-czas-by-odrzucic-wszelkie-zlo> [dostęp: 13.02.2023].

⁷⁹ *Owsiak ramię w ramię z Lempart. Internauci punktuja: „Hipokryzja”; „Dzieci będą zbierały na sprzęt do aborcji?”; „Gramy na aborcję?”*, 30.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537057-owsiak-ramie-w-ramie-z-lempart-internauci-punktuja> [dostęp: 13.02.2023].

⁸⁰ *Akcja wspierana przez Lempart okaże solidarność... migrantom. „Matki na granicę” jadą do Hajnówki. „45–50 proc. dla PiS pewne”*, 19.11.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/591803-wolna-wola-czas-by-odrzucic-wszelkie-zlo>

Kolejną z technik, którą wykorzystano do budowania wizerunku Lempart, było odwoływanie się do cytowanych stanowisk osób na co dzień zdystansowanych wobec poglądów reprezentowanych przez portal, ale negatywnie wypowiadających się o aktywności Lempart. Miało to wytworzyć wrażenie, że nie tylko środowisko prorządowe negatywnie ocenia aktywistkę, ale także przedstawiciele środowisk sprzyjających na co dzień opozycji. Wśród głosów negatywnie oceniających działania aktywistki pojawiły się m.in. takie jak prof. Andrzeja Rzeplińskiego: *Protestami chcą obalić rząd? Rzepliński komentuje: „Nie zgadzam się z Martą Lempart. Rząd obala się w demokratycznych wyborach”*⁸¹ czy posła PO Ireneusza Rasia: *„Większość kobiet, większość młodych ludzi i większość ludzi, którzy protestowali, nie ma nic wspólnego z Martą Lempart. To jest pani polityk, ona ma swoje cele, ja się z nią nie zgadzam. Tak jak większość ludzi PO”*⁸². Przytoczono także post Lecha Wałęsy, który wyraził przekonanie, że Lempart nic nie wskóra ulicznymi protestami⁸³.

Sporo opublikowanych tekstów dotyczyło postępowań sądowych wytaczanych Marcie Lempart, jednocześnie pisząc także o sprawach, które aktywistka wygrała. To interpretowano jako pobłażliwość sądów wobec protestujących⁸⁴. Liderka OSK była prezentowana także

wpolityce.pl/spoleczenstwo/574668-akcja-wspierana-przez-lempart-okaze-solidarnosc-migrantom [dostęp: 13.02.2023].

⁸¹ *Protestami chcą obalić rząd? Rzepliński komentuje: „Nie zgadzam się z Martą Lempart. Rząd obala się w demokratycznych wyborach”*, 1.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537249-rzeplinski-nie-zgadzam-sie-z-marta-lempart> [dostęp: 13.02.2023].

⁸² *Ras: „Nie zgadzam się z Martą Lempart, tak jak większość ludzi w PO”. To co robią na protestach Strajku Kobiet?*, 3.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537572-ras-wiekszosc-ludzi-w-po-nie-zgadza-sie-z-lempart> [dostęp: 13.02.2023].

⁸³ *Co na to Lempart? Wałęsa: „Posłuchajcie urodzonego rewolucjonisty. Protesty uliczne nie doprowadzą do sukcesu”*, 30.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537066-co-na-to-lempart-walesa-o-dzialaniach-sk-bez-sukcesu> [dostęp: 13.02.2023].

⁸⁴ *Sąd łaskawy dla bojówkarza „Strajku Kobiet”, który chciał rozjechać policjantów. Ta sama sędzia wcześniej uniewinniła Obywateli RP*, 5.03.2021, <https://wpolityce.pl/kryminal/541876-ujawniamy-sad-laskawy-dla-bojowkarza-strajku-kobiet> [dostęp: 13.02.2023].

jako podmiot generujący zagrożenie dla tożsamości Polaków⁸⁵ oraz ich kultury i religii⁸⁶, wreszcie osoba, która „donosi” na Polskę w instytucjach UE lub organizacjach pozarządowych działających na terenie państw Europy Zachodniej⁸⁷.

Ciekawym mechanizmem, którym posługiwano się w wielu tekstach, było ich budowanie na podstawie tweetów internautów mających charakter ironizujący, wyśmiewający albo wyrażających emocje tak jak oburzenie⁸⁸. Oddawanie głosu użytkownikom aktywnym w przestrzeni wirtualnej obrazuje, w jaki sposób wykorzystywano opinie i komentarze podmiotów tworzących społeczność sieciową wokół prawicowej narracji, potwierdzając tym samym słuszność określonego punktu widzenia. Korzystanie z zasobów własnej bazy informacyjnej w kreowaniu tekstów dziennikarskich pozwalało również na wytwarzanie przekonania o podzieleniu takich samych poglądów przez innych, zgodnie z zasadą manipulacji, tj. społecznego dowodu słuszności, wykorzystując ten mechanizm, opisany przez Roberta Cialdiniego jako jedna z zasad manipulacji, która głosi, że „o tym co jest poprawne czy nie, decydujemy poprzez odwołanie się do tego, co myślą na dany temat inni ludzie”⁸⁹. Jak twierdzi Cialdini, zasada ta w szczególności obowiązuje, jak chodzi o ustalanie, jakie postępowanie jest właściwe, a które

⁸⁵ M. Nykiel, *Nadchodzi nowa fala bluźnierstw. „Ideologiczny totalitaryzm i zniszczenie wszystkiego, co stanowi Polskę i jej dziedzictwo”*, 12.04.2021, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/546670-nadchodzi-nowa-fala-bluznierstw-ideologiczny-totalitaryzm> [dostęp: 13.02.2023].

⁸⁶ „Strajk Kobiet” jawnie nawołuje do ataków na kościoły! Aktywiści Marty Lempart prezentują szokujące zdjęcia i nagrania, 26.04.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/548539-strajk-kobiet-jawnie-nawoluje-do-atakow-na-koscioly> [dostęp: 13.02.2023].

⁸⁷ Sąd łaskawy dla bojówkarza „Strajku Kobiet”, który chciał rozjechać policjantów. Ta sama sędzia wcześniej uniewinniła Obywateli RP, 5.03.2021, <https://wpolityce.pl/kryminal/541876-ujawniamy-sad-laskawy-dla-bojowkarza-strajku-kobiet> [dostęp: 13.02.2023].

⁸⁸ Lempart twierdzi, że Kościół jest wrogiem. Internauci reagują: „Absurd roku!”, „Najwęższym wrogiem kobiet w Polsce jest Marta Lempart”, 9.03.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/542427-lempart-uderza-w-kosciol-internauci-odpowiadaja> [dostęp: 13.02.2023].

⁸⁹ R. Cialdini, *Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka*, tłum. B. Wojciszke, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2003, 111.

nie. Cialdini upatruje sukcesu wykorzystania zasady społecznego dowodu słuszności we władzy ludu, która opiera się na zasadzie naśladownictwa. Jak pisze: „95 procent ludzi to imitatorzy (naśladowcy), a tylko 5 procent to inicjatorzy, ludzi bardziej przekonuje postępowanie innych, niż jakikolwiek dowód jakości, który mogliśmy im przedstawić”⁹⁰. Jednocześnie Cialdini zwraca uwagę, że społeczny dowód słuszności najsilniej oddziałuje wówczas, kiedy dotyczy osób podobnych, o zbliżonych cechach, zainteresowaniach a nawet problemach⁹¹. Oznacza to, że konstruując teksty wykorzystujące opinie i komentarze osób pochodzących z własnej bańki informacyjnej, portal jednocześnie wzmacnia opinie tych użytkowników, którzy podzielają określone zdanie, nie wyrażając tego w przestrzeni publicznej.

Portal rp.pl poświęcił wizerunkowi Marty Lempart 24 teksty w badanym okresie. Wizerunek kreowany w materiałach dziennikarskich był dość spolaryzowany. W jednym nurcie opinie o Marcie Lempart były negatywne, prezentowano ją jako aktora politycznego powiązanego z politykami PO, podkreślając jednocześnie, że lider PO zawłaszcza idee OSK. W tekstach postać Marty Lempart była połączona z takimi określeniami jak: „wulgarna i awanturnicza”; „rzucająca obelgami na prawo i lewo”; „oderwana od problemów zwykłych ludzi”; „jest niewidoczna, nie ma jej i zostawiła dziewczyny”; „jej celem nie jest protestowanie ale ściąganie uwagi mediów na siebie”. W tym nurcie materiałów dziennikarskich należy pozycjonować tekst, w którym porównano akty komunikowania Marty Lempart z Rafałem Bąkiewiczem, liderem narodowców, zwracając uwagę, że używany język, którym Lempart wyraża postulaty, nie różni się od tego, jakim Bąkiewicz wypowiada się i zarazem atakuje uchodźców czy mniejszości seksualne.

W przeciwnym trendzie pojawiły się opinie pozytywne jak cytowanie wypowiedzi Lempart: „Walczymy o wartości europejskie, każdy po swojemu. Polski dla wszystkich nie będzie, jeśli nie

⁹⁰ *Ibidem*, 113.

⁹¹ *Ibidem*, 137–139.

będziemy w Europie, która jest dla wszystkich”⁹² czy określanie Lempart jako „działaczki ruchów obywatelskich”⁹³.

Jako komentarz wobec nawoływania Marty Lempart do działań wymierzonych w Kościół katolicki pojawił się felieton, w którym jego autor ironicznie napisał:

Droga Krzyżowa – miejsce z koszmarów Marty Lempart. Wszędzie są krzyże, katolicy, a do tego niejaki Jezus. To osobnik bardziej podejrzany od Hołowni, a może nawet Jarosława Kaczyńskiego. Trudno zrozumieć, dlaczego wszędzie wiszą jego portrety. Ale jak tylko Strajk Kobiet przejmie władzę, zrobi się z nich portrety pamięciowe⁹⁴.

Sam materiał dziennikarski, choć wyrażał złośliwości wobec Lempart, pozycjonował ją jako aktywistkę obecną w przestrzeni publicznej i głoszącą określone idee i wartości.

Ostatni z badanych portali – gpcodziennie.pl – zamieścił cztery teksty poświęcone wizerunkowi Marty Lempart. Wydzwięk materiałów był jednoznacznie negatywny. Marta Lempart biorąca udział w Kongresie Kobiet została zaliczona do grupy kobiet: „zorientowanych na lewicowość, ateizm, postawy antyrodzinne i skrajnie feministyczne. Hasłem przewodnim spotkania było: »Moc jest w nas. Kobiety na rzecz pokoju, równości, klimatu i demokracji«”⁹⁵.

5.2.2. Wizerunek Kai Godek

Podobnie jak w przypadku Marty Lempart materiały dziennikarskie dotyczące Kai Godek i działalności kierowanej przez nią

⁹² *Prounijne demonstracje w całej Polsce. Tusk w Warszawie: Pseudotrybunał gwałci konstytucję*, 11.10.2021, www.rp.pl/polityka/art19001921-prounijne-demonstracje-w-calej-polsce-tusk-w-warszawie-pseudotrybunał-gwalci-konstytucje [dostęp: 13.02.2023].

⁹³ J. Bielecki, *Bix Aliu, charge d'affaires ambasady USA: Biden zamierza rozmawiać z Dudą*, 11.03.2021, www.rp.pl/kraj/art232791-bix-aliu-charge-d-affaires-ambasady-usa-biden-zamierza-rozmawiac-z-duda [dostęp: 13.02.2023].

⁹⁴ M. Cieślak, R. Górski, *Od ucha do ucha: Wielkanocny koszyczek*, 2.04.2021, www.rp.pl/plus-minus/art8627681-od-ucha-do-ucha-wielkanocny-koszyczek [dostęp: 13.02.2023].

⁹⁵ *Kosmopolityzm, a nie państwo narodowe*, 10.10.2022, <https://gpcodziennie.pl/809892-kosmopolityzm-a-nie-panstwo-narodowe.html> [dostęp: 13.02.2023].

fundacji należały, jak wynika z tabeli 11, do tematów najczęściej poruszanych w kontekście analizowanych wizerunków. W portalu *gazeta.pl* ukazało się w badanym okresie 46 tekstów dziennikarskich, głównie artykułów, ale także felietonów o jednoznacznie negatywnym wydźwięku:

Szkoda mi Kai Godek. To smutna pani. Zaciekła i zgorzkniała, karmi się niszczeniem jakości życia. Ma moje współczucie, ale i sprzeciw wobec metod, których jak brzytwy się chwytą. Jej pomysł, by zakazać informacji o aborcji, jest sprzeczny z polskim prawem. Podobnie jak kryminalny i amoralny jest ten, by swoją popularność budować na niecnym szczuciu na osoby niebinarne i nieheteronormatywne⁹⁶.

lub:

Kaja Godek swoją pogardę skierowała przeciw kobietom domagającym się prawa do legalnej aborcji. Jest wykonawcą celów obecnej władzy i niewiele ją obchodzi społeczna wrażliwość i otwartość na osoby różne od niej. Wszystko świadczy o tym, że aktywistka nie poczuła cienia odpowiedzialności za to, czego się dopuściła. A przecież stworzyła projekt nienawiści i wykluczenia części społeczeństwa⁹⁷.

Teksty poświęcone Kai Godek można zasadniczo podzielić na trzy grupy: informujące o działaniach prawnych, które są podejmowane wobec aktywistki przez inne osoby lub tych, które inicjuje Godek, próbach podejmowanych przez liderkę Fundacji Życie i Rodzina dalszego zaostrzania przepisów prawa regulujących aborcję oraz innych akcjach, które podejmuje Godek, np. wymierzonych w szczepionki, które zdaniem Godek są produkowane z ludzkich tkanek. Teksty dziennikarskie niebędące felietonami ograniczały się do relacjonowania wydarzeń oraz działań podejmowanych przez aktywistkę i kierowaną przez nią organizację, choć zdarzały się także opinie zamieszczane w tekstach jak dla przykładu stwierdzenia: „Wiemy, kto stoi za billboardami. To fundacja znana ze

⁹⁶ M. Płatek, *Kaja Godek. Smutna pani, która karmi się niszczeniem życia*, 26.11.2022, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,100865,29157024,kaja-godek-smutna-pani-ktora-karmi-sie-niszczeniem-zycia.html [dostęp: 16.02.2023].

⁹⁷ J. Szymula, *Kaja Godek musi ponieść konsekwencje swoich działań*, 28.10.2021, <https://wyborcza.pl/7,162657,27741193,kaja-godek-musi-poniesc-konsekwencje-swoich-dzialan.html> [dostęp: 16.02.2023].

szczucia na osoby LGBTQ⁹⁸ lub wprost cytowanie wypowiedzi liderki ruchu pro-life o charakterze zniesławiającym, a jednocześnie będących przejawem mowy nienawiści jak cytowane stwierdzenie: „Z jej wypowiedzi wynikało, że osoby homoseksualne są zboczone, a homoseksualizm bardzo często idzie w parze z pedofilią. W ostatniej wypowiedzi idzie dalej: geje chcą adoptować dzieci, by je gwałcić”⁹⁹. Także relacjonując inne aktywności podejmowane przez liderkę Fundacji Życie i Rodzina oraz działaczy pro-life, dziennikarze ograniczali się do cytowania słów, które pochodziły bezpośrednio od aktywistów, jak:

Kaja Godek i modlitewne pikiety. Dzień przed wydarzeniem Fundacja Życie i Rodzina oraz Komitet Obywatelskiej Inicjatywy Ustawodawczej „Stop LGBTQ” zapowiedzieli, że wzdłuż trasy Marszu Równości staną pikiety modlitewne. „Będziemy modlić się za ofiary homopedofilii. Wolontariusze będą informować o przypadkach wykorzystywania seksualnego dzieci przez lobby LGBTQ i na banerach pokazywać takie przypadki”¹⁰⁰.

W portalu wpolityce.pl ukazało się 20 tekstów poświęconych Kai Godek i aktywności jej fundacji. Teksty zwykle miały charakter informacyjny, referujący działania aktywistki. W sytuacji, kiedy partia PiS dystansowała się wobec pomysłów i projektów przedkładanych przez Godek, w artykułach wyraźnie to podkreślano. Jeśli używano określeń negatywnych, to tylko pochodzących od przeciwników politycznych, np. „Szef PO: »Religijna sekta pani Godek«; »Fanatyczni

⁹⁸ P. Kozłowski, *Fundacja Kai Godek wieszka w Lublinie billboardy z rozerwanym płodem, które mają zniechęcić do szczepień*, 29.10.2021, <https://lublin.wyborcza.pl/lublin/7,48724,27749171,billboardy-z-rozerwanym-plodem-i-szczepionka-maja-zniechecic.html> [dostęp: 16.02.2023].

⁹⁹ *Kaja Godek nazwała osoby LGBT „zboczonymi”. Jest wyrok sądu. „To może otworzyć furtkę”*, 10.02.2022, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,28098025,kaja-godek-nazwala-osoby-lgbt-zboczonymi-sad-jeszcze-raz.html> [dostęp: 16.02.2023].

¹⁰⁰ *Kaja Godek na Marszu Równości do aktywisty LGBT „Brzydzę się panem”. Do czwartku ma czas na przeprosiny*, 10.02.2022, <https://lublin.wyborcza.pl/lublin/7,48724,27733272,kaja-godek-na-marszu-rownosci-do-aktywisty-lgbt-brzydze-sie.html> [dostęp: 16.02.2023].

ideolodzy”¹⁰¹ czy relacjonowany wywiad, w którym Godek została nazwana zapleczem PiS:

To święto zostało zawłaszczone przez takich ludzi jak Bąkiewicz. Trzeba sobie powiedzieć, że to jest człowiek, który podsyca nienawiść, jest agresywny, jest także obok Kai Godek zapleczem Prawa i Sprawiedliwości – oświadczył Mariusz Witczak z PO¹⁰².

Wizerunek Kai Godek kreowano także, przytaczając wypowiedzi, które pod jej adresem, zdaniem dziennikarzy portalu, padały na protestach wyrażających ideologię pro-choice¹⁰³. Osoby, które wytaczają procesy Godek, są opisywane w negatywnym świetle, jak w przypadku Jakuba Urbanika:

Jest jednym z najbardziej znanych zdeklarowanych homoseksualistów w świecie polskiej nauki. Procesuje się z Kają Godek, ministrem Czarnikiem, skarży państwo polskie w Strasburgu. Uniwersytet Warszawski nadał mu tytuł profesora mimo poważnych wątpliwości dotyczących procesu habilitacyjnego i niezrealizowania naukowego grantu – kulisy kariery naukowej Jakuba Urbanika odsłania na łamach tygodnika „Sieci” Marek Pyza¹⁰⁴.

Innym sposobem na kreowanie wizerunku Kai Godek jako ofiary funkcjonowania w państwie powiązań jest wyjaśnianie przegrywanych przez nią spraw w kontekście zмовy „kasty sędziowskiej”.

¹⁰¹ *Tusk gra tragedię z Pszczyny. Szef PO: „Religijna sekta pani Godek”; „Fanatyczni ideolodzy”; „Nie mam wątpliwości, kto za to odpowiada”, 5.11.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/572827-tusk-gra-tragedia-z-pszczyzny-religijna-sekta-pani-godek> [dostęp: 16.02.2023].*

¹⁰² *Starcie Mentzena z Gawkowskim. „Co za głupstwa jakieś”; „Wolę pięciu Bąkiewiczów niż jednego Zandberga”, 31.10.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/572183-starcie-mentzena-z-gawkowskim-wole-pieciu-bakiewiczow> [dostęp: 16.02.2023].*

¹⁰³ *Wulgarny atak liderki szczecińskiego SK na Kaję Godek: „Ty szmato jedna. Co zrobiłaś dla niepełnosprawnych dzieci? Wypier...j ku...o”, 28.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/536821-wulgarny-atak-liderki-szczecinskiego-sk-na-kaje-godek> [dostęp: 16.02.2023].*

¹⁰⁴ *Odsłaniamy kulisy kariery naukowej Jakuba Urbanika – jednego z najbardziej znanych homoseksualistów w świecie nauki, 8.06.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/554111-marek-pyza-odslania-kulisy-kariery-naukowej-jakuba-urbanika> [dostęp: 16.02.2023].*

Ten wątek był już poruszany w portalu jak chodzi o wizerunek Marty Lempart, którą prezentowano jako osobę korzystającą z tych powiązań oraz chronioną przez „kastę sędziowską”. W przypadku Kai Godek działa zasada odwrócenia – aktywistka była przedstawiana jako ofiara działań „prawniczej kasty”¹⁰⁵. Zestawiając treści, które kreują wizerunki Lempart i Godek, można zaobserwować jeszcze jedną różnicę. Pisząc o Marcie Lempart, portal wpolityce.pl relacjonuje oskarżanie aktywistki przez organy państwa, co może budować w opinii publicznej przekonanie o intencjonalnym i celowym łamaniu prawa przez liderkę OSK. W przypadku Kai Godek portal koncentruje się na procesach, wytaczanych jej przez osoby prywatne (np. Barta Staszewskiego)¹⁰⁶, czujące się obrażonymi jej retoryką, albo też procesy dotyczą kwestii ideologicznych, zaś sama Godek jest w nich ofiarą braku wolności słowa¹⁰⁷. Innym mechanizmem, który za sprawą mainstreamowych mediów ma prowadzić do ostracyzmu wobec Godek, jest ujawnianie przez aktywistkę „prawdy” o zwolenniczkach OSK. Portal zacytował wpis Godek:

Pani chciała mieć wybór, a nie zakaz. Zabiła dwójkę swoich dzieci dwulatka i pięciolatka. Aborcjonizm w pigułce – napisała Kaja Godek [...] [zaś redakcja dodała, że] na facebookowym profilu morderczyni, na jej zdjęciu profilowym była nałożona nakładka „Wybór nie zakaz” z czerwoną błyskawicą, będącą logo tzw. strajku kobiet¹⁰⁸.

Portal rp.pl opublikował 19 tekstów, w których zwracano uwagę na to, że przedkładane projekty ustaw przez Godek charakteryzują państwa totalitarne:

¹⁰⁵ *Ukarzą Kaję Godek za... projekt ustawy i wypowiedzi? Warszawski sąd nakazał prokuraturze wszcząć postępowanie*, 29.10.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/620114-ukarza-kaje-godek-za-projekt-ustawy-i-wypowiedzi> [dostęp: 16.02.2023].

¹⁰⁶ *Staszewski pozywa Kaję Godek. Aktywista LGBT liczy na „dotkliwą karę”: „Spóźniony prezent mikołajkowy”; „Kaju, idę po Ciebie”*, 30.12.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/579955-staszewski-pozywa-kaje-godekspozniony-prezent-mikolajkowy> [dostęp: 16.02.2023].

¹⁰⁷ *Ukarzą Kaję Kodek...*, *op. cit.*

¹⁰⁸ *Keler na łamach „GW” apeluje o ostracyzm medialny dla Kai Godek. Powód? Aktywistka pro-life demaskuje zwolenniczki SK*, 12.02.2021, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/538980-keler-na-lamach-gw-apeluje-o-ostracyzm-medialny-dla-godek> [dostęp: 16.02.2023].

W uzasadnieniu sędzia Katarzyna Rutkowska-Giwojno zwróciła uwagę, że cechą państwa faszystowskiego jest „podporządkowanie państwu całości stosunków społecznych, możliwość ingerencji państwa we wszystkie, nawet najbardziej prywatne dziedziny życia człowieka” oraz że ustrój taki cechuje się „likwidacją wolności i praw obywatelskich”¹⁰⁹.

Zwracano także uwagę, że wypowiedzi Kai Godek uderzają w dobra osobiste osób:

Osoby LGBTQ mogą walczyć o ochronę dóbr osobistych przed sądami, nawet jeśli nienawistne wypowiedzi nie wymieniały ich z nazwiska – wynika z czwartkowego wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie. Sąd ten uchylił wyrok Sądu Okręgowego i przekazał mu do ponownego rozpoznania pozew działaczy LGBTQ przeciwko Kai Godek za jej nienawistne wypowiedzi w mediach¹¹⁰.

W większości tekstów relacjonowano działania tak aktywistki, jak i kierowanej przez nią fundacji, zamieszczając w ich treści cytaty z wypowiedzi Godek, także takie, które stanowiły negatywne oceny zarówno osób, jak i instytucji, np.:

Uzasadnienie brzmi bardziej jak publicystyka homoaktywisty niż jak wyrok wydany w imieniu Rzeczypospolitej. Sędzia rozwija w nim m.in. własne rozumienie nauki Kościoła Katolickiego na temat homoseksualizmu oraz używa wyrażen żywcem wyjętych z podręcznika lewackiej nowomowy¹¹¹.

Redakcja do takich słów się nie odnosiła, ograniczając treść do prezentowania faktów (w przypadku, którego dotyczą cytowane słowa, przedstawiono meritum sprawy sądowej) oraz komentarzy Godek. Zdarzały się także felietony, w których negatywnie oceniano

¹⁰⁹ *Sąd: prokuratura ma zająć się projektem Kai Godek. „Historyczna decyzja”, 1.11.2022, www.rp.pl/prawo-karne/art37336391-sad-prokuratura-ma-zajac-sie-projektem-kai-godek-historyczna-decyzja [dostęp: 16.02.2023].*

¹¹⁰ *Kaja Godek vs. działacze LGBT. Sąd: jej słowa to było szczucie na innych, 11.02.2022, www.rp.pl/dobra-osobiste/art35677291-kaja-godek-vs-dzialacze-lgbt-sad-jej-slowa-to-bylo-szczucie-na-innych [dostęp: 17.02.2023].*

¹¹¹ *Kaja Godek o wyroku sądu ws. tęczowej aureoli: Uzasadnienie brzmi jak publicystyka homoaktywisty, 2.03.2021, www.rp.pl/spoleczenstwo/art8658671-kaja-godek-o-wyroku-sadu-ws-teczowej-aureoli-uzasadnienie-brzmi-jak-publicystyka-homoaktywisty [dostęp: 17.02.2023].*

działania Kai Godek, zarzucając jej doprowadzanie do skutków przeciwnych niż zamierzone. Zuzanna Dąbrowska napisała:

Ruszyła kampania wyborcza, więc pojawił się nowy, jeszcze radykalniejszy projekt zmian w – i tak bardzo radykalnej – ustawie ograniczającej dostęp do aborcji. Teraz, według propozycji Kai Godek i jej Fundacji Życie i Rodzina, do dwóch lat więzienia ma grozić osobom, które będą namawiać do aborcji lub rozpowszechniać informacje o tym, jak można ją przeprowadzić. Takie inicjatywy, co pokazują sondaże, to najlepszy sposób na wzrost poparcia społecznego dla liberalizacji ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży. [...] strategia przyjęta przez środowiska pro-life, czyli dążenie do twardego prawnego zakazu aborcji i kar więzienia dla kobiet, lekarzy, mężów i partnerów, jest przeciwnie skuteczna. Im mocniej dokręca się śrubę, tym bardziej rośnie niezadowolenie z naruszania praw jednostki. Być może, gdyby walczące z aborcją grupy zajęły się sensowną działalnością na rzecz pomocy młodym matkom i kobietom w ciąży pozbawionym wsparcia rodziny czy środowiska, realnie wpłynęłyby na zmniejszenie liczby aborcji. Ale przecież nie o to chodzi. Celem jest rozgłos i doprowadzenie do zmian prawnych¹¹².

W portalu gpcodziennie.pl ukazały się w badanym okresie trzy teksty, w których przybliżono czytelnikom trzy odmienne zagadnienia. Jeden stanowił *de facto* komentarz do wydanego wyroku, w którym napisano:

Sąd apelacyjny utrzymał tym samym wyrok uniewinniający Sądu Rejonowego w Płocku. Zdaniem sędziego Jana Swaczyny tęcza w aureoli Matki Boskiej Częstochowskiej nie obraża katolików i nie bezczęści jej wizerunku. Od wyroku przysługuje skarga kasacyjna, którą zapowiedziała Kaja Godek, jeden z oskarżycieli posiłkowych. – Ustne uzasadnienie wyroku wygłoszone przez sędziego Jana Swaczynę to kolejna apologetyka poglądów homolobby¹¹³.

W kolejnym tekście podjęto temat rozpadu ugrupowań na prawo od PiS, w nim Kaja Godek została pozycjonowana jako polityk:

¹¹² Z. Dąbrowska, *Godek w aborcyjnym dream teamie*, 23.10.2022, www.rp.pl/komentarze/art37287261-zuzanna-dabrowska-godek-w-aborcyjnym-dream-teamie [dostęp: 17.02.2023].

¹¹³ *Skandaliczny wyrok sądu*, 13.01.2022, <https://gpcodziennie.pl/799807-skandaliczny-wyrok-sadu.html> [dostęp: 17.02.2023].

Jeszcze miesiąc temu na jednym pokładzie znajdowali się niemal wszyscy liderzy formacji prawicowych. Ramię w ramię stali Krzysztof Bosak, Robert Winnicki, Marek Jakubiak, Piotr Liroy-Marzec, Kaja Godek, Grzegorz Braun czy Janusz Korwin-Mikke. Dziś już o jedności nikt nie pamięta¹¹⁴.

Ostatni z tekstów informował o procesie wytoczonym jednej z aktywistek. W tekście napisano:

Proces dotyczy wulgarnych i obraźliwych słów, które w styczniu ub.r. szczecińska aktywistka aborcyjna Monika „Pacyfka” Tichy wypowiedziała przed biurem Prawa i Sprawiedliwości pod adresem Kai Godek. Działaczka aborcyjna krzyczała: „Tak więc pani Godek, ty szmato jedna, co się tak pięknie fotografujesz ze swoim niepełnosprawnym synem, którego pewnie z męzowskiej pensji jesteś w stanie utrzymać. Powiedz, co zrobiłaś dla tysięcy niepełnosprawnych dzieci w Polsce”¹¹⁵.

5.2.3. Wizerunek Justyny Wydrzyńskiej

Postać Justyny Wydrzyńskiej pojawiła się prawie wyłącznie w tekstach opublikowanych w portalu gazeta.pl (32 jednostki dziennikarskie), portal rp.pl poświęcił jej dwa materiały, portal wpolityce.pl jeden. W portalu gazeta.pl opublikowane materiały można podzielić na kilka grup. Pierwsza dotyczy relacjonowania procesu sądowego, który został aktywistce wytoczony w 2022 roku w związku z oskarżeniem o pomoc w przeprowadzeniu aborcji farmakologicznej (do której ostatecznie nie doszło)¹¹⁶. Kolejna grupa tekstów dotyczy wsparcia, które płynęło do aktywistki i jej organizacji Aborcyjny Dream Team zarówno z kraju, np. przez demonstracje

¹¹⁴ *Chaos na prawo od PiS*, 26.06.2019, <https://gpcodziennie.pl/116393-chaosnaprawoodpis.html> [dostęp: 17.02.2023].

¹¹⁵ *Tolerancja à la LGBT*, 15.04.2022, <https://gpcodziennie.pl/803411-tolerancja-a-la-lgbt.html> [dostęp: 17.02.2023].

¹¹⁶ M. Woźniak, *Proces o pomoc w aborcji. Kobieta, która o nią prosiła, i jej mąż unikają sądu*, 14.10.2022, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,29022503,proces-justyny-wydrzynskiej.html> [dostęp: 17.02.2023]; M. Kozłowski, A. Polcyn, *Ruszył proces aktywistki, która przekazała innej kobiecie tabletki poronne. Na sali Ordo Iuris*, 8.04.2022, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,28315423,ruszył-proces-kobiety-ktora-miala-pomoc-w-przerwaniu-ciazy.html> [dostęp: 17.02.2023].

pod sądami, jak i z organizacji spoza Polski, które wspierały polską aktywistkę oraz inne Polki, zwracając uwagę na przepisy prawa odbiegające od standardów obowiązujących w UE¹¹⁷. Trzecia grupa opublikowanych materiałów dziennikarskich dotyczyła problematyki aborcji, sytuacji kobiet w Polsce oraz pomocy, której Polkom udzielają m.in. organizacje pozarządowe spoza Polski¹¹⁸.

W tym kontekście opisano także, z jakimi problemami (m.in. logistycznymi) muszą mierzyć się Polki chcące dokonać terminowania ciąży poza Polską. Wizerunek aktywistki, który naświetlono w kontekście pomocy kobiecie będącej w związku przemocowym, został zatem „wykorzystany” przez portal do nakreślenia sytuacji kobiet w Polsce, ale również wskazania, jakie czynności podejmowane są przez organizacje międzynarodowe, m.in. agendy ONZ, aby wspierać tak aktywistkę, jak i inne Polki w korzystaniu przez nie z prawa do aborcji. Potwierdzono tym samym, że prawo obowiązujące w Polsce odbiega od standardów państwa demokratycznego.

Jak wspomniano wyżej, w portalu rp.pl opublikowano dwa materiały. Jeden dotyczył opisu sytuacji kobiet w Polsce po wyroku TK z 2020 roku, z krótką charakterystyką działalności organizacji Aborcynjny Dream Team i pomocy, którą ten podmiot oferuje Polkom, a także opisem powodu prowadzenia postępowania sądowego

¹¹⁷ A. Polcyn, *Justyna Wydrzyńska może zostać skazana za pomoc w aborcji. Wstawiły się za nią sprawozdawczynie ONZ*, 13.10.2022, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,29018882,justyna-wydrzynska-moze-zostac-skazana-za-pomoc-w-aborcji-wstawily.html> [dostęp: 17.02.2023]; A. Pitoń, „Wolna Justyna, wolne aborcje”. *Protest w Krakowie przeciwko procesowi aktywistki pro-choice*, 8.04.2022, <https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,28314579,wolna-justyna-wolne-aborcje-protest-w-krakowie-przeciwko.html> [dostęp: 17.02.2023]; D. Wantuch, M. Woźniak, *UN and Amnesty International Urge Poland to Drop Charges Against Activist Accused of Aiding Abortion*, 14.07.2022, <https://wyborcza.pl/7,173236,28688421,un-and-amnesty-international-urge-poland-to-drop-charges-against.html> [dostęp: 17.02.2023].

¹¹⁸ D. Wantuch, *Rząd Belgii znów funduje Polkom dostęp do aborcji. Podwoił kwotę*, 30.06.2022, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,182090,28639470,belgia-funduje-polkom-dostep-do-aborcji.html [dostęp: 17.02.2023]; J. Strzałko, *Aborcja w Berlinie lub Londynie? Polki jadą: 12 godzin autobusem, bez znajomości języka, z 10 euro w kieszeni*, 20.09.2021, <https://wyborcza.pl/duzyformat/7,127290,27581720,aborcja-w-berlinie-lub-londynie-polki-jada-12-godzin-autobusem.html> [dostęp: 17.02.2023].

przeciwko aktywistce¹¹⁹. W drugim tekście poinformowano o działaniach, które podjęła prokuratura wobec samej organizacji Aborcyjny Dream Team, sprawdzając jej strony internetowe oraz social media (te uległy zmianie w pierwszej połowie 2022 roku, co zapewne oznacza, że podjęto działania chroniące aktywistki oraz osoby korzystające z jej pomocy – wyj. autorki)¹²⁰.

W portalu wpolityce.pl ukazał się jeden tekst, w którym przyjęto tezę, iż wydany wyrok skazujący dla aktywistki (określono ją mianem proaborcyjnej) będzie testem dla polskiego państwa, czy „naprawdę broni nienarodzonego życia”¹²¹. W samym artykule nie przedstawiono kontekstu sprawy, wspomniano o przemocowym związku, pisząc jednocześnie, że:

ta kobieta była ofiarą przemocy (nie wiadomo, czy to rzeczywiście prawda) [...] [o aktywistce napisano:] W działaniach pani Wydrzyńskiej nie ma nic „spontanicznego”. Należy do organizacji, która od 16 lat pomaga kobietom w przeprowadzaniu aborcji, w większości przypadków nielegalnych. Jej działanie polegające na zabijaniu nienarodzonych jest celowe, wyrachowane i w pełni świadome konsekwencji, jakie powoduje [...] [dodając, że:] Justyna Wydrzyńska ma za sobą lewicowo-liberalny establishment, który robi z niej herosa. Na jej procesie pojawiła się również posłanka z Lewicy Katarzyna Kotuła, opisując proces jako „polityczny”. Kotuła wspierała organizacje aborcyjne zaangażowane w nielegalną działalność. Nie, nie ma nic spontanicznego w postaci Justyny Wydrzyńskiej, ani w jej obronie przed sądem. Próbuje zrobić z siebie ofiarę i manipuluje emocjonalnie. Pewne jest natomiast to, że jest ona osobą od lat zaangażowaną w niszczenie życia nienarodzonego, które w tym kraju chroni Konstytucja i prawo. Ma jasny cel: zabijać 4 dzieci na godzinę, jak czytamy na stronie. Wykorzysta do tego każdą sposobność, nawet 2 milionową zrzutkę, którą do tej pory podzielono 58 tys. razy¹²².

¹¹⁹ *Pierwszy taki proces. Aktywistka stanie przed sądem za pomoc w aborcji*, 7.04.2022, www.rp.pl/prawo-karne/art36031451-pierwszy-taki-proces-aktywistka-stanie-przed-sadem-za-pomoc-w-aborcji [dostęp: 17.02.2023].

¹²⁰ *Prokuratura sprawdza Aborcyjny Dream Team*, 31.03.2022, www.rp.pl/spoleczenstwo/art35991681-prokuratura-sprawdza-aborcyjny-dream-team [dostęp: 17.02.2023].

¹²¹ *Proces przeciwko działaczce proaborcyjnej Justynie Wydrzyńskiej pokaże, czy państwo polskie naprawdę broni życia nienarodzonego*, 12.04.2022, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/594183-aborcjonistki-nic-nas-nie-zatrzyma-co-na-to-polska> [dostęp: 17.02.2023].

¹²² *Ibidem*.

5.2.4. Wizerunek Magdaleny Korzekwy-Kaliszuk

Ostatnia z aktywistek, której wizerunek poddano analizie, to liderka organizacji Proelio, Magdalena Korzekwa-Kaliszuk. Działalności tej aktywistki wszystkie portale poświęciły najmniej uwagi, opublikowano łącznie 12 tekstów dziennikarskich. Spośród nich najwięcej ukazało się w portalu wpolityce.pl – 8. W tekstach publikowanych w tym portalu aktywistka pozycjonowana jest w roli eksperta, prawniczki komentującej stan prawny:

Również prawnik Magdalena Korzekwa-Kaliszuk przypomina, że w sprawie tragedii pani Agnieszki z Częstochowy ciągle nie są ustalone fakty. „Wersje rodziny i szpitala rażąco się różnią. Ale nawet jeśli przyjąć wersję rodziny, to widać, że ta tragedia nie ma kompletnie nic wspólnego z zakazem aborcji” – pisze w mediach społecznościowych. „Prawo w żaden sposób nie zabrania usuwania z organizmu matki martwego dziecka. Indukcja porodu martwego dziecka to nie jest aborcja. Zwłoka dwóch dni w indukcji porodu martwych dzieci byłaby czymś absolutnie karygodnym; – śmierć jednego z bliźniaków w 1 trymestrze jest zjawiskiem znanym w medycynie. Często, i to także w krajach z aborcją dostępną na życzenie, wcale nie usuwa się zmarłego dziecka, ale pozwala się na jego wchłonięcie przez organizm matki i bliźniaka. Każdą sytuację należy rozpatrywać indywidualnie. Artykuły poświęcone tragedii w Częstochowie kompletnie to przemilczają” – czytamy. „Ratowanie matki byłoby możliwe nawet przy całkowitym zakazie aborcji. Niemniej przesłanka mówiąca o możliwości aborcji w przypadku zagrożenia życia i zdrowia matki dalej obowiązuje także mocą ustawy aborcyjnej; – wyrok Trybunału dotyczył przypadków ciąży z dziećmi z podejrzeniem wad rozwojowych. Tutaj mieliśmy jedno dziecko martwe a drugie zdrowe. To kompletnie odmienna sytuacja, której wyrok TK w żaden sposób nie dotyczy” – napisała prawnik¹²³.

Także aktywność sieciowa liderki fundacji Grupa Proelio była wykorzystywana do kreowania tekstów dziennikarskich. Napisano w jednym z nich:

Podobną uwagę w sieci zamieściła Magdalena Korzekwa-Kaliszuk. „Dziecko nie żyje, u matki podejrzenie sepsy, rośnie gorączka. Zamiast

¹²³ *Tragedia w Częstochowie. Zmarła 37-latka w ciąży bliźniaczej. Znow padają oskarżenia: „Ofiara zakazu aborcji”. Szpital wydał oświadczenie, 27.01.2022, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/583343-smierc-37-latki-w-ciazy-blizniaczej-znow-padaja-oskarzenia> [dostęp: 17.02.2023].*

operować każą czekać do rana na lekarza prowadzącego. Tragiczna śmierć kobiety w Świdnicy nie ma nic wspólnego z zakazem aborcji, ale kto by się przejmował, jak można ją wykorzystać do aborcyjnej propagandy” – napisała Magdalena Korzekwa-Kaliszuk¹²⁴.

Podobnego zabiegu dokonano w innym artykule wpolityce.pl, gdzie przytoczono wpis z „Gazety Wyborczej” w serwisie Twitter skomentowany przez Korzekwę-Kaliszuk:

Kampania z płodami, która zalała polskie miasta, kosztowała grube miliony. Można by za nie wyżywić tysiące głodnych dzieci #wyborcza [...] [został skomentowany przez aktywistkę słowami:] „Część billboardów wykupiono u firmy należącej do Państwa grupy – AMS. Nic straconego, czekamy na przeznaczenie tych środków na głodne dzieci”¹²⁵.

Co ważne, Korzekwa-Kaliszuk nie jest pozycjonowana jako aktywistka ruchów pro-life, nie wskazuje się jej działalności w ramach prowadzonej przez nią fundacji, a w materiałach dziennikarskich jest traktowana jako jedna z osób, której głos jest istotny w konstruowaniu tekstów na podstawie wpisów internautów w sieci. Pojawia się także jako ekspertka, prawniczka wypowiadająca się na tematy związane m.in. z aborcją.

W portalu gazeta.pl w badanym okresie ukazały się cztery teksty. Jeden z nich pozycjonował aktywistkę jako obrończynię wyroku TK w kontekście formułowanych zarzutów, traktując wyrok jako powód śmierci kobiet, u których nie wykonano w porę terminowania ciąży. Wywiad w telewizji Trwam, którego udzieliła liderka fundacji Grupa Proelio, stał się płaszczyzną do analizy wypowiedzi aktywistki na łamach lokalnego wydania GW¹²⁶. W kolejnym tekście, mającym

¹²⁴ Ziembiewicz punktuje działania lewicy: „Hieny usiłują coś ugrać na przypisaniu odpowiedzialności za śmierć politycznym przeciwnikom, 6.11.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/572977-ziembiewicz-punktuje-dzialania-lewicyhieny-graja-smiercia> [dostęp: 17.02.2023].

¹²⁵ Himalaje hipokryzji. „GW” atakuje plakaty, na których miliony zarabia jej wydawca Agora. Internauci: Przekażą pieniądze na dzieci?, 14.03.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/543010-hipokryzja-gw-atakuje-plakaty-na-ktorych-zarabia-agora> [dostęp: 17.02.2023].

¹²⁶ G. Giedrys, TV Trwam. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego nie ma nic wspólnego ze śmiercią 30-letniej kobiety, 5.11.2021, <https://torun.wyborcza.pl/torun/7,48723,27770294,tv-trwam-wyrok-trybunalu-konstytucyjnego-nie-ma-nic-wspolnego.html> [dostęp: 17.02.2023].

charakter felietonu, używając wobec liderki fundacji Grupa Proelio określenia „działaczka anti-choice”, jego autorka wskazała na to, że co prawda Korzekwa-Kaliszuck jest przeciwko osadzaniu w więzieniach kobiet, które dokonały aborcji, ale za tym, aby w jakiejś formie takie kobiety karać¹²⁷. Kolejne teksty dotyczyły działalności prowadzonej przez fundację oraz wypowiedzi jej liderki, które traktowały o politycznym wykorzystaniu śmierci kobiety w Pszczynie przez polityków opozycji.

Podsumowanie

Przeanalizowano medialne wizerunki czterech aktywistek reprezentujących odmienne ideologie spolaryzowane wobec siebie (pro-choice *versus* pro-life) w czterech portalach internetowych pozycjonujących się od prawicowych i konserwatywnych przez centrowe do centrowo-lewicowych. W procesie badawczym uwzględniono opisane wcześniej zjawiska związane z kreowaniem wizerunku medialnego, jak proces nazywania, stereotypy oraz stronniczość medialną.

Wizerunek Marty Lempart jest niejednoznaczny i zależy od medium, które przekazuje informacje poświęcone aktywistce. Wykorzystywany (najbardziej w porównaniu do pozostałych aktywistek) jest proces nazywania, który odpowiada orientacji każdego z tytułów. Portal gazeta.pl formułował wobec aktywistki określenia pozytywne lub neutralne: „aktywistka”, „liderka” czy „superbohaterka”; portal rp.pl pozycjonujący się jako konserwatywno-liberalny używał określeń: „wulgarna i awanturnicza”; „rzucająca obelgami na prawo i lewo”; „oderwana od problemów zwykłych ludzi”; „jest niewidoczna, nie ma jej i zostawiła dziewczyny”; „jej celem nie jest protestowanie, ale ściąganie uwagi mediów na siebie”, zaś prawicowy portal wpolityce.pl Martę Lempart definiował jako: „wulgarna”, „agresywna”, „męczenniczka”, „feministka”, „dżihadystka” czy „bezwstydna”. Proces nazywania wynikał tak ze zjawiska stronniczości mediów, jak

¹²⁷ M. Keler, *Działaczka anti-choice chce kar dla kobiet. Bo aborcja to „nie tylko zabójstwo, ale i naruszenie godności kobiety*, 5.02.2021, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,100865,26760715,dzialaczka-anti-choice-chce-kar-dla-kobiet-bo-aborcja-to-nie.html [dostęp: 17.02.2023].

i postrzegania aktywistki jako kobiety, która zgodnie z pozycjonowaniem się każdego z tytułów powinna spełniać określone funkcje i promować określone zachowania.

Kobieta zaangażowana, samodzielna, bezkompromisowo kierująca ruchem społecznym, głoszącym hasła w stylu „to jest wojna”, jest określana pozytywnie, tłumaczy się używany przez nią język, który także wyklucza określone grupy społeczne, jako zjawisko towarzyszące protestom i wytworzonemu klimatowi, co uzasadnia również używanie wulgaryzmów. Portale o proweniencji konserwatywnej i prawicowej ten element oceniają zdecydowanie negatywnie jako nieodpowiadający stereotypowi kobiety, która nie powinna być agresywna, ale traktować otoczenie ze zrozumieniem, życzliwością, wrażliwością i empatią. Najistotniej jednak w kreowaniu wizerunku Marty Lempart odbija się zjawisko stronniczości mediów, które w przypadku portali konserwatywnych i prawicowych prowadzi do powstania zjawiska negatywizmu – wszystkie działania Marty Lempart były prezentowane w negatywnym świetle (portale wpolityce.pl i gpco dziennie.pl) albo część z nich miała wymiar negatywny, a część neutralnego prezentowania faktów (rp.pl).

Stronniczość medialna, która jest zauważalna we wszystkich portalach, dotyczyła selekcji na poziomie instytucji społecznych, czyli wynikała z pozycjonowania każdego z portali wśród innych podmiotów publicznych, jak władza, grupy interesu czy reklamodawcy, uwzględniając różne istniejące powiązania pomiędzy nimi. W przypadku portalu wpolityce.pl ten poziom stronniczości, prowadzący do negatywizmu i stronniczej selekcji informacji, był rozwinęty najmocniej, co wynikało z tego, że Marta Lempart i jej negatywny wizerunek kreowany w portalu był jednocześnie wykorzystywany jako element budowania negatywnego wizerunku głównej partii opozycyjnej (PO) i jej lidera Donalda Tuska, wskazując na różne powiązania pomiędzy politykami partii opozycyjnej i ruchu OSK.

Należy zauważyć, że wizerunek drugiej z aktywistek, Kai Godek, jest zbudowany na zasadzie pozornego symetryzmu. Najwięcej tekstów poświęconych tej aktywistce, reprezentującej odmienny od ruchu kierowanego przez Martę Lempart – nurt pro-life, ukazało się w centrowo-lewicowym portalu gazeta.pl. Tam też proces nazywania Godek był najsilniej zogniskowany, pojawiły się określenia: „smutna

pani”, „zaciekła i zgorzkniała”, „karmi się niszczeniem jakości życia”; „popularność buduje na niecnym szczuciu na osoby niebinarne i nieheteronormatywne”; „swoją pogardę skierowała przeciw kobietom domagającym się prawa do legalnej aborcji”; „jest wykonawcą celów obecnej władzy i niewiele ją obchodzi społeczna wrażliwość i otwartość na osoby różne od niej”; „jej projekty wynikają z nienawiści oraz wykluczania części społeczeństwa”.

W portalu wpolityce.pl proces nazywania powiązано ze stygmatyzowaniem Kai Godek przez polityków, głównie PO, którzy wypowiadali się o niej w sposób negatywny. To, że symetryzm ma charakter pozorny, wynika z tego, że co prawda portal gazeta.pl, pozycjonujący się w opozycji do prawicowego portalu wpolityce.pl w negatywny sposób nazywa liderkę ruchu pro-life, to czyni to zasadniczo w odmienny sposób – wykorzystuje wypowiedzi samej Godek, które dla czytelników portalu są oczywiście negatywne i stygmatyzujące w swojej treści (np. „Wiemy, kto stoi za billboardami. To fundacja znana ze szczucia na osoby LGBTQ”¹²⁸ czy „Z jej wypowiedzi wynikało, że osoby homoseksualne są zboczone, a homoseksualizm bardzo często idzie w parze z pedofilią. W ostatniej wypowiedzi idzie dalej: geje chcą adoptować dzieci by je gwałcić”¹²⁹).

Innym potwierdzeniem pozornego symetryzmu jest to, że oceny samej aktywistki, o ile pochodzą od dziennikarzy, są stosowane raczej w felietonach i komentarzach, czyli w tych gatunkach dziennikarskich, które w swojej istocie przejawiają charakter osobistych opinii wyrażających punkt widzenia ich autora. Zasada pozornego symetryzmu była widoczna także w kontekście prezentowania spraw sądowych, które zostały wytoczone każdej z aktywistek. Marcie Lempart procesy wytaczało państwo przez swoje instytucje (policja, prokuratura), co oznacza, że aktywistka łamała prawo. W przypadku Kai Godek procesy wytaczały jej osoby niezgadające się z narracją aktywistki, co oznacza, że liderka ruchu pro-life przez swoją działalność stawiała się „ofiara” tak wolności wypowiedzi, jak i wyrażania niewygodnych faktów. W przypadku kreowania wizerunku Kai Godek, zarówno w portalu gazeta.pl, jak i rp.pl, również wykorzystano zasadę negatywizmu. Wszystkie teksty, których

¹²⁸ P. Kozłowski, *Fundacja Kai Godek...*, op. cit.

¹²⁹ *Kaja Godek nazwała osoby LGBT „zboczonymi”...*, op. cit.

bohaterką była Godek lub przedmiotem analizy była jej działalność, miały jednoznacznie wydźwięk negatywny.

Wizerunek Justyny Wydrzyńskiej był analizowany prawie wyłącznie w kontekście wytoczonego jej procesu (który przegrała w marcu 2023 roku i została przez sąd I instancji skazana) o pomoc w przeprowadzeniu aborcji farmakologicznej. Portale prawicowe oraz konserwatywno-liberalny portal rp.pl nie poświęciły aktywistce istotnej uwagi, pozycjonując jej sprawę jako test dla państwa prawa lub referując neutralnie samą istotę procesu (rp.pl). W portalu gazeta.pl ukazało się najwięcej tekstów, tak referujących przebieg procesu, jak i nawiązujących do prezentowania sytuacji kobiet w Polsce w związku z podjęciem wyroku TK w 2020 roku czy wreszcie referowania poparcia, które płynęło do aktywistki z różnych środowisk, także międzynarodowych.

Wizerunek Magdaleny Kaliszuk-Korzekwy był prezentowany najrzadziej, dobór tematów był zależny od portalu, co potwierdza, że także w przypadku tej aktywistki stosowana była zasada stronniczości oraz negatywizmu (w przypadku tekstów opublikowanych przez portal gazeta.pl).

Reasumując powyższe rozważania, wizerunek każdej z liderek ruchów społecznych (i organizacji) podlegał w jakimś stopniu procesom negatywizmu (głównie przez nazywanie i ironizowanie) oraz stronniczości medialnej wynikającej z społecznego usytuowania portalu. Marta Lempart, Kaja Godek i Justyna Wydrzyńska zyskały wizerunki skutecznych aktywistek, łamiących stereotypy łagodnych, uległych i dążących do kompromisu kobiet. Wizerunek każdej z liderek był budowany przez portal internetowy z przeznaczeniem dla jego odbiorców, zorientowanych na określone wartości. Podkreślano te cechy wizerunku aktywistek, które pozycjonowały się w odpowiednim kontekście do pozostałych treści publikowanych w danym portalu. Wykreowane obrazy aktywistek zostały zatem silnie spolaryzowane. Każda z trzech wymienionych wyżej łamała stereotyp kobiety, który funkcjonuje w dominującej kulturze w Polsce (kobieta powinna być łagodna, empatyczna, dążyć do kompromisu i unikać konfrontacji). Istotnym elementem budowania wyobrażenia było używanie przez aktywistki języka wypowiedzi publicznych. Wbrew pozorom dosadnym wypowiedziom Lempart

(do najbardziej dobitnych należy wulgaryzm „wypierdalać”) można przeciwstawić ostry, w sensie treści słów, język Kai Godek. Co prawda pozbawiony wulgaryzmów, ale odpowiadający mowie nienawiści. Choć każda z tych trzech aktywistek łamała standardy dyskursu publicznego, robiła to w odmienny sposób – Lempart wulgaryzmami, Godek językiem nienawiści, zaś Wydrzyńska prezentując w argumentacji emocje, czyli wściekłość kobiet, którym od lat odbierane są prawa, zaś państwo próbuje ingerować i regulować kwestie prywatne, związane z rozrodczością.

Nadto każdej z trzech aktywistek przypisywano rolę aktora politycznego, istotnego dla identyfikowania wartości pozwalających na określanie celów politycznych przez istniejące ugrupowania polityczne. Analiza treści materiałów dziennikarskich dość jednoznacznie wskazuje, że aktywistki (Lempart, Wydrzyńska i Godek) identyfikowały określone światopoglądy, wyręczając samych polityków unikających od 1993 roku podejmowania debat w temacie praw kobiet generalnie, a prawa do aborcji w szczególności. Wizerunek ostatniej z aktywistek – Magdaleny Korzekwy-Kaliszuk – jest nieostry. Liczba artykułów co do liderki fundacji Grupa Proelio była nieliczna (łącznie tylko 12), trudno zatem na takiej podstawie wyciągać wnioski. Z pewnością działania w przestrzeni publicznej podejmowane przez Korzekwę-Kaliszuk nie były tak spektakularne jak Kai Godek, stąd też to Godek stała się ikoną ruchu pro-life i aktywistką jednoznacznie kojarzoną z tymi wartościami. Z drugiej strony umiarkowany język, jakim posługiwała się Korzekwa-Kaliszuk, pozycjonował ją w nurcie bardziej wyważonych dyskursów, co skrzętnie wykorzystał portal wpolityce.pl, czyniąc z niej eksperta oraz osobę, której wypowiedzi lokowano w tekstach budowanych na podstawie opinii i komentarzy internautów. Spoglądając na taki wizerunek Korzekwy-Kaliszuk, można go wpisać w stereotypowy obraz kobiety, która działa w sposób wyważony, nie łamie przyjętych standardów dyskursu, wpisuje się w nurt pojednania i szukania kompromisu, ale także nie zyskuje wyraźnego i jednoznacznego wizerunku medialnego. A tylko ten zapewnia obecność w mediach, narzucanie tematów dyskursów publicznych oraz wpływ, także polityczny, gwarantujący odbiór społeczny aktywistki jako aktora politycznego.

5.3. Krytyczna Analiza Dyskursu (*Critical Discourse Analysis*) – kontekst społeczno-polityczny wizerunków aktywistek

Jak wspomniano w rozdziale metodologicznym (jego części dotyczącej metod badawczych), w analizach semantycznej oraz socjologicznej i medioznawczej wykorzystano Krytyczną Analizę Dyskursu (*Critical Discourse Analysis*). Przyjmując, że dyskurs obejmuje złożone uwarunkowania kontekstowe i stanowi rodzaj działania społecznego, analiza krytyczna dyskursów nie odwołuje się do abstrakcyjnych czy pozbawionych kontekstu teorii życia społecznego. Powyższa analiza wizerunków wytworzonych medialnie przez konkretne tytuły potwierdziła, że wykorzystano dynamikę społeczną i polityczną w celu wyjaśniania rozwoju zgodnego ze zmieniającymi się uwarunkowaniami, również silnie podkreślając wpływ bieżącego kontekstu w relacji do analizowanych przedmiotów badania, fenomenu władzy i podmiotowości jako wytwarzanej i stosowanej praktyki dyskursywnej.

Norman L. Fairclough i Ruth Wodak podkreślają, że u podstaw krytycznej analizy dyskursu jest to, że dyskursy przedstawiają określone wartości, które są powiązane z władzą i pełnią określone role ideologiczne, które następnie generują działania społeczne, wykazując potencjał do zmiany¹³⁰. Aleksandra Grzymała-Kazłowska zauważa, iż społeczeństwo zdominowane przez praktyki komunikacyjne jest przekonane, że rzeczywistość jest konstruowana w procesach komunikacji¹³¹. Autorka zaznacza równocześnie, iż krytyczna analiza dyskursu to faktycznie analiza praktyk społecznych i działalności politycznej, która nastawiona jest na zmianę. Foucault, badający zależność wiedzy i władzy w dyskursie przyjął założenie, że

wiedza jako taka nie ma kumulatywnego charakteru, neguje samą ideę postępu w pozytywistycznym znaczeniu. Z tego punktu widzenia określone systemy myślowe stanowią manifestacje pewnego sposobu

¹³⁰ N.L. Fairclough, R. Wodak, *Critical discourse analysis*, [w:] T.A. van Dijk (ed.), *Discourse as social interaction: Discourse studies: A multidisciplinary introduction*, vol. 2, London: Sage, 1997, 258 i nast.

¹³¹ A. Grzymała-Kazłowska, *Socjologicznie zorientowana analiza dyskursu na tle współczesnych badań nad dyskursem*, „Kultura i Społeczeństwo” 2004, 48(1), 13.

interpretacji rzeczywistości bez uzurpowania sobie prawa do bycia tą jedyną prawomocną¹³².

Luiza Nowakowska, interpretując rozumienie krytycznej analizy dyskursu przez Foucault, wskazuje:

badając określony problem, zwraca się szczególną uwagę na niejawne mechanizmy władzy i manipulacji, które przejawiają się na różne sposoby w publicznym dyskursie. Metoda ta stawia sobie zatem za cel odkrycie powiązań między sposobem konstruowania dyskursu a stosunkami panującymi w społeczeństwie¹³³.

Foucault nie zaproponował konkretnej metody badawczej, którą należałoby wykorzystać do prowadzenia krytycznej analizy dyskursu, to czynili kolejni, w tym Fairclough. Wersja krytycznej analizy dyskursu, która została zaproponowana przez Fairclough, dotyczy opracowania modelu badawczego w celu poszukiwania niejawnych struktur władzy¹³⁴. Fairclough zaproponował trójetapowe badania polegające na: ustalaniu znaczeń słów używanych w tekście i wydźwięku tekstu (pozytywny, negatywny lub neutralny), wykorzystywaniu metafor, dalej interpretowanie tekstu w interakcji z dyskursem kreowanym poprzez treści (instytucjonalne relacje; kompetencje i interesy odbiorców; elementy przemilczane itd). W ostatnim etapie ustalanie odpowiedzi na pytanie „dlaczego” przez wyjaśnianie i prezentowanie angażowania tekstu w nieujawnione struktury władzy, które również w sposób nieświadomy są reprodukowane w wypowiedziach. Ustalenie kontekstu, który stanowi istotną regułę analizy, pozwala na wskazanie tendencyjności (stronniczości), celowości działań, wikłania treści w określone konteksty, jak tradycje, religie czy ideologie. Zdaniem Fairclough Krytyczna Analiza Dyskursu pozwala na proces delegitymizacji ukrytych praktyk dyskursywnych, które mogą prowadzić do przemocy czy replikowania nierówności w różnych jej formach.

¹³² L. Nowakowska, *Refleksje nad ciężką i porodem. Perspektywa krytycznej analizy dyskursu*, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja” 2014, 1(5), 10.

¹³³ *Ibidem*.

¹³⁴ N. Fairclough, *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*, New York: Taylor & Francis, 2018.

Wykorzystując Krytyczną Analizę Dyskursu do ustalenia kontekstów społecznych i politycznych wytworzonych przez portale o zróżnicowanej prowienienności społeczno-politycznej, należy podkreślić, że każdy z portali w odmienny sposób zbudował kontekst społeczno-polityczny wokół poszczególnych liderek. Pierwszym z istotnych elementów kontekstu jest widzialność, a tym samym dostrzegalna ważność (albo zagrożenie) wynikające z działań i aktów komunikowania liderek. Ich obecność liczona liczbą publikacji wskazuje w istocie na widzialność wyłącznie dwóch liderek – Goddek i Lempart, które uzyskały istotną medialność.

Jak pisze Małgorzata Molenda-Zdziech, bycie medialnym to wartość, którą można analizować w kategoriach społecznych, politycznych i ekonomicznych¹³⁵. Z punktu widzenia tematyki zrealizowanej analizy to wartość społeczna i polityczna wydają się mieć tutaj znaczenie kluczowe. Obie wartości bycia medialnym oznaczają obecność liderek w przestrzeni mediów jako aktywistek, ale i aktorek politycznych. Ich akty komunikacyjne wywoływały zwiększanie zainteresowania polityką, prowadząc także do weryfikacji słów i działań polityków oraz innych aktywistów. Taki efekt widoczności medialnej skutkuje poszerzeniem pól debaty publicznej, a nadto, jak pisze Molenda-Zdziech, do nawiązania relacji symbiotycznych opartych na wspólnocie interesów¹³⁶. Widzialność wynikająca z liczby publikacji ujawniła, że dyskurs toczy się pomiędzy dwoma spolaryzowanymi grupami, tj. zwolennikami ideologii pro-life i pro-choice, zaś każda z tych ideologii jest wykorzystywana w systemie normatywnym kształtującym prawo do aborcji, czyniąc z niego jednocześnie przedmiot ideologizacji dyskursu (wartości religijne *versus* prawo jednostki do decydowania o swoim życiu).

Według Foucault jedną z metod stosowanych w dyskursach jest wykluczanie i stosowanie opozycji werbalnych wskazujących na orientację zdrową, prawidłową, „normalną” (socjologicznie ujmowaną w kategorię grupy własnej „my”) oraz chorą, zaburzoną i w konsekwencji „nienormalną” lub patologiczną (definiowaną

¹³⁵ M. Molenda-Zdziech, *Czas celebrytów. Mediatyzacja życia publicznego*, Warszawa: Difin, 2013, 91 i nast.

¹³⁶ *Ibidem*, 102.

jako grupa obca „oni”)¹³⁷. Podział i zarazem odrzucenie jest zauważalne w retoryce dosłownej lub opisowej, którą stosowały portale w procesie kreowania wizerunków medialnych konkretnych aktywistek (proces opisano wyżej, wskazując m.in. na pojęcia, jakimi w portalach określano aktywistki). Zarówno wykluczanie, jak i stosowanie opozycji werbalnych to forma narzucania kontekstu, według którego należy rozumieć, interpretować i przyjmować treści oferowane przez konkretne portale. Foucault, jak twierdzi Nowakowska, wskazał, iż pojęcie „kobieta”, wedle modelu opozycji werbalnej stanowi „odstępstwo od męskiej normalności”¹³⁸. Nowakowska zwraca uwagę,

że medyczne zainteresowanie ciałem kobiety wynikało właśnie z dostrzeżenia jej biologicznej odrębności oraz zdefiniowania tej różnicy jako odstępstwa od męskiej „normalności”. Mechanizm, który Foucault nazywa „podziałem i odrzuceniem”, doprowadził do upowszechnienia wizji ciała kobiety jako metafory niestabilności, impulsywności, potencjalnego zagrożenia, czegoś, co wymagało specjalnego traktowania oraz stałej kontroli¹³⁹.

I jak dalej pisze Nowakowska:

medycyna, działająca w relacji z władzą i ją reprezentująca, wkroczyła w życie codzienne kobiet, legitymizując jednocześnie ówczesny porządek społeczny. Rozwój dyskursu medycznego należałoby zatem odczytywać nie tylko jako walkę o uznanie pewnej interpretacji rzeczywistości, ale także walkę płci, w której „(...) regulacja kobiecej mocy reprodukcyjnej, (...) prawna i technologiczna kontrola mężczyzn nad antykoncepcją, płodnością, aborcją i położnictwem, ginekologią oraz eksperymenty nad zapłodnieniem pozamacicznym (...)” utrwalają hierarchię społeczną opartą na płciowym podziale ról¹⁴⁰.

Podobnie Jan Domaradzki, posiłkując się teorią Foucault¹⁴¹, podkreśla zmiany zachodzące w dominującym dyskursie o zdrowiu

¹³⁷ M. Foucault, *Narodziny kliniki*, tłum. P. Pieniążek, Warszawa: Wydawnictwo KR, 1999.

¹³⁸ L. Nowakowska, *Refleksje nad ciążą i porodem...*, *op. cit.*, 10.

¹³⁹ *Ibidem*.

¹⁴⁰ *Ibidem*, 12.

¹⁴¹ M. Foucault, *Narodziny kliniki*, *op. cit.*

i chorobie¹⁴². Domaradzki twierdzi, iż: „interpretacje naukowe wyparły te oparte na wierzeniach religijnych, a sama religia traci zdolność do wyjaśniania, legitymizacji i kontroli świata”¹⁴³. Dominujący dyskurs, zdaniem Domaradzkiego, toczy się wokół medycyny, która „definiuje, normalizuje, dyscyplinuje, ujarzmia, ujednolica i reguluje”¹⁴⁴ i w ślad za Foucault¹⁴⁵ dostrzega powiązanie medycyny z polityką, gdzie ta pierwsza wpisuje się w mechanizmy działania państwa, stając się podstawą polityki (biopolityki). Efektem przyjęcia medycyny jako elementu polityki państwa jest uznanie choroby za kwestię publiczną, zdrowia za obowiązek polityczny, a biowładza dotyczy już nie tylko poszczególnych jednostek, lecz populacji¹⁴⁶. Odmienne, bo z perspektywy prawnej, Przemysław Tacik poddaje analizie orzeczenie TK, zwracając jednak uwagę także na aspekt władzy¹⁴⁷. Perspektywa krytycznej teorii prawa ujawniła przesunięcie znaczeniowe, za którego sprawą TK zabsolutyzował pojęcie „życia” w sensie czysto biologicznym. Tacik pisze:

orzeczenie K 1/20 zaliczyć trzeba do radykalnego biopolitycznego konstytucjonalizmu. Sama treść jego uzasadnienia jest już tylko konsekwencją uprzedniego rozstrzygnięcia, polegającego na absolutyzacji pojęcia „życia” poprzez sprowadzenie go do czystego zoe. W takim ujęciu jego treść zostaje radykalnie zubożona o wszystkie elementy, które objęte są w ramach ochrony praw człowieka pojęciem „życia prywatnego”. W rozumieniu polskiego TK życie jest biologiczną egzystencją, która w identyczny sposób przysługuje kilkudniowemu zarodkowi i dorosłej kobiecie. „Życie” sprowadza się do ochrony udzielonej na podstawie art. 38. W tak ukształtowanym polu mechanizmy prawa antydyskryminacyjnego oraz klauzula proporcjonalności z art. 31 ust. 3

¹⁴² J. Domaradzki, *Polityka płci: „Słaba Płeć”*. Medycyna i kontrola społeczna, „Nowiny Lekarskie” 2010, 79(6), 464.

¹⁴³ *Ibidem*.

¹⁴⁴ *Ibidem*.

¹⁴⁵ Zob. M. Foucault, *Trzeba bronić społeczeństwa*. Wykłady w Collège de France, tłum. M. Kowalska, Warszawa: Fundacja Aletheia, 1998.

¹⁴⁶ J. Domaradzki, *Polityka płci...*, op. cit., 2010, 465.

¹⁴⁷ P. Tacik *Konstytucjonalizm jako narzędzie biopolityki: krytyczna analiza orzeczenia TK K 1/20 w perspektywie EKPC*, [w:] M. Grzyb, K. Sękowska-Kozłowska (red.), *Kobieta – ciąża – zarodek – dziecko: prawne aspekty przerwania ciąży*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2023.

Konstytucji funkcjonują już tylko jako wspomnienie tego uniwersalnego zrównania¹⁴⁸.

Choć autor koncentruje się na analizie prawno-konstytucyjnej, wyraźnie podkreśla znaczenie biopolityki jako instrumentu władzy, używanego przez wprowadzanie systemowych zmian prawnych.

Istotnym kryterium prowadzenia dyskursu było odwoływanie się do symboli i wartości rozumianych jako konstrukty społeczne i kulturowe. Zestawienie dwóch dominujących wartości (prawa do życia *versus* prawa do wolności wyboru) wyznaczyło ramy dyskursu wokół określonych ideologii (warunkowanych religijnie oraz odwołujących się do praw człowieka), tworząc z nich w istocie przestrzeń do prowadzenia wyłącznie spolaryzowanego dyskursu na temat władzy, która dla zwolenników ideologii pro-life oznacza władzę nad ciałem kobiety, a także wskazanie mężczyzn jako strażników rozrodczości, którzy winni kontrolować kobiety, aby zapobiegać aborcji. Dyskurs publiczny został zatem skonstruowany w kontekście politycznej rywalizacji dwóch konstruktów zbudowanych wokół wartości, z których jeden dotyczył stereotypowego postrzegania kobiet jako przedstawicielek populacji, wobec której zastosowano biopolitykę, ograniczając ich prawa w społeczeństwie. Alternatywny konstrukt, to przełamanie ideologiczno-stereotypowego postrzegania roli kobiet w społeczeństwie i nadania im prawa do samodecydowania o własnej rozrodczości. Przyjęcie tego drugiego konstruktu w istotnym stopniu redefiniuje pozycję społeczno-kulturową kobiet, znosząc patriarchalne mechanizmy ograniczania ich praw i funkcjonującej kontroli mężczyzn.

W toku krytycznej analizy dyskursu potwierdzono, że wizerunek kobiet aktywistek ulega zmianie. Ta jest widoczna zarówno jak chodzi o masowość wyrażanego sprzeciwu (wspartą przez mężczyzn dostrzegających systemowe nierówności kobiet), dobór form protestu oraz głoszonych przy ich okazji treści, jak i używanego języka wypowiedzi publicznych. Badania wykazały jednoznacznie, że dla kontrpubliczności każdy z ujawnionych obszarów był nieakceptowany w przestrzeni dyskursu publicznego. Jednak dostrzeżona i opisana zmiana powoduje, że aktywistki stając się widzialne medialnie, są

¹⁴⁸ *Ibidem*.

zarazem dostrzegane przez partie polityczne zmuszone do korygowania oferowanych polityk, co może przyczyniać się do przełamywania zdefiniowanej przez Foucault nierówności płci.

Nierówności stanowią we współczesnych społeczeństwach jeden z elementów erozji demokracji. Jak twierdzi Andreas Paloumpis i pozostali badacze¹⁴⁹ istnieją cztery prekursory demokratycznej erozji: partie ekstremistyczne/populistyczne; zwiększenie kontroli społeczeństwa obywatelskiego; stronniczość mediów oraz przemoc/znęcanie się ze strony państwa. Ustalenie w Polsce jednego z najbardziej restrykcyjnych systemów kontroli urodzeń w UE, przy jednoczesnych pozostałych działaniach, jak powszechna narracja populistyczna i stronniczość medialna, a także forma przemocy państwa wobec jego obywateli, którą jest wynikająca z regulacji prawnych i działań faktycznych kontrola rozrodczości, dowodzą istotnego deficytu demokracji.

¹⁴⁹ A. Paloumpis, A. Satterwhite, A. Paulson, A. Talero, B. Thompson, C. Ryncarz, *Identifying Trends in Democratic Erosion*, The Bush School of Government & Public Service at Texas A&M University, 2019, www.democratic-erosion.com/wp-content/uploads/2019/10/Democratic-Erosion-Capstone-Report_5.8.19.pdf.

Co dalej z buntem kobiet – próba podsumowania

Analiza protestów określanych mianem buntu kobiet, które prze-
toczyły się przez Polskę w 2016 roku, a następnie na przełomie lat
2020 i 2021, ujawnia rosnącą potrzebę modernizacji społeczno-
-kulturowej, ale jednocześnie wykazując wzrost potencjału do jej
przeprowadzenia. Niezadowolenie społeczne wyrażone przez ko-
biety, które już doprowadziło do kilku istotnych zmian tak w per-
spektywie społecznej, jak i politycznej, jest utrzymywane przez
działania badanych podmiotów w przestrzeni wirtualnej. Perspek-
tywa komunikowania wirtualnego kolejny raz okazała się nie tylko
podstawową płaszczyzną organizowania i prowadzenia dyskursów
towarzyszących protestom, ale także stała się miejscem utrzyma-
nia i kontynuacji zmiany społeczno-kulturowej. Podmioty, które
powstały i zaktywizowały się w związku z faktycznym ogranicza-
niem praw kobiet w Polsce, kontynuują procesy komunikowania
zapośredniczonego, wykorzystując media społecznościowe i za ich
pośrednictwem prowadząc edukację inkluzywną, wprowadzając
nowe tematy oraz formułując problemy w dyskursie społecznym.

Bunt kobiet silnie spolaryzował aktywistki, osadzając je jako zwo-
lenniczki ideologii pro-life albo pro-choice. To zjawisko polaryzacji,
obecne w narracjach kreowanych w komunikowaniu hybrydowym
podczas protestów (w przestrzeni realnej i wirtualnej jednocześnie),
po zakończeniu fazy buntu w części kanałów (zwolenników ideolo-
gii pro-choice) przekształciło się w komunikowanie, którego celem
jest przede wszystkim pozytywistyczne podejście do działalności

organizacji, tj. edukowanie, obalanie mitów i stereotypów, tworzenie przestrzeni inkluzywnych i kształtowanie zmiany społeczno-kulturowej, która ma skutkować wprowadzeniem w Polsce standardów europejskich w przestrzeganiu praw kobiet i mniejszości seksualnych. Co ważne, część podmiotów aktywnych w mediach społecznościowych, a zaktywizowanych w związku z buntem kobiet, dostrzegło także jako istotną potrzebę budowania i wspierania zjawiska solidarności pomiędzy kobietami; dotąd mimo wyraźnego deficytu więzi opartych na siostrzeństwie, wsparciu, empatii i zrozumieniu nie były prowadzone działania komunikacyjne, które w istotnym stopniu wspierałyby solidarność jako wartość w kreowanych relacjach.

Przyjęta w metodologii hipoteza została potwierdzona. Media społecznościowe są kanałem komunikowania horyzontalnego, który umożliwia kształtowanie tożsamości indywidualnej i kolektywnej, tak w kontekście społecznym i kulturowym, jak i politycznym. Ich wykorzystanie we współczesnym społeczeństwie informacyjnym umożliwia efektywne przeprowadzanie zmian społeczno-kulturowych. Dzieje się to przez procesy edukacji, uświadamiania, transferu wartości i idei, co prowadzi do identyfikacji tożsamości indywidualnej użytkowników oraz kreuje tożsamość kolektywną. Po zakończeniu protestów utworzone przez część podmiotów serwisy społecznościowe nadal budują przestrzeń wyłącznie komunikowania oddziałującego na polaryzowanie postaw i opinii społecznych. Przykładem jest Fundacja Życie i Rodzina, której komunikowanie zapośredniczone przez media społecznościowe koncentruje się na promowaniu wykluczenia i stygmatyzuje różne grupy społeczne, wykorzystując w tym także mowę nienawiści. Przykładem jest również Ogólnopolski Strajk Kobiet, który co prawda nie prowadzi komunikowania o charakterze ideologicznym, ale jako ruch społeczny utrzymuje poziom zaangażowania społecznego przez udostępniane treści politycznie zaangażowanych, a te z natury polaryzują użytkowników. Rola pozostałych podmiotów została zmodyfikowana i przekształciła się w rolę edukacyjną, opiniotwórczą oraz kreującą grupy o charakterze inkluzywnym (Dziewuchy Dziewuchom, Aborcyjny Dream Team). Podczas protestów aktywizm twórczy (memy, hashtagosfera) przejawiał potencjał polaryzacyjny. W tym zakresie po zakończeniu protestów wprowadzono zmiany, przekształcając treści o charakterze

twórczym (zwłaszcza hashtagosferę) w tworzenie i używanie znaczników ukierunkowanych na komunikowanie inkluzywne, niewymierzonych w kontrapubliczności.

Analiza wizerunków aktywistek, zarówno reprezentujących ideologie pro-life, jak i pro-choice, udowodniła, że modernizacja społeczno-kulturowa postępuje tak w aspekcie refleksyjnym (badania sondażowe wykonanie po zakończeniu protestów w 2021 roku), jak i wizerunków budowanych medialnie w portalach internetowych. Wizerunki trzech spośród czterech aktywistek, którym portale internetowe poświęciły najwięcej uwagi, odbiegały od stereotypowego postrzegania kobiet jako łagodnych, uległych i dążących do kompromisu. Zarówno badani w sondażu, jak i redakcje portali zwracały uwagę, że aktywizm wymaga skuteczności, również komunikacyjnej, a aktywistka pełni określone funkcje polityczne. Jest podmiotem aktywnie zaangażowanym w organizacje protestów i formującym postulaty o charakterze politycznym. Choć analiza treści wskazała, że orientacja społeczno-polityczna portalu była decydująca w kreowaniu wizerunków aktywistek, to należy podkreślić, że wyraźną obecność w portalach zanotowały wyłącznie te, które posługiwały się zdecydowaną narracją, miały określone i zdefiniowane poglądy oraz potrafiły je wyartykułować w jednoznaczny sposób. Magdalena Korzekwa-Kaliszuck, liderka fundacji Grupa Proelio, posługując się zdecydowanie wyrażonymi opiniami, unikająca konfrontacji i pozycjonująca się jako ekspertka, nie pełniła jednocześnie istotnej roli jako aktywistka.

Rola polityczna aktywistek ujawniła się w materiałach udostępnianych w portalach internetowych również przez ich wizerunki, które w negatywnym świetle wiązały aktywistkę z przeciwną partią polityczną. Wykorzystywano wypowiedzi aktywistki lub opisywano jej działalność jako formę ataku na przeciwników politycznych. To potwierdza z jednej strony rolę polityczną aktywistek, zaś z drugiej wskazuje, że żadna z partii politycznych w istocie nie starała się przejąć ideologii ruchów społecznych. Fundacja Życie i Rodzina była momentami obciążeniem dla Zjednoczonej Prawicy, która wyraźnie odcinała się od postulatów głoszonych przez Kaję Godek. Z drugiej strony, Platforma Obywatelska wykorzystywała postulaty OSK wyłącznie w takim zakresie, w jakim odpowiadało to zmieniającej

się orientacji ideologicznej partii. Skoncentrowano się na hasłach związanych z liberalizacją prawa do aborcji, pomijając jednocześnie wiele zagadnień, które liderka OSK Marta Lempart podnosiła jako ważne problemy w Polsce dotyczące różnych grup społecznych i zawodowych.

Analiza aktywizmu kobiet po 2016 roku, kiedy po raz pierwszy od wielu lat to właśnie kobiety zaktywizowały protesty i ukierunkowały niezadowolenie społeczne przez wyrażenie określonych postulatów, potwierdza, że w dobie rosnącej roli nowych ruchów społecznych te stanowią najważniejszy podmiot potrafiący zdefiniować problem i promować jego rozwiązanie przez proponowanie zmian. Te zwykle charakteryzuje złożony charakter, łączący sferę polityki z zagadnieniami społeczno-kulturowymi. Tradycyjnie działające organizacje, którymi są partie polityczne zbudowane wokół programu, obowiązkowego członkostwa, struktur oraz hierarchii, nie są w stanie, w dobie gwałtownie zmieniającej się rzeczywistości, odpowiadać na wyzwania tak szybko, jak mogą to robić nowe ruchy społeczne. Takie ruchy przez działania aktywizujące jednostki *ad hoc* dla identyfikowania określonych problemów w przestrzeni publicznej potrafią z jednej strony relatywnie szybko zaistnieć w przestrzeni świadomości obywatelskiej, z drugiej głosić postulaty, które nie wymagają uzgadniania w ramach ich komunikowania przez tradycyjne organizacje.

Nowe ruchy społeczne mogą i zwykle są nośnikiem modernizacji społeczno-politycznej, z drugiej ich nietrwałość powoduje, że równie często ich aktywność kończy się na sygnalizowaniu potrzeby zmiany. W przypadku buntu kobiet można również w uproszczeniu skonstatować, że protesty zarówno te w 2016 roku, jak i kolejne, na przełomie lat 2020/2021, nie przyniosły postulowanych zmian. Wydarzenia doprowadziły jednak do istotnych skutków. Zaliczam do nich wprowadzenie tematyki związanej z aborcją i prawami kobiet do debaty politycznej; wprowadzenie nowych perspektyw tak w analizach naukowych, jak i dyskursie publicznym, który koncentruje się wokół sytuacji kobiet w Polsce; uruchomienie wirtualnych platform pomocowych przeznaczonych dla kobiet; wykreowanie płaszczyzn komunikowania inkluzywnego, edukacji oraz budowania solidarności i siostrzeństwa; zmiana postrzegania kobiet aktywistek przez odchodzenie od stereotypowego wizerunku kobiety i wreszcie

upodmiotowienie kobiet jako członków społeczeństwa zdolnych w aktywny sposób dopominać się o przysługujące prawa.

Analizy, które przeprowadzono na potrzeby niniejszej metodologii, także w warstwie badań *research desk*, potwierdziły, że protesty kobiet doprowadziły do wzrostu świadomości społecznej, nie tylko u bezpośrednio zaangażowanych w protesty. Rośnie proces uwrażliwienia na kwestie problemów kobiet, zwłaszcza wśród młodych mężczyzn, którzy chętnie popierają inicjatywy związane z walką kobiet o równe prawa. To kolejna grupa, która została pobudzona do refleksji nad sytuacją kobiet. Jeśli zaś efekty tej refleksji zostaną utrzymane, to zmiany w istocie demograficzne w istotnym stopniu wpłyną na progres zmian społeczno-kulturowych w Polsce. Reasumując, należy wyraźnie zaznaczyć, że okres buntu kobiet, który identyfikuję z protestami zaktywizowanymi od 2016 roku, już się zakończył. To nie oznacza, że protesty nie będą prowadzone w przyszłości, jednocząc Polaków wokół idei równościowych oraz skierowanych na prowadzenie polityki inkluzywnej w miejsce antagonizowania kolejnych grup społecznych ze sobą czy z władzą, prowadzącą działania budzące niepokoje społeczne. Należy jednak oczekiwać konieczności wykreowania przez ruchy społeczne nowych postulatów, wokół których protesty będą aktywizowane. Dotyczy to także sytuacji, kiedy aktywizacja następowałaby w wyniku protestów ponownie organizowanych przez OSK, który wciąż istnieje jako ruch społeczny. Obecnie OSK jest identyfikowany w przestrzeni publicznej wyłącznie za sprawą dyskutowania publicznej rozpoznawalności jego liderki Marty Lempart, aktywnej w sieci społeczeństwa obywatelskiego.

Niemniej ponowna próba wyprowadzenia Polaków na ulice wymagałaby od OSK wykreowania nowego problemu, a w ślad za tym i propozycji, których wprowadzenia do rzeczywistości politycznej lub społeczno-kulturowej domagaliby się aktywiści i protestujący. W dobie rządów Zjednoczonej Prawicy w Polsce trudno poszukiwać przestrzeni publicznych, gdzie powrót do postulatów towarzyszących protestom w latach 2016–2021 w tym samym kształcie znalazłby masowe poparcie. Jednak można przewidywać, że zmiana władzy i jej przejęcie przez ugrupowania deklarujące zliberalizowane poglądy, a następnie odejście od deklarowanych w kampanii wyborczej w 2023 roku zmian dotyczących liberalizacji przepisów aborcyjnych

czy wprowadzenia legalizacji związków jednopłciowych może stać się pretekstem do powrotu protestów i ponownego odwołania się do postulatów, które już padły w przestrzeni publicznej.

Bibliografia

- Abrams D., de Moura G.R., *The Psychology of Collective Political Protest*, [w:] V.C. Ottati, R. Scott Tindale, J. Edwards, F.B. Bryant, L. Health, D.C. O'Connell, Y. Suarez-Balzacar, E.J. Posavac (eds.), *The Social Psychology of Politics. Social Psychological Applications to Social Issues*, Boston: Springer, 2002, 193–214.
- Alexander J.C., *The Civic Sphere*, New York–Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Alperstein N., *Celebrity and Mediated Social Connections: Fans, Friends, and Followers in the Digital Age*, Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2019.
- Aronson E., Wilson T.D., Akert R.M., *Psychologia społeczna*, tłum. J. Gilewicz, Poznań: Wydawnictwo Zys i S-ka, 2006.
- Bal M., *Performans i performatywność*, [w:] eadem (red.), *Wędrujące pojęcia w naukach humanistycznych*, tłum. M. Bucholc, Warszawa: Narodowe Centrum Kultury, 2012, 203–241.
- Bauckhage C., *Insights into Internet Memes*, „Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media” 2011, 5(1), „Fifth International AAAI Conference on Weblogs and Social Media”, 42–49.
- Berezin M., *Emotions and political identity*, [w:] J. Goodwin, J. Jasper, F. Polletta (eds.), *Passionate Politics*, Chicago–London: The University of Chicago Press, 2001, 83–98.
- Berridge S., Portwood-Stacer L., *Introduction: Feminism, Hashtags and Violence Against Women and Girls*, „Feminist Media Studies” 2015, 15(2), 341–341.
- Bieber F., Brentin D. (eds.), *Social Movements in the Balkans: Rebellion and Protest from Maribor to Taksim*, 1st ed., London–New York: Routledge, 2018.

- Boski P., *Kulturowe ramy zachowań społecznych*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010.
- Braszkiewicz M., *Prezydentura Donalda Trumpa a przewidywane zmiany w orzecznictwie Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych Ameryki*, „*Studia Iuridica Toruniensia*” 2017, 21, 27–45.
- Burton J., *Look at Us, We Have Anxiety: Youth, Memes, and the Power of Online Cultural Politics*, „*Journal of Childhood Studies*” 2019, 44(3), 3–17.
- Caldeira S.P., Machado A.F., *The red lipstick movement: exploring #vermelhoemblem and feminist hashtag movements in the context of the rise of far-right populism in Portugal*, „*Feminist Media Studies*” 2023, <https://doi.org/10.1080/14680777.2023.2166971>.
- Campus D., *Women Political Leaders and the Media*, New York: Palgrave Macmillan, 2013.
- Carroll E., Lerma K., McBrayer A., Evans T., Nathan S., White K., *Abortion Patient Experiences with Protestors While Accessing Care in Mississippi*, „*Sexuality Research and Social Policy*” 2022, 19(3), 886–893.
- Castells M., *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne w erze Internetu*, tłum. O. Siara, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2013.
- Castells M., *Siła tożsamości*, tłum. S. Szymański, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009.
- Castells M., *Władza komunikacji*, tłum. J. Jedliński, P. Tomanek, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2013.
- Cheba P., *Hashtagosfera jako nowy wymiar komunikacyjny na przykładzie protestu kobiet*, [w:] D. Popielec, K. Marcinkiewicz, *Media – język – społeczeństwo. Stan badań i aktualne problemy*, Kraków: Polskie Towarzystwo Komunikacji Społecznej, Uniwersytet Jagielloński, 2022, 95–112.
- Cialdini R., *Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka*, tłum. B. Wojciszke, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2003.
- Clark R., „*Hope in a hashtag*”: *the discursive activism of #WhyIStayed*, „*Feminist Media Studies*” 2016, 16, 788–804.
- Coretti L., Pica D., *The rise and fall of collective identity in networked movements: communication protocols, Facebook, and the anti-Berlusconi protest*, „*Information, Communication & Society*” 2015, 18(8), 951–967.
- Crossley N., *Networks, Interaction, and Conflict: A Relational Sociology of Social Movements and Protest*, [w:] J. Roose, H. Dietz (eds.),

- Social Theory and Social Movements*, Wiesbaden: Springer VS, 2016, 155–173.
- Czyżewski M., Kowalski S., Piotrowski A., *Rytualny chaos – studium dyskursu publicznego*, Kraków: Aureus, 1997.
- Dagnes A., *Politics on Demand: The effects of 24-Hour News on American politics*, Santa Barbara–Denver–Oxford: Praeger, 2010.
- Davison P., *The Language of Internet Memes*, [w:] M. Mandiberg (ed.), *The Social Media Reader*, New York: University Press, 2012, 120–134.
- Dawkins R., *Samolubny gen*, tłum. M. Skoneczny, Warszawa: Prószyński i S-ka, 2007.
- Dean J., *Sorted for Memes and Gifs: Visual Media and Everyday Digital Politics*, „Political Studies Review” 2019, 17(3), 255–266.
- Dejmanee T., Zaher Z., Rouech S., Papa M.J., *#MeToo; #HimToo: Popular Feminism and Hashtag Activism in the Kavanaugh Hearings*, „International Journal of Communication” 2020, 14, 3946–3963.
- Della Porte D., *Protests as critical junctures: some reflections towards a momentous approach to social movements*, „Social Movement Studies” 2020, 19(5–6), 556–575.
- Della Porte D., Diani M., *Ruchy społeczne. Wprowadzenie*, tłum. A. Sądza, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2009.
- Domaradzki J., *Polityka płci: „Słaba Płeć”. Medycyna i kontrola społeczna*, „Nowiny Lekarskie” 2010, 79(6), 464–473.
- Dombrowsky D., *Constructing Identity on Social Networks. An Analysis of Competences of Communication Constructed on Facebook.com*, „Central European Journal of Communication” 2012, 8, 91–105.
- Dopierała-Kalińska W., Mania K., *Relacjonowanie protestów społecznych po wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 22.10.2020 roku w sprawie przesłanek dopuszczających legalną aborcję w Polsce. Analiza porównawcza „Faktów” TVN, „Wiadomości” TVP 1 i „Wydarzeń” Polsatu, „com.press” 2022, 5(2), 36–59.*
- Draege J.B., *Narrow Responses to Social Movements: Evidence from Turkey’s Gezi Protests*, „Representation Journal of Representative Democracy” 2022, 59(4), 745–761.
- Eisenstadt S.N., *Utopia i nowoczesność*, tłum. A. Ostolski, Warszawa: Oficyna Naukowa, 2009.
- Fairclough N., *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*, New York: Taylor & Francis, 2018.

- Fairclough N.L., Wodak R., *Critical discourse analysis*, [w:] T.A. van Dijk (ed.), *Discourse as social interaction: Discourse studies: A multidisciplinary introduction*, vol. 2, London: Sage, 1997, 254–284.
- Fattori F., Pozzi M., Marzana D., Mannarini T., *A proposal for an integrated model of prosocial behavior and collective action as the expression of global citizenship*, „European Journal of Social Psychology” 2015, 45(7), 907–917.
- Foucault M., *Narodziny kliniki*, tłum. P. Pieniążek, Warszawa: Wydawnictwo KR, 1999.
- Foucault M., *Porządek dyskursu. Wykład inauguracyjny wygłoszony w College de France 2 grudnia 1970*, tłum. M. Kozłowski, Gdańsk: Słowo/obraz terytoria, 2002.
- Foucault M., *Trzeba bronić społeczeństwa. Wykłady w Collège de France*, tłum. M. Kowalska, Warszawa: Fundacja Aletheia, 1998.
- Fuchs C., *Social Media. A Critical Introduction*, London: Sage, 2013.
- Garland Ch., *As Barriers Fall, Contingency Becomes Possibility*, [w:] I.R. Lamond, K. Spracklen (eds.), *Protests as Events. Politics, Activism and Leisure*, London: Rowman & Littlefield International, 2015, 121–135.
- Gerbaudo P., Treré E., *In Search of the ‘we’ of Social Media Activism. Introduction to the Special Issue on Social Media and Protest Identities*, „Information, Communication & Society” 2015, 18(8), 865–871.
- Giddens A., *Socjologia*, tłum. O. Siara, A. Szulżycka, P. Tomanek, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006.
- Giurni M., Grasso M.T., *Street citizens: Protest politics and social movement activism in the age of globalization*, Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
- Goldberg Moses C., „What’s in a Name?” *On Writing the History of Feminism*, „Feminist Studies” 2012, 38(3), 757–779.
- Goodwin J., Jasper J.M., Polletta F. (eds.), *Passionate Politics*, Chicago–London: The University of Chicago Press, 2001.
- Groeling T., *Media Bias by the Numbers: Challenges and Opportunities in the Empirical Study of Partisan News*, „Annual Review of Political Science” 2013, 16(1), 129–151.
- Groseclose T., Milyo J., *A social-science perspective on media bias*, „Critical Review” 2005, 17(3–4), 305–314.
- Grzymała-Kazłowska A., *Socjologicznie zorientowana analiza dyskursu na tle współczesnych badań nad dyskursem*, „Kultura i Społeczeństwo” 2004, 48(1), 13–34.

- Gumkowska A., *Mem – nowa forma gatunkowo-komunikacyjna w sieci*, „Teksty Drugie” 2015, 23, 213–235.
- Gunnarsson Payne J., *Kobiety jako „lud”. Czarne Protesty jako sprzeciw wobec autorytarnego populizmu w perspektywie międzynarodowej*, [w:] E. Korolczuk, B. Kowalska, J. Ramme, C. Snochowska-Gonzalez (red.), *Bunt kobiet. Czarne Protesty i Strajki Kobiet*, Gdańsk: ECS, 2018, 155–184.
- Hawkesworth M.E., *Globalization and feminist activism*, 2nd ed., Lanham: The Rowman & Littlefield Publishing Group, 2018.
- Highfield T., *Social Media and Everyday Politics*, Cambridge: Polity Press, 2016.
- Hochschild A.R., *Zarządzanie emocjami. Komercjalizacja ludzkich uczuć*, tłum. J. Konieczny, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009.
- Hopmann D.N., van Aelst P., Legnante G., *Political balance in the news: A review of concepts, operationalizations and key findings*, „Journalism” 2012, 13(2), 240–257.
- Iyengar S., Westwood S.J., *Fear and Loathing across Party Line: New Evidence of Group Polarization*, „American Journal of Political Sciences” 2015, 59(3), 690–707.
- Jasper J.M., *The Emotions of Protest*, Chicago: University of Chicago Press, 2018.
- Jenkins, H., Ito M., boyd d., *Participatory Culture in a Networked Era*, Cambridge: Polity, 2016.
- Johnston H. (ed.), *Culture, Social Movements, and Protest*, London–New York: Routledge, 2009.
- Johnston, H., Laraña, E., Gusfield J.R., *Identities, grievances, and new social movements*, [w:] *eidem* (eds.), *New Social Movements*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1994, 3–35.
- Jost J.T., Barberá P., Bonneau R., Langer M., Metzger M., Nagler N., Sterling J., Tucker J.A., *How Social Media Facilitates Political Protest. Information, Motivation, and Social Networks*, „Advances in Political Psychology” 2018, 39(S1), 85–118.
- Kamińska M., *Wicked Memes – Eleven Lectures About Internet Culture*, Poznań: Galeria Miejska Arsenał, 2011.
- Karwat M., *Akredytacja w życiu społecznym i politycznym*, Warszawa: Aspra, 2009.
- Karwat M., *O infantyliczacji nauki*, „Studia Krytyczne” 2021, 10, 11–38.

- Karwat M., *Teoria prowokacji*, Warszawa: PWN, 2007.
- Kidd D., McIntosh K., *Social Media and Social Movements*, „Sociology Compass” 2016, 10, 785–794.
- Klein G., Regan P., *Dynamics of Political Protests*, „International Organization” 2018, 72(2), 485–521.
- Klepka R., *Obrazy polityki w mediach: podstawowe uwarunkowania*, [w:] *idem* (red.), *Medialne obrazy świata. Wybrane problemy społeczno-polityczne w mediach*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2018.
- Knobel M., Lankshear C., *Online memes, affinities, and cultural production*, [w:] *idem* (eds.), *A New Literacies Sampler*, New York: Peter Lang, 2007, 199–227.
- Kociołowicz-Wiśniewska B., *Medialne strategie autoprezentacji działaczek nacjonalistycznych organizacji kobiecych*, „Media – Kultura – Komunikacja Społeczna” 2020, 2(15), 115–130.
- Korolczuk E., Graff A., *Gender as ‘Ebola from Brussels’: The Anticolonial Frame and the Rise of Illiberal Populism*, „Signs: Journal of Women in Culture and Society” 2018, 43(3), 797–821.
- Korolczuk E., Kowalska B., Nawojski R., Ramme J., Snochowska-Gonzalez C., *Mobilizacja kobiet w latach 2016–2018: przyczyny, konteksty i perspektywy badawcze*, [w:] *idem* (red.), *Bunt kobiet. Czarne Protesty i Strajki Kobiet*, Gdańsk: ECS, 2018, 17–42.
- Korolczuk E., Kowalska B., Ramme J., Snochowska-Gonzalez C. (red.), *Bunt kobiet. Czarne Protesty i Strajki Kobiet*, Gdańsk: ECS, 2018.
- Kotler P., *Marketing. Analiza, planowanie, wdrażanie i kontrola*, tłum. M. Belka, Warszawa: Gebethner i S-ka, 1994.
- Kozub-Karkut M., *Religia w dyskursie polityki – polski spór o aborcję*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia” 2017, 24(2), 237–255.
- Lee S., *Social Media Use and Social Movements and Protests*, [w:] J. van de Bulck (ed.), *The International Encyclopedia of Media Psychology*, Hoboken: Wiley Blackwell, 2020.
- Levenstein L., *They Didn’t See Us Coming: The Hidden History of Feminism in the Nineties*, New York: Perseus Books, 2020.
- Lévy P., *Collective Intelligence: Mankind’s Emerging World in Cyberspace*, Cambridge: Perseus Books, 1997.
- Lievrouw L.A., *Media alternatywne i zaangażowanie społeczne*, tłum. M. Klimowicz, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012.

- Lilleker D., *Political Communication and Cognition*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014.
- Ławniczak K., Process tracing. *Śledzenie mechanizmów przyczynowych*, [w:] idem (red.), *Metody jakościowe i ilościowe w badaniu organizacji i działania Unii Europejskiej*, Warszawa: Wydawnictwo Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW, 2013.
- Majorek M., Wojniak J., *Memetyzacja komunikowania politycznego u progu XXI wieku*, „Państwo i Społeczeństwo” 2012, 1, 73–83.
- Makhortykh M., González Aguilar J.M., *Memory, politics and emotions: internet memes and protests in Venezuela and Ukraine*, „Continuum” 2020, 34(3), 342–362.
- Marshall G. (red.), *Słownik socjologii i nauk społecznych*, tłum. A. Kapciał et. al., Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004.
- Mason L., *Ideologues without issues. The polarization consequences of ideological identities*, „Public Opinion Quarterly” 2018, 82(S1), 866–887.
- Melgaço L., Monaghan J. (eds.), *Protests in the information age: Social movements, digital practices and surveillance*, London–New York: Routledge, 2018.
- Melucci A., *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Mendes K., Ringrose J., Keller J., *#MeToo and the promise and pitfalls of challenging rape culture through digital feminist activism*, „European Journal of Women’s Studies” 2018, 25(2), 236–246.
- Mendes K., Ringrose J., Keller J., *Hashtag Feminism: Sharing Stories with #BeenRapedNeverReported*, Oxford: Oxford University Press, 2019.
- Milan S., *Social Movements and Their Technologies*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013.
- Miliani M., Giorgi G., Rama I., Anselmi G., Lebani G., *DANKMEMES @ EVALITA 2020: The Memeing of Life: Memes, Multimodality and Politics*, [w:] V. Basile, D. Croce, M. Maro, L.C. Passaro (eds.), *EVALITA Evaluation of NLP and Speech Tools for Italian – December 17th, 2020: Proceedings of the Seventh Evaluation Campaign of Natural Language Processing and Speech Tools for Italian Final Workshop*, Torino: Accademia University Press, 2020, 275–283.
- Milner R.M., *The world made meme: Public conversations and participatory media*, Boston: MIT Press, 2018.
- Molenda-Zdziech M., *Czas celebrytów. Mediatyzacja życia publicznego*, Warszawa: Difin, 2013.

- Mortensen M., Neumayer C., *The playful politics of memes*, „Information, Communication & Society” 2021, 24(16), 2367–2377.
- Myles D., *‘Anne goes rogue for abortion rights’: Hashtag feminism and the polyphonic nature of activist discourse*, „New Media & Society” 2018, 21, 507–527.
- Nissenbaum A., Shifman L., *Internet memes as contested cultural capital: The case of 4chan’s/b/board*, „New Media & Society” 2017, 19(4), 483–501.
- Nissenbaum A., Shifman L., *Meme templates as expressive repertoires in a globalizing world: A cross-linguistic study*, „Journal of Computer-Mediated Communication” 2018, 23(5), 294–310.
- Nowakowska L., *Refleksje nad ciężką i porodem. Perspektywa krytycznej analizy dyskursu*, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja” 2014, 1(5), 9–24.
- Offe C., *Nowe ruchy społeczne. Przekraczanie granic polityki instytucjonalnej*, [w:] P. Sztompka, M. Kucia (red.), *Socjologia. Lektury*, Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, 2007.
- Oliver P.E., Cadena-Roa J., Strawn K.D., *Emerging trends in the study of protest and social movements*, „Research in Political Sociology” 2003, 12(1), 213–244.
- Palczyński T., *Nowe ruchy społeczne*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2010.
- Pamuła N., *„Czy adoptowałeś już niepełnosprawne dziecko?”: przyczynek do analizy niepełnosprawności w dyskursie pro-choice w Polsce*, „Teksty Drugie” 2020, 2, 86–103.
- Piechota G., *Network Communities as an Expression of Inclusive Culture of Participation in Political Protests: The Sunflower Movement Case Study*, „Communication Today” 2018, 9(2), 74–89.
- Piechota G., *Pomiędzy happeningiem a zmianą. Znaczenie komunikacji sieciowej w protestach społeczno-politycznych*, Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM, 2018.
- Piechota G., *The transnational discourse of political protests: setting the agenda through social media*, KOME, „An International Journal of Pure Communication Inquiry” 2021, 9(1), 19–40.
- Polletta F., *Storytelling in Social Movements*, [w:] H. Johnston (ed.), *Culture, Social Movements, and Protest*, London–New York: Routledge, 2009, 33–53.
- Polletta F., DoCarmo T., Ward K.M., Callahan J., *Personal Storytelling in Professionalized Social Movements*, „Mobilization: An International Quarterly” 2021, 26(1), 65–86.

- Polletta F., Jasper J., *Collective identity and social movements*, „Annual Review of Sociology” 2001, 27, 283–305.
- Pomieciński A., *Ruch alterglobalny: Między buntem a happeningiem*, [w:] W. Kuligowski, A. Pomieciński (red.), *Oblicza buntu. Praktyki i teorie sprzeciwu w kulturze współczesnej*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2012, 135–149.
- Radomski J., *Greta Thunberg – obraz aktywistki i strategię wyciszania stosowane w prawicowych mediach*, „Stan Rzeczy” 2021, 20(1), 173–201.
- Rahbarqazi M.S., Baghban M.N., *Social Media, Political Discussion, and Political Protest, A Case Study of the 2018 Political Protests in Iran*, „KOME – An International Journal of Pure Communication Inquiry” 2019, 7(2), 89–103.
- Rajczyk R., *Nowoczesne wojny informacyjne*, Warszawa: Difin, 2016.
- Ramme J., Snochowska-Gonzalez C., *Nie/zwykłe kobiety. Populizm prawicy, wola ludu a kobiecy suweren*, [w:] E. Korolczuk, B. Kowalska, J. Ramme, C. Snochowska-Gonzalez (red.), *Bunt kobiet. Czarne Protesty i Strajki Kobiet*, Gdańsk: ECS, 2018, 83–118.
- Rhode D., Kellerman B., *Women and Leadership the State of Play*, [w:] *eaedem* (eds.), *Women and Leadership*, San Francisco: Wiley and Sons, 2007.
- Robnett B., *African American women in the civil rights movement*, [w:] K.M. Blee (ed.), *No Middle Ground. Women and Radical Protest*, New York: New York University Press, 1998, 65–95.
- Rogers R., *Otherwise engaged: Social media from vanity metrics to critical analytics*, „International Journal of Communication” 2018, 12, 450–472.
- Ross A.S., Rivers D.J., *Digital cultures of political participation: Internet memes and the discursive delegitimization of the 2016 us presidential candidates*, „Discourse, Context & Media” 2017, 16, 1–11.
- Rozwadowska B., *Public Relations. Teoria, praktyka, perspektywy*, Warszawa: Studio EMKA, 2002.
- Schultermandl S., *Quick Media Feminisms and the Affective Worldmaking of Hashtag Activism*, [w:] S. Schultermandl, J. Aresin, S.S.P. Whybrew, D. Simić (eds.), *Affective Worldmaking: Narrative Counterpublics of Gender and Sexuality*, Bielefeld: transcript Verlag, 2022, 185–200.
- Seciąg M., *Dyskurs protestów kobiet w Polsce w latach 2016–2017: artystyczne wizualizacje, wokalizacje, werbalizacje*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Linguistica” 2019, 53, 21–31.

- Shifman L., *Memes in Digital Culture*, Cambridge: The MIT Press, 2013.
- Shoemaker P.J., Vos T., *Media Gatekeeping*, [w:] D.W. Stacks, M.B. Salwen, K.C. Eichorn (eds), *An Integrated Approach to Communication Theory and Research*, New York–London: Routledge–Taylor & Francis Group, 2009, 89–103.
- Sørensen M.J., *Humour in Political Activism Creative Nonviolent Resistance*, London: Palgrave Macmillan, 2016.
- Staggenborg S., *Social Movements*, 2nd ed., New York–Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Stott C., Ho L., Radburn M., Chan Y.T., Kyprianides A., Saavedra Morales P., *Patterns of 'Disorders' During the 2019 Protests in Hong Kong: Policing, Social Identity, Intergroup Dynamics, and Radicalization*, „Policing: A Journal of Policy and Practice” 2020, 14(4), 814–835.
- Sunstein C.R., *#Republic. Divided Democracy in the Age of Social Media*, Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2018.
- Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*, Warszawa: Oficyna Naukowa, 2003.
- Szkudlarek-Śmiechowicz E., *Aborcja w polskim dyskursie publicznym w świetle badań korpusowych. Ujęcie porównawcze*, „Prace Językoznawcze” 2022, 24(3), 85–102.
- Sztompka P., *Socjologia*, Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, 2007.
- Tacik P., *Konstytucjonalizm jako narzędzie biopolityki: krytyczna analiza orzeczenia TK K 1/20 w perspektywie EKPC*, [w:] M. Grzyb, K. Sękowska-Kozłowska (red.), *Kobieta – ciąża – zarodek – dziecko: prawne aspekty przerywania ciąży*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2023.
- Topczewska U., *Analiza pola semantycznego jako metoda badania dyskursu*, [w:] M. Czyżewski, M. Otrocki, T. Piekot, J. Stachowiak (red.), *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych*, Warszawa: Sedno, 2017.
- Uysal M.S., Akfırat S.A., *Formation of an emergent protestor identity: Applying the EMSICA to the Gezi Park protests*, „Group Processes & Intergroup Relations” 2022, 25(2), 527–539.
- Walsh P., *That Withered Paradigm: The Web, The Expert, and the Information Hegemony*, [w:] H. Jenkins, D. Thorburn (eds.), *Democracy and New Media*, Cambridge: MIT University Press, 2003.
- Watts C., *Messing with the Enemy. Surviving in a Social Media World of Hackers, Terrorists, Russians and Fake News*, New York City: Harper Collins, 2018.

- Wejbert-Wąsiewicz E., *Aborcja w dyskursie publicznym*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2012.
- Wiggins B.E., *The discursive power of memes in digital culture: Ideology, semiotics, and intertextuality*, New York: Routledge, 2019.
- Wojcik K., *Public relations od A do Z. Analiza sytuacji wyjściowej, planowanie działalności*, Warszawa: Agencja Wydawnicza Placet, 2001.
- Zappavigna M., *Searchable talk, Hashtags and Social Media Media Discourse*, London: Bloomsbury Academic, 2018.
- Zappavigna M., *Searchable talk: the linguistic functions of hashtags*, „Social Semiotics” 2015, 25(3), 274–291.
- Zaremba M., *Memy internetowe*, „Media i Społeczeństwo” 2012, 2, 60–73.
- Zdunkiewicz-Jedynak D., *Intertekstualność współczesnej komunikacji internetowej. Intertekstualne odwołania wewnątrzgatunkowe w memach*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze” 2016, 32, 57–73.
- Zhu Q., Skoric M., Shen F., *I Shield Myself From Thee: Selective Avoidance on Social Media During Political Protests*, „Political Communication” 2017, 34(1), 112–131.
- Zulli D., *Evaluating hashtag activism: Examining the theoretical challenges and opportunities of #BlackLivesMatter*, „Participations. Journal of Audience & Reception Studies” 2020, 17(1), 197–216.

Raporty z badań

- Centrum Badań Opinii Społecznej, *Rządzący i rządzone? Postawy kobiet wobec polityki*, „Komunikat z Badań” nr BS/58/2013, www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_058_13.PDF [dostęp: 17.10.2022].
- Centrum Badań Opinii Społecznej, *Charakterystyka poglądów potencjalnych elektoratów partyjnych*, „Komunikat z Badań” nr 85/2015, www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_085_15.PDF [dostęp: 17.10.2022].
- Centrum Badań Opinii Społecznej, *Polacy o prawach kobiet, „czarnych protestach” i prawie aborcyjnym*, „Komunikat z Badań” nr 165/2016, www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_165_16.PDF [dostęp: 17.10.2022].
- Centrum Badań Opinii Społecznej, *Elektoraty 2019 – charakterystyka poglądów*, „Komunikat z badań” nr 124/2019, www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_124_19.PDF [dostęp: 17.10.2022].
- Centrum Badań Opinii Społecznej, *O dopuszczalności przerywania ciąży i protestach po wyroku Trybunału Konstytucyjnego*, „Komunikat z badań” nr 153/2020, www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_153_20.PDF [dostęp: 17.10.2022].

- Centrum Praw Kobiet, *Kobiety w Polsce w 2021 roku*, https://cpk.org.pl/wp-content/uploads/2021/03/raport_calość_cpk.pdf [dostęp: 23.03.2023].
- Centrum Badań Opinii Społecznej, *Elektoraty o istotnych kwestiach społeczno-politycznych*, „Komunikat z badań” nr 91/2021, www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_091_21.PDF [dostęp: 17.10.2022].
- Civic Space Developments, *Aktywistki ze strajku kobiet na celowniku władzy*, 19.02.2021, <https://monitor.civikus.org/updates/2021/02/19/polish-womens-strike-activists-targeted-state-our-livelihoods-and-families-are-under-threat> [dostęp: 23.03.2023].
- Instytut Spraw Publicznych, *U wiosel i za sterem: Kobiety w polskiej polityce zagranicznej*, www.isp.org.pl/pl/publikacje/u-wiosel-i-za-sterem-kobiety-w-polskiej-polityce-zagranicznej [dostęp: 23.03.2023].
- Mobile Institute, *Siła Kobiet. Jakie są współczesne Polki?*, <https://mobile-institute.eu/kobiety> [dostęp: 23.03.2023].

Akty prawne

- Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzona w Stambule dnia 11 maja 2011 r. (Dz.U. z 2015 r., poz. 961).
- Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. z 1993 r., nr 17, poz. 78 ze zm.).
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 grudnia 2022 r. sygn. akt SK 78/21 (Dz.U. z 2022 r., poz. 2790).

Netografia cytowana

Wizerunek Marii Lempart

- Akcja wspierana przez Lempart okaże solidarność... migrantom. „Matki na granicę” jadą do Hajnówki. „45–50 proc. dla PiS pewne”, 19.11.2021, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/574668-akcja-wspierana-przez-lempart-okaze-solidarnosc-migrantom> [dostęp: 13.02.2023].
- Andrijanić G., *Farbowany katolik. Platforma Obywatelska poszła w kierunku pełnego zaakceptowania mentalności cywilizacji śmierci*, 30.10.2022, <https://wpolityce.pl/tygodniksieci/620070-farbowany-katolik-cywilizacja-smierci> [dostęp: 13.02.2023].
- Bielecki J., *Bix Aliu, charge d'affaires ambasady USA: Biden zamierza rozmawiać z Dudą*, 11.03.2021, www.rp.pl/kraj/art232791-bix-aliu-charge-d-affaires-ambasady-usa-biden-zamierza-rozmawiac-z-duda [dostęp: 13.02.2023].

- Cieślik M., Górski R., *Od ucha do ucha: Wielkanocny koszyczek*, 2.04.2021, www.rp.pl/plus-minus/art8627681-od-ucha-do-ucha-wielkanocny-koszyczek [dostęp: 13.02.2023].
- Co na to Lempart? Wałęsa: „Posłuchajcie urodzonego rewolucjonisty. Protesty uliczne nie doprowadzą do sukcesu”*, 30.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537066-co-na-to-lempart-walesa-o-dzialaniach-sk-bez-sukcesu> [dostęp: 13.02.2023].
- Czerniakowska A., *Wolna wola. Zawsze jest czas, by odrzucić wszelkie zło, które przecież nigdy nie działa w jedną stronę*, 17.03.2022, <https://wpolityce.pl/tygodniksieci/591803-wolna-wola-czas-by-odrzucic-wszelkie-zlo> [dostęp: 13.02.2023].
- Fala komentarzy polityków po wyroku TK ws. kadencji RPO. „Dopięli swego”, „Decyzja-kuriozum”; „Rzecznik skrajnej lewicy”*, 15.04.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/547151-fala-komentarzy-politykow-po-wyroku-tk-ws-kadencji-rpo> [dostęp: 13.02.2023].
- Janecki S., *Lud platformerski dojrzał do Nocy św. Bartłomieja – to wniosek ze spotkań Donalda Tuska ze zwolennikami*, 9.10.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/617471-lud-platformerski-dojrzal-do-nocy-sw-bartlomieja> [dostęp: 13.02.2023].
- Janecki S., *Marta cierpi, Marta walczy. Marta z tarczą, nie na tarczy. Marta łączy, Marta nie kwęka. Marta nigdy nie wymięka!*, 25.05.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/552341-marta-cierpi-marta-walczy-marta-z-tarcza-nie-na-tarczy> [dostęp: 13.02.2023].
- Karnowski J., *Propozycja pani Lempart i jej środowisk jest jasna: śmierć. Śmierć dzieciom, śmierć Polsce. Dobrze, że to wybrzmiewa tak jasno*, 3.12.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/576591-propozycja-jest-jasna-smierc-smierc-dzieci-smierc-polski> [dostęp: 13.02.2023].
- Karst-Adamczyk M., *Marta Lempart to superbohaterka bez zbroi*, 29.05.2021, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,100865,27123922,marta-lempart-to-superbohaterka-bez-zbroi.html [dostęp: 13.02.2023].
- Karwowska A., Paś W., *Marta Lempart: Politycy opozycji muszą wybrać między Polską a partią*, 21.01.2022, <https://wyborcza.pl/7,162657,28023216,porozumienie-dla-praworzadnosci-to-test-dla-opozycji-czy-umie.html> [dostęp: 13.02.2023].
- Kosmopolityzm, a nie państwo narodowe*, 10.10.2022, <https://gpcodzienienie.pl/809892-kosmopolityzm-a-nie-panstwo-narodowe.html> [dostęp: 13.02.2023].

- Lempart i koleżanki na granicy z Białorusią! W ramach wsparcia dla imigrantów „Strajk Kobiet”... zjadł zupe. Aktywistki atakują rząd*, 26.08.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/563925-lempart-i-kolezanki-na-granicy-z-bialorusia-zjadly-zupe> [dostęp: 13.02.2023].
- Lempart twierdzi, że Kościół jest wrogiem. Internauci reagują: „Absurd roku!”; „Najwęższym wrogiem kobiet w Polsce jest Marta Lempart”*, 9.03.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/542427-lempart-uderza-w-kosciol-internauci-odpowiadaja> [dostęp: 13.02.2023].
- Lempart chwali Tuska i KO ws. aborcji: „To są nasi sojusznicy!”. Uderzyła jednak w posłów, którzy nie wypełnili... jej ankiety*, 22.06.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/603688-lempart-wychwala-tuska-i-po-to-sa-nasi-sojuszownicy> [dostęp: 13.02.2023].
- Maciejewski J., *Chorobliwa antyPiSowskość coraz częściej przeradza się w antypolskość. 10 przykładów na fanatyzm wyznawców polskiej opozycji*, 23.09.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/567487-fanacy-nienawidza-pis-u-do-tego-stopnia-ze-szkodza-polsce> [dostęp: 13.02.2023].
- Marta Lempart i Wojciech Hermeliński w PE. O ataku na prawo do aborcji i łamaniu praworządności*, 24.02.2021, <https://wyborcza.pl/7,82983,26820154,marta-lempart-i-wojciech-hermelinski-w-pe-o-ataku-na-prawo.html> [dostęp: 13.02.2023].
- Marta Lempart rozlała farbę przed siedzibą PiS i pokłóciła się ze sprzątaczką. Teraz odpowiada na krytykę*, 29.11.2021, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,27858013,marta-lempart-rozlała-farbe-przed-siedziba-pis-i-poklocila-sie.html> [dostęp: 13.02.2023].
- Nykiel M., *Kim jest Lempart dla Trzaskowskiego? „Autorytet, zaangażowana, mądra, empatyczna”. Czy hasło „wyp...ć” będzie sloganem promującym Warszawę?*, 22.09.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/567314-lempart-autorytetem-trzaskowskiego-madra-empatyczna> [dostęp: 13.02.2023].
- Nykiel M., *Nadchodzi nowa fala bluźnierstw. „Ideologiczny totalitaryzm i zniszczenie wszystkiego, co stanowi Polskę i jej dziedzictwo”*, 12.04.2021, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/546670-nadchodzi-nowa-fala-bluznierstw-ideologiczny-totalitaryzm> [dostęp: 13.02.2023].
- Nykiel M., *„Strajk Kobiet” nadzieją Michnika i Tuska. Apelują do katolików, by poparli Lempart. Desperacja sięgnęła już dna*, 9.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/538494-strajk-kobiet-nadzieja-michnika-i-tuskadesperacja-siega-dna> [dostęp: 13.02.2023].

- Nykiel M., *Tak tresuje się terrorystów! Patologiczne decyzje sądów utrwalają patologiczne postawy*, 21.07.2022, <https://wpolityce.pl/tygodnik-sieci/608771-tak-tresuje-sie-terrorystow> [dostęp: 13.02.2023].
- Owsiak ramię w ramię z Lempart. Internauci punktuja: „Hipokryzja”; „Dzieci będą zbierały na sprzęt do aborcji?”; „Gramy na aborcję?”, 30.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537057-owskiak-ramie-w-ramie-z-lempart-internauci-punktuja> [dostęp: 13.02.2023].
- Paloupis A., Satterwhite A., Paulson A., Talero A., Thompson B., Ryncarz C., *Identifying Trends in Democratic Erosion*, The Bush School of Government & Public Service at Texas A&M University, 2019, www.democratic-erosion.com/wp-content/uploads/2019/10/Democratic-Erosion-Capstone-Report_5.8.19.pdf.
- Protestami chcą obalić rząd? Rzepliński komentuje: „Nie zgadzam się z Martą Lempart. Rząd obala się w demokratycznych wyborach”, 1.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537249-rzeplinski-nie-zgadzam-sie-z-marta-lempart> [dostęp: 13.02.2023].
- Prounijne demonstracje w całej Polsce. Tusk w Warszawie: Pseudotrybunał gwałci konstytucję, 11.10.2021, www.rp.pl/polityka/art190-01921-prounijne-demonstracje-w-calej-polsce-tusk-w-warszawie-pseudotrybunal-gwalci-konstytucje [dostęp: 13.02.2023].
- Raś: „Nie zgadzam się z Martą Lempart, tak jak większość ludzi w PO”. To co robią na protestach Strajku Kobiet?, 3.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537572-ras-wiekszosc-ludzi-w-po-nie-zgadza-sie-z-lempart> [dostęp: 13.02.2023].
- Rosłon S., *Marta Lempart o stanowisku PO ws. aborcji: Ulica mówiła do Budki, a Budka posłuchała*, 21.02.2021, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114884,26813259,marta-lempart-o-stanowisku-po-ws-aborcji-ulica-mowila-do-budki.html> [dostęp: 13.02.2023].
- Sąd łaskawy dla bojówkarza „Strajku Kobiet”, który chciał rozjechać policjantów. Ta sama sędzia wcześniej uniewinniła Obywateli RP, 5.03.2021, <https://wpolityce.pl/kryminal/541876-ujawniamy-sad-laskawy-dla-bojowkarza-strajku-kobiet> [dostęp: 13.02.2023].
- „Strajk Kobiet” jawnie nawołuje do ataków na kościoły! Aktywiści Marty Lempart prezentują szokujące zdjęcia i nagrania, 26.04.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/548539-strajk-kobiet-jawnie-nawoluje-do-atakow-na-koscioly> [dostęp: 13.02.2023].
- To dopiero duet! Lempart i Sikorski razem w „Newsweeku”. „Nie jesteśmy radykalne”; „Strajk Kobiet musi stworzyć większość”, 8.02.2021, <https://>

wpolityce.pl/polityka/538356-to-dopiero-duet-lempart-i-sikorski-razem-w-newsweeku [dostęp: 13.02.2023].

To mówi o nim wszystko! Bodnar wychwala Lempart: „Wybitna”. Nie przeszkadzają mu jej wyzwiska i atakowanie policjantów?, 14.04.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/547080-to-mowi-o-nim-wszystko-bodnar-wychwala-lempart-wybitna> [dostęp: 13.02.2023].

Wizerunek Kai Godek

Chaos na prawo od PiS, 26.06.2019, <https://gpcodziennie.pl/116393-chaosnaprawoodpis.html> [dostęp: 17.02.2023].

Dąbrowska Z., *Godek w aborcyjnym dream teamie*, 23.10.2022, www.rp.pl/komentarze/art37287261-zuzanna-dabrowska-godek-w-aborcyjnym-dream-teamie [dostęp: 17.02.2023].

Kaja Godek na Marszu Równości do aktywisty LGBT „Brzydzę się panem”. Do czwartku ma czas na przeprosiny, 10.02.2022, <https://lublin.wyborcza.pl/lublin/7,48724,27733272,kaja-godek-na-marszu-rownosci-do-aktywisty-lgbt-brzydze-sie.html> [dostęp: 16.02.2023].

Kaja Godek nazwała osoby LGBT „zбочzonymi”. Jest wyrok sądu. „To może otworzyć furtkę”, 10.02.2022, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,28098025,kaja-godek-nazwala-osoby-lgbt-zбочzonymi-sad-jeszcze-raz.html> [dostęp: 16.02.2023].

Kaja Godek o wyroku sądu ws. tęczowej aureoli: Uzasadnienie brzmi jak publicystyka homoaktywisty, 2.03.2021, www.rp.pl/spoleczenstwo/art8658671-kaja-godek-o-wyroku-sadu-ws-teczowej-aureoli-uzasadnienie-brzmi-jak-publicystyka-homoaktywisty [dostęp: 17.02.2023].

Kaja Godek vs. działacze LGBT. Sąd: jej słowa to było szczucie na innych, 11.02.2022, www.rp.pl/dobra-osobiste/art35677291-kaja-godek-vs-dzialacze-lgbt-sad-jej-slowa-to-bylo-szczucie-na-innych [dostęp: 17.02.2023].

Keler na łamach „GW” apeluje o ostracyzm medialny dla Kai Godek. Powód? Aktywistka pro-life demaskuje zwolenniczki SK, 12.02.2021, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/538980-keler-na-lamach-gw-apeluje-o-ostracyzm-medialny-dla-godek> [dostęp: 16.02.2023].

Kozłowski P., *Fundacja Kai Godek wiesza w Lublinie billboardy z rozerwanym płodem, które mają zniechęcić do szczepień*, 29.10.2021, <https://lublin.wyborcza.pl/lublin/7,48724,27749171,billboardy-z-rozerwanym-plodem-i-szczepionka-maja-zniechecic.html> [dostęp: 16.02.2023].

- Odsłaniamy kulisy kariery naukowej Jakuba Urbanika - jednego z najbardziej znanych homoseksualistów w świecie nauki*, 8.06.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/554111-marek-pyza-odslania-kulisy-kariery-naukowej-jakuba-urbanika> [dostęp: 16.02.2023].
- Plątek M., *Kaja Godek. Smutna pani, która karmi się niszczeniem życia*, 26.11.2022, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,100865,29157024,kaja-godek-smutna-pani-ktora-karmi-sie-niszczaniem-zycia.html [dostęp: 16.02.2023].
- Sąd: *prokuratura ma zająć się projektem Kai Godek. „Historyczna decyzja”*, 1.11.2022, www.rp.pl/prawo-karne/art37336391-sad-prokuratura-ma-zajac-sie-projektem-kai-godek-historyczna-decyzja [dostęp: 16.02.2023].
- Skandaliczny wyrok sądu*, 13.01.2022, <https://gpcodziennie.pl/799807-skandaliczny-wyrok-sadu.html> [dostęp: 17.02.2023].
- Starcie Mentzena z Gawkowskim. „Co za głupstwa jakieś”; „Wolę pięciu Bąkiewiczów niż jednego Zandberga”*, 31.10.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/572183-starcie-mentzena-z-gawkowskim-wole-pieciu-bakiewiczow> [dostęp: 16.02.2023].
- Staszewski pozywa Kaję Godek. Aktywista LGBT liczy na „dotkliwą karę”: „Spóźniony prezent mikołajkowy”; „Kaju, idę po Ciebie”*, 30.12.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/579955-staszewski-pozywa-kaje-godekspozniony-prezent-mikolajkowy> [dostęp: 16.02.2023].
- Szymula J., *Kaja Godek musi ponieść konsekwencje swoich działań*, 28.10.2021, <https://wyborcza.pl/7,162657,27741193,kaja-godek-musi-poniesc-konsekwencje-swoich-dzialan.html> [dostęp: 16.02.2023].
- Tolerancja à la LGBT*, 15.04.2022, <https://gpcodziennie.pl/803411-tolerancja-a-la-lgbt.html> [dostęp: 17.02.2023].
- Tusk gra tragedią z Pszczyny. Szef PO: „Religijna sekta pani Godek”; „Fanatyczni ideolodzy”; „Nie mam wątpliwości, kto za to odpowiada”*, 5.11.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/572827-tusk-gra-tragedia-z-pszczyzny-religijna-sekta-pani-godek> [dostęp: 16.02.2023].
- Ukarzą Kaję Godek za... projekt ustawy i wypowiedzi? Warszawski sąd nakazał prokuraturze wszcząć postępowanie*, 29.10.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/620114-ukarza-kaje-godek-za-projekt-ustawy-i-wypowiedzi> [dostęp: 16.02.2023].
- Wulgarny atak liderki szczecińskiego SK na Kaję Godek: „Ty szmato jedna. Co zrobiłaś dla niepełnosprawnych dzieci? Wypier...j ku..o”*,

28.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/536821-wulgarny-atak-liderki-szczecinskiego-sk-na-kaje-godek> [dostęp: 16.02.2023].

Wizerunek Justyny Wydrzyńskiej

Kozłowski M., Polcyn A., *Ruszył proces aktywistki, która przekazała innej kobiecie tabletki poronne. Na sali Ordo Iuris*, 8.04.2022, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,28315423,ruszy-proces-kobiety-ktora-miala-pomoc-w-przerwaniu-ciazy.html> [dostęp: 17.02.2023].

Pierwszy taki proces. Aktywistka stanie przed sądem za pomoc w aborcji, 7.04.2022, www.rp.pl/prawo-karne/art36031451-pierwszy-taki-proces-aktywistka-stanie-przed-sadem-za-pomoc-w-aborcji [dostęp: 17.02.2023].

Pitoń A., „*Wolna Justyna, wolne aborcje*”. *Protest w Krakowie przeciwko procesowi aktywistki pro-choice*, 8.04.2022, <https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,28314579,wolna-justyna-wolne-aborcje-protest-w-krakowie-przeciwko.html> [dostęp: 17.02.2023].

Polcyn A., *Justyna Wydrzyńska może zostać skazana za pomoc w aborcji. Wstawiły się za nią sprawozdawczynie ONZ*, 13.10.2022, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,29018882,justyna-wydrzynska-moze-zostac-skazana-za-pomoc-w-aborcji-wstawily.html> [dostęp: 17.02.2023].

Proces przeciwko działaczce proaborcyjnej Justynie Wydrzyńskiej pokaże, czy państwo polskie naprawdę broni życia nienarodzonego, 12.04.2022, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/594183-aborcjonistki-nic-nas-nie-zatrzyma-co-na-to-polska> [dostęp: 17.02.2023].

Prokuratura sprawdza Aborcjny Dream Team, 31.03.2022, www.rp.pl/spoleczenstwo/art35991681-prokuratura-sprawdza-aborcjny-dream-team [dostęp: 17.02.2023].

Strzałko J., *Aborcja w Berlinie lub Londynie? Polki jadą: 12 godzin autobusem, bez znajomości języka, z 10 euro w kieszeni*, 20.09.2021, <https://wyborcza.pl/duzyformat/7,127290,27581720,aborcja-w-berlinie-lub-londynie-polki-jada-12-godzin-autobusem.html> [dostęp: 17.02.2023].

Wantuch D., *Rząd Belgii znów funduje Polkom dostęp do aborcji. Podwoił kwotę*, 30.06.2022, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,182090,28639470,belgia-funduje-polkom-dostep-do-aborcji.html [dostęp: 17.02.2023].

Wantuch D., Woźniak M., *UN and Amnesty International Urge Poland to Drop Charges Against Activist Accused of Aiding Abortion*, 14.07.2022, <https://wyborcza.pl/7,173236,28688421,un-and-amnesty-international-urge-poland-to-drop-charges-against.html> [dostęp: 17.02.2023].

Woźniak M., *Proces o pomoc w aborcji. Kobieta, która o nią prosiła, i jej mąż unikają sądu*, 14.10.2022, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,29022503,proces-justyny-wydrzynskiej.html> [dostęp: 17.02.2023].

Wizerunek Magdaleny Korzekwy-Kaliszuk

Giedrys G., *TV Trwam. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego nie ma nic wspólnego ze śmiercią 30-letniej kobiety*, 5.11.2021, <https://torun.wyborcza.pl/torun/7,48723,27770294,tv-trwam-wyrok-trybunalu-konstytucyjnego-nie-ma-nic-wspolnego.html> [dostęp: 17.02.2023].

Himalaje hipokryzji. „GW” atakuje plakaty, na których miliony zarabia jej wydawca Agora. Internauci: Przekażą pieniądze na dzieci?, 14.03.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/543010-hipokryzja-gw-atakuje-plakaty-na-ktorych-zarabia-ogora> [dostęp: 17.02.2023].

Keler M., *Działaczka anti-choice chce kar dla kobiet. Bo aborcja to „nie tylko zabójstwo, ale i naruszenie godności kobiety*, 5.02.2021, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,100865,26760715,dzialaczka-anti-choice-chce-kar-dla-kobiet-bo-aborcja-to-nie.html [dostęp: 17.02.2023].

Tragedia w Częstochowie. Zmarła 37-latka w ciąży bliźniaczej. Znow padają oskarżenia: „Ofiara zakazu aborcji”. Szpital wydał oświadczenie, 27.01.2022, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/583343-smierc-37-latki-w-ciazy-blizniaczej-znow-padaja-oskarzenia> [dostęp: 17.02.2023].

Ziemkiewicz punktuje działania lewicy: „Hieny usiłują coś ugrać na przypisaniu odpowiedzialności za śmierć politycznym przeciwnikom, 6.11.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/572977-ziemkiewicz-punktuje-dzialania-lewicyhieny-graja-smiercia> [dostęp: 17.02.2023].

Inne

Aborcja Polska – Women Help Women, facebook.com/AborcjaPolska-WomenHelpWomen [dostęp: 10.11.2022].

Aborcyjny Dream Team, facebook.com/aborcyjnydreamteam [dostęp: 10.11.2022].

- Araszkiewicz A., *Kobieca rebelia ?!... Sztuka i bunt społeczny*, „Szum”, 27.10.2017, <https://magazynszum.pl/kobieca-rebelia-sztuka-i-bunt-spoeczny> [dostęp: 8.02.2023].
- Barańska J., „Annuszką wylała olej”. *Co oznacza popularny transparent ze strajku kobiet?*, 30.10.2020, kultura.onet.pl/ksiazki/strajk-kobiet-co-oznacza-transparent-annuszka-wylala-olej/m6t7gwq [dostęp: 31.08.2021].
- Cieślak-Jakubiak K., *Władza stłumiła protesty, ale Iranki już nie będą posłuszne*, 20.04.2023, krytykapolityczna.pl/swiat/iran-hidzab-po-stlumieniu-masowych-protestow [dostęp: 25.04.2023].
- Dudek A.J., *Internauci wzywają do bojkotu Empiku. Są oburzeni, że do świątecznych zakupów zachęcają Maria Czubaszek i Nergal*, 7.01.2014, natemat.pl/123137,internauci-wzywaja-do-bojkotu-empiku-sa-oburzeni-ze-do-swiatecznych-zakupow-wzywaja-maria-czubaszek-i-nergal [dostęp: 22.02.2022].
- Dziewuchy Dziewuchom, facebook.com/dziewuchydziewuchom [dostęp: 10.11.2022].
- Fundacja Życie i Rodzina, www.facebook.com/zycierodzinapolska [dostęp: 10.11.2022].
- Klauziński S., *Wykaz posłów popierających wniosek do Trybunału Konstytucyjnego – PiS się tłumaczy: „Wniosek do TK ws. aborcji podpisali posłowie kilku sił”. Serio? Oto nazwiska*, 5.02.2021, oko.press/wniosek-do-tk-aborcja [dostęp: 17.08.2021].
- Me too (ruch)* (hasło), [https://pl.wikipedia.org/wiki/Me_Too_\(ruch\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Me_Too_(ruch)) [dostęp: 8.11.2022].
- Ogólnopolski Strajk Kobiet, facebook.com/ogolnopolskistrajkkobiet [dostęp: 10.11.2022].
- Pachla J., *Natalia Przybysz opowiedziała o własnej aborcji. Niestety, w sposób najgorszy z możliwych*, 25.10.2016, wyborcza.pl/7,95891,20881188,natalia-przybysz-opowiedziala-o-wlasnej-aborcji-niestety-w.html [dostęp: 22.02.2022].
- Pepe the Frog* (hasło), https://en.wikipedia.org/wiki/Pepe_the_Frog [dostęp: 31.08.2021].
- Prawo aborcyjne w Polsce i na świecie*, 18.07.2022, www.profinfo.pl/blog/prawo-aborcyjne-w-polsce-i-na-swiecie [dostęp: 20.04.2023].
- Proelio, <https://www.facebook.com/grupaproelio> [dostęp: 10.11.2022].
- Sexedpl, youtube.com/@sexedpl7234/videos [dostęp: 13.02.2023].

Szczęśniak A., *Kobiety, pozwolicie, żeby faceci wybrali Wam parlament?*

Macie głos – nie zawahajcie się go użyć, 27.09.2019, oko.press/kobiety-pozwolicie-zeby-faceci-wybrali-wam-parlament-macie-glos-nie-zawahajcie-sie-go-uzyc [dostęp: 22.12.2021].

To decydujący moment w historii prawa do aborcji na świecie” – ostrzega

Amnesty, 28.09.2019, www.amnesty.org.pl/to-decydujacy-moment-w-historii-prawa-do-aborcji-na-swiecie [dostęp: 20.04.2023].

Spis tabel i wykresów

Wykres 1. Aktywizm kobiet	40
Wykres 2. Kompetencje aktywistek.....	41
Wykres 3. Formy aktywizmu kobiet.....	43
Wykres 4. Konsekwencje aktywizmu kobiet	44
Wykres 5. Źródła informacji o aktywizmie.....	46
Wykres 6. Aktywizm badanych	47
Tabela 1. Stanowiska elektoratów wobec prawa do aborcji w 2015 roku	73
Tabela 2. Stanowiska elektoratów wobec prawa do aborcji w 2019 roku	74
Tabela 3. Stanowiska elektoratów wobec prawa do aborcji w 2021 roku	74
Tabela 4. Przegląd definicji memu	95
Tabela 5. Przykładowe znaczniki dodawane do postów przez organizacje	122
Tabela 6. Zasięgi ruchów społecznych w mediach społecznościowych – dane zgromadzone w dniach prowadzenia badań 10–12 lipca 2021 oraz zaktualizowane na dzień 21 lutego 2023	139
Tabela 7. Kategoryzacja tematyczna postów w serwisie Facebook.....	141
Tabela 8. Dominująca tematyka na Twitterze	147
Tabela 9. Kategoryzacja treści w serwisie YouTube	149

Tabela 10. Kategoryzacja tematyczna postów w serwisie Instagram.....	150
Tabela 11. Liczba materiałów dziennikarskich dotyczących aktywistek w analizowanych portalach internetowych.....	166

Aneks nr 1

Materiały opublikowane w portalach internetowych
w kontekście kreowania wizerunku Marty Lempart

Portale gazeta.pl

Bojanowska M., *Marta Lempart zwraca się do mężczyzn z PiS. „Władza minie, wstyd zostanie”*, 8.03.2021, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,26863186,marta-lempart-zwraca-sie-do-mezczyzn-z-pis-wladza-minie-wstyd.html>

Campus Polska Przyszłości. Na nim Sutryk, Moskal-Słaniewska i Lempart, 28.08.2021, <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,27499932,sutryk-moskal-slaniewska-i-lempart-na-campusie-polska-przyszlosci.html>

Chołodowski M., *Mieszkańcy Michałowa ze statuetką „Stojącym w imię zasad”. Marta Lempart: Państwo polskie morduje tu ludzi*, 19.11.2021, <https://bialystok.wyborcza.pl/bialystok/7,35241,27824870,michalowo-ze-statuetka-obywateli-rp-stojacym-w-imie-zasad.html>

Dobkiewicz A., *Marta Lempart w teatrze o Strajku Kobiet: Mimo represji budujemy społeczeństwo obywatelskie*, 24.10.2021, <https://walbrzych.wyborcza.pl/walbrzych/7,178336,27726606,lempart-w-walbrzychu-budujemy-spoleczenstwo-obywatelskie-pod.html>

Dobkiewicz A., *Strajk Kobiet w Wałbrzychu. Z Martą Lempart online o tym, czy warto wciąż wychodzić na ulice i protestować*, 20.10.2021, <https://walbrzych.wyborcza.pl/walbrzych/7,178336,27710300,strajk-kobiet-w-walbrzychu-z-marta-lempart-o-tym-czy-warto.html>

- Dudek A.J., *Do cholery, odczepmy się od Marty Lempart. Wychodzi na ulicę dla nas wszystkich*, 1.12.2021, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,100865,27864665,do-cholery-odczepmy-sie-od-marty-lempart-wychodzi-na-ulice.html
- Dudek A.J., *Lempart: Aborcja będzie w Polsce legalna. Wiemy to my, wie opozycja, wiedzą PiS i Ordo Iuris*, 22.06.2022, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,114019,28608130,lempart-aborcja-bedzie-w-polsce-legalna-wiemy-to-wie-opozycja.html
- Dudek A.J., *Marta Lempart, Superbohaterka „WO”, całą nagrodę przekazała Strajkowi Kobiet. „Działamy!”*, 28.08.2021, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,152061,27503827,marta-lempart-superbohaterka-wo-cala-nagrode-przekazala-strajkowi.html
- Dudek A.J., *Marta Lempart, Superbohaterka „WO”: Nie odpalam świecy dymnej do śniadania*, 24.05.2021, www.wysokieobcasy.pl/akcje-specjalne/7,156847,27120032,marta-lempart-superbohaterka-2020-nie-odpalam-swiecy-dymnej.html
- Dudek A.J., *Projekt „Legalna aborcja bez kompromisów” już w środę w Sejmie. Przedstawi go Marta Lempart*, 19.06.2022, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,163229,28596894,projekt-legalna-aborcja-bez-kompromisow-juz-w-srode-w-sejmie.html
- Dudek A.J., *Strajk Kobiet: Zamieniliście Polskę w getto cięż. Porodówki – w sale tortur. Rządzą bezprawie i śmierć*, 27.01.2022, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,163229,28044340,strajk-kobiet-zakazem-aborcji-pisowscy-mordercy-zgotowali.html
- Furtak E., *Na I Bielski Marsz Równości przyjedzie Marta Lempart. Posłowi, który wybiera się na wydarzenie zniszczono baner*, 8.09.2021, <https://bielskobiała.wyborcza.pl/bielskobiała/7,88025,27546089,na-i-bielski-marsz-rownosci-przyjedzie-marta-lempart-poslowi.html>
- Harłukiewicz J., *Tajemnica kamienicy Marty Lempart – czyli Radio Erewań TVP nadaje*, 18.02.2021, <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,26801736,tajemnica-kamienicy-marty-lempart-czyli-radio-erewan-tvp-nadaje.html>
- Karst-Adamczyk M., *Marta Lempart to superbohaterka bez zbroi*, 29.05.2021, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,100865,27123922,marta-lempart-to-superbohaterka-bez-zbroi.html
- Karwowska A., *Marta Lempart: Nowa metoda władzy. Zarzuty karne wobec protestujących będą coraz częstsze*, 12.02.2021, <https://wyborcza.pl/7,162657,26785302,marta-lempart-nowa-metoda-wladzy-zarzuty-karne-dla-protestujacych.html>

- Karwowska A., Paś W., *Lempart i Broniarczyk: Lekarze zaczęli stawiać się w roli pierwszej ofiary orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego w sprawie aborcji*, 6.10.2022, <https://wyborcza.pl/7,162657,28989219,lekarze-zaczeli-stawiac-sie-w-roli-pierwszej-ofiary-orzeczenia.html>
- Karwowska A., Paś W., *Marta Lempart apeluje do UE o pominięcie polskiego rządu przy przyznawaniu pieniędzy na pomoc uchodźcom z Ukrainy*, 10.03.2022, <https://wyborcza.pl/7,162657,28202923,marta-lempart-apeluje-do-ue-i-organizacji-miedzynarodowych-o.html>
- Karwowska A., Paś W., *Marta Lempart: PiS nie ma odpowiedzi na jasne przesłanie demokratów: chcemy być w Unii*, 11.10.2021, <https://wyborcza.pl/7,162657,27677137,marta-lempart-pis-nie-ma-odpowiedzi-na-jasne-przeslanie.html>
- Karwowska A., Paś W., *Marta Lempart: Politycy opozycji muszą wybrać między Polską a partią*, 21.01.2022, <https://wyborcza.pl/7,162657,28023216,porozumienie>
- Karwowska A., Paś W., *Marta Lempart: Spotkam się z Tuskiem przy robocie*, 8.10.2021, <https://wyborcza.pl/7,162657,27665126,marta-lempart-spotkam-sie-z-tuskiem-przy-robocie.html>
- Kawecka W., „Wiadomości” zacytowały fejkowy wpis Marty Lempart. TVP tłumaczy i wyjaśnia, 3.11.2020, www.plotek.pl/plotek/7,154063,26473820,wiadomosci-zacytowaly-fejkowy-wpis-marty-lempart-tvp-tlumaczy.html
- Kozakiewicz K., *Lempart: Młode kobiety nie kupują kościelnego kłamstwa o kompromisie aborcyjnym*, 19.12.2021, <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,27925229,marta-lempart-mlode-kobiety-nie-kupuja-koscielnego-klamstwa.html>
- Kozakiewicz K., *Marta Lempart o „lex TVN”: To pomysł na tuszowanie afer PiS, w tym kłamstw Beaty Szydło*, 17.12.2021, <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,27924865,marta-lempart-o-lex-tvn-to-pomysl-na-tuszowanie-afery-pis.html>
- Kozakiewicz K., *PiS-owski rejestr cięż stał się faktem. Lempart: „Od teraz ciężę będą prowadzić prokuratorzy, nie lekarze”*, 6.06.2022, <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,28547302,pis-owski-rejestr-ciaz-stal-sie-faktem.html>
- Kozioł M., *PiS, antyaborcjniści i narodowcy ostro protestują przeciwko nagrodzie dla Strajku Kobiet. Lempart: „Nie boimy się”*, 23.06.2021, <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,27237880,nagroda-wroclawia-dla-strajku-kobiet-protest-srodowisk-narodowo.html>

- Kromer O., *Zakrwawione kukły pod Ministerstwem Zdrowia i pod siedzibą PiS. Nowa akcja Strajku Kobiet*, 26.11.2021, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,27847964,zakaz-aborcji-zabija.html>
- Lampart M., „Kolejny raz ‘Gazeta Wyborcza’ i jej społeczność organizują się, by pomóc mądrze”. *Marta Lempart o naszej akcji prouchodźczej*, 3.09.2021, <https://wyborcza.pl/7,162657,27529498,kolejny-gazeta-wyborcza-i-jej-spoleczosc-organizuja-sie-by.html>
- Maciejasz D., *Przedsiębiorcy i Strajk Kobiet razem wychodzą na ulice. Lempart: Południe Polski zaczęło obywatelskie nieposłuszeństwo*, 19.01.2021, <https://wyborcza.biz/biznes/7,177151,26700795,przedsiębiorcy-i-pioruny-wyjda-na-ulice-marta-lempart-poludnie.html?disableRedirects=true>
- Marta Lempart i Wojciech Hermeliński w PE. *O ataku na prawo do aborcji i łamaniu praworządności*, 24.02.2021, <https://wyborcza.pl/7,82983,26820154,marta>
- Marta Lempart: *Nie świętujemy przegranych powstań. Nie palimy świeczek. Bierzemy się do roboty*, 22.10.2021, www.tokfm.pl/Tokfm/7,103087,27718384,marta-lempart-nie-swietujemy-przegranych-powstan-nie-palimy.html
- Marta Lempart: *PO usłyszała głos suwerena, czyli zrobiła coś, czego PiS nie potrafi*, 22.02.2021, <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,26817465,marta-lempart-po-uslyszala-glos-suwerena-czyli-cos-czego-pis.html>
- Marta Lempart *rozlała farbę przed siedzibą PiS i pokłóciła się ze sprzątaczką. Teraz odpowiada na krytykę*, 29.11.2021, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,27858013,marta>
- Marta Lempart *z zarzutami prokuratury o sprowadzenie zagrożenia dla życia ludzi w czasie epidemii*, 11.02.2021, <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,26775412,marta-lempart-z-zarzutami-prokuratura-oskarza-ja-m-in-o.html>
- Marta Lempart: *66 proc. Polaków popiera dostęp do legalnej aborcji do 12. tygodnia. To głos suwerena*, 24.06.2022, <https://wyborcza.pl/7,162657,28617892,marta-lempart-66-proc-polakow-popiera-dostep-do-legalnej-aborcji.html>
- Nodzyńska P., *Protest przeciwko „lex Czarnek”. Lempart: Mogliśmy mieć fajne szkoły, ale przysnęliśmy. Ten rząd nas obudził*, 4.01.2022, <https://wyborcza.pl/7,82983,27972863,protest-przeciwko-lex-czarnek-lempart-mogliśmy-miec-fajne.html>

Olga Tokarczuk otworzy XIV Kongres Kobiet we Wrocławiu. Trwa rejestracja na wydarzenie, 20.09.2022, <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,28932232,olga-tokarczuk-otworzy-xiv-kongres-kobiet-we-wroclawiu-trwa.html>

Paś W., *Nie wykorzystujemy śmierci do robienia polityki. Czerederecka i Lempart komentują ostatnie protesty w całym kraju*, 7.11.2021, <https://wyborcza.pl/7,162657,27777546,nie-wykorzystujemy-smierci-do-robienia-polityki-czerederecka.html>

Paś W., *Wojna w Ukrainie. Ogólnopolski Strajk Kobiet rozpoczyna zbiórkę na apteczki dla ukraińskich żołnierzy*, 11.07.2022, <https://wyborcza.pl/7,75398,28673165,wojna-w-ukrainie-ogolnopolski-strajk-kobiet-rozpoczyna-zbiorke.html>

„*Po jej stronie. Samorząd przyjazny kobietom*”. Inauguracja wspólnej akcji Strajku Kobiet i „Wyborczej”, 9.09.2022, <https://wyborcza.pl/7,162657,28888621,po-jej-stronie-samorzad-przyjazny-kobietom-inauguracja-wspolnej.html>

Prokuratura ponownie skierowała do sądu akt oskarżenia. Wraca sprawa przeciwko liderkom Strajku Kobiet, 24.10.2022, www.tokfm.pl/Tokfm/7,103085,29061527,prokuratura-ponownie-skierowala-do-sadu-akt-oskarzenia-wraca.html

Protest Strajku Kobiet w Warszawie. Policja użyła gazu wobec protestujących, w tym Marty Lempart, 29.01.2021, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114884,26737417,protest-strajku-kobiet-w-warszawie-policja-uzyla-gazu-wobec.html>

Redzisz M., *Marta Lempart: Polska wkrótce będzie świecka*, 25.09.2021, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,53662,27611230,marta-lempart-polska-wkrotce-bedzie-swiecka.html

Romik K., *Strajk Kobiet i szczelny kordon policji przed domem Kaczyńskiego na Żoliborzu*, 28.11.2022, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,29194532,strajk-kobiet.html>

Rosłon S., *Marta Lempart o stanowisku PO ws. aborcji: Ulica mówiła do Budki, a Budka posłuchała*, 21.02.2021, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114884,26813259,marta>

Śmigiel M., *Grób Pański ze zdjęciami Barta Staszewskiego, Margot i Marty Lempart*, 3.04.2021, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,26948722,grob-panski-z-jezusem-puszkami-popowie-oraz-zdjeciem-barta.html>

„*Twarz Marty Lempart stała się nieco kłopotliwa*”. Czy Strajk Kobiet jest największym wrogiem... strajku kobiet?, 2.02.2021, www.tokfm.pl/Tokfm/7,103085,26746660,twarz-marty-lempart-na-czele-strajku-kobiet-stala-sie-nieco.html

Urbańska-Jaworska J., *Marta Lempart wygrała w sądzie z Piotrem Rybakiem. Nie będzie przeprosin za neofaszystę i bandytę*, 11.01.2022, <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,27990627,piotr-rybak-przegral-w-sadzie-z-marta-lempart-nie-bedzie-przeprosin.html>

Warchał-Kopeć M., *Sosnowiec ma rondo Praw Kobiet. Marta Lempart: – To sygnał, że jesteśmy wspólnotą*, 23.11.2021, <https://sosnowiec.wyborcza.pl/sosnowiec/7,93867,27835914,sosnowiec-ma-rondo-praw-kobiet-marta-lempart-to-sygna.html>

Opracowanie własne na podstawie danych z dn. 14.–16.12.2022.

Portal wpolityce.pl

Absurdalne wystąpienie liderki Strajku Kobiet! Marta Lempart opowiada o rzekomej „pogardzie”: Dotyka osoby „potrzebujące aborcji”, 28.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/536882-absurdalne-slowa-lempart-mowi-o-potrzebujacych-aborcji>

Akcja wspierana przez Lempart okaże solidarność... migrantom. „Matki na granicę” jadą do Hajnówki. „45–50 proc. dla PiS pewne”, 19.11.2021, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/574668-akcja-wspierana-przez-lempart-okaze-solidarnosc-migrantom>

Andrijanić G., *Farbowany katolik. Platforma Obywatelska poszła w kierunku pełnego zaakceptowania mentalności cywilizacji śmierci*, 30.10.2022, <https://wpolityce.pl/tygodniksieci/620070-farbowany-katolik-cywilizacja-smierci>

„*Antyhomofobus*” rusza w trasę. Ohydna akcja „Strajku Kobiet” i jego sojuszników. Na furgonetce pedofilski atak na Kościół i rodzinę, 27.09.2021, <https://wpolityce.pl/kosciol/567841-ohydna-furgonetka-lempart-atakuj-rodzine-i-kosciol>

Barbarzyńskie postulaty Rady Konsultacyjnej przy OSK! Aborcja bez żadnych ograniczeń. „Kobieta i osoba nosząca ciężę będą miały wybór”, 20.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/540010-barbarzynskie-postulaty-rady-konsultacyjnej-przy-osk>

Bez spiny: czy Lempart rozpoczęła dżihad?, 28.01.2021, <http://wpolsce.pl/magazyn/13422-bez-spiny-czy-lempart-rozpoczela-dzihad>

Bez spiny: czy Lempart to dyktatorka strajku kobiet?, 11.03.2021, <http://wpolsce.pl/magazyn/13729-bez-spiny-czy-lempart-to-dyktatorka-strajku-kobiet>

Bodnar znów w obronie Lempart. Składa skargę do WSA ws. stwierdzenia koronawirusa u liderki „Strajku Kobiet”, 18.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/539724-bodnar-znow-w-obronie-lempart-sklada-skarge-do-wsa>

Bodnar znów w obronie „Strajku Kobiet”. Atakuje policję za interwencję pod TK, gdzie aktywiści Lempart przykuli się do ogrodzenia, 30.03.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/545118-bodnar-znow-w-obronie-strajku-kobiet>

Bujna wyobraźnia Marty Lempart. „W strumieniach gazu policyjnego, w represjach powstaje i krzepnie społeczeństwo”, 25.09.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/567679-bujna-wyobraznia-lempart-w-represjach-powstaje>

Chce zamieszek?! Lempart do zwolenników aborcji: Wzywamy, aby tym razem iść tak, żeby zostawiać ślady. Wyrażcie swój gniew, 27.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/536721-lempart-do-zwolennikow-aborcji-wyrazcie-swoj-gniew>

Chce zdobyć sympatię Lempart? Sikorski znów się kompromituje. Minister Tuska wywiesił flagę z błyskawicą i prowokuje policję, 28.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/536836-sikorski-sie-kompromituje-wywiesil-flage-z-blyskawica>

Co na to Lempart? Wałęsa: „Posłuchajcie urodzonego rewolucjonisty. Protesty uliczne nie doprowadzą do sukcesu”, 30.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537066-co-na-to-lempart-walesa-o-dzialaniach-sk-bez-sukcesu>

Czas postawiony w ultimatum już minął. Co zrobił Strajk Kobiet? Daje Lewicy... kolejne 24 godziny i straszy „asów opozycji”. Komedial!, 29.04.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/548978-komedia-strajk-kobiet-daje-lewicy-kolejne-24-godziny>

Czego boi się Marta Lempart?, 2.02.2021, <http://wpolsce.pl/magazyn/13462-czego-boi-sie-marta-lempart>

Czerniakowska A., Wolna wola. Zawsze jest czas, by odrzucić wszelkie zło, które przecież nigdy nie działa w jedną stronę, 17.03.2022, <https://wpolityce.pl/tygodniksienci/591803-wolna-wola-czas-by-odrzucic-wszelkie-zlo>

- Czerwone błyskawice, osiem gwiazdek i wulgarne hasła z protestów. Oto wystawa w Lublinie. „Coś wam szwankuje ta kultura”, 7.06.2021, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/553887-czerwone-blyskawice-i-osiem-gwiazdek-oto-wystawa-w-lublinie>*
- Czy działaczki „Strajku Kobiet” staną przed sądem? Premier przypomina: Organizowanie zebrań prowadzi do zwiększenia liczby zakażeń, 10.07.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/558199-dzialaczki-strajku-kobiet-przed-sadem-premier-zabral-glos>*
- Czy Lempart naprawdę walczy o prawa kobiet?, 28.01.2021, <http://wpolsce.pl/magazyn/13426-czy-lempart-naprawde-walczy-o-prawa-kobiet>*
- Czy Marta Lempart to polityczny bankrut?, 25.05.2021, <http://wpolsce.pl/magazyn/14299-czy-marta-lempart-to-polityczny-bankrut>*
- Czy Marcie Lempart zabrakło „pary”?, 8.03.2021, <http://wpolsce.pl/magazyn/13703-czy-marcie-lempart-zabraklo-pary>*
- Czy Platformie bliżej do Lempart niż do ludowców?, 27.06.2022, <http://wpolsce.pl/magazyn/17198-czy-platformie-blizej-do-lempart-niz-do-ludowcow>*
- Czy politycy porzucą Martę Lempart? Politycy: „wulgaryzmy nie są odpowiednie”, „Strajk stał się potworem”, 3.05.2021, <http://wpolsce.pl/magazyn/14111-czy-politycy-porzuca-marte-lempart-politycy-wulgaryzmy-nie-sa-odpowiednie-strajk-stal-sie-potworem>*
- Czy to końcówka Lempart i Strajku kobiet?, 21.01.2021, <http://wpolsce.pl/magazyn/13371-czy-to-koncowka-lempart-i-strajku-kobiet>*
- Dlaczego Marta Lempart jest autorytetem?, 21.09.2021, <http://wpolsce.pl/magazyn/15210-dlaczego-marta-lempart-jest-autorytetem>*
- Dlaczego Sikorski wspiera Lempart?, 19.05.2021, <http://wpolsce.pl/magazyn/14250-dlaczego-sikorski-wspiera-lempart>*
- „Dziś Argentyna, jutro Polska”. Co kryje się za hasłem Lempart? Będzie tak zdziczały lincz katolików jak w San Juan? Przypomnijmy!, 29.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537012-lempart-chce-argentyny-w-polsce-bedzie-lincz-katolikow>*
- Ekspert Fundacji „Batorego” pochwała wulgarny język Lempart: „Okrzyk „Wypierdalać” uznać wypada za najważniejsze słowo buntu”, 4.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537760-ekspert-fundacji-batorego-pochwala-wulgaryzmy-lempart>*
- Europoseł twierdzi, że Polska to mini-Rosja. Tarczyński: To przyjaciółka Lempart, razem działają. Nie jestem zaskoczony, 9.06.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/602099-polska-jak-rosja-tarczynski-mowi-to-przyjaciolka-lempart>*

Fala komentarzy polityków po wyroku TK ws. kadencji RPO. „Dopięli swego”, „Decyzja-kuriozum”; „Rzecznik skrajnej lewicy”, 15.04.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/547151-fala-komentarzy-politykow-po-wyroku-tk-ws-kadencji-rpo>

Fala nienawiści na demonstracji zwolenników przyjmowania imigrantów! „Przyjmijmy uchodźców wyje... policję”; „Je... Straż Graniczną”, 26.08.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/563950-zwolennicy-przyjmowania-imigrantow-obrazaja-sg-i-policje>

Frekwencyjna kłapa na proteście SK. Prof. Jabłoński: Wulgarność tego wszystkiego, obciachowość, odstręcza, 9.03.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/542397-frekwencyjna-kłapa-na-protescie-skprof-jablonski-komentuje>

Frekwencyjna kłapa na proteście zwolenników aborcji w stolicy! Mimo to trzeba się liczyć z utrudnieniami w ruchu, 22.10.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/571105-frekwencyjna-kłapa-na-protescie-zwolennikow-aborcji>

Głos rozsądku w TOK FM: „Twarz Marty Lempart (...) stała się nieco kłopotliwa”; „Ten radykalizm na dłuższą metę ludzi nie porywa”, 3.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537594-glos-rozsadku-w-tok-fm-twarz-lempart-stala-sie-kłopotliwa>

Hipokryzja! Lempart: Biali terroryści z Biblią pod pachą zajęli Kapitol; Wcześniej mówiła: „Barierki wy...dalać, Sejm jest nasz”, 7.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/534006-hipokryzja-lempart-krytykuje-protestujacych-w-usa>

Holland, Lempart i Środa biją na alarm! Napisały list do wiceprezydent USA ws. ustawy medialnej. „Bardzo poważne zagrożenie”, 28.07.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/560390-holland-lempart-i-sroda-bija-na-alarm-pisza-list-do-harris>

Hucpa Lempart przed siedzibą PiS! Do porządku przywołała ją sprzątaczką. Internauci: „Tak to jest, jak strugasza rewolucjonistkę”, 26.11.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/575666-hucpa-lempart-przed-siedziba-pis-komentarze>

I wszystko jasne! Lempart prowokuje, bo chce grać ofiarę: „Mnie zabraknie na pewno na jakimś etapie. Władza próbuje różnych technik”, 2.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537417-lempart-prosi-wrecz-o-zatrzymanie-mnie-na-pewno-zabraknie>

Internauci krytykują występ Lempart w TVN24. „Jaka telewizja taka ‘gościńi’”; „Nie macie pojęcia o naszym kraju”, 22.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/540301-internauci-krytykuja-wystep-lempart-w-tvn24>

- Jachowicz J., *Feralny dzień polskich feministek walczących o prawa kobiet. Powiewu prawdziwego święta i radości zabrakło liderkom Strajku Kobiet*, 9.03.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/542428-feralny-dzien-polskich-feministek-walczacych-o-prawa-kobiet>
- Jachowicz J., *Przewodnik duchowy Magdaleny B. – Marta Lempart. Osoba, która na najbardziej prymitywnych hasłach próbuje budować karierę polityczną*, 19.04.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/595029-przewodnik-duchowy-magdaleny-b-marta-lempart>
- Jachowicz J., *Wiednie Marta Lempart, słabnie jej głos, który przypomina krzyk rozpacz. Do wiosny Strajk Kobiet może spotkać los KOD*, 2.12.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/576515-wiednie-lempart-slabnie-jej-glos-niczym-krzyk-rozpacz>
- Jakubowska A., *„Idziemy po wszystko” – oświadcza Marta Lempart w imieniu Strajku Kobiet. Jest jednak coś, czego na pewno nie dostaniecie!*, 9.03.2021, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/542399-idziemy-po-wszystko-oswiadcza-marta-lempart>
- Janecki S., *Chwała „Gazecie Apokaliptycznej” (wcześniej „Wyborczej”) za opisanie torturowania żołnierzy Marty Lempart*, 29.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/536960-chwala-gw-za-opisanie-torturowania-zolnierzy-marty-lempart>
- Janecki S., *Lud platformerski dojrzał do Nocy św. Bartłomieja – to wniosek ze spotkań Donalda Tuska ze zwolennikami*, 9.10.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/617471-lud-platformerski-dojrzal-do-nocy-sw-bartlomieja>
- Janecki S., *Marta cierpi, Marta walczy. Marta z tarczą, nie na tarczy. Marta łączy, Marta nie kwęka. Marta nigdy nie wymięka!*, 25.05.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/552341-marta-cierpi-marta-walczy-marta-z-tarcza-nie-na-tarczy>
- Janecki S., *Marta Lempart stała się dżihadystką, a mimo to „faszystowska horda orków” może jej skoczyć*, 28.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/536793-marta-lempart-stala-sie-dzihadystka-a-mimo-wszystko>
- Janecki S., *Martę Lempart od Jerzego Owsiaaka różni bardzo mało, a wręcz są elementem tej samej inżynierii społecznej*, 30.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537082-marte-lempart-od-jerzego-owsiaka-rozni-bardzo-malo>
- Jest akt oskarżenia przeciwko Marcie Lempart. Liderce „Strajku Kobiet” grozi nawet 8 lat więzienia*, 9.07.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/558058-nasz-news-jest-akt-oskarzenia-przeciwko-marcie-lempart>

Jest i ona! Lempart z kwiatami we włosach „walczy” o Białoruś na paradzie LGBT: „Jesteśmy bojowniczkami”. Nie zabrakło wulgarnych okrzyków, 19.06.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/555471-jest-i-ona-wulgarnie-okrzyki-lempart-na-paradzie-rownosci>

Już nie promują aborcji? Materiał o dzieciach nienarodzonych w TVN24. „Uśmiechały się, gdy ich matka jadła marchewkę”, 23.09.2022, <https://wpolityce.pl/media/615486-juz-nie-promuja-aborcji-material-o-nienarodzonych-w-tvn24>

Karnowski J., *Lempart prowadzi swój ruch w stronę przemocy i ekstremizmu. Nasze państwo stoi przed poważniejszym egzaminem, niż sądzimy*, 28.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/536896-lempart-prowadzi-swoj-ruch-w-strone-przemocy-i-ekstremizmu>

Karnowski J., *Propozycja pani Lempart i jej środowisk jest jasna: śmierć. Śmierć dzieciom, śmierć Polsce. Dobrze, że to wybrzmiewa tak jasno*, 3.12.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/576591-propozycja-jest-jasna-smierc-smierc-dzieci-smierc-polski>

„Kasta” znów wspiera Strajk Kobiet? Kuriozalne uzasadnienie sądu ws. wycofania aktu oskarżenia Lempart i Suchanow, 9.12.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/577366>

Katastrofa frekwencyjna „Strajku Kobiet”! Wczoraj w Warszawie uczestniczyło w nim maksymalnie 500 osób, 9.03.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/542338-nasz-news-niespelna-500-osob-na-demonstracji-strajku-kobiet>

Kolejna okazja do ataku? PE o debatował o wyroku TK ws. aborcji, była nawet Lempart. Mocna odpowiedź europosłanek PiS!, 20.10.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/570831-kolejna-okazja-do-ataku-na-polske-w-pe-debata-o-aborcji>

Kosiniak-Kamysz: Jestem przeciwnikiem projektu Lempart dot. aborcji. Dziwię się, że środowiska nie chcą zapytać obywateli w tej sprawie, 23.06.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/603843-kosiniak-kamysz-jestem-przeciwnikiem-projektu-lempart>

Kwiatek K., Co Lewica robi ze Strajkiem Kobiet? Porozumienie z PiS daje szansę na zerwanie z wizerunkiem stworzonym przez Lempart, 30.04.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/549157-co-lewica-zrobi-ze-strajkiem-kobiet>

Kwiatek K., Strajk Kobiet to już nie tylko problem PiS-u, ale w coraz większym stopniu także opozycji, 7.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/538183-strajk-kobiet-to-juz-nie-tylko-problem-pis-u>

Lempart butna wobec pani sprzątającej, 27.11.2021, <https://wgospodarcce.pl/opinie/104368-wideo-lempart-butna-wobec-pani-sprzatajacej>

- Lempart dostała gazem. Internauci przypominają, jak Węglarczyk kpił z wydarzeń w USA: „Ela przyjechała szturmować parlament”, 30.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537096-lempart-dostala-gazem-internauci-przypominaja-pewien-cytat>*
- Lempart grozi lekarzom. Reszczyński: „Prawo powinno zatrzymać tę kobietę, która notorycznie łamie przepisy”, 28.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/536808-nasz-wywiad-reszczyński-prawo-powinno-zatrzymac-lempart>*
- Lempart i koleżanki na granicy z Białorusią! W ramach wsparcia dla imigrantów „Strajk Kobiet”... zjadł zupe. Aktywistki atakują rząd, 26.08.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/563925-lempart-i-kolezanki-na-granicy-z-bialorusia-zjadly-zupe>*
- Lempart i Strajk Kobiet protestują. Przed siedzibą TK wylano czerwoną farbę. Frekwencja jednak nie dopisała, 28.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/536871-protest-feministek-przed-siedziba-tk-wylano-czerwona-farbe>*
- Lempart i Strajk Kobiet znów niszczą publiczną przestrzeń! Czerwona farba i „zakrwawione” kukły przed Sejmem, 30.11.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/576159-lempart-i-strajk-kobiet-znow-niszczapubliczna-przestrzen>*
- Lempart i Strajk Kobiet znów w akcji! „To jest wojna”. Stołeczna policja: „Niestety nie zabrakło agresywnego zachowania”, 20.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/535752-lempart-i-strajk-kobiet-znow-w-akcji-to-jest-wojna>*
- Lempart i Suchanow muszą przeprosić dziennikarkę. Sąd nakazał wypłatę zadośćuczynienia, środki trafią do siostr zakonnych, 1.01.2022, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/580163-lempart-i-suchanow-musza-przeprosic-dziennikarkejest-wyrok>*
- Lempart i Suchanow pozwane! Aktywistki „Strajku Kobiet” nie wpuściły dziennikarzy na konferencję i wyzywały ich od „psów”, 26.01.2021, <https://wpolityce.pl/kryminal/536504-lempart-i-suchanow-pozwane-wyzywaly-dziennikarzy-od-psow>*
- Lempart kazała rosyjskim opozycjonistom „wyp...” z wiecu przed ambasadą? Jest list otwarty! „Skreślając ich, gramy w grę Putina”, 14.10.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/618200-lempart-vs-rosyjscy-opozycjonisci-jest-list-otwarty>*
- Lempart kreuje się na „męczenniczkę”? Mówi o groźbie zamachu i reakcji policji. Przyznaje: „Byłam chroniona przez cały czas”, 12.10.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/569699-lempart-kreuje-sie-na-meczenniczkemowi-o-grozbie-zamachu>*

Lempart krytykuje i kpi, Hołownia próbuje się tłumaczyć: W sprawie aborcji bliskie jest mi stanowisko sędziego Kieresa, 24.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/540485-holownia-tlumaczy-sie-po-zarzutach-ze-strony-lempart>

Lempart lamentuje: 5 osób nadal jest zatrzymanych, w tym Suchanow. „Był taki moment, że w ogóle nie wiedzieliśmy, gdzie jest”, 29.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/536921-lempart-lamentuje-suchanow-wciaz-zatrzymana>

Lempart na sejmowej mównicy to prowokacja?, 23.06.2022, <http://wpolsce.pl/magazyn/17196-lempart-na-sejmowej-mownicy-to-prowokacja>
Lempart obraża funkcjonariuszy SG i policjantów! „Nie będziemy mieć przebierańców (...), zajmujących się mordowaniem uchodźców”, 23.10.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/571154-lempart-obraza-funkcjonariuszy-sg-i-policjantow>

Lempart twierdzi, że Kościół jest wrogiem. Internauci reagują: „Absurd roku!”; „Najwęższym wrogiem kobiet w Polsce jest Marta Lempart”, 9.03.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/542427-lempart-uderza-w-kosciol-internauci-odpowiadaja>

Lempart u Olejnik ujawnia plan „Strajku Kobiet”: Zaczęło się od aborcji, ale idziemy po wszystko. Wrogiem kobiet jest Kościół, 8.03.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/542292-lempart-u-olejnik-idziemy-po-wszystko>

Lempart usłyszała kolejne zarzuty prokuratorskie! To pokłosie nazwania wojska i Straży Granicznej „mordercami w mundurach”, 22.04.2022, <https://wpolityce.pl/kryminal/595483-lempart-uslyszala-zarzuty-za-mordercow-w-mundurach>

Lempart w jednym szeregu z Lisem i PO. „Strajk Kobiet”: „Lewica zostawiła za drzwiami osoby sponiewierane przez tę bandycką władzę”, 1.05.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/549280-osk-wsciekly-na-lewice-zapomnieli-o-co-walczylyśmy>

Lempart włącza się do akcji „GW” i oskarża rząd. Absurdalne słowa: „Wprowadza stan wyjątkowy, żeby móc mordować ludzi na granicy”, 5.09.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/565081-lempart-oskarza-rzad-padly-krzywdzace-slowa>

Lempart wściekła na Hołownię: „Nie chcemy katotaliba”. Aktywistka od ośmiu gwiazdek i niszczenia kościołów żali się... na hejt, 27.08.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/612089-lempart-wsciekla-na-holownie-nie-chcemy-katotaliba>

- Lempart wściekła na opozycję po przegranym głosowaniu! „Wchodzą na salę nie wiedząc, ilu mają ludzi”, 3.12.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/576594-lempart-wsciekla-na-opozycjenie-wiedza-kogo-maja-w-robocie>*
- Lempart wśród Kobiet Roku 2020 Forbes. Kuriozalne uzasadnienie: „W odpowiednim momencie (...) zdołała tonować emocje”, 2.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537548-lempart-wsrod-kobiet-roku-2020-forbes-women>*
- Lempart wychwala Tuska i KO ws. aborcji: „To są nasi sojusznicy!”. Uderzyła jednak w posłów, którzy nie wypełnili... jej ankiety, 22.06.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/603688-lempart-wychwala-tuska-i-po-to-sa-nasi-sojusznicy>*
- Lempart wyzywała strażników granicznych od „morderców”! Jest akt oskarżenia przeciwko liderce „Strajku Kobiet”, 25.07.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/607987-nasz-news-nowy-akt-oskarzenia-przeciwko-marcie-lempart>*
- Lempart zaklina rzeczywistość i straszy Ziobrę więzieniem: „Będzie siedział. On, nie ja”. Przed nami fala kolejnych protestów, 12.07.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/558321-lempart-zaklina-rzeczywistosc-i-straszy-ziobre-wiezieniem>*
- Lempart znów w akcji. Poprowadziła protestujących przed siedzibę PiS. Skończyło się na uderzeniu policjanta kamieniem i mandatach, 10.10.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/569507-lempart-znow-w-akcji-uderzony-policjant-i-mandaty>*
- Lempart żali się w rozmowie z „DGP”: Większość z nas jest pod opieką psychologów. Mamy program dla osób wypalonych aktywistycznie, 12.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/538985-lempart-wiekszosc-z-nas-jest-pod-opieka-psychologow>*
- Łosiewicz w „Sieci”: Marta Lempart i „Babcia Kasia” w konkursie Warszawianka Roku 2021. To żart czy może tania prowokacja?, 28.09.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/568055-losiewicz-w-sieci-lempart-roku-zarty-czy-prowokacja>*
- Maciejewski J., Chorobliwa antyPiSowskość coraz częściej przeradza się w antypolskość. 10 przykładów na fanatyzm wyznawców polskiej opozycji, 23.09.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/567487-fanatycynienawidza-pis-u-do-tego-stopnia-ze-szkodzi-polsce>*
- Maciejewski J., Jak sprzątaczką pogoniła Martę Lempart. „Dziś orędownicy lewackich przemian co rusz zdradzają niechęć do swojej grupy docelowej”, 10.12.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/577573-jak-sprzaczka-pogonila-marte-lempart>*

- Maciejewski J., *Lempart jako Joanna d'Arc, Olejnik jako „wolne media” – ileż jeszcze można obniżać poziom publicznej debaty?*, 28.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/536854-przestrzelili-z-rewolucja-nienawisc-to-jednak-tanie-paliwo>
- Maciejewski J., *Newsroom 360. „Przekaz był zawsze jednostronny, o strajku kobiet zdawało się nie padać ani jedno złe słowo, a ogólna narracja nakręcała poparcie”*, 2.12.2021, <https://wpolityce.pl/media/576491-newsroom-360-ani-jednego-zlego-slowa-o-strajku-kobiet>
- Maciejewski J., *Pamiętacie jeszcze rewolucję Marty Lempart? Trzy wnioski po żałobnym końcu „Strajku Kobiet” w rocznicę jego wybuchu*, 22.10.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/571042-w-rok-po-strajku-kobiet-plany-lempart-okazaly-sie-fiaskiem>
- Maciejewski J., *Przybudówka oko.press? Promocja czeskich klinik aborcyjnych? Strajk Kobiet stopniał, ale zdobył ważne zasoby*, 12.05.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/550688-jak-zgasl-strajk-kobiet-i-jak-zaatakujecie-znowu>
- Marta Lempart kreuje się na „gołąbkę pokoju” i atakuje PiS: „To polityczni bandyci”. Dziennikarz wp.pl nie wytrzymał, 22.10.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/571032-lempart-golabka-pokoju-dziennikarz-wppl-nie-wytrzymał>
- Mile zaskoczenie! Komorowski podkreśla: „Nie zgadzam się z postulatami aborcji na żądanie”. Marcie Lempart to się nie spodoba, 10.06.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/602195-mile-zaskoczenie-komorowski-przeciw-aborcji-na-zadanie>
- Mocne! Ikonowicz o Lempart: „Okazała się funkcjonariuszką PO”. Dostało się także opozycji: Kaczyński ma wizję, a ona tylko poszczekuje, 20.05.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/551710-ikonowicz-o-lempart-okazala-sie-funkcjonariuszka-po>
- Nie ma wstydu! Lempart przyznaje, że skarżyła się na Polskę organizacjom w Paryżu. „Bardzo potrzebujemy ich pomocy”, 27.10.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/619868-nie-ma-wstydu-lempart-skarzyla-sie-na-polske-w-paryzu>
- Nielegalny protest Strajku Kobiet. Feministki blokowały rondo Czterdziestolatka, potem narzekały na „zamknięcie”. Kiepska frekwencja, 8.03.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/542261-nielegalny-protest-strajku-kobiet-w-warszawie>
- Nieoczekiwany cios w Lempart! Skrytykowała ją nawet Maja Staśko: Nie ma walki o kobiety bez poszanowania pracy kobiet pracujących, 26.11.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/575738-mocny-cios-w-lempart-skritykowala-ja-nawet-maja-stasko>

- Nowe zarzuty dla Marty Lempart! Chodzi o nawoływanie do ataków na kościoły i znieważanie policjantów*, 10.02.2021, <https://wpolityce.pl/kryminal/538597-nasz-news-nowe-zarzuty-dla-marty-lempart>
- Nowe zarzuty dla Marty Lempart! Chodzi o nawoływanie do ataków na kościoły i znieważanie policjantów*, 10.02.2021, <http://wpolsce.pl/magazyn/13451-czy-lempart-chce-zamieszek>
- Nykiel M., *Bezgraniczna manipulacja! Lempart kipi agresją, ale żali się „Wyborczej”, że jest ofiarą przemocy państwa. Tak się mobilizuje wyznawców!*, 25.05.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/552329-bezgraniczna-manipulacja-lempart-to-ona-jest-ofiara>
- Nykiel M., *Kim jest Lempart dla Trzaskowskiego? „Autorytet, zaangażowana, mądra, empatyczna”. Czy hasło „wyp...ć” będzie sloganem promującym Warszawę?*, 22.09.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/567314-lempart-autorytetem-trzaskowskiego-madra-empatyczna>
- Nykiel M., *Lempart chce zalać Polskę antyklerykalną żółcią. Jak daleko pójdą? I jak bardzo wytrzymała jest katolicka tolerancja?*, 7.04.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/546146-lempart-chce-zalac-polske-antyklerykalna-zolcia-co-potem>
- Nykiel M., *Lempart „idzie po wszystko”. Z Bodnarem i zbuntowanymi sędziami będą nas uczyć obywatelskości. Ale Polki nadal są konserwatystkami*, 9.03.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/542444-lempart-idzie-po-wszystko-ale-polki-to-wciaz-konserwatystki>
- Nykiel M., *Mają tupet! WOŚP wspierany przez „Strajk Kobiet” zbiera datki przed sprofanowanymi kościołami. I tak dobrze, że siłą nie wyrwają księdzu tacy*, 31.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537169-maja-tupet-graja-z-lempart-przed-sprofanowanymi-kosciolami>
- Nykiel M., *Nadchodzi nowa fala bluźnierstw. „Ideologiczny totalitaryzm i zniszczenie wszystkiego, co stanowi Polskę i jej dziedzictwo”*, 12.04.2021, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/546670-nadchodzi-nowa-fala-bluznierstw-ideologiczny-totalitaryzm>
- Nykiel M., *Odrażająca wściekłość Lempart. „Agresywne frustratki, którym pomyliły się czasy i epoki. Lawina wściekłych wrzasków”*, 4.12.2022, <https://wpolityce.pl/tygodniksieci/624834-odrazajaca-wscieklosc-lempart>
- Nykiel M., *Odrażający atak na prezesa PiS ma być dyskusją o ważnych sprawach kobiet? Kogo Lempart zarazi własną obsesją?*, 29.11.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/624198-odrazajacy-atak-na-prezesa-pis-koga-lempart-zarazi-wlasna-obsesja>

- Nykiel M., „Strajk Kobiet” nadzieją Michnika i Tuska. Apelują do katolików, by poparli Lempart. Desperacja sięgnęła już dna, 9.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/538494-strajk-kobiet-nadzieja-michnika-i-tuskadesperacja-siega-dna>
- Nykiel M., Tak tresuje się terrorystów! Patologiczne decyzje sądów utrwalają patologiczne postawy, 21.07.2022, <https://wpolityce.pl/tygodniksieci/608771-tak-tresuje-sie-terrorystow>
- Nykiel M., Za demolowanie ulic i niszczenie kościołów nagroda władz miasta? Wrocław uhonorował Strajk Kobiet. Będą medale dla anarchistów?, 23.04.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/548264-wroclaw-uhonorowal-strajk-kobiet-za-demolowanie-miasta>
- Obraża Polaków jak Verhofstadt! Lempart: Nie rozwiązywano zgromadzeń neofaszystów, kiedy było tam 300 osób. Teraz jest 60 tys., 22.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/540289-lempart-obraza-polakow-jak-verhofstadt>
- Obrzydliwe! Lempart wulgarnie wyzywa żołnierzy i SG: Jesteście pier... mordercami w mundurach, którzy wyrzucają dzieci do lasu, 1.12.2021, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/576363-obrzydliwe-lempart-wulgarnie-wyzywa-zolnierzy-i-sg>
- Oburzające! Lempart wygraża urzędnikowi i lekarzom. „Będziemy cię ścigać tak długo, aż...”; „Każdego z was znajdziemy”, 27.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/536747-lempart-wygraza-urzednikowi-i-lekarzom>
- Oburzające! Polityk SPD zorganizował w RE dyskusję uderzającą w polski rząd. Wśród „ekspertów”... Marta Lempart, 25.01.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/583134-polityk-spd-zorganizowal-diskusje-uderzajaca-w-polski-rzad>
- Ohydna operacja „Strajku Kobiet” z pieniędzmi w tle! Lempart chce zarabiać na walce z Kościołem i inicjuje akcję „Rzuć na tacę”, 6.04.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/545957-lempart-chce-zarabiac-na-walce-z-kosciolem-rzuc-na-tace>
- Opozycja podpisała przygotowane przez „Iustitię” Porozumienie dla Praworządności. Wśród sygnatariuszy Marta Lempart, 8.12.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/577162-opozycja-podpisala-porozumienie-dla-praworzadnosci>
- Opozycja zapłaci za wspieranie Lempart? Prof. Dudek: Jest obciążeniem. Prezentuje wulgarny radykalizm, który odrzuca wyborców, 29.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537032-prof-dudek-lempart-jest-obciazeniem>

- Ostre starcie! Gontarz kontra Kropiwnicki: „Zaraz ‘Marta Lempart’ będę się do pana zwracał”;* „Pan się zachowuje jak propagandzista”, 18.07.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/607148-ostre-starcie-w-studiu-laduj-prawda-w-oczy-kole>
- Ostre starcie! Lempart musztruje dziennikarkę TOK FM: To PiS-owskie bzdury; Lewicka próbuje się tłumaczyć*, 28.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/536778-ostre-starcie-klotnia-lempart-z-dziennikarka-tok-fm>
- Oto efekty siania nienawiści przez Martę Lempart. Porażające dane dotyczące skali ataków na kościoły. Aż 152 razy zaatakowano świątynie*, 11.03.2021, <https://wpolityce.pl/kryminal/542677-porazajace-statystyki-dotyczace-skali-atakow-na-koscioly>
- Owsiak ramię w ramię z Lempart. Internauci punktuja: „Hipokryzja”;* „Dzieci będą zbierały ma sprzęt do aborcji?”; „Gramy na aborcję?”, 30.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537057-owsiak-ramie-w-ramie-z-lempart-internauci-punktuja>
- Paradne! Lempart podcina się pod akcję protestacyjną pielęgniarek i położnych: „Ogólnopolski Strajk Kobiet jest z Wami!”*, 7.06.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/553867-lempart-podcina-sie-pod-akcje-protestacyjna-pielegniarek>
- Piecha o groźbach Lempart: „To oczywiście sprawa do oceny przez prokuraturę. Jest to wyjątkowo nieprzyjemne, obrzydliwe”*, 28.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/536816-tylko-u-nas-piecha-o-grozbach-lempart-to-obrzydliwe>
- Polska przyjęła 1,5 mln matek z dziećmi z Ukrainy, a Lempart apeluje, by KE pomijała nasz rząd w przyznawaniu funduszy pomocowych!*, 10.03.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/589315-lempart-domaga-sie-by-ke-nie-wspierala-finansowo-rzadu>
- Prawie do 3 w nocy trwał protest przed TK. Policja wyprorowadziła siłą sprzed Trybunału osoby, które nie dały się wylegitymować*, 28.01.2021, <https://wpolityce.pl/kryminal/536887-prawie-do-3-w-nocy-trwal-protest-przed-tk>
- Prokuratura ponownie skierowała do sądu akt oskarżenia przeciwko Marcie Lempart i innym aktywistkom Strajku Kobiet. Czy sąd znów będzie je chronił*, 24.10.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/619403-akt-oskarzenia-przeciwko-lempart-ponownie-w-sadzie>

Protestami chcą obalić rząd? Rzepliński komentuje: „Nie zgadzam się z Martą Lempart. Rząd obala się w demokratycznych wyborach”, 1.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537249-rzeplinski-nie-zgadzam-sie-z-marta-lempart>

Próbuje podlizać się Lempart? Tusk znowu jątrzy: Obrona praw kobiet przed cynicznym fanatyzmem władzy to nasze być albo nie być, 27.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/536733-tusk-znowu-ja-trzy-obrona-praw-kobiet-przed-cynicznym>

Przerazające obrazki! Dzieci skandują z Lempart: „hej, hej, hej aborcja jest ok!”. Rozemocjonowana dziewczynka wrzeszczy na policjantów, 30.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537103-przerazajace-dzieci-skanduja-z-lempart-aborcja-jest-ok>

Przerazające! „Aborcyjny Dream Team” chwali się „działalnością”. „Najdłuższa ciąża, jaką pomogliśmy przerwać trwała 37 tygodni”, 23.10.2022, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/619301-przerazajace-chwala-sie-pomoca-w-aborcji-w-37-tc>

Przestraszył się Lempart? Sośnierz żałuje, że podpisał się pod wnioskiem do TK ws. aborcji: „Najlepiej, żeby trwał tzw. kompromis”, 30.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537125-sosnierz-zaluje-ze-podpisal-sie-pod-wnioskiem-do-tk>

Raś: „Nie zgadzam się z Martą Lempart, tak jak większość ludzi w PO”. To co robią na protestach Strajku Kobiet?, 3.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537572-ras-wiekszosc-ludzi-w-po-nie-zgadza-sie-z-lempart>

Sawicki o upadku projektu Lempart: 13-letnia dziewczynka mogłaby podjąć decyzję o aborcji. To nie może mieć miejsca, 24.06.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/604031-tylko-u-nas-sawicki-o-upadku-projektu-lempart>

Sąd łaskawy dla bojówkarza „Strajku Kobiet”, który chciał rozjechać policjantów. Ta sama sędzia wcześniej uniewinniła Obywateli RP, 5.03.2021, <https://wpolityce.pl/kryminal/541876-ujawniamy-sad-laskawy-dla-bojowkarza-strajku-kobiet>

Sejm odrzucił projekt aborcyjny firmowany przez Lempart! Za jego odrzuceniem głosowało 265 posłów, 175 było przeciwko, 23.06.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/603860-sejm-odrzucil-projekt-aborcyjny-firmowany-przez-lempart>

Sikorski i Staszewski ramię w ramię z Suchanow i Lempart. Działacz LGBT: Ordo Iuris nęka aktywistów. To jest szczyt, 18.05.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/551431-sikorski-i-staszewski-ramie-w-ramie-z-suchanow-i-lempart>

- Skąd wściekłość u Marty Lempart?*, 30.11.2022, <http://wpolsce.pl/magazyn/18309-skad-wscieklosc-u-marty-lempart>
- Stało się! PO w końcu osiągnęła jakiś sukces. Lempart chwali Platformę za stanowisko ws. aborcji: Ulica mówiła do Budki i on posłuchał*, 21.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/540058-sukces-budki-lempart-chwali-po-za-stanowisko-ws-aborcji>
- „Strajk Kobiet” nawołuje do ataków na kościoły. Czy znajdzie chętnych? Rzymkowski: Te emocje zostały zduszone*, 26.10.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/548594-nasz-wywiad-rzymkowski-o-nawolywaniach-strajku-kobiet>
- Sympatyk Lempart i „Strajku Kobiet” miał pomówić policjantów o bicie uczestniczek protestów! Jest akt oskarżenia*, 10.02.2022, <https://wpolityce.pl/kryminal/585105-nasz-news-sympatyk-lempart-i-strajku-kobiet-oskarzony>
- Tego nic nie przebiję! Lempart podaje mikrofon, uczestniczka mówi: „Kobietą może nie jestem, ale macię zdecydowanie mam”*, 28.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/536850-tego-nic-nie-przebiję-szczyt-absurdu-na-protestie-lempart>
- To dlatego zadymiarze „Strajku Kobiet” są taśmowo uniewinniani? Lempart i sędzia „Iustitii” na konferencji: „Mówiliśmy, że za chwilę nas wymordują”*, 28.06.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/556557-lempart-i-sedzia-iustitii-na-konferencji>
- To dopiero dramat! Lempart żali się w „WO”: „Straciłam wszystko, finansowo i zawodowo”. Będzie kolejna zbiórka w internecie?*, 25.05.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/552243-dramat-lempart-stracilam-wszystko-finansowo-i-zawodowo>
- To dopiero duet! Lempart i Sikorski razem w „Newsweeku”. „Nie jesteśmy radykalne”; „Strajk Kobiet musi stworzyć większość”*, 8.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/538356-to-dopiero-duet-lempart-i-sikorski-razem-w-newsweeku>
- To mówi o nim wszystko! Bodnar wychwala Lempart: „Wybitna”. Nie przeszkadzają mu jej wyzwiska i atakowanie policjantów?*, 14.04.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/547080-to-mowi-o-nim-wszystko-bodnar-wychwala-lempart-wybitna>
- Ulica i zagranica. Lempart podburza europejskich polityków przeciwko Polsce! „Ja nie proszę o deklaracje, ja domagam się działań”*, 25.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/540746-lempart-podburza-ue-przeciw-polsce-domagam-sie-dzialan>

Woś: Sprawa Lempart pokazuje, że liberalna lewica nie umie postępować z ludźmi. Człowiek to nie jest ich target, boją się go, 30.11.2021, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/576157-co-pokazuje-sprawa-lempart-i-sprzataczki-wos-wyjasnia>

WOŚP i Lempart? Libicki mówi wprost, co o tym myśli: „Współpraca ze Strajkiem Kobiet byłaby dla mnie nie do przyjęcia”, 1.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537283-wosp-i-strajk-kobiet-libicki-mowi-wprost-nie-do-przyjecia>

Zadziwiająca postawa dziennikarki „Wyborczej” ws. kłótni Lempart ze sprzątaczką. „Oburzenie, że nie złapała za mopa, to absurd”, 2.12.2021, <https://wpolityce.pl/media/576320-zadziwiajaca-postawa-dziennikarki-gw-ws-klotni-lempart>

Zielone chusty i bojowe odezwy? Kreatywni internauci szybko znaleźli porównania. Lempart jako dżihadystka i członkini ONR, 28.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/536840-lempart-dzihadystka-zielone-chusty-sprawokowaly-przerobki>

Zniszczenie drzwi kościoła w Warszawie nie było zwykłym aktem wandalizmu! Sprawcy to wyznawcy Lempart i uczestnicy Strajku Kobiet, 24.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/540525-sprawcy-ataku-na-kosciol-w-warszawie-to-wyznawcy-m-lempart>

Zwolennicy Strajku Kobiet zdewastowali kościół św. Aleksandra! Pojawiła się błyskawica, elewacja pochlapana farbą, 18.05.2021, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/551394-zwolennicy-strajku-kobiet-pomazali-kosciol-sw-aleksandra>

Opracowanie własne na podstawie danych z dn. 15.–18.12.2022.

Portal rp.pl

Bartkiewicz A., Spór o aborcję. Marta Lempart: Nie jestem osobą sympatyczną, 2.02.2021, www.rp.pl/kraj/art8684331-spor-o-aborcje-marta-lempart-nie-jestem-osoba-sympatyczna

Bielecki J., Bix Aliu, charge d'affaires ambasady USA: Biden zamierza rozmawiać z Dudą, 11.03.2021, www.rp.pl/kraj/art232791

Chcę aborcji bez kompromisów, 3.02.2021, www.rp.pl/kraj/art8682561-chca-aborcji-bez-kompromisow

Chcę usłyszeć zarzuty jak Lempart. Jako organizatorzy protestu, 13.02.2021, www.rp.pl/polityka/art8673581-chca-uslyszec-zarzuty-jak-lempart-jako-organizatorzy-protestu

- Cieślík M., Górski R., *Od ucha do ucha: Wielkanocny koszyczek*, 2.04.2021, www.rp.pl/plus-minus/art8627681-od-ucha-do-ucha-wielkanocny-koszyczek
- Ile osób demonstrowało w Warszawie? Policja: Na pewno więcej, niż 150*, 11.10.2021, www.rp.pl/spoleczenstwo/art19002801-ile-osob-demonstrowalo-w-warszawie-policja-na-pewno-wiecej-niz-150
- Liderka Strajku Kobiet Marta Lempart oskarżona o znieważenie*, 25.07.2022, www.rp.pl/prawo-karne/art36754451-liderka-strajku-kobiet-marta-lempart-oskarzona-o-zniewazenie
- Ludwik Wiśniewski OP. Aborcja jest aktem haniebnym*, 15.01.2021, www.rp.pl/plus-minus/art326091-ludwik-wisniewski-op-aborcja-jest-aktem-haniebnym
- Malinowski P., Protesty w Polsce po publikacji uzasadnienia orzeczenia w sprawie aborcji – relacja na żywo*, 23.05.2021, www.rp.pl/kraj/art306361-protesty-w-polsce-po-publikacji-uzasadnienia-orzeczenia-w-sprawie-aborcji-relacja-na-zywo
- Mariusz Cieślík: Sprzątaczką z Nowogrodzkiej*, 2.12.2021, www.rp.pl/publicystyka/art19162051-mariusz-cieslik-sprzaticzka-z-nowogrodzkiej
- Marta Lempart: Andrzej Duda powiedział, że można nas bić i gazować. Tylko nie zabić*, 28.01.2021, www.rp.pl/kraj/art305861-marta-lempart-andrzej-duda-powiedzial-ze-mozna-nas-bic-i-gazowac-tylko-nie-zabic
- Marta Lempart: Jarosław Kaczyński się boi. I bardzo dobrze*, 2.02.2021, www.rp.pl/wydarzenia/art297091-marta-lempart-jaroslaw-kaczynski-sie-boi-i-bardzo-dobrze
- Marta Lempart: KE powinna ukarać Polskę*, 10.03.2021, www.rp.pl/kraj/art235181-marta-lempart-ke-powinna-ukarac-polske
- Marta Lempart: Państwo kontra my, tak jak za czasów PRL-u*, 10.03.2021, www.rp.pl/wydarzenia/art235351-marta-lempart-panstwo-kontra-my-tak-jak-za-czasow-prl-u
- Marta Lempart: Szkoła Czarnka wychowa posłuszne idiotki i bandytów bijących cudzoziemców*, 16.07.2021, www.rp.pl/wydarzenia/art17521-marta-lempart-szkola-czarnka-wychowa-posluszne-idiotki-i-bandytow-bijacych-cudzoziemcow
- Marta Lempart: Ugruntowanie cnót niewieścich? Chodzi wyłącznie o posłuszeństwo*, 16.07.2021, <https://edukacja.rp.pl/edukacja/art17961-marta-lempart-ugruntowanie-cnot-niewiescich-chodzi-wylacznie-o-posluszenstwo>

- Nizinkiewicz J., *Dzień Kobiet bez kompromisu. Protesty w ponad 70 miejscowościach*, 7.03.2021, www.rp.pl/kraj/art8653021-dzien-kobiet-bez-kompromisu-protesty-w-ponad-70-miejscowosciach
- Ociepa o Zgorzelskim: PSL ma swoją Martę Lempart, 29.01.2021, www.rp.pl/kraj/art8686761-ociepa-o-zgorzelskim-psl-ma-swoja-marte-lempart
- Po wyroku ws. aborcji: Policja w nocy usuwała siłą protestujących sprzed TK, 29.01.2021, www.rp.pl/kraj/art303081-po-wyroku-ws-aborcji-policja-w-nocy-usuwala-sila-protestujacych-sprzed-tk
- Projekt ustawy ws. aborcji. „Za darmo, na NFZ, do 12. tygodnia ciąży”, 3.02.2021, www.rp.pl/kraj/art8682941-projekt-ustawy-ws-aborcji-za-darmo-na-nfz-do-12-tygodnia-ciazy
- Prokuratura postawiła zarzuty Marcie Lempart, 11.02.2021, www.rp.pl/prawo-karne/art8675871-prokuratura-postawila-zarzuty-marcie-lempart
- Prounijne demonstracje w całej Polsce. Tusk w Warszawie: Pseudotrybunał gwałci konstytucję, 11.10.2021, www.rp.pl/polityka/art190-01921-prounijne-demonstracje-w-calej-polsce-tusk-w-warszawie-pseudotrybunal-gwalci-konstytucje
- PUODO nie zajmie się sprawą ujawnienia przez TVP wyników testu na koronawirusa Marty Lempart, 20.01.2021, www.rp.pl/dane-osobowe/art319041-puodo-nie-zajmie-sie-sprawa-ujawnienia-przez-tvp-wynikow-testu-na-koronawirusa-marty-lempart
- Trzeci wieczór protestów. W Warszawie pod domem Kaczyńskiego, 29.01.2021, www.rp.pl/kraj/art8686771-trzeci-wieczor-protestow-w-warszawie-pod-domem-kaczynskiego
- Uzasadnienie wyroku TK w sprawie aborcji. Strajk Kobiet: Zrobimy wam piekło. Nie darujemy wam tego, 27.01.2021, www.rp.pl/kraj/art30-6241-uzasadnienie-wyroku-tk-w-sprawie-aborcji-strajk-kobiet-zrobimy-wam-pieklo-nie-darujemy-wam-tego
- Wrocławski biskup: Nagroda dla organizatorów „Strajku kobiet”? Trudno zrozumieć, 22.06.2021, www.rp.pl/kosciol/art74771-wroclawski-biskup-nagroda-dla-organizatorow-strajku-kobiet-trudno-zrozumiec
- Zuzanna Dąbrowska: Strajk Kobiet na manowcach, 30.04.2021, www.rp.pl/publicystyka/art8602831-zuzanna-dabrowska-strajk-kobiet-na-manowcach

Opracowanie własne na podstawie danych z dn. 20.12.2022.

Portal gpcodziennie.pl

Granice bezkompromisowości, 24.02.2021, <https://gpcodziennie.pl/786731-granice-bezkompromisowosci.html>

Kosmopolityzm, a nie państwo narodowe, 10.10.2022, <https://gpcodziennie.pl/809892-kosmopolityzm-a-nie-panstwo-narodowe.html>

Pod parasolką obsesji i paranoi, 1.12.2022, <https://gpcodziennie.pl/811511-pod-parasolka-obsesji-i-paranoi.html>

Protesty feministek. Marta Lempart nową nadzieją salonu i opozycji, 16.11.2020, <https://gpcodziennie.pl/782067-ciamajdan-2-nowa-sila-czy-sprytny-pomysl-na-biznes.html>

Opracowanie własne na podstawie danych z dn. 20.12.2022.

Aneks nr 2

Materiały opublikowane w portalach internetowych
w kontekście kreowania wizerunku Kai Godek

Portal gazeta.pl

Baszuk R., *Projekt „Stop LGBT” Kai Godek ma zamknąć usta dużej grupie obywateli*, 20.10.2021, <https://wyborcza.pl/7,162657,27711600,projekt-stop-lgbt-kai-godek-ma-zamknac-usta-duzej-grupie-obywateli.html>

Burzyńska K., *Prokuratura, Kaja Godek i Ordo Iuris chcą pisemnego uzasadnienia wyroku w sprawie tęczowej Matki Boskiej. Odwołają się?*, 29.03.2021, <https://plock.wyborcza.pl/plock/7,35681,26930177,prokuratora-kaja-godek-i-or-do-iuris-chca-pisemnego-uzasadnienia.html>

Burzyńska K., *Tęczowa Matka Boska. To jeszcze nie koniec? Będzie wniosek o kasację wyroku. Komentują bp Libera, Ordo Iuris i Kaja Godek*, 14.01.2022, <https://plock.wyborcza.pl/plock/7,35681,28000899,teczowa-matka-boska-to-jeszcze-nie-koniec-bedzie-wniosek-o.html>

Cieślik K., *Spór o białego misia. Posłanka Lewicy chce go ubrać w kolorowe ubranka. Kaja Godek: Prowokacja*, 27.09.2021, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114884,27618356,spor-o-bialego-misia-poslanka-lewicy-chce-go-ubrac-w-kolorowe.html>

- Dudek A.J., *Kaja Godek na kolejnej krucjacie. Walczy ze szczepionkami „skażonymi aborcją”*, 7.09.2021, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,100865,27541970,kaja-godek-na-kolejnej-krucjacie-teraz-walczy-ze-szczepionkami.html
- Dudek A.J., *Prokuratura zbada, czy Kaja Godek popełniła przestępstwo. Zasiądzie na ławie oskarżonych?*, 30.10.2022, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,163229,29087256,prokuratura-zbada-czy-kaja-godek-popolnila-przestepstwo-omzrik.html
- Dudek A.J., *Stop szaleńczym projektom Kai Godek. Co dalej? Stop samotnemu rodzicielstwu?*, 9.08.2021, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,100865,27430178,stop-szalenczym-projektom-kai-godek-co-dalej-stop-samotnemu.html
- Frączak N., *Różaniec z Kają Godek przeciwko szczepieniom na COVID-19. Lekarka do modlących się: Głupoty opowiadacie!*, 11.09.2021, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,27559250,rozanecem-przeciwko-aborcji-i-szczepionkom-nietypowy-protest.html>
- Głowacki R., *Kaja Godek w koronkowej maseczce w sądzie. Została wysmiana przez internautów: Założyła koronkowe majtki na twarz*, 13.01.2021, www.plotek.pl/plotek/7,154063,26683538,kaja-godek-pojawila-sie-w-sadzie-w-koronkowej-maseczce-internauci.html
- Gmiterek-Zabłocka A., *Bez ugody w procesie wytoczonym Kai Godek przez Bartosza Staszewskiego. „Nie miała chęci do pojednania się”*, 27.09.2022, https://miasta.tokfm.pl/miasta_tokfm/7,185052,28959146,bez-ugody-w-procesie-wytoczonym-przez-bartosza-staszewskiego.html
- Gmiterek-Zabłocka A., *Kaja Godek nie stawiała się w sądzie. Aktywista LGBT walczy o publiczne przeprosiny*, 16.05.2022, https://miasta.tokfm.pl/miasta_tokfm/7,185052,28457634,kaja-godek-nie-stawila-sie-w-sadzie-proce-za-low-a-ktore-padly.html
- Gontarek L., *Ustawa „Stop LGBT”. Łódzka działaczka: „Kaja Godek zaczyna być winna śmierci wielu osób”*, 3.11.2021, <https://lodz.wyborcza.pl/lodz/7,35136,27759522,ustawa-stop-lgbt-lodzka-dzialaczka-kaja-godek-zaczyna-byc.html>
- Gruszczyński A., *Kaja Godek chce jeszcze bardziej zaostrzyć prawo aborcyjne. Zaczęła zbierać podpisy*, 24.10.2022, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,29062047,kaja-godek-chce-jeszcze-bardziej-zaostrzyc-prawo-aborcyjne.html>

Homofobiczny projekt Kai Godek znowu w Sejmie. Wieczorem pierwsze czytanie, 28.10.2021, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,27741831,homofobiczny-projekt-kai-godek-znowu-w-sejmie-wieczorem-pierwsze.html>

Kaja Godek na Marszu Równości do aktywisty LGBT „Brzydzą się panem”. Do czwartku ma czas na przeprosiny, 10.02.2022, <https://lublins.wyborcza.pl/lublin/7,48724,27733272,kaja-godek-na-marszu-rownosci-do-aktywisty-lgbt-brzydze-sie.html>

Kaja Godek nazwała osoby LGBT „zбочzonymi”. Jest wyrok sądu. „To może otworzyć furtkę”, 10.02.2022, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,28098025,kaja-godek-nazwala-osoby-lgbt-zбочzonymi-sad-jeszcze-raz.html>

Kaja Godek o śmierci 30-letniej Izabeli. „Feministki mają na rękach krew tej kobiety”, 5.11.2021, <https://kobieta.gazeta.pl/kobieta/7,107881,27769648,kaja-godek-o-smierci-30-letniej-izabeli-feministki-maja-na.html>

Karaś D., Graficzka z Gdyni stworzyła billboard wspierający dzieci LGBT+. Kaja Godek zarzuciła jej manipulację, 3.05.2021, <https://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,27024874,graficzka-z-gdyni-stworzyla-billboard-wspierajacy-dzieci-lgbt.html>

Karpieszuk W., Kaja Godek i płodobusy w natarciu. Już nawet ministerstwo przywołuje ją do porządku, 29.04.2022, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,28388500,kaja-godek-i-plodobusy-w-natarciu-jak-zatrzymac-nekanie-ukrainek.html>

Karwowska A., „Marsze równości pójdą dalej”. W czwartek dwa protesty przeciwko projektowi Kai Godek, 26.10.2021, <https://wyborcza.pl/7,162657,27732709,mlodziez-lgbt-organizuje-protest-przeciwko-projektowi-kai-godek.html>

Kmiecik A., Maja Stąsko zaprosiła Kaję Godek do oktagonu. Odpowiedziała. Karygodny pomysł, 8.08.2022, www.plotek.pl/plotek/7,154063,28767940,maja-stasko-zaprasza-kaje-godek-do-starcia-w-oktagonie-ta-ma.html

Kocemba J., Kaja Godek spodziewa się kolejnego dziecka. „Nie jestem już mamą trójki, ale czwórki”, 23.02.2022, www.plotek.pl/plotek/7,154063,28146229,kaja-godek-spodziewa-sie-kolejnego-dziecka.html

- Kondratiuk N., *Kaja Godek „wspiera” Ukrainki. „Największym zagrożeniem dla pokoju jest aborcja”*, 17.03.2022, <https://kobieta.gazeta.pl/kobieta/7,107881,28231568,kaja-godek-wspiera-ukrainki-naj-wiekszym-zagrozeniem-dla.html>
- Kowalewska J., *Emocje przed sądowną rozprawą z powództwa Kai Godek. Głos zabrała pisarka prof. Inga Iwasiów*, 21.02.2022, <https://szczecin.wyborcza.pl/szczecin/7,34939,28135589,emocje-przed-sadowa-roz-prawa-z-powodztwa-kai-godek-glos-zabrala.html>
- Kowalewska J., *„Kaja Godek nie dostała tego, czego chciała”. Feministka i obrończyni osób LGBT opublikowała uzasadnienie wyroku*, 7.10.2022, <https://szczecin.wyborcza.pl/szczecin/7,34939,28998124,kaja-godek-nie-dostala-tego-czego-chciala-feministka-i-obronczyni.html>
- Kozłowski P., *Aktywiści od Kai Godek znów atakowali społeczność LGBT przed lubelskim liceum. Uczniowie stanowczo odpowiedzieli*, 2.12.2022, <https://lublin.wyborcza.pl/lublin/7,48724,29213765,aktywisci-od-kai-godek-znow-atakowali-spolecznosc-lgbt-przed.html>
- Kozłowski P., *Fundacja Kai Godek wieszka w Lublinie billboardy z rozerwanym płodem, które mają zniechęcić do szczepień*, 29.10.2021, <https://lublin.wyborcza.pl/lublin/7,48724,27749171,billboardy-z-rozerwanym-plodem-i-szczepionka-maja-zniechecic.html>
- Nowacka: *PiS co jakiś czas daje przyzwolenie ruchom takim jak Kaja Godek*, 2.12.2021, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114884,27867022,barbara-nowacka-goscinia-porannej-rozmowy-gazeta-pl.html>
- Obrzucił śnieżkami auto Kai Godek. Będzie musiał zapłacić grzywnę – zdecydował sąd*, 16.03.2022, www.tokfm.pl/Tokfm/7,103085,28227238,grzywna-za-obrzucenie-sniezkami-samochodu-kai-godek-sad-w-plocku.html
- Pacholczyk N., *Uzasadnienie wyroku TK. Kaja Godek skrytykowała rząd. „To prawie 100 dni zwłoki”*, 28.01.2021, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,26729625,uzasadnienie-wyroku-tk-kaja-godek-skrytykowala-rzad-to-prawie.html>
- PiS skierował homofobiczny projekt „Stop LGBT” do dalszych prac. „Niech się pani Kaja tak nie cieszy”*, 29.10.2021, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114884,27748957,pis-skierowal-homofobiczny-projekt-stop-lgbt-do-dalszych-prac.html>

- Płatek M., *Kaja Godek. Smutna pani, która karmi się niszczeniem życia*, 26.11.2022, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,100865,29157024,kaja-godek-smutna-pani-ktora-karmi-sie-niszczaniem-zycia.html
- Podgórski W., *Kaja Godek na ławie oskarżonych? „Ta decyzja sądu jest przełomowa”*, 29.10.2022, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,29085173,kaja-godek-usiadzie-na-lawie-oskarzonych-omzrik-bedziemy-starali.html>
- Podgórski W., *Kaja Godek nie odpuszcza. Znów zbierała podpisy pod projektem ustawy „Stop LGBT”*, 2.08.2021, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,27402204,kaja-godek-nie-odpuszcza-znow-zbierala-podpisy-pod-projektem.html>
- Podgórski W., *Kaja Godek złożyła w Sejmie projekt ustawy „Stop LGBT”. Będzie zakaz organizacji marszów równości?*, 9.08.2021, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,27430381,kaja-godek-sklada-w-sejmie-projekt-ustawy-stop-lgbt.html>
- Podgórski W., *Małżeństwo gejów kontra Kaja Godek. „To będzie jak cios między oczy”*, 19.11.2021, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,27823085,malzenstwo-gejow-rozpoczyna-kampanie-tolerancjastart-to.html>
- Polcyn A., *Kaja Godek straszy, a Aborcyjny Dream Team dalej wspiera. „Jesteśmy – ze wsparciem i bez oceniania”*, 17.03.2022, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,28232818,godek-straszy-a-one-dalej-wspieraja-w-aborcjach-po-ukrainsku.html>
- Polcyn A., *„Największym zagrożeniem dla pokoju jest aborcja”. 200 tysięcy ulotek Kai Godek dla uchodźczyń*, 17.03.2022, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,28231140,najwiekszym-zagrozeniem-dla-pokoju-jest-aborcja-200-tysiecy.html>
- Sulowski K., *Kaja Godek na kwarantannie. Twierdzi, że to złośliwość szpitala*, 16.06.2020, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,26035525,kaja-godek-na-kwarantannie-twierdzi-ze-to-zlosliwosc-szpitala.html>
- Szymula J., *Kaja Godek musi ponieść konsekwencje swoich działań*, 28.10.2021, <https://wyborcza.pl/7,162657,27741193,kaja-godek-musi-poniesc-konsekwencje-swoich-dzialan.html>
- Środa M., *Trudno określić, jaką religię reprezentuje Kaja Godek. Na pewno jednak wpisuje się w schemat wojenny*, 18.03.2022, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,100865,28237201,trudno-okreslic-jaka-religie-reprezentuje-kaja-godek-na-pewno.html

To ona pozwała Kaję Godek i wygrała w sądzie. „Doświadczylam mowy nienawiści”, 11.02.2022, www.tokfm.pl/Tokfm/7,103085,28102052,kaja-godek-przegrala-w-sadzie-prawniczka-ktora-ja-pozwala.html

Woźniak M., *Fundacja Kai Godek z nową antyaborcyjną inicjatywą. Więzienie za posiadanie ulotki o aborcji*, 24.03.2022, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,28259148,fundacja-kai-godek-z-nowa-antyaborcyjna-inicjatywa-wiezienie.html>

„Wysłuchałem najbardziej obrzydliwego wystąpienia”. Burzliwa debata w Sejmie o projekcie Kai Godek, 29.10.2021, www.tokfm.pl/Tokfm/7,103087,27746306,wysluchalem-najbardziej-obrzydliwego-wystapienia-burzliwa.html

Zajchowska J., *Kaja Godek z nowym projektem ws. aborcji. „Ma odebrać wsparcie, zastraszyć”*, 27.10.2022, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,29079324,kaja-godek-z-nowym-projektem-ws-aborcji-ma-odebrac-wsparcie.html>

Zubik M., *Fundacja Kai Godek straszy rodziców genderem w szkołach i „nachalną propagandą LGBT”*, 2.09.2022, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,28857813,fundacja-kai-godek-straszy-rodzicow-genderem-w-szkolach-i-nachalna.html>

Opracowanie własne na podstawie danych z dn. 27.12.2022.

Portal wpolityce.pl

Absurdalne oskarżenia Czarzastego! Wicemarszałek zaatakował projekt Godek i Marsz Niepodległości. „To są po prostu straszne rzeczy”, 29.10.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/571947-absurdalne-oskarzenia-czarzastegoatak-na-projekt-godek-i-mn>

Co z projektem Kai Godek? Dzierżawski: Grupy aborcyjne to papierowy tygrys!, 2.12.2021, <http://wpolsce.pl/magazyn/15751-co-z-projektem-kai-godek-dzierzawski-grupy-aborcyjne-to-papierowy-tygrys>

Dlaczego projekt Godek trafił do komisji? Lichocka tłumaczy: To kwestia szacunku do obywateli. Nie oznacza to poparcia, 29.10.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/572029-lichocka-projekt-godek-w-komisji-nie-oznacza-to-poparcia>

Fundacja Kai Godek złożyła w Sejmie podpisy zebrane ws. ustawy Stop LGBT. „Parady równości są zagrożeniem dla Polski”, 9.08.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/561827-fundacja-godek-zlozyla-podpisy-zebrane-ws-ustawy-stop-lgbt>

Fundacja Życie i Rodzina złożyła podpisy w Sejmie. Kaja Godek: „Ludzie chcą, żeby ochrona życia nie była pustym frazesem”, 28.12.2022, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/627973-fundacja-zycie-i-rodzina-zlozyla-podpisy-w-sejmie>

Gorąca noc w Sejmie! I czytanie projektu Kai Godek. Czarzasty wywiesił tęcza flagę, a KO atakuje: „Czarny dzień w historii Polski”, 28.10.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/571908-goraca-noc-w-sejmie-i-czytanie-projektu-kai-godek>

Keler na łamach „GW” apeluje o ostracyzm medialny dla Kai Godek. Powód? Aktywistka pro-life demaskuje zwolenniczki SK, 12.02.2021, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/538980-keler-na-lamach-gw-apeluje-o-ostracyzm-medialny-dla-godek>

Konferencje zwolenników i przeciwników aborcji przed TK. „Nigdy nie pozabawiłbym życia swojego dziecka, tylko dlatego, że jest chore”, 22.10.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/571094-konferencje-zwolennikow-i-przeciwnikow-aborcji-co-mowili>

Krzysztof Śmiszek kontra Kaja Godek. Poseł krytykuje projekt ustawy „Stop LGBT”: Nie powstydzilby się go Władimir Putin, 10.08.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/561863-smiszek-kontra-godek-jaj-projektu-nie-powstydzilby-sie-putin>

„Nie mam wątpliwości, kto za to odpowiada”, 5.11.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/572827-tusk-gra-tragedia-z-pszczyzny-religijna-sekta-pani-godek>

Nowa inicjatywa Kai Godek? Rzecznik rządu: Nie poprzemy żadnego projektu zaostrażającego przepisy dotyczące aborcji, 29.12.2022, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/628148-muller-nie-poprzemy-zaostzenia-przepisow-aborcyjnych>

Odsłaniamy kulisy kariery naukowej Jakuba Urbanika – jednego z najbardziej znanych homoseksualistów w świecie nauki, 8.06.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/554111-marek-pyza-odslania-kulisy-kariery-naukowej-jakuba-urbanika>

Pracodawca będzie mógł sprawdzić, czy pracownik się zaszczepił? W Sejmie odbyło się wysłuchanie projektu o weryfikacji covidowej, 5.01.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/580666-wysluchanie-projektu-ustawy-o-weryfikacji-covidowej>

Protest w Krakowie. Wulgarne hasła pod adresem PiS i Kościoła, okrzyki za aborcją... Tak wygląda „żałoba”? 7.11.2021, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/573088-protest-w-krakowie-wulgarne-hasla-to-zaloba-wideo>

Skrajna lewica atakuje Kaję Godek. Użyli jej wizerunku na... proaborcyjnych plakatach. Materiały są kolportowane w Rzeszowie, 9.04.2021, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/546433-wizerunek-kai-godek-na-proaborcyjnych-plakatach>

Staszewski pozywa Kaję Godek. Aktywista LGBT liczy na „dotkliwą karę”: „Spóźniony prezent mikołajkowy”; „Kaju, idę po Ciebie”, 30.12.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/579955-staszewski-pozywa-kaje-godekspozniony-prezent-mikolajkowy>

Śmierć Izabeli z Pszczyny. Dyrekcja szpitala zawiesiła lekarzy dyżurujących w czasie pobytu 30-latki na oddziale, 5.11.2021, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/572848-smierc-30-latki-w-pszczynie-szpital-zawiesil-lekarzy>

Tusk gra tragedią z Pszczyny. Szef PO: „Religijna sekta pani Godek”; „Fanatyczni ideolodzy”; „Nie mam wątpliwości, kto za to odpowiada”, 5.11.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/572827-tusk-gra-tragedia-z-pszczyny-religijna-sekta-pani-godek>

Ukarzą Kaję Godek za... projekt ustawy i wypowiedzi? Warszawski sąd nakazał prokuraturze wszcząć postępowanie, 29.10.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/620114-ukarza-kaje-godek-za-projekt-ustawy-i-wypowiedzi>

Wniosek o odwołanie Czarzastego z funkcji wicemarszałka już na następnym posiedzeniu Sejmu! „Przesadził ze swoimi działaniami”, 16.11.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/574173-czarzasty-zostanie-odwolany-glosowanie-juz-w-grudniu>

Wulgarny atak liderki szczecińskiego SK na Kaję Godek: „Ty szmato jedna. Co zrobiłaś dla niepełnosprawnych dzieci? Wypier...j ku..o”, 28.01.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/536821-wulgarny-atak-liderki-szczecinskiego-sk-na-kaje-godek>

Opracowanie własne na podstawie danych z dn. 28.12.2022.

Portal rp.pl

Adwokaci przeciw projektowi Kai Godek: narusza Konstytucję, 25.10.2021, www.rp.pl/zawody-prawnicze/art19045871-adwokaci-przeciw-projektowi-kai-godek-narusza-konstytucje

Auzbiter M., Kaja Godek chce zabronić parad równości, 20.10.2021, www.rp.pl/prawo-dla-ciebie/art19032371-kaja-godek-chce-zabronic-parad-rownosci

- Biologiczna Bzdura Roku 2020: Zwycięzczynią Kaja Godek*, 12.01.2021, www.rp.pl/spoleczenstwo/art332061-biologiczna-bzdura-roku-2020-zwycieczczynia-kaja-godek
- Dąbrowska Z., *Godek w aborcyjnym dream teamie*, 23.10.2022, www.rp.pl/komentarze/art37287261-zuzanna-dabrowska-godek-w-aborcyjnym-dream-teamie
- Domagalski M., *Nowy projekt Kai Godek. Kary za debatę o aborcji to ryzykowana droga*, 29.12.2022, www.rp.pl/prawo-karne/art37691631-nowy-projekt-kai-godek-kary-za-debate-o-aborcji-to-ryzykowana-droga
- Perfecki W., *Będzie jeszcze trudniej o aborcję? Nowa inicjatywa Kai Godek*, 23.10.2022, www.rp.pl/spoleczenstwo/art37286741-bedzie-jeszcze-trudniej-o-aborcje-nowa-inicjatywa-kai-godek
- Perfecki W., *Projekt Godek trafi do Sejmu. Zbiórka podpisów zakończona*, 21.12.2022, www.rp.pl/polityka/art37654631-projekt-godek-trafi-do-sejmu-zbiorka-podpisow-zakonczona
- Fundacja Kai Godek chce kary więzienia za ulotki o aborcji*, 25.03.2022, www.rp.pl/prawo-karne/art35945981-fundacja-kai-godek-chce-kary-wiezienia-za-ulotki-o-aborcji
- Fundacja Kai Godek złożyła w Sejmie projekt „Stop LGBT”*, 9.08.2021, www.rp.pl/prawo-dla-ciebie/art18576631-fundacja-kai-godek-zlozyla-w-sejmie-projekt-stop-lgbt
- Godek: Dlaczego feministki oplakują tylko zmarłą kobietę?*, 4.11.2021, www.rp.pl/ochrona-zdrowia/art19075421-godek-dlaczego-feministki-oplakuja-tylko-zmarla-kobieta
- Godek na komisji zdrowia: Wszystkie szczepionki korzystają ze zbrodni aborcji*, 5.01.2022, www.rp.pl/polityka/art19258431-godek-na-komisji-zdrowia-wszystkie-szczepionki-korzystaja-ze-zbrodni-aborcji
- Kaja Godek o wyroku sądu ws. tęczowej aureoli: Uzasadnienie brzmi jak publicystyka homoaktywisty*, 2.03.2021, www.rp.pl/spoleczenstwo/art8658671-kaja-godek-o-wyroku-sadu-ws-teczowej-aureoli-uzasadenie-brzmi-jak-publicystyka-homoaktywisty
- Kaja Godek vs. działacze LGBT. Sąd: jej słowa to było szczucie na innych*, 11.02.2022, www.rp.pl/dobra-osobiste/art35677291-kaja-godek-vs-dzialacze-lgbt-sad-jej-slowa-to-bylo-szczucie-na-innych
- Sadło K., *Katarzyna Sadło: Traczyk-Stawska jak Kaja Godek*, 29.10.2021, www.rp.pl/plus-minus/art19057881-katarzyna-sadlo-traczyk-stawska-jak-kaja-godek

Sąd: prokuratura ma zająć się projektem Kai Godek. „Historyczna decyzja”, 1.11.2022, www.rp.pl/prawo-karne/art37336391-sad-prokuratura-ma-zajac-sie-projektem-kai-godek-historyczna-decyzja
Sejm debatuje nad projektem Kai Godek. „Najbardziej obrzydliwe wystąpienie”, 28.10.2021, www.rp.pl/polityka/art19060241-sejm-debatuje-nad-projektem-kai-godek-najbardziej-obrzydliwe-wystapienie
Sejm głosował w sprawie projektu ustawy „STOP LGBT”, 29.10.2021, www.rp.pl/polityka/art19062341-sejm-glosowal-w-sprawie-projektu-ustawy-stop-lgbt
Śmiszek: Ustawa „Stop LGBT” ohydna i obrzydliwa, 10.08.2021, www.rp.pl/polityka/art18695111-smiszek-ustawa-stop-lgbt-ohydna-i-obrzydliwa
Złożyli projekt „Stop LGBT”. „Tolerancja jest cierpliwym znoszeniem czegoś, a nie akceptacją”, 9.08.2021, www.rp.pl/kraj/art18611871-zlozyli-projekt-stop-lgbt-tolerancja-jest-cierpliwym-znoszeniem-czegos-a-nie-akceptacja

Opracowanie własne na podstawie danych z dn. 28.12.2022.

Portal gpcodziennie.pl

Chaos na prawo od PiS, 26.06.2019, <https://gpcodziennie.pl/116393-chaosnaprawoodpis.html>
Skandaliczny wyrok sądu, 13.01.2022, <https://gpcodziennie.pl/799807-skandaliczny-wyrok-sadu.html>
Tolerancja à la LGBT, 15.04.2022, <https://gpcodziennie.pl/803411-tolerancja-a-la-lgbt.html>

Opracowanie własne na podstawie danych z dn. 28.12.2022.

Aneks nr 3

Materiały opublikowane w portalach internetowych
w kontekście kreowania wizerunku Justyny Wydrzyńskiej

Portal gazeta.pl

Abucewicz U., *Justyna Wydrzyńska z Aborcji Bez Granic: Nasz kraj bardzo nie lubi swoich obywaterek, nie lubi kobiet, osób zachodzących w ciążę*, 28.01.2021, <https://kobieta.gazeta.pl/kobieta/7,107881,26732047,justyna-wydrzynska-z-aborcji-bez-granic-czesto-dzwonia-do-nas.html>

Beczek W., *Proces Justyny Wydrzyńskiej. Świadkowie się nie stawili. Sąd pytał działaczkę o aktywność seksualną*, 14.07.2022, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,28688469,proces-justyny-wydrzynskiej-swiadkowie-sie-nie-stawili-sad.html>

Bennhold K., Pronczuk M., *„The New York Times”: Zakaz aborcji w Polsce pozwala przewidzieć, co będziemy mieli w Ameryce*, 16.06.2022, <https://wyborcza.pl/7,75399,28581422,the-new-york-times-zakaz-aborcji-w-polsce-pozwal-a-przewidziec.html>

Dobiegała A., *Obrońcy życia chcą kary więzienia dla kobiet za „nakłanianie do przerwania ciąży”*, 18.03.2021, <https://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,26890027,obroncy-zycia-chca-kary-wiezienia-dla-kobiet-za-naklanianie.html>

Grochal J., *Postąpiłabyś #jakJustyna? Aborcyjny Dream Team zachęca do wsparcia oskarżonej aktywistki*, 29.03.2022, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,163229,28276863,aborcyjny-dream-team-jak-wesprzec-justyne-wydrzynska-oskarzona.html

- Kozłowski M., Polcyn A., *Ruszył proces aktywistki, która przekazała innej kobiecie tabletki poronne. Na sali Ordo Iuris*, 8.04.2022, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,28315423,ruszy-proces-kobiety-ktora-miala-pomoc-w-przerwaniu-ciazy.html>
- Kulasza P., *Magda Molek płacze na livie. „Nie zostawimy cię Justyna, jesteś bohaterką”*. *Rusza proces kobiety oskarżonej o pomoc w aborcji*, 7.04.2022, www.plotek.pl/plotek/7,154063,28312957,magda-molek-placze-na-livie-nie-zostawimy-cie-justyna-jestes.html
- Nodzyńska P., *Justyna Wydrzyńska oskarżona o pomoc w aborcji. Demonstracja przed sądem*, 14.07.2022, <https://wyborcza.pl/7,82983,28685974,aktywistka-oskarzona-o-pomoc-w-aborcji-jestesmy-przed-sadem.html>
- Nodzyńska P., *Oskarżona o pomoc w aborcji: „Nie boję się. Dostałam wsparcie z całego świata”*, 14.07.2022, <https://wyborcza.pl/7,82983,28685343,spawa-justyny-oskarzonej-o-pomoc-w-aborcji-ide-do-sadu-z-podniesiona.html>
- Nodzyńska P., *Posłanka Lewicy: „Przyszłam przed sąd, bo jestem jak Justyna. Pomogłam w aborcji”*, 8.04.2022, <https://wyborcza.pl/7,82983,28315489,poslanka-lewicy-przyszlam-przed-sad-bo-jestem-jak-justyna.html>
- Nodzyńska P., *Sprawa Justyny Wydrzyńskiej. „W sądzie trwa spektakl, a my i tak pomagamy w aborcjach”*, 14.10.2022, <https://wyborcza.pl/7,82983,29021818,sprawa-justyny-wydrzynskiej-w-sadzie-trwa-spektakl-a-my-i.html>
- Nowak K., *Wyrok TK ws. aborcji. Co się działo po ogłoszeniu wyroku? „Efekt mrożący”, kobietom odmawiano zabiegów*, 27.01.2022, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,26727960,wyrok-tk-ws-aborcji-co-sie-dzialo-po-ogloszeniu-wyroku-efekt.html>
- Ordo Iuris dopuszczone do procesu ws. „pomocy w aborcji”. „Gdybym tego nie słyszała, to myślałabym, że to 1 IV”*, 8.04.2022, [www.tokfm.pl/Tokfm/7,103085,28315530,ordo-iuris-dopuszczone-do-procesu-ws-pomocy-w-aborcji-gdybym.html](http://Tokfm.pl/Tokfm/7,103085,28315530,ordo-iuris-dopuszczone-do-procesu-ws-pomocy-w-aborcji-gdybym.html)
- Piorun M., *Belgia znów pomaga Polkom w dostępie do aborcji. Podwojono kwotę wsparcia*, 1.07.2022, <https://zdrowie.gazeta.pl/Zdrowie/7,101458,28644089,belgia-znow-pomaga-polkom-w-dostepie-do-aborcji-podwojono-kwote.html>

- Pitoń A., „*Wolna Justyna, wolne aborcje*”. *Protest w Krakowie przeciwko procesowi aktywistki pro-choice*, 8.04.2022, <https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,28314579,wolna-justyna-wolne-aborcje-protest-w-krakowie-przeciwko.html>
- Polcyn A., *Justyna Wydrzyńska może zostać skazana za pomoc w aborcji. Wstawiły się za nią sprawozdawczynie ONZ*, 13.10.2022, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,29018882,justyna-wydrzynska-moze-zostac-skazana-za-pomoc-w-aborcji-wstawily.html>
- Polcyn A., *Rusza proces „matki” polskich aborcjonistek. „Pomaga od 16 lat i za to wsparcie staje przed sądem”*, 28.03.2022, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,28261266,rusza-proces-matki-polskich-aborcjonistek-pomaga-od-16-lat.html>
- Polcyn A., *Sprawa Justyny Wydrzyńskiej znów odroczone. Mąż, który doniósł, nie stawiał się w sądzie*, 14.10.2022, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,29023880,przed-sad-za-aborcje-sprawa-aktywistki-kolejny-raz-odroczone.html>
- Rogowska K., „*Wszystko wskazuje na to, że jest to proces polityczny*”. *Dalej nie ma wyroku w sprawie o pomoc w aborcji*, 14.10.2022, www.tokfm.pl/Tokfm/7,103085,29025129,na-sali-sadowej-dostawaly-smy-sms-y-od-kobiet-ktore-wlasnie.html
- Rób sobie aborcję, ale niech nikt cię nie trzyma za rękę. Co państwo nam mówi procesem Wydrzyńskiej*, 14.10.2022, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,100865,29025490,rob-sobie-aborcje-ale-nikt-cie-nie-potrzyma-za-reke-co-panstwo.html
- Strzałko J., *Aborcja w Berlinie lub Londynie? Polki jadą: 12 godzin autobusem, bez znajomości języka, z 10 euro w kieszeni*, 20.09.2021, <https://wyborcza.pl/duzyformat/7,127290,27581720,aborcja-w-berlinie-lub-londynie-polki-jada-12-godzin-autobusem.html>
- Szczygielska-Jakubowska A., *Infolinia Aborcji Bez Granic: „Nie pytamy o powód Twojej decyzji, pomagamy +48 22 29 22 597”*, 6.02.2021, <https://bydgoszcz.wyborcza.pl/bydgoszcz/7,48722,26758302,nie-bedzicie-szly-same-aborcja-w-panstwie-dyktatury-fundamentalistow.html>
- Środa M., *Oto państwo PiS: antyaborcyjny Pawka Morozow uprzejmie donosi*, 19.07.2022, <https://wyborcza.pl/7,75968,28699221,oto-panstwo-pis-antyaborcyjny-pawka-morozow-uprzejmie-donosi.html>
- Waloch N., *Prezes Ordo Iuris zapowiada ściganie Natalii Broniarczyk za pokazanie w Sejmie pigułek aborcyjnych*, 15.07.2022, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,163229,28692249,prezes-ordo-iuris-za-powiada-sciganie-natalii-broniarczyk-za.html

- Wantuch D., *Aktywistka znów przed sądem za pomoc w aborcji. ONZ apeluje do polskiego rządu: „wycofajcie zarzuty”*, 12.07.2022, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,163229,28675823,aktywistka-znow-przed-sadem-za-pomoc-w-aborcji-onz-apeluje.html
- Wantuch D., *Francja przekazuje 60 tys. euro na aborcję dla uchodźczyń z Ukrainy. Pieniądze trafią do Aborcji bez Granic*, 4.07.2022, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,163229,28651681,francja-przekazuje-60-tys-euro-na-aborcje-dla-uchodzczyn-z.html
- Wantuch D., *Justyna Wydrzyńska: Jestem wściekła. Wszyscy zajmują się aborcją, a nie przemocą wobec kobiety, której pomogłam*, 14.07.2022, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,163229,28686941,justyna-wydrzynska-jestem-wsciekla-wszyscy-zajmuja-sie-aborcja.html
- Wantuch D., *Rząd Belgii znów funduje Polkom dostęp do aborcji. Podwoił kwotę*, 30.06.2022, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,182090,28639470,belgia-funduje-polkom-dostep-do-aborcji.html
- Wantuch D., *Światowy Dzień Bezpiecznej Aborcji. „Nie będziemy dziewczynkami do bicia”*, 28.09.2021, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,163229,27621828,nie-bedziemy-dziewczynkami-do-bicia-walczymy-o-swoje-prawa.html
- Wantuch D., Woźniak M., *UN and Amnesty International Urge Poland to Drop Charges Against Activist Accused of Aiding Abortion*, 14.07.2022, <https://wyborcza.pl/7,173236,28688421,un-and-amnesty-international-urge-poland-to-drop-charges-against.html>
- Woźniak M., *Proces o pomoc w aborcji. Kobieta, która o nią prosiła, i jej mąż unikają sądu*, 14.10.2022, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,29022503,proces-justyny-wydrzynskiej.html>
- Zakrzewska S., *„Stoimy murem za Justyną”. Kolejne organizacje wspierają oskarżoną aktywistkę*, 30.03.2022, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,163229,28282372,stoimy-murem-za-justyna-kolejne-organizacje-wspieraja-oskarzona.html

Opracowanie własne na podstawie danych z dn. 29–30.12.2022.

Portal wpolityce.pl

Proces przeciwko działaczce proaborcyjnej Justynie Wydrzyńskiej pokaże, czy państwo polskie naprawdę broni życia nienarodzonego, 12.04.2022, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/594183-aborcjonistki-nic-nas-nie-zatrzyma-co-na-to-polska>

Opracowanie własne na podstawie danych z dn. 27.12.2022.

Portal rp.pl

Pierwszy taki proces. Aktywistka stanie przed sądem za pomoc w aborcji, 7.04.2022, www.rp.pl/prawo-karne/art36031451-pierwszy-taki-proces-aktywistka-stanie-przed-sadem-za-pomoc-w-aborcji

Prokuratura sprawdza Aborcyjny Dream Team, 31.03.2022, www.rp.pl/spoleczenstwo/art35991681-prokuratura-sprawdza-aborcyjny-dream-team

Opracowanie własne na podstawie danych z dn. 27.12.2022.

Aneks nr 4

Materiały opublikowane w portalach internetowych
w kontekście kreowania wizerunku Magdaleny Korzekwy-Kaliszuk

Portal gazeta.pl

Giedrys G., *TV Trwam. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego nie ma nic wspólnego ze śmiercią 30-letniej kobiety*, 5.11.2021, <https://torun.wyborcza.pl/torun/7,48723,27770294,tv-trwam-wyrok-trybunalu-konstytucyjnego-nie-ma-nic-wspolnego.html>

Gruszczyński A., *Antyaborcyjny film i debata pro-life w CSW Zamek Ujazdowski w Warszawie. Graff: Nie dziwi mnie to*, 7.01.2022, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,27980574,atyaborcyjny-film-i-debata-prolife-w-csw-zamek-ujazdowski-w.html>

Keler M., *Działaczka anti-choice chce kar dla kobiet. Bo aborcja to „nie tylko zabójstwo, ale i naruszenie godności kobiety*, 5.02.2021, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,100865,26760715,dzialaczka-anti-choice-chce-kar-dla-kobiet-bo-aborcja-to-nie.html

Waluś M., *Marsze dla Izzy to nie jest polityczna gra. To polityka PiS najpierw podeptała prawa kobiet*, 7.11.2021, <https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,27776724,marsze-dla-izy-to-nie-jest-polityczna-gra-to-polityka-pis-najpierw.html>

Opracowanie własne na podstawie danych z dn. 27.12.2022.

Portal wpolityce.pl

- Andrijanić G., *Najważniejsza decyzja Sądu Najwyższego. „Postanowił znieść konstytucyjną ochronę aborcji”*, 15.05.2022, <https://wpolityce.pl/tygodniksieci/598523-najwazniejsza-decyzja-sadu-najwyzszego>
- Andrijanić G., *Proces przeciwko działaczce proaborcyjnej Justynie Wydrzyńskiej pokaże, czy państwo polskie naprawdę broni życia nienarodzonego*, 12.04.2022, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/594183-aborcjonistki-nic-nas-nie-zatrzyma-co-na-to-polska>
- Burza po wywiadzie działaczki pro-life! *SPRAWDŹ, co naprawdę powie działka Korzekwa-Kaliszuk ws. karania kobiet za aborcję*, 5.02.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/537892-burza-po-wywiadzie-dzialaczki-pro-life-sprawdz-o-co-chodzi>
- Jak walczyć o życie?*, 10.06.2021, <http://wpolsce.pl/magazyn/14457-jak-walczyc-o-zycie>
- Korzekwa-Kaliszuk: *Aborcyjna lewica nie ma oporów, żeby sięgać po kłamstwa, manipulacje, żeby tylko realizować swoje cele*, 7.11.2021, <https://wpolityce.pl/polityka/573028-wywiadkorzekwa-kaliszuk-aborcyjna-lewica-siega-po-klamstwa>
- Nowicka pisze o 50 latach więzienia za poronienie w Salwadorze. *Korzekwa-Kaliszuk obnaża fake newsa: Dźgnęła dziecko nożem*, 7.07.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/605701-wiezienie-za-poronienie-nowicka-rozpowszechnia-fake-news>
- Śmierć ciężarnej w Częstochowie. Lekarz ginekolog, a nawet lewicowe media obalają narrację opozycji. Dyskusja na Twitterze*, 28.01.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/583496-smierc-ciezarnej-w-czestochowie-wazny-glos-w-dyskusji>
- Tragedia w Częstochowie. Zmarła 37-latka w ciąży bliźniaczej. Znowu padają oskarżenia: „Ofiara zakazu aborcji”. Szpital wydał oświadczenie*, 27.01.2022, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/583343-smierc-37-latki-w-ciazy-blizniaczej-znow-padaja-oskarzenia>

Opracowanie własne na podstawie danych z dn. 27.12.2022.

„Problematyka książki jest aktualna, bardzo ważna i znacząca poznawczo. Przedmiotem analizy są bowiem Czarne Marsze, a następnie Ogólnopolski Strajk Kobiet, które odbywały się w zaznaczonym interwale czasowym w Polsce. Merytoryczną wartość książki oceniam bardzo wysoko. Walory poznawcze książki wynikają z połączenia różnych perspektyw badawczych i wielości teorii zastosowanych do wyjaśnienia zjawiska protestu kobiet jako nowego ruchu społecznego. Łącząc różne pola analizy, Autorka potwierdziła rosnące znaczenie komunikacji wirtualnej dla dyskursów tożsamościowych”.

Z recenzji wydawniczej prof. dr hab. Iwony Hofman, UMCS w Lublinie

„Przedstawiona mi do recenzji praca to ciekawa lektura, przybliżająca obraz buntu kobiet w Polsce. Stanowi dobre i wartościowe źródło wiedzy o ruchach protestu, z naciskiem na dyscyplinę nauki o mediach i komunikowaniu. Rzetelna analiza badawcza przeprowadzona przez Autorkę zaprezentowana została w sposób niezwykle syntetyczny i sprawny, co może stanowić inspirację dla młodszych badaczek i badaczy w tym obszarze”.

Z recenzji wydawniczej dr hab. Małgorzaty Molędy-Zdziech, prof. SGH

O autorce

Grażyna Piechota, prawniczka, doktor nauk humanistycznych w dziedzinie socjologii, doktor habilitowany nauk społecznych w dyscyplinie nauki o komunikacji społecznej i mediach. Pracuje na Wydziale Zarządzania i Komunikacji Społecznej w Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego. Specjalizuje się w zagadnieniach społeczeństwa obywatelskiego, komunikacji politycznej, nowych ruchów społecznych i technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT). Stypendystka w Center for Chinese Studies w Tajpej (2017), uczestniczka programu wymiany naukowców w ramach współpracy bilateralnej w Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej NAWA (2021) oraz laureatka programu stypendialnego rządu francuskiego Bourse France Excellence SSHN (2023). Jako *visiting professor* wykładała m.in. w: Protestant University of Social Sciences w Berlinie (w latach 2014–2023), w Technische Universität w Dreźnie (2013), w Université Catholique w Lille (2021), w Anglo-American University w Pradze (2012) oraz w National Chengchi University (NCCU) w Tajpej (2019). Autorka monografii, redaktorka prac zbiorowych oraz artykułów poświęconych kształtowaniu społeczeństwa obywatelskiego w dobie technologii ICT oraz nowym mediom jako narzędziom aktywizacji jednostek i podmiotów instytucjonalnych w procesach komunikowania politycznego.